

Jaakko Blomberg

KITKAN VESILTÄ POHJANLAHDEN SAHOILLE

Akanlahden tukinsiirtolaitokset 1893–1929

Suomen historian pro gradu –tutkielma 2011
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO.....	4
1.1. Tutkimuksen lähtökohdat	4
1.2. Aikaisempi tutkimus.....	6
1.3. Tutkimuksen lähteet ja näkökulma.....	8
1.3.1. Arkistoaineistot.....	8
1.3.2. Sanoma- ja aikakauslehdet	11
1.3.3. Mikrohistoria näkökulmana.....	12
1.4. Tutkimuskysymykset.....	14
2. POHJOIS-SUOMEN METSÄTEOLLISUUDEN KEHITYS	15
2.1. Vesisahojen aika	15
2.2. Tervaporvareista tukkiporvareiksi.....	18
2.2.1. Höyrysahojen aikakausi alkaa	18
2.2.2. Yhdessä yhä suuremmiksi	23
2.2.3. Sahateollisuuden keskittyminen	28
2.3. Uitto Iijoella.....	31
3. UITTOKANAVA.....	36
3.1. Kolmiyhtiön toiminta	36
3.1.1. Hankinta-alueen ulottaminen Kitkalle.....	36
3.1.2. Uittokanavan rakentaminen ja parhaat vuodet	40
3.1.3. Eri suuntiin	48
3.2. Kilpailijoita idästä.....	53
3.3. Kitkan seudun metsäkaupat	58
3.3.1. Puiden osto yksityisiltä.....	58
3.3.2. Maanhankinta	63
3.3.3. Kaupat valtion kanssa.....	66
3.4. Uitto Akanlahdelta eteenpäin	70
3.4.1. Livojoen kokeilut.....	70
3.4.2. Kirveskanava	73
3.4.3. Pudasjärveltä Pohjanlahteen	77
3.4.4. Tukkien kuljetuskustannukset	81
4. SIIRTORATA	84
4.1. Kilpailu kiristyy Iijoella.....	84
4.1.1. Uusia yrittäjiä	84
4.1.2. Kilpailijasta kumppaniksi	87
4.2. K. E. Blomberg Ab:n nousu ja tuho	89
4.2.1. Martinniemen sahan perustaminen.....	89
4.2.2. Uusin voimin yli Maanselän.....	92
4.2.3. Siirtoradan rakentaminen.....	98
4.2.4. Konkurssi ja sen seuraukset.....	105
4.3. Muutosten ajat	114
4.3.1. Seittenkarin konesavotta.....	114
4.3.2. Ensimmäinen maailmansota	118
4.3.3. Uusia tuulia.....	124
4.4. Uitto vedenjakajan takaa 1920-luvulla.....	127
4.4.1. Uuteen nousuun	127

4.4.2. Uitto tehostuu	132
4.4.3. Siirtoradan viimeiset vuodet.....	135
5. NELJÄ VUOSIKYMMENTÄ UITTOA KITKALTA	139
LÄHTEET	144
LIITTEET	160

LUETTELO TAULUKOISTA, KARTOISTA JA LIITTEISTÄ

Taulukko 1: Kolmiyhtiön Kitkalta siirtämät tukit omistajiensa mukaan	47
Taulukko 2: Koutan sahat vuonna 1913	57
Taulukko 3: Ahola-Vähäjärven jakokunnan v. 1911 hakkuiden tukkien pituudet.....	62
Taulukko 4: Tukinvetohinnat markoissa vuonna 1894 Pohjois-Suomessa	83

Kartta 1: Pohjois-Suomen vesistöalueet ja Kitkajärvet	5
Kartta 2: Simo-, Kuiva-, Ii- ja Kiiminginjoen sekä Oulun sahat 1800-luvulla	18
Kartta 3: Vesireitit mereen Kitkan seudulta	39
Kartta 4: Kitkan seutu.....	42
Kartta 5: Akanlahden kolme siirtolaitosta.....	43
Kartta 6: Uittoreitit Kitkalta Pudasjärvelle	71
Kartta 7: Unijoen ja Kirveskanavan reitit Kostonjärveen	74
Kartta 8: Kirveskanava	75

Liite 1: Akanlahden tukinsiirtolaitoksilla siirretty puutavara

Liite 2: Kartta Kitkan hoitoalueen valtion ja yksityisten maat vuonna 1914

Liite 3: Kitkan hoitoalueen valtionmetsistä yleisellä huutokaupalla myydyt puut vuosina 1905–1914.

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen lähtökohdat

Sahateollisuuden kasvaessa 1800-luvun lopulla aloitettiin Pohjois-Suomessa laajoja hakkuita, jotka ulotettiin nopeasti koskemaan suurta osaa pohjoisista metsistä. Näillä teiden ja rautateiden ulottumattomissa olleilla alueilla tukinuitosta tuli ensisijainen tukkien kuljetuskeino. Puutavaran vähetessä rannikkoseuduilta ulotettiin hankinnat hiljalleen yhä kauemmas ja kauemmas sisämaahan, jossa suuret puut olivat vielä pääosin säästyneet.

Ongelmaksi muodostuivat vedenjakajan takana olevat alueet, joilta uittaminen luonnollisia uittoväyliä pitkin länteen päin ei onnistunut. Vienanmereen laskevan Koutajoen latvavesistöalueen rikkaat metsävarat kuitenkin kiinnostivat sahateollisuuden yrittäjiä, ja niinpä puiden saamiseksi Iijoen uittoväylille aloitti ensimmäinen tukinsiirtolaitos toimintansa silloisen Kuusamon (vuodesta 1926 Posion) Akanlahdella vuonna 1893. Tämän laitoksen avulla puut siirrettiin Yli-Kitkasta Iijoen vesistöön kuuluvaan Livojärveen, mistä puut uitettiin edelleen Iijokeen ja Pohjanlahden sahoille. Myöhemmin alueelle rakennettiin vielä vuosina 1910–1929 toiminut siirtorata sekä tämän tutkimuksen ulkopuolelle jäävä kolmas siirtolaitos, jota käytettiin vuosina 1937–1964¹.

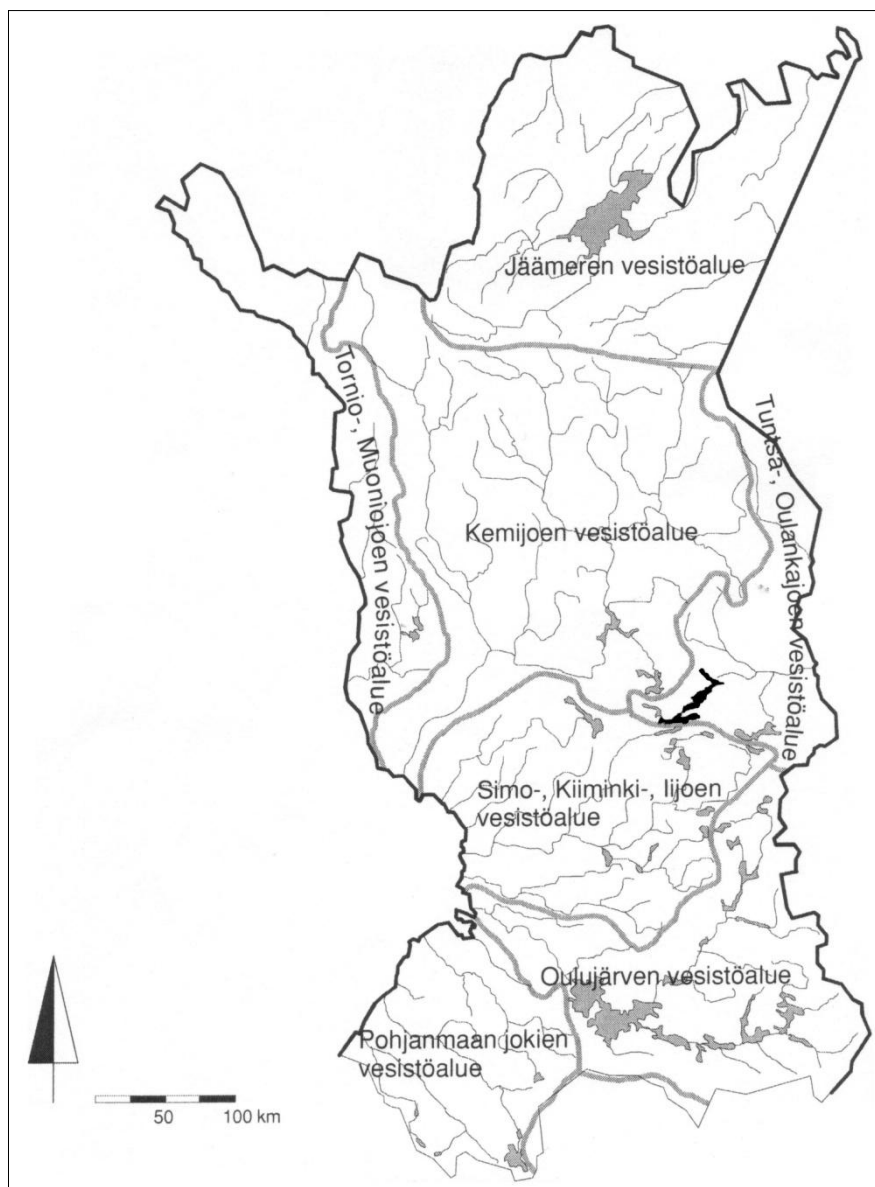
Tukinsiirtolaitoksilla oli suuri merkitys monille Pohjois-Suomen sahoille, jotka niiden avulla saivat laajennettua hankinta-alueensa huomattavasti aikaisempaa suuremmaksi. Lisäksi oman tukinsiirtolaitoksen avulla oli mahdollista saada monopolimainen asema suuriin metsävaroihin, mikä takasi halvan raaka-aineen saannin. Myös paikallisille asukkaille tukkiliikkeen ilmestyminen seudulle toi mukanaan suuria muutoksia, sillä metsäkaupat, savotat ja uitot tarjosivat arvokkaita lisätuloja.

Ongelmatonta metsäalan yritysten toiminta syvällä sisämaassa ei kuitenkaan ollut, sillä vaikka tukkeja saatiin vedenjakajan takaa halvalla, aiheutti pitkä ja vaikea

¹ Kaikkia puiden siirtämiseen tarkoitettuja laitoksia on aikanaan yleisesti kutsuttu Akanlahden (sekä Kitkan-Livojärven) tukinsiirtolaitoksiksi tai siirtolaitoksiksi, ja näitä nimityksiä käytetään tässäkin tutkimuksessa. Koska laitoksista ensimmäistä nimitettiin usein myös uittokanavaksi ja toista siirtoradaksi, käytän sekaannusten välttämiseksi myös näitä termejä.

uittomatka Iijoen vesistöissä ongelmia puiden hankinnalle. Lisäksi puista käytiin yhtiöiden kesken välillä kovia taisteluja, jolloin suurista metsävaroista kamppailtaessa keinoja ei kaihdettu. Vaikka vedenjakajan takaa siirrettyjen puiden määrä vaihteli eri vuosina huomattavasti, antaa jokin kuva siirtolaitosten toiminnan laajuudesta se, että kahdella ensimmäisellä siirtolaitoksella kuljetettiin vuosien saatossa Kitkalta yhteensä lähes kaksi miljoonaa tukkia (LIITE 1).

Kartta 1: Pohjois-Suomen vesistöalueet ja Kitkajärvet

Lähde: Karjalainen 2000, 42: Kartta 4. Piirros Antero Tervonen.

1.2. Aikaisempi tutkimus

Tukinuitosta on kirjoitettu Suomessa varsin paljon, mutta aihetta on usein lähestytty pitkälti teknisestä näkökulmasta, jolloin laajempi historiallinen konteksti on jäänyt vähäisempään osaan. Akanlahden siirtolaitoksiin liittyvää tutkimusta on olemassa varsin niukasti. Merkittävänä tukinuittoon liittyvänä rakennelmana – ja nykyisin myös eräänlaisena uiton muistomerkinä – useat kirjoittavat viittaavat siihen ainakin ohimennen. Nämä ovat kuitenkin yleensä vain mainintoja tai varsin pintapuolisia esittelyjä, joiden perusteella varsinaisesta toiminnasta on vaikea saada käsitystä.

Kattavaa selvitystä Kitkan-Livojärven tukinsiirtolaitoksista ei olekaan olemassa, vaikka niillä on ollut tärkeä osuus Pohjois-Suomen metsätaloudessa – päästiinhän niiden kautta käsiksi hyvin laajan alueen puuvaroihin. Tukinsiirtolaitoksia oli Suomessa aikanaan muitakin, mutta Akanlahdella sijaitsee ainoa tähän päivään asti säilynyt laajempi kokonaisuus. Paikalla sijainneista kahdesta ensimmäisestä laitoksesta ei ole olemassa kuin jäännökset, mutta viimeisin niistä on säilynyt hyvin. Rakennushistoriallisesti huomattavana kohteena se on määritelty valtakunnallisesti merkittäväksi ja varjeltavaksi rakennukseksi. Tärkeimmät tukinsiirtolaitoksia hieman enemmän käsittelevistä tutkimuksista ovat Matti Itkosen *Ijoen uittoyhdistys 1916–1988* (1998) sekä Yrjö Paasion *Ijoen Uittoyhdistys vv. 1915–1950* (1951). Nämä teokset kertovat tukinsiirtolaitoksista osana Ijoen Uittoyhdistyksen toimintaa, jolloin osaltaan myös niiden laajempi konteksti tulee otettua huomioon.

Metsätalouden historiaa Suomessa on tutkittu paljon, ja vaikka teoksissa yleensä on korkeintaan sivumennen mainittu Akanlahden tukinsiirtolaitokset, on niistä suuri apu tutkimuksen kannalta. Kaukaisen sijaintinsa takia vedenjakaja toimi selvänä raja-alueena, jonka taakse ei huonoina aikoina kannattanut raaka-ainehankintoja ulottaa, mistä syystä Akanlahden tukinsiirtolaitosten toiminta oli läheisessä yhteydessä metsätalouden tilanteeseen ja uiton mahdollisuuksiin laajemmin. Esimerkiksi Jorma Ahvenaisen *Suomen sahateollisuuden historia* (1984) ja A. Benj. Helanderin *Suomen metsätalouden historia* (1949) sekä Markku Kuisman toimittama *Metsäteollisuuden maa 1–4* (1993, 2006–2007) antavat hyvän kuvan tämän alan historiasta. Tapio Karjalaisen väitöskirja *Puutavarayhtiöiden maanhankinta ja -omistus Pohjois-*

Suomessa vuosina 1885–1939 (2000) puolestaan valottaa suuresti metsäalan yhtiöiden toimia alueella.

Koska metsäteollisuutta laajemmassa mittakaavassa käsittelevissä tutkimuksissa harvoin keskitytään tarkemmin maantieteellisesti pieniin alueisiin tai yhtiöiden toimintaan tarkemmin, ovat eri yhtiöiden historiaa koskevat teokset suureksi avuksi Iijoen metsäyhtiöiden toimia selvittäessä. Myös monet paikallishistoriaa käsittelevät teokset sisältävät arvokasta tietoa tutkimuskohteen kontekstista ja sisältävät aiheen kannalta tärkeää muistitietoa.

Merkittävin tukinuittoon liittyvää työtä ja sen tekijöitä käsittelevä tutkimus on Hanna Snellmanin *Tukkilaisen tulo ja lähtö* (1996), joka käsittelee nimensä mukaisesti koko tukinuiton aikakauden keskittyen ennen kaikkea metsä- ja uittotöiden arkeen. Vaikka teos käsittelee Kemijoen uittoa, on siinä paljon arvokasta tietoa tämän tutkimuksen kannalta, sillä uittaminen ja siihen liittyvät ilmiöt olivat pohjimmiltaan hyvin samanlaisia muualla Suomessa – ja varsinkin suhteellisen läheisellä Iijoella.

Snellmanin tutkimuksen lisäksi uitosta on kirjoitettu viime vuosikymmeninä paljon muita teoksia, joista varsinkin Jyrki Pöysän folkloristiikan alueelle sijoittuva *Jätjän synty* (1997) on maininnan arvoinen. Laajemmin uittoa kuvaavista teoksista yksi ansiokkaimmista on Esko Paakkasen *Antaa pölkyn juosta! Pieni kirja uitosta* (2004), joka käsittelee nimestään huolimatta kattavasti uiton eri osa-alueet. Myös esimerkiksi Matti Peltonen on teoksessaan *Uiton historia. Tukinuitosta Suomessa 1800-luvun puolivälistä 1980-luvulle* (1991) käsitellyt uittoa varsin laajasti pääasiallisesti taloushistoriallisesta näkökulmasta, minkä lisäksi aiheesta on kirjoitettu runsaasti mm. uittoyhdistysten ja metsäyhtiöiden toimesta. Lisäksi uitosta on kirjoitettu monia pitkälti omiin kokemuksiin perustavia teoksia, joista tämän tutkimuksen kannalta merkittävä on J. F. Hiivalan *Iijoen vonkamies* (1967). Hiivala käsittelee kirjassaan Iijoen uitto-oloja 1900-luvun alkupuolella, joista hänelle on joen rannalla asuneena kertynyt paljon kokemusta.

1.3. Tutkimuksen lähteet ja näkökulma

1.3.1. Arkistoaineistot

Akanlahden kahden ensimmäisen tukinsiirtolaitoksen historian tutkimisen tekee vaikeaksi yhtenäisen aineiston puuttuminen koko ajalta sekä erilaisten lähteiden luonteiden vaihtelevuus. Tutkimuksen aineistona on hyvin erilaista materiaalia johtuen kapeasti rajatusta tutkimuskohteesta, aiheen laajasta käsittelytavasta sekä olemassa olevan tutkimuskirjallisuuden ja arkistotietojen niukkuudesta. Monimuotoisten ja hajanaisten lähteiden käyttämisessä suurin ongelma on yhtenäisen kuvan luominen niiden pohjalta. Toisilta aikakausilta on olemassa hyvin paljon tietoa, mistä syystä toisinaan aiheesta voi tarjota paljon yksityiskohtaista tietoa, kun taas jotkut asiat jäävät kokonaan hämärän peittoon.

Tukinsiirtolaitosten toiminnasta ovat olleet vastuussa aluksi yksityiset yritykset ja sen jälkeen metsähallitus. Niinpä missään vaiheessa ei ole päässyt syntymään kattavaa arkistoa laitosten toiminnasta. Monet yhtiöt on vielä aikojen kuluessa yhdistetty toisiin tai ne ovat lopettaneet toimintansa, mikä vaikeuttaa entisestään lähdeaineiston löytämistä. Myös huomattava osa aihetta käsittelevästä aineistosta on tuhoutunut, sillä Lapin sodan yhteydessä tuhoutui koko Kitkan hoitoalueen vanha arkisto². Jo sitä ennen vuonna 1918 tulipalo tuhosi Kitkan hoitoalueen metsäkassöörin arkiston³.

Aihetta koskeva materiaali on usein löydettävissä aivan muiden asioiden yhteydessä, joten aineistoa on täytynyt etsiä yrityksen ja erehdyksen kautta. Lähteeksi päätyneiden arkistoyksiköiden lisäksi tutkimusta varten on käyty läpi hyllymetreittäin muuta aineistoa, josta ei löytynyt mitään aihetta käsittelevää materiaalia. Toisaalta aineiston hajanaisuuden ja siitä johtuneen lähteiden etsinnän myötä uutta tietoa on löytynyt paikoista, joista sitä ei heti huomaisi etsiä. Samasta syystä aihetta koskevaa lähdeaineistoa on todennäköisesti jäänyt jossain määrin myös tutkimuksen ulkopuolelle.

² OMA MH PP Eae:5 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja V. J. Walveranta Metsähallinnon Pohjanmaan Piirikuntakonttorille 14.5.1945.

³ OMA MH PP Eae:5 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Pohjanmaan Piirikuntakonttorille 26.5.1923.

Tukinsiirtolaitoksia koskevien asiakirjojen säilyminen vaikuttaa olevan usein varsin satunnaista, samoin kuin niistä saatava informaation määrä. Asiakirjat on kuitenkin luotu alun perin aivan muuhun tarkoitukseen kuin historian tutkimukseen, jolloin dokumenttien laatijan kiinnostuksen kohteena ovat eri asiat kuin tutkijan. Myös vaikkapa asiakirjojen laadinnasta vastaavan henkilön vaihtuminen saattaa muuttaa suuresti dokumentteja ja sitä kautta niiden arvoa tutkijan lähdeaineistona. Yleisesti ottaen käyttämissäni arkistoaineistoissa kuvailevan tekstin korvaavat ajan kuluessa yhä enemmän pelkät numerot, joiden perusteella tapahtumista ei voi aina saada samanlaista kuvaa kuin ihmisen omin sanoin kertomana.

Ensimmäisen kahdenkymmenen vuoden ajalta pääasiallisen aineiston muodostaa Ijo afverknings & flottningsföreningin arkisto sekä osaltaan metsähallituksen ja senaatin talousosaston arkistot. Oululaisten yhtiöiden perustama Ijo afverknings & flottningsförening kontrolloi ensimmäisen tukinsiirtolaitoksen toimintaa ja sen asiakirjat ovat olennaisessa osassa tukinsiirron varhaisten vaiheiden selvittämisessä. Tutkimuksessa käytettävä aineisto on tilikirjoja, sopimuksia, pöytäkirjoja, päätöksiä, kirjeitä, kuitteja, piirustuksia, karttoja ja joiltakin vuosilta kassakirjojen välissä säilyneitä kertomuksia yhdistyksen toiminnasta.

Tämän jälkeen lähteiden pääpaino siirtyy lähinnä metsähallituksen kokoelmiin sekä jossain määrin Ijoen Uittoyhdistyksen arkistoihin ja toimintakertomuksiin. Tutkimuksen kannalta merkittävän lähdeaineiston muodostavat metsähallituksen huomattavan laajat arkistot, jotka on jaettu hoitoalueiden, tarkastuspiirien sekä erillisten hallinnollisten tahojen – kuten insinööriosaston – kesken. Metsähallituksen kokoelmista löytyvät Senaatin talousosaston ohella ainoat suoraan Kitkan-Livojärven tukinsiirtolaitosten mukaan järjestetyt aineistot. Tämä materiaali käsittää ennen kaikkea karttoja ja piirustuksia, mutta myös muita sekalaisia aiheeseen liittyviä asiakirjoja, kuten kustannuslaskelmia.

Metsähallituksen arkistoista tutkimukselle merkittävimmät aineistot ovat paikallishallinnon asiakirjat. Koska Kitkan hoitoalueen alkuaikojen arkisto on tuhoutunut, olen joutunut metsästäämään sen toimintaa koskevaa aineistoa sieltä, minne asiakirjoja on seudulta lähetetty eli esimerkiksi Iin tarkastuspiiriin sekä Pohjanmaan piirikuntakonttorin arkistoista. Myös metsähallinnon organisaation muutokset pakottavat kiinnittämään huomioita muihin arkistoihin. Aluksi Kitkan ja Akanlahden

alue kuuluivat Kuusamon hoitoalueeseen, mutta vuonna 1905 jaettaessa Oulun läänin hoitoalueita pienempiin osiin perustettiin Kitkan hoitoalue, joka muodostettiin pääosin Kuusamon mutta myös Kemijärven, Simon, Rovaniemen ja Iin hoitoalueiden maista⁴. Tutkimuksessa käytettävä metsähallinnon aineisto on monenlaatuista, mutta suurin osa siitä koostuu paikallisten metsänhoitajien ilmoituksista, kirjeistä ja laskelmista.

Iijoen Uittoyhdistyksen asiakirjat kertovat pääasiassa itsenäisen Suomen ajan uitosta. Merkittävin aineisto on yhdistysten vuosikertomukset, jotka sisältävät liiketoimintaan ja tukinuittoon liittyvien lukujen lisäksi enemmän tai vähemmän suorasanaisia tekstiä. Lisäksi uittoyhdistyksen pöytäkirjat, piirustukset, kartat ja muut sekalaiset asiakirjat ovat suureksi hyödyksi tutkimuksessa. Verrattuna oululaisten yhteistoimintaan 1900-luvun vaihteessa aineistoa on kuitenkin säilynyt huomattavasti vähemmän. Yksi merkittävä lähdekokonaisuus ovat Senaatin talousosaston monet asiakirjat ja kartat, jotka liittyvät 1900-luvun alun monimutkaiseen tilanteeseen Akanlahdella.

Satunnaisempia tietoja tukinsiirtolaitoksista tai muusta tukinuittoon liittyvistä asioista on haettu myös alueella toimineiden puutavarayhtiöiden arkistoissa⁵. Tukinuiton arkea Iijoen vesistöissä valotetaan lisäksi Turun yliopiston kansatieteen laitoksen kokoelmien pohjalta. Turun yliopisto järjesti Entisajan uittotöistä –kyselyn vuonna 1959 eli aikana, jolloin uitto oli vielä merkittävä osa metsätöitä. Keruussa kysellään tietoja esimerkiksi työtekniikasta, työoloista, vaatetuksesta, majoituksesta, ruoasta, tavoista ja harrastuksista.

⁴ OMA MH IT Ea4:21 Apulaismetsänhoitaja L. L. Wahlberg Kuusamon hoitoalueessa Iwar Snellman Ylimetsänhoitaja Rob. Montellille 23.10.1906; OMA MH KH HId:3 Kitkan hoitoalue. Yleinen kertomus ja taloussuunnitelma v. 1915.

Vuonna 1960 Kitkan hoitoalue puolestaan yhdistettiin jälleen takaisin osaksi Kuusamon hoitoaluetta. KA MH III Ka 64 Kitkan hoitoalueen suorasanainen kertomus 1960.

⁵ Näistä arkistoista on poimittu lähinnä aiheeseen läheisesti liittyviä asiakirjoja. Tämä johtuu myös siitä, että kun hankintahakkuut yleistyivät ja yhteisuito levisi Kitkan puolelle, jäi yhtiöiden konkreettinen toiminta alueella hyvin vähäiseksi.

1.3.2. Sanoma- ja aikakauslehdet

Koska tutkimuskohteesta ei voi saada kaikkea kaipaamaani tietoa arkistojen, haastattelujen tai tutkimuskirjallisuuden avulla, olen turvautunut myös sanoma- ja aikakauslehtiin. Koska lehtikirjoituksissa kuitenkin harvemmin edes pyrittiin kovin neutraaliin katsontakantaan, on lähdekritiikin suhteen olla erityisen tarkkana. Vaikka toiset tekstit lähenevät laadultaan tieteellistä tutkimusta, ovat monien toimittajien jutut usein lähinnä mielipidekirjoituksia – mitkä sinällään saattavat olla hyvin arvokkaita lähteitä tutkimukselle.

Aikakauslehdistä merkittävin lähde on vuosina 1877–1968 ilmestynyt Metsätaloudellinen aikakauskirja⁶, joka käsittelee paljon uittoa ja metsäteollisuutta Pohjois-Suomessa sekä muutamassa numerossa tarkemmin myös Akanlahden tukinsiirtolaitoksia. Erityisesti siirtolaitoksen toimintaan itsekin osallistuneen insinööri G. Fabriciuksen⁷ artikkeli ”Valtion omistama, Kitkajärveä ja Livojärveä yhdistävä tukinsiirtolaitos Kuusamon pitäjässä” vuodelta 1914 sisältää paljon arvokasta tietoa laitosten toiminnasta.

Lisäksi aikanaan ajankohtaista tietoa niin tukinsiirtolaitoksista kuin muutenkin alueen tapahtumista on löydettävissä Pohjois-Suomessa ilmestyneistä sanomalehdistä. Tukinsiirtolaitosten varhaisimmista ajoista tietoja on ennen kaikkea Kaiku-lehdessä, joka on vuosina 1877–1949 Oulussa ilmestynyt sanomalehti. Kaiku oli 1800-luvun lopulla Pohjois-Suomen merkittävin lehti ja se käsitteli osaltaan Kuusamon tapahtumia. Käytän hyväkseni myös Oulussa vuodesta 1899 lähtien ilmestyneen Kalevan sekä joidenkin muiden lehtien kirjoituksia selvittäessäni 1900-luvun alun tapahtumia.⁸

⁶ Ilmestynyt vuoteen 1913 nimellä Suomen Metsänhoitoyhdistyksen Julkaisuja — Finska Forstföreningens Meddelanden ja myöhemmin myös nimellä Metsätaloudellinen aikakauslehti.

⁷ Fabriciuksen toiminnasta siirtolaitoksella ks. esim. OMA MH IT Ea4:22 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Ylimetsänhoitaja N. J. Juseliukselle 5.7.1913, n:o 65.

⁸ Koska kaikkea aikakautta käsittelevää sanomalehtiaineistoa ei ole mahdollista käydä läpi, olen keskittänyt erityisesti niiden ajankohtien tarkasteluun, jolloin tukinsiirtolaitosten toimintaan liittyi merkittäviä tapahtumia tai muutoksia.

1.3.3. Mikrohistoria näkökulmana

Akanlahden siirtolaitoksia lähestytään mikrohistorian perspektiivistä, vaikka katse suunnataan tarpeen vaatiessa laajemmallekin alalle. Käytännössä mikrohistoriallinen tutkimus perustuu tutkimuksen mittakaavan pienentämiseen, mikroskooppiseen analyysiin ja lähdeaineiston intensiiviseen tutkimukseen⁹. Muuten tutkimusotteen rajat ovat varsin väljät. Kohde voidaan rajata alueellisista tai ajallisesti pieneksi, mutta tutkimuksessa voidaan keskittyä myös yksittäisten ihmisten ja ryhmien tarkastelemiseen vaikkapa ajallisesta näkökulmasta.

Mikrohistoriallisessa tutkimuksessa ongelmaksi nousee erilaisten empiiristen sosiaalisten rakenteiden yhdistäminen ja niiden vaikutusten määrittely ihmisten elämään. Toisinaan oletetaan, että paikallisia yhteisöjä voidaan tutkia pienen mittakaavan kohteina, mutta suurempia skaaloja pitäisi käyttää tarkasteltaessa eri alueiden välistä vuorovaikutusta. Näin ei tietenkään ole, vaan pienimmätkin tapahtumat ovat jossain määrin yhteydessä huomattavasti laajempiin kokonaisuuksiin. Esimerkiksi leivän ostaminen sisältyy osaltaan koko maailman viljamarkkinoihin.¹⁰

Tässä tapauksessa tutkimuskohde rajataan maantieteellisesti suhteellisen tiukasti, vaikka niin lähiympäristö kuin kaukaisemmat tapahtumat otetaan huomioon tukinsiirtolaitosten toiminnan ymmärtämiseksi. Tämä johtuu paljolti siitä, että ajallisesti tutkimus ei ole minimaalinen käsitellessään tapahtumia aina 1800-luvun lopulta 1960-luvulle saakka.

Tutkimuksen ajallisen laajuuden takia tutkimuksessa merkittävään osaan nousee muutoksen tematiikka. Yksityiskohtaisen mikrohistoriallisen tutkimuksen etu on siinä, että sen avulla eri historian ja yhteiskunnan tasojen kohtaamiset näyttäytyvät kokonaan uudessa valossa kuin suuremman mittakaavan kvantitatiivisessa tutkimuksessa. Makrotason tutkimus käsittelee harvoin laajasti vaikuttavien tapahtumien näkymistä tavallisen ihmisen kannalta, kun taas mikrohistoria tuo näkyviin myös muutosten konkreettisen tason.¹¹ Varsinkin tukinsiirtolaitosten historiassa on hyvin selvästi nähtävissä koko metsäteollisuuden alan muuttuminen, sillä Kitkan metsien sijainnin ja huonojen kulkuyhteyksien takia monet historian saatossa tapahtuneet käännteet

⁹ Levi 2001, 99.

¹⁰ Levi 2001, 99–100.

¹¹ Peltonen 1999, 38.

näyttäytyvät alueella hyvin selvästi, oli kyse sitten metsäalan yritysten kehityksestä, nousu- ja laskusuhdanteista tai uiton arjesta.

Mikrohistorian määritelmässä merkittävässä osassa on tutkimuskohde, kun taas tutkimusmenetelmät ovat vaikeammin yleistettävissä. Keskustelu mikrohistoriasta ei olekaan perustunut teoreettisille teksteille tai manifesteille¹². Esimerkiksi Matti Peltosen mukaan ”mikrohistoria ei ole tutkimusmetodi, vaan jotain laajempaa, joka liittyy tutkimuksen lähtökohtiin, strategiisiin ratkaisuihin tutkimuksen alussa ja koko työhön vaikuttaviin valintoihin”¹³. Sen sijaan, että havainnot yritettäisiin tulkita yhden teorian mukaan, etsitään tärkeitä merkkejä ja yritetään sovittaa ne järkeväksi rakenteeksi¹⁴.

Näin on myös tämän tutkimuksen suhteen, sillä vastauksia haetaan monenlaisiin kysymyksiin varsin vaihtelevin keinoin. Osaksi tämä johtuu olosuhteiden pakosta, sillä mikrotason historiaa tutkittaessa lähteiden määrä on aina rajallinen. Toisaalta aineiston puute myös pakottaa lähteitä etsiessä kääntämään katseen moniin eri paikkoihin, jolloin tutkimuskysymykset voivat saada hyvin monenlaisia näkökulmia.

Mikrohistorialliselle tutkimustavalle on tyypillistä muistitiedon käyttäminen lähdeaineistona, mikä ilmenee osaltaan myös tässä tutkimuksessa. Muistitietoa käytettäessä keskitytään perinteisesti joko muistelun ja kerronnan tai itse menneisyyden tutkimiseen. Koska tässä tutkimuksessa päällimmäisenä pyrkimyksenä on luoda muistitiedon pohjalta mahdollisimman realistinen kuva menneisyydestä, on lähdekritiikillä suuri merkitys. Tutkimuskohteena muistitietotutkimuksessa onkin oikeastaan koko tutkimusprosessi, sillä lähteenä toimii subjektin konstruktio menneisyydestä, jolloin tutkijan täytyy tehdä ymmärtävän tutkimuksen menetelmillä konstruktioista rekonstruktio. Tämä rekonstruktio ei kuitenkaan ole lopullinen, sillä se on tutkijan nykyisyydestä käsin tekemänä subjektiivinen tulkinta. Konstruktiivisen luonteensa takia muistitietoa onkin toisinaan pidetty vähäpätöisenä ja yksipuolisena tutkimuksen lähteenä.¹⁵

Muistitietoa lähdeaineistona käytettäessä siihen täytyy suhtautua sen vaatimalla tavalla. Muistitieto tuotetaan aina tiettyjen tarkoitusten mukaan. Motivaationa menneisyyden konstruoinnille voi toimia niin arkiston keruukutsu, haastattelun dialogi

¹² Levi 2001, 97.

¹³ Peltonen 1999, 21.

¹⁴ Levi 2001, 102.

¹⁵ Fingerroos & Haanpää 2006, 31–32.

kuin yksilön tai yhteisön intressi selvittää omaa historiaansa. Muistitietotutkimus on haasteellista, sillä muistitieto kertoo helposti enemmän tapahtumien merkityksestä muisteluhetkellä kuin itse todellisista tapahtumista¹⁶. Luodessani menneisyyden rekonstruktiota muistitietojen pohjalta olen käyttänyt mahdollisuuksien mukaan hyväksi useampia lähdeaineistoja samoista asioista mahdollisimman todenmukaisen kuvan luomiseksi.

1.4. Tutkimuskysymykset

Pohjois-Suomeen muodostui 1800-luvulla yhteiskunnallis-taloudellinen rakenne, johon kuuluivat toisaalta pääoma- ja suuryritysvaltainen perusteollisuus sekä toisaalta maaseudun pientilat, joiden toimeentulolle metsäteollisuus rakentaminen tarjosi merkittävän osan toimeentulosta¹⁷. Tämä rakenne näkyi myös Kitkan rannoilla, jonne metsäteollisuus 1800-luvun lopulla ulotti hankinta-alueensa tukinsiirtolaitosten avulla. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on Akanlahden kahden ensimmäisen tukinsiirtolaitoksen toiminnan selvittäminen paitsi paikallisella tasolla, myös laajemmassa mittakaavassa yritysten kannalta.

Tukinsiirtolaitosten rakentamisen ymmärtämiseksi teen ensin lyhyen selvityksen Pohjois-Suomen metsäteollisuuden ja tukinuiton historiasta sekä alueen maantieteellisistä ominaisuuksista. Sen jälkeen siirryn koko ilmiön syntyyn johtaneisiin seikkoihin eli siihen, mikä johti tukinsiirtolaitosten rakentamiseen, miksi juuri Akanlahteen ja kenen toimesta. Puita alueelta ostaneet yhtiöt olivat merkittäviä taloudellisia toimijoita, sillä vähäisillä varoilla niinkin suuria pääomia vaativiin liiketoimiin ei voinut ryhtyä. Mitkä yhtiöt alueella eri aikoina toimivat, miten ne toimivat ja miksi juuri siellä? Entä mikä mahdollisti tukkien hankinnan ulottamisen syvälle sisämaahan ja mikä merkitys sillä oli yrityksille?

Pelkkien siirtolaitosten rakentaminen ei kuitenkaan riittänyt sahojen raaka-aineen hankkimiseksi. Jotta tukkeja olisi voitu uittaa, piti puut ensin ostaa ja kaataa metsistä. Alueelle hankintansa ulottaneet yhtiöt tuskin ajattelivat myyjien etua, mutta

¹⁶ Fingerroos & Haanpää 2006, 33–35.

¹⁷ Kerkelä 1992, 345.

kauppoja ei kuitenkaan olisi syntynyt, jos niistä ei olisi ollut myös ostajalle hyötyä. Millaisia kaupat siis olivat sekä miten ja miksi ne syntyivät?

Siirtolaitosten toimintaan vaikuttivat paikallisten ihmisten ja suurten yritysten lisäksi vieläkin suuremmat voimat, sillä laajat poliittiset ja taloudelliset muutokset näkyivät Kitkan seudulla vuosien saatossa moneen otteeseen. Vientiin painottuvalla alalla maailmantalouden heilahdukset näkyivät selvästi alueilla, joista puutavaran kuljetuskustannukset nousivat korkeiksi. Esimerkiksi ensimmäinen maailmansota ja Suomen itsenäistyminen vaikuttivat osaltaan puukauppaan ja tukinuittoon. Lisäksi lainsäädäntö ja metsähallinnon osallistuminen metsäteollisuuteen on vaihdellut eri aikoina, mikä on vaikuttanut suuresti puukauppojen ja uiton mahdollisuuksiin. Makrotasolla muutokset on helppo huomata, mutta miten nämä kaikki tekijät vaikuttivat tukinsiirtolaitosten toimintaan?

Siirtolaitosten rakentamisen avulla helpotettiin huomattavasti tukkien uittoa vedenjakajan takaa, mutta pelkkä tukinsiirtolaitoksen rakentaminen ei ratkaissut kaikkia kuljetukseen liittyviä ongelmia. Siirtolaitokselle tullessaan puut olivat toisinaan matkanneet jo pitkän matkaa ja edessä oli joka tapauksessa vielä huomattavasti pidempi matka eteenpäin. Vedenjakajan takaisten puiden hankkimisessa merkittävä vaikutus oli koko uittoreitillä metsistä merenrantaan, joten merkittävään osaan nousee myös kysymys siitä, millaiset uiton olosuhteet olivat muualla kuin Akanlahdella ja miten ne vaikuttivat puiden hankintaan vedenjakajan takaa.

2. POHJOIS-SUOMEN METSÄTEOLLISUUDEN KEHITYS

2.1. Vesisahojen aika

1600-luvulla Pohjanmaasta tuli Suomen merkittävin saha-alue, jossa erityisesti mittava laivanrakennus vaati suuria määriä sahatavaraa. Tämä kultakausi ei kuitenkaan kestänyt kauaa, sillä isonvihan aikana Pohjois-Suomen sahat kärsivät mittavia vahinkoja, eikä niitä sodan jälkeen voitu varojen puutteessa korjata ja rakentaa entiseen loistoonsa. Lisäksi Etelä- ja Keski-Pohjanmaata alkoi vaivata järeiden puiden puute, mikä vähensi

kiinnostusta sahateollisuuteen sijoittamiseen.¹⁸ Sahauksen painopiste muuttuikin Pohjanmaalla sahojen alkaessa työntyä entistä pohjoisemmaksi. Oulun ensimmäisen merkittävän sahan rakensi kauppias Karl Fagerholm, jolle myönnettiin vuonna 1731 lupakirja sahan rakentamiseksi. Merkittävää elinkeinoa sahoista ei alueella kuitenkaan voinut syntyä, sillä vaikka koskivoimaa ja puuvaroja olisi ollut tarjolla lähes rajattomasti, ei sahatoimi ollut kannattavaa Pohjanlahden kauppapakon takia, joka salli viennin vain Tukholmaan asti.¹⁹

Iijoella sahaustoimi alkoi hieman Oulua myöhemmin, kun kahden peninkulman päähän joen suistosta perustettiin vuonna 1743 Martimo-ojan vesisaha, mistä se huonoksi osoittautuneen paikan takia siirrettiin vuonna 1761 Hiedastinpuroon, jossa se toimi vuoteen 1782 asti. Ijoen laaksoon saatiin vuosisadan loppupuolella vielä kaksi muuta kauppasahaa. Alakiiminkiin Kiiminkijoen varrelle perustettiin Koitelin saha, jonka perustamiskatselmus pidettiin vuonna 1777. Vielä kauemmaksi sisämaahan saatiin sahalaitos, kun Martimo-ojan sahan perustaneen nimismies Johan Bäckin poika Zachris Bäck muutti Pudasjärvelle nimismieheksi ja perusti vuonna 1784 Kynkään sahan Livojoen suuhun. Näiden sahojen sahausmäärät olivat kuitenkin vaatimattomia.²⁰

Vuoden 1721 ja 1743 rauhojen jälkeen sahateollisuuden kehittyminen painottui ennen kaikkea uusien rajojen myötä Venäjän puolelle jääneille alueille, joilla sahateollisuutta suosittiin enemmän. 1800-luvun alkupuolella muukin osa maasta pääsi mukaan taas myönteisempään kehitykseen, vaikka huoli sahojen ylittämistä tukkikiintiöistä ja metsien loppumisesta oli yleinen. Rauta- ja metalliteollisuus asetettiin 1840-luvulla edelleen metsäteollisuuden edelle jyrkästi sahaamista rajoittavaa lainsäädännön avulla. Varsinkin Pohjois-Suomi pysytteli vielä pitkään vaatimattomassa osassa sahateollisuuden suhteen, vaikka 1800-luvun alkupuolella uudeksi sahatavaran vientikaupungiksi nousi myös Oulu.²¹

Pohjois-Pohjanmaan laajamittaisen sahateollisuuden synnyn myöhäisyyteen vaikutti pitkään kehitystä rajoittaneen Pohjanlahden kauppapakon ohella kuljetusreittien vähäisyys ja heikkous sekä alueen pitkä etäisyys kulutuskeskuksista, mikä teki korkean

¹⁸ Ahvenainen 1984, 103–110.

¹⁹ Aktiebolaget Uleå Osakeyhtiö 1917, 10; Hautala 1975, 278; Ahvenainen 1984, 103–110.

²⁰ Koska sahojen perustamis- ja lopettamisajankohdat voidaan tulkita eri tavoin, on Koitelin sahasta – kuten monista muistakin sahalaitoksista – ilmoitettu perustamisajankohdaksi tutkimuskirjallisuudessa myös vuosi 1779 sekä 1784, jolloin saha sai uudet privilegit. Ks. Aktiebolaget Uleå Osakeyhtiö 1917, 20–22; Rytkönen 1978, 309–316; Ahvenainen 1984, 107–110; Turunen 2008a.

²¹ Ahvenainen 1984, 52–54, 132–144, 157–176.

jalostusasteen tervasta kannattavamman rahtitavaran. Tervanpolton ohella myös alueella kukoistanut laivanrakennus tarjosi menekkiä suurille puille, ja nämä kaksi elinkeinoa kuluttivat rannikoiden metsät jo varhain loppuun.²² Etelä- ja Keski-Pohjanmaalla metsävarat olivatkin niin niukat, ettei kauppasahoja sinne enää juurikaan kannattanut perustaa²³.

Aluksi tukkien uittomatkat olivat lyhyitä, sillä sahausmäärät olivat vaatimattomia ja puuta oli tarjolla tarpeeksi sahojen lähiseuduilla²⁴. Mikäli vain oli mahdollista, rakennettiin sahat mieluummin sinne, missä vesistö laskee johonkin suureen järveen, jolloin tukkeja voitiin helposti hankkia kaikilta vesistön haarakkeilta.²⁵ Lounais- ja Länsi-Suomen metsien järeät puut hakattiin lähes kokonaan 1800-luvun kuluessa, minkä seurauksena tukkien kuljetusetäisyydet kasvoivat huomattavasti²⁶. Tämä puolestaan teki Pohjois-Suomen metsistä aikaisempaa houkuttavamman ja kilpailukykyisemmän raaka-aineen lähteen sahateollisuudelle. 1750-luvun loppupuolelta aina 1830-luvulle asti sahojen kokonaistuotanto pysytteli Pohjois-Pohjanmaalla lähes samalla tasolla, mutta sen jälkeen alkoi sielläkin voimakas laajeneminen, jolloin sahoja perustettiin uusille alueille ja sahausoikeuksia nostettiin²⁷.

Sahaus keskittyi Pohjois-Suomessa entistä enemmän sisämaahan, jossa metsiä ja sopivia koskipaikkoja vielä riitti yllin kyllin. Kynkään saha muutettiin vuonna 1803 ohutteräiseksi ja nelikehäiseksi, ja sen tukkiintiö korotettiin vuonna 1856 3 500:sta 5 500:aan. Sahan omistajat vaihtuivat vuosien saatossa moneen otteeseen, mutta pääasiassa se oli oululaisten kauppahuoneiden omistuksessa. 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla Iijoen yläjuoksun metsävarat otettiin huomattavasti aikaisempaa ahkerampaan käyttöön, sillä vuonna 1837 perustettiin Taivalkoskelle varsinainen erämaasaha. Sillä ei ollut puutetta puutavarasta tai vesivoimasta, mutta ongelman sen sijaan aiheutti pitkä etäisyys rannikosta. Jokimatkan varrella oli viitisenkymmentä koskipaikkaa, minkä takia lauttojen lasti vaurioitui helposti ja jopa kolmanneksen laudoista sanottiin vioittuvan matkalla.²⁸ Ulkomaille tarkoitettu puutavara piti sitä paitsi

²² Alho 1968, 82.

²³ Ahvenainen 1984, 174–176.

²⁴ Helander 1949, 62.

²⁵ Meinander 1945, 250.

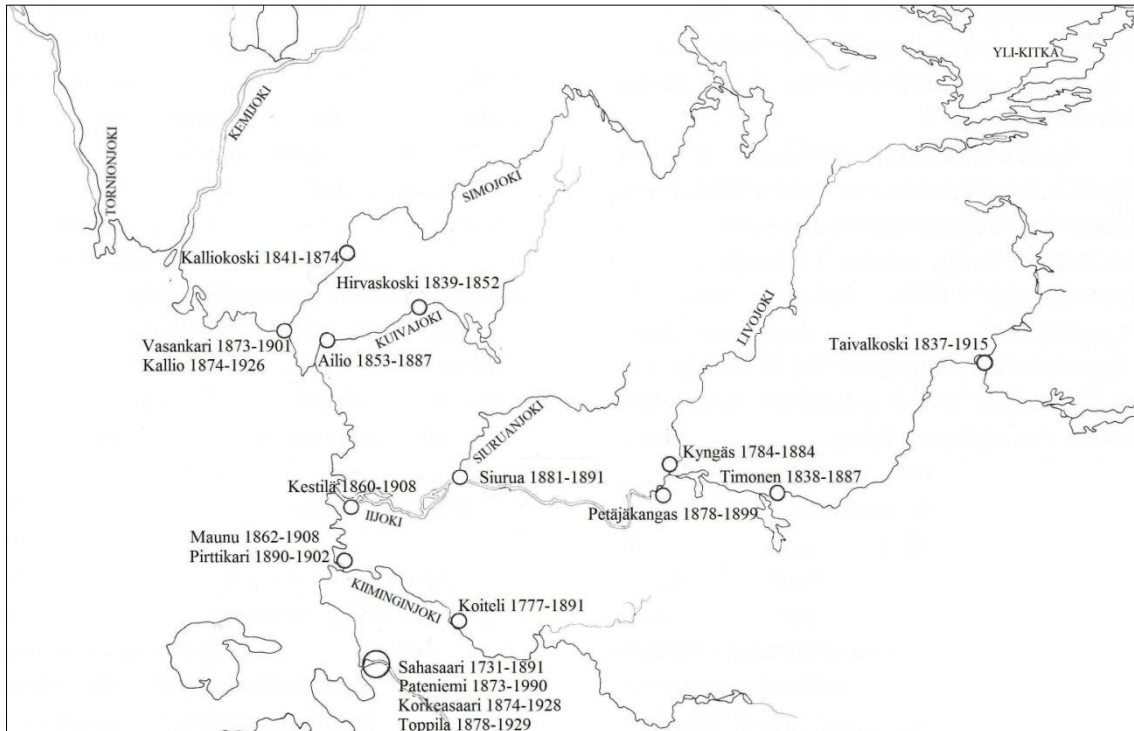
²⁶ Ahvenainen 1984, 346–347; Peltonen 1991, 17.

²⁷ Alho 1968, 84–85.

²⁸ OMA IUYY II Ma:3 Kertomus Iijoen vesistöllä toimineista teollisuuslaitoksista; Ahvenainen 1984, 108, 178, 217, 272.

kuljettaa vielä liistä lotjilla Ouluun, sillä luvan suoranaiseen vientiin saha sai vasta vuonna 1883²⁹. Taivalkosken sahan lisäksi hieman alemmaksi Pudasjärven Hirvaskoskelle rakennettiin vuonna 1838 oululaisten kauppiaiden toimesta Timosen saha, jonka yhteyteen perustettiin kolme vuotta myöhemmin myös ruukki³⁰.

Kartta 2: Simo-, Kuiva-, Ii- ja Kiiminginjoen sekä Oulun sahat 1800-luvulla

Lähde: 1 OMA KPK XIX:7B Kartta Timosen sahan ja ruukin ylä- ja alapuolella sijaitsevista tiluksista; Aktiebolaget Uleå Osakeyhtiö 1917, 10–15, 20–22; Hautala 1975, 278–279; Meinander 1950, 34, 45; Ahvenainen 1984, 108, 178, 205–206, 238, 270–272, 337; Rytkönen 1978, 312–316; Virtanen 1982, 130; Rytkönen 1989, 133–143.

2.2. Tervaporvareista tukkiporvareiksi

2.2.1. Höyrysafojen aikakausi alkaa

Aleksanteri II:n vuonna 1856 aloittaman uudistusohjelman myötä sahateollisuus alkoi kehittyä entistä suuremmin harppauksin. Vuosina 1860–1861 vähennettiin monia

²⁹ Aktiebolaget Uleå Osakeyhtiö 1917, 9.

³⁰ Rytkönen 1978, 334; Ahvenainen 1984, 178.

sahaamista koskevia rajoituksia, ja esimerkiksi sahavero korvattiin vientituotannon maksamalla sahausmaksulla. Senaatille jätettiin kuitenkin mahdollisuus sahateollisuuden ohjaamiseen jättämällä sille oikeus sahojen perustamislupien sekä niiden kehien määrän ja laadun määrittelyyn. Vasta vuonna 1886 sahaelinkeidon harjoittamiseen vaadittavasta lupamenettelystä luovuttiin.³¹

Uudistusten myötä alkoi sahoilla myös siirtyminen höyryvoimaan. Ensimmäiset hakemukset höyrysahojen perustamiseksi oli Suomessa tehty jo vuonna 1837, mutta esitykset hylättiin. Uuden vapaamielisemmän ilmapiirin myötä asiaan saatiin lopulta muutos, ja vuonna 1869 höyryllä toimivien sahojen määrä oli noussut jo viiteentoista. 1800-luvun lopulla Suomeen perustettiin yhä sekä vesi- että höyrysaahoja, joskin jälkimmäiset yleistyivät koko ajan vedestä voimansa saavien kustannuksella. Höyrysahojen puolesta puhuivat mm. suurempi tehokkuus ja riippumattomuus vesivoimasta, jolloin ne voitiin perustaa taloudellisesti edullisempiin paikkoihin.³²

Vesisahoista höyrysafoihin siirtyivät Oulussa ensin johtavat vesisafoja omistaneet kauppahuoneet J. G. Bergbom, J. W. Snellman G:son, F. Granberg, Fr. J. Franzén ja P. Hedman. Enimmillään sahateollisuudessa oli mukana lähes 200 oululaista kauppiasta, mutta vähitellen omistus alkoi keskittyä harvemman joukon käsiin. Merkittävimmän roolin pohjoissuomalaisessa metsäteollisuudessa ottivat vuosien saatossa näistä Bergbomin ja Snellmanin sekä hieman myöhemmin sahateollisuuteen keskittyneen Leonard Candelinin kauppahuoneet, joiden käsiin keskittyi 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla lähes koko Oulun puutavaran vienti.³³

Näistä kolmesta pisin menneisyys kauppiaina oli Candelineilla, joiden historia juonsi juurensa 1700-luvun puoliväliin, jolloin Johan Candelin perusti Ouluun kauppahuoneen. Kaupan ja laivanvarustuksen ohella piki- ja sahateollisuutta harjoittanut liike nousi menestykseen Leonard Candelinin (1822–1907) noustua sen johtoon vuonna 1848.³⁴ Sahatoimeen kauppahuone lähti mukaan vuonna 1843 Johan Abraham Candelinin ostettua osuuden Pudasjärven Timosen sahasta³⁵.

Bergbomin kauppahuoneen menestystarinan puolestaan aloitti Gustaf Bergbom (1785–1860), joka oltuaan kuusi vuotta kauppiaan apulaisena Oulussa haki ja sai

³¹ Hoffman 1980, 26–31; Ahvenainen 1984, 209–212.

³² Ahvenainen 1984, 203–216.

³³ Ahvenainen 1984 203–205; Virtanen 2003, 16; Turunen 2008b.

³⁴ Turunen 2008b.

³⁵ Karjalainen 2000, 67.

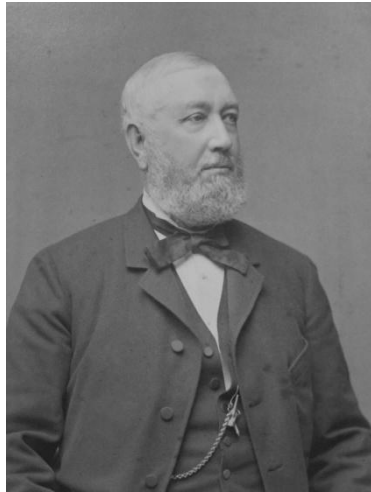
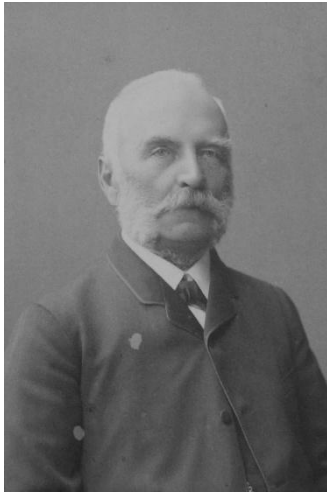
vuonna 1808 porvarioikeuden. Bergbom nousi 1830- ja 1840-luvulla suureen menestykseen terva- ja siirtomaatavarakaupan sekä laivanvarustuksen alalla, jolla kauppahuone oli 1890-luvulle saakka Suomen suurimpia toimijoita. Gustaf Bergbom hallitsi Oulun tervakauppaa aina kuolemaansa saakka, jonka jälkeen liike siirtyi hänen pojilleen Johan Gustaf (1818–1893) ja Carl Eric Bergbomille (1824–1876), joiden johdolla kauppahuone alkoi suuntautua enemmän sahateollisuuteen.³⁶ Vuonna 1875 yhtiön sahalaitosten arvo oli jo 2 miljoonaa markkaa, kauppalaivaston 1,2 miljoonaa markkaa ja kauppatavaran ainoastaan 48 000 markkaa³⁷.

Nuorimman näistä kolmesta kauppahuoneesta perusti vuonna 1842 J. W. Snellman G:son (1809–1881), joka loi uransa aivan tyhjästä. Hän käytti nimessään lyhennettä G:son (Gerhardsson) erotukseksi serkustaan Johan Vilhelm Snellmanista. J. W. Snellman G:son toimi hänkin aluksi kauppiaan apulaisena, kunnes lähti 16-vuotiaana merille päätyen lopulta laivanpäälliköksi. Vuonna 1842 hän muutti Ouluun, missä Snellman alkoi harjoittaa kauppaa. Kauppahuone keskittyi aluksi pääasiassa tuontiliikenteeseen, mutta alkoi hiljalleen yhä enenevässä määrin harjoittaa myös vientiä. Snellman päätyi jo 1830-luvun puolivälissä Kajaanissa sijaitsevan Ämmän sahan toisen puolikkaan omistajaksi, mutta sahaus oli kuitenkin pitkään vähäisessä osassa nopeasti kasvavan kauppahuoneen toiminnassa. Tuonnin ja viennin yhteisarvon mukaan kauppahuone oli jo 1850-luvun alkupuolella Oulun toiseksi suurin heti Bergbomin jälkeen. Snellman veikin tervakaupan johtoaseman Bergbomin kauppahuoneelta 1860-luvulla nousten näin Oulun ja koko maan suurimmaksi tervan viejäksi.³⁸

³⁶ Aktiebolaget Uleå Osakeyhtiö 1917, 6–7, 23–25; Hoffman 2008a; Hoffman 2008b.

³⁷ Hoffman 1980, 137.

³⁸ Snellman 1974, 238; Hautala 1976, 680–681; Ahvenainen 1984, 179; Virtanen 1993, 30; Hoffman 2008c.

Leonard Candelin vanhempi. OMA VK.
J. G. Bergbom. OMA SS.
J. W. Snellman G:son. OMA OK Ue:3.

1860-luvun tienoilla kaikki nämä kolme kauppahuonetta alkoivat harjoittaa puutavaraliikennettä yhä kasvavissa määrin. Oulun tervanvienti saavutti huippunsa 1860-luvun puolivälissä, mutta sahatavara otti samoihin aikoihin sen aseman kaupungin tärkeimpänä vientituotteena.³⁹ Jo varhain kaikkien kolmen suunnitelmassa merkittävässä osassa olivat Iijoen vesistön suuret metsävarat, sillä joki oli vanhastaan vilkas metsätalouden tuotteiden kuljetusväylä. Niin terva, tukit, palkit kuin sisämaan vesisahojen sahaamat laudat ja lankut kuljetettiin alas jokea pitkin lautoilla. Latvavesiltä lautat uitettiin usein osina ja tervatynnyrit toisiinsa kiinnittyneinä, kunnes joen leveys salli suuremman lautan rakentamisen. Kaupat tehtiin Iin kirkonkylällä, mistä tavaran kuljetti eteenpäin ostaja.⁴⁰

Pudasjärvelle ja Taivalkoskelle oli jo varhain rakennettu sahoja, mutta Iijoen alajuoksulla niitä ei sen sijaan 1700-luvun kokeilujen jälkeen ollut, sillä sieltä puuttuivat vesisahoille sopivat kosket. Tervan ja muiden tavaroiden kuljetukseen käytettyjä lauttoja ei kuitenkaan voitu kuljettaa takaisin ylävirtaan, joten muun kuljetuksen yhteydessä myös suuri määrä tukkeja löysi tiensä Iihin.⁴¹ 1840-luvun vaihteessa Iihin laskettiin saapuvan vuosittain 8 000–15 000 tervatynnyriä, joita lastattiin yhteen jokilauttaan 50–100 kappaletta⁴².

³⁹ Aktiebolaget Uleå Osakeyhtiö 1917, 7; Snellman 1939, 256; Meinander 1945, 291; Meinander 1950, 256–257; Hoffman 2008a; Hoffman 2008b; Hoffman 2008c; Turunen 2008b.

⁴⁰ Paasio 1951, 19; Peltonen 1991, 50.

⁴¹ Rytkönen 1978, 309–316; Ahvenainen 1984, 107–110, 204.

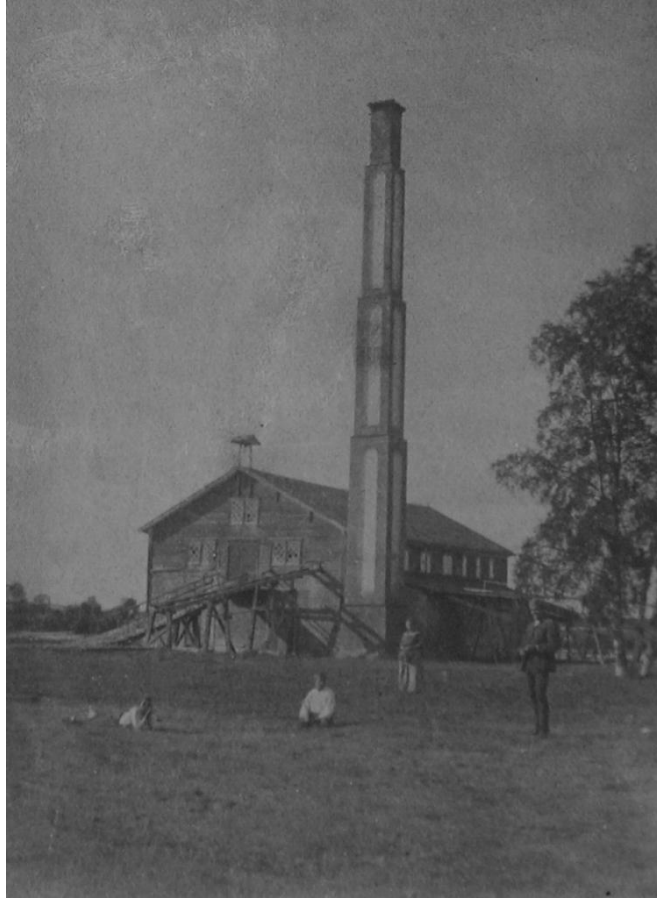
⁴² Oulun Wiikko-Sanomia 11.4.1840: ”Tietoja Oulun kaupunnista”.

Iijoen suurin tervanostaja J. G. Bergbom tekikin vuonna 1852 höyrysahanomuksen perustellen hankettaan sillä, että tervalautojen aluspuina Iijoen suuhun tuli vuosittain 25 000–30 000 tukkia, joista suurin osa jäi käytön puutteessa lahoamaan. Näistä puista oli siis helposti saatavilla sahatavaraa, mutta ainoastaan höyryn voimalla, koska vesisahaa ei paikalle voitu perustaa. Oulun läänin kuvernööri ei asiasta lausuntoa antanut, joten Bergbom uusi hakemuksensa seuraavana vuonna. Nyt samoihin ajatuksiin olivat tulleet myös J. W. Snellman G:son, F. Grandberg, Fr. J. Franzen ja P. Hedman, jotka tekivät yhdessä oman hakemuksensa sahan perustamiseksi.⁴³

Kaikki eivät kuitenkaan suinkaan nähneet aietta hyvänä, sillä lukuisat raahelaiset laivanvarustajat sekä oululaiset käsityöläiset ja kauppiat – L. Candelin mukaan lukien – hanketta vastustivat peläten laivanrakennukseen tarvittavan puun höyrysahojen myötä loppuvan. Oulun kuvernööri päätyi kuitenkin puoltamaan sahoja, mutta kesti aina vuoteen 1857, ennen kuin senaatti vahvisti päätöksen antaen kuitenkin molemmille sahoille ainoastaan 8 000 tukin vuotuisen sahausmäärän. Tämä määrä oli kuitenkin niin pieni, että sahaaminen olisi jäänyt helposti tappiolliseksi. Kannattavuuskysymys ja kilpailun välttäminen sai sahoja suunnitelleet osapuolet yhteistyöhön ja yhden sahan suunnitteluun. Senaatti hyväksyi vuonna 1859 hankkeiden yhdistämisen, ja lopulta kevättalvella 1860 valmistui – ensimmäisenä laatuaan Suomessa – Kestilän höyrysaha, jonka rakentaminen oli aloitettu jo kesällä 1858.⁴⁴

⁴³ Alho 1968, 32; Hautala 1975, 277–278; Rytönen 1978, 309–316; Ahvenainen 1984, 107–110, 204.

⁴⁴ Hautala 1975, 277–278; Ahvenainen 1984, 204–205.

Kestilän höyrystehas. OMA VK.

2.2.2. Yhdessä yhä suuremmiksi

1860-luvulla Suomen pankin tiukentuneen luotonannon, epäedullisen viennin ja kato vuosien aiheuttamien taloudellisten ongelmien vuoksi moni Oulun kauppahuoneista ajautui konkurssiin. G. & C. Bergbom, Leonard Candelin ja J. W. Snellman G:son kuuluivat kuitenkin siihen joukkoon, jotka selvisivät kriisistä ongelmitta, ja itse asiassa ne vain vahvistuivat entisestään.⁴⁵ 1860-luvun vaihteesta lähtien nämä kauppahuoneet laajensivat sahaustoimintaa huomattavasti sekä rakentaen että ostaen useita sahoja. Bergbomin Laitakarin höyrystehas valmistui Kemijoen suulle vuonna 1860, ja Snellman rakensi muiden kauppiaiden kanssa kaksi vuotta myöhemmin Röyttän höyrystehasan Torniojoen suulle, joka myöhemmin siirtyi kokonaan hänen haltuunsa.⁴⁶

⁴⁵ Turunen 2008b.

⁴⁶ Ahvenainen 1984, 216–217, 271; Turunen 2008b.

Laajat investoinnit vaativat niin suuria pääomia, että kauppahuoneiden kannatti yhdistää toimintaansa. Ijoen sahaustoiminta siirtyikin pitkälti Leonard Candelinille, G. & C. Bergbomille ja August Ekmanille, jonka osaksi jäi oleminen pienempänä osakkaana sahoissa. 1860-luvulla Timosen sahasta jo kolme neljännessä kuului Candelinille ja loput Ekmanille. 1860-luvun jälkipuoliskolla samaiset kauppahuoneet yhdessä G. & C. Bergbomin kanssa ottivat haltuunsa Taivalkosken vesisahan siihen kuuluvine tiluksineen. Siellä Ekmanin tilalle tuli vuonna 1880 John Nordblad, joka toimi myös sahan isännöitsijänä.⁴⁷

Kilpailu kuitenkin kiristyi Ijoella hetkeksi uudestaan, kun G. F. Grandberg rakensi vuonna 1878 Pudasjärven Kollajan kylästä Petäjäkankaan verotilasta vuokratulle maalle Petäjäkankaan höyrysahan. Sahalaitos siirtyi pian Petäjäkankaan Höyrysaha Osakeyhtiölle, joka kuitenkin ajautui konkurssiin. Sahan osti ulosottohuutokaupalla lontoolainen toiminimi G. F. Neame, joka möi sen vuonna 1886 eteenpäin Leonard Candelin nuoremmalle. Tämä luovutti siitä molemmille veljilleen John ja Georg Candelinille neljänneksen sekä sahanhoitaja John Nordbladille ja edesmenneen sahanhoitaja Herman Nordbladin jälkeläisille yhteensä neljänneksen omistusoikeuden sahaan.⁴⁸ Heidän omistuksessaan kaksiraamisen sahan toiminta sujui aikaisempaa paremmin, ja sen tuotanto oli parhaimpana vuonna noin 2 000 standarttia⁴⁹.

Myös Siuruan ja Ijoen yhtymäkohtaan rakennettiin vuonna 1881 saha, jonka omisti Siuruan Höyrysaha Osakeyhtiö. Sen perustamisen taustalla oli pääasiallisesti kauppias Johan Häggqvist, mutta myös J. W. Snellman G:sonilla oli sormensa siinä pelissä, sillä kauppahuoneen perustajan poika H. W. Snellman oli yksi yhtiön osakkaista. Siuruan sahan toiminta jäi lyhyeksi, sillä se näki parhaat vuotensa heti perustamisensa jälkeen, ja sahan tuhouduttua tulipalossa vuonna 1891 sitä ei enää rakennettu uudelleen.⁵⁰ Senkin suunnitelmissa tosin oli ollut ulottaa hankintansa aina

⁴⁷ Aktiebolaget Uleå Osakeyhtiö 1917, 7–9; Vahtola 1979, 22–23; Ahvenainen 1984, 178; Karjalainen 2000, 66–67; Turunen 2008b.

⁴⁸ Aktiebolaget Uleå Osakeyhtiö 1917, 20; Ahvenainen 1984, 240.

⁴⁹ Standartti tarkoittaa 165 englantilaisista kuutiojalkaa eli 4,67203 m³ sahattua puutavaraa. Paasio 1951, 89.

⁵⁰ Sahan omistajaksi mainitaan usein myös virheellisesti J. W. Snellman G:son. OMA IUY II Ma:3 Kertomus Ijoen vesistöillä toimineista teollisuuslaitoksista; Pohjois-Suomi 16.2.1881: ”Iistä”; Meinander 1950, 45; Paasio 1951, 89; Ahvenainen 1984, 239; Rytönen 1989, 138. Virtanen 1993, 35.

Kitkan rannoille asti, sillä osakeyhtiön vuonna 1892 myymiin tiloihin sisältyi myös 1/12 manttaalin perintömaa Kuusamon Vasaraperän kylästä⁵¹.

Maantieteellisen laajenemisen ohella kauppahuoneet keskittyivät vahvistamaan asemiaan Oulun sahateollisuudessa. Vuonna 1871 Candelin ja Bergbom ostivat Oulun Sahasaaren vesisahan, minkä lisäksi Bergbom rakennutti Oulusta hieman pohjoiseen sijaitsevaan Pateniemen laivatelakalle höyrysahan vuonna 1873. Samainen kauppahuone perusti myös vuotta myöhemmin yhdessä Candelinin ja A. Ekmanin kanssa Korkeasaaren laivaveistämön paikalle Oulujoen suiston ensimmäisen höyryllä toimivan sahan.⁵²

Tuotannon kasvaessa sahateollisuus alkoi vaatia yhä suurempia pääomia. Toiminnan tehostamiseksi päättivät Korkeasaaren ja Sahasaaren sahat vuonna 1879 yhdistää toimintansa perustamalla osakeyhtiön, jonka nimeksi otettiin Uleåborgs Sågverks Aktiebolag. Yhtiön johtokunnan jäseniksi valittiin kauppaneuvokset Leonard Candelin ja J. G. Bergbom sekä konsuli Leonard Candelin J:or. Näiden henkilöiden lisäksi yhtiön perustajiin kuuluivat ruukinomistaja A. Ekman, kauppias John Candelin, insinööri C. G. Sanmark, laamanni L. J. Pentzinin oikeudenomistajat sekä tehtailija Fr. Borg.⁵³

Korkeasaaren höyrysaha. OMA VK.

Pateniemen höyrysaha. OMA VK.

Aluksi yhtiön johtajana toimi Leonard Candelin, joka kuitenkin vuonna 1882 luopui kokonaan liikkeestään, jonka hän siirsi vanhimmille pojilleen, John ja Leonard

⁵¹ Kaiku 18.5.1892: ”Maatiloja myytävänä”.

⁵² Aktiebolaget Uleå Osakeyhtiö 1917, 10–16; Hautala 1976, 184–186; Ahvenainen 1984, 239.

⁵³ Aktiebolaget Uleå Osakeyhtiö 1917, 15–17.

Candelinille. Näistä edellinen luovutti vuonna 1887 kauppahuoneen kokonaan nuoremmalle veljelleen ja muutti Inkooseen tilalleen. Leonard puolestaan jatkoi isänsä jälkeen Uleåborgs Sågverks Ab:n toimitusjohtajana. Hänen uransa tässä tehtävässä oli kuitenkin loppua lyhyeen, sillä vuonna 1887 Korkeasaaren saha paloi varastoineen perustuksiaan myöten. Katastrofin seurauksena suunniteltiin aluksi yhtiön purkamistakin, mutta lopulta päädyttiin rakentamaan uusi höyrystysahana palaneen tilalle.⁵⁴

Samaan aikaan myös J. W. Snellman G:sonin kauppahuoneen johdossa tapahtui muutos sen perustajan kuoltua vuonna 1881. Liikkeen johto siirtyi vanhimmalle pojalle A. O. Snellmanille, jonka aikana kauppahuoneen taloudellinen vaikutus nousi Pohjois-Pohjanmaan alueella entisestäänkin samalla kun se sai yhä enemmän teollisuusyrityksen luonteen merenkulun loppuessa ja kaupan jäädessä vähittäiskaupan tasolle. Hänen kuoltuaan vuonna 1894 liike siirtyi nuoremman veljen Karl August Snellmanin ja everstiluutnantti R. Weckmanin käsiin.⁵⁵

Leonard Candelin nuorempi. OMA VK.

A. O. Snellman. OMA SS.

Bergbomin kauppahuoneessa vallanvaihto tapahtui puolestaan vuonna 1893 J. G. Bergbomin kuoltua. Kauppahuoneen omaisuutta siirtyivät hallinnoimaan Karl Pentzin, Arvid Sanmark ja Hjalmar Hägg, sillä sekä Johan Gustaf että hänen veljensä

⁵⁴ Aktiebolaget Uleå Osakeyhtiö 1917, 17–18; Turunen 2008b.

⁵⁵ Aktiebolaget Uleå Osakeyhtiö 1917, 18–28; Hoffman 2008c.

Carl olivat olleet naimattomia.⁵⁶ Vielä samana vuonna Pohjois-Suomen sahateollisuudessa tapahtui merkittävä muutos Snellmanin ja Bergbomin yhdistettyä toimintansa Kemijoella Trävaruaktiebolaget Kemi – Puutavara-osakeyhtiö Kemi -nimisen yhtiön perustamisen myötä. Kauppahuoneet olivat tehneet yhteistyötä jo aiemmin Kemijoella esimerkiksi ostamalla yhdessä metsää ja järjestäen tukkien yhteisuittoja, mutta kova kilpailu kannusti yhdistämään kaiken toiminnan joella. 1890-luvun vaihteilla joella oli nimittäin ainakin kymmenkunta uittajaa, joista noin puolet oli ulkomaalaisia – pääosin ruotsalaisia – toimijoita.⁵⁷

Yhtiön perustamisen taustalla oli kuitenkin pitkälti myös J. W. Snellman G:sonin pahasti velkarahan varassa ollut toiminta sekä kilpailijoita huonompi sahatavaran laatu. Nämä seikat huolestuttivat yhtiön lontoolaista agenttia ja merkittävintä rahoittajaa G. F. Neame & Co:ta niin paljon, että se oli halukas ottamaan valvontaansa Snellmanin kauppahuoneen toiminnan, mihin toinen osapuoli ei luonnollisestikaan ollut valmis taipumaan. Kemi-yhtiön perustamisen taustalla olikin ennen kaikkea A. O. Snellman, kun taas G. & C. Bergbomin kauppahuoneen omaisuutta hallinneet henkilöt olleet aivan yhtä valmiita yhteistyöhön. Kumpikin pääosakkaista sai lähes 39 % osakkeista, Neamen haltuun tuli 10 % osakekannasta ja loppuosa kuului mm. turkulaisille kauppahuoneille.⁵⁸

Vastaperustettuun yhtiöön liitettiin molempien yhtiöiden Kemijoen alueen sahat, joista höyryllä toimineet ja meren rannalla sijainneet Laitakari, Röyttä ja Karihaara olivat merkittävimmät. Näistä viimeisimmän olivat norjalaiset yrittäjät vuosina 1873–74 rakentaneet, mutta saha oli ensin mennyt konkurssiin ja uuden yrityksen jälkeen 1880-luvun lopulla se päädyttiin myymään Bergbomille ja Snellmanille. Molempien kauppahuoneiden sahat Kemijoen vesistöllä olivat olleet merkittävä osa niiden liiketoimia, joten uuden yhtiön perustaminen pienensi olennaisesti kauppahuoneiden toimintaa.⁵⁹ Vuoden 1893 jälkeen J. W. Snellman G:son harjoittikin sahausta yksin enää Oulun lähellä sijaitsevalla Toppilan höyrysahtalla⁶⁰.

⁵⁶ Aktiebolaget Uleå Osakeyhtiö 1917, 24–26.

⁵⁷ Ahvenainen 1984, 271; Itkonen 2001, 32–33.

⁵⁸ Meinander 1950, 40–41; Hoffman 1980, 141–143; Ahvenainen 1984, 271; Virtanen 1993, 28–43; Itkonen 2001, 33

⁵⁹ Ahvenainen 1984, 270; Virtanen 1993, 24–27, 43.

⁶⁰ Aktiebolaget Uleå Osakeyhtiö 1917, 28–29.

Taloudellisen asemansa lisäksi pohjoisen suurilla kauppahuoneilla oli paljon poliittista valtaa ja suhteita, joita ne käyttivät mahdollisuuksiensa mukaan liiketoimissaan hyväksi. Vapaamielisen kannan puolesta höyrystahojen koskevassa asiassa esiintyikin voimakkaimmin J. G. Bergbomin kaukainen sukulainen valtioneuvos J. E. Bergbom⁶¹. J. W. Snellmanin puolestaan pyysi lankoaan A. J. Chydeniusta puhumaan senaatin varapuheenjohtaja L. G. von Haartmanille Kestilään suunnitellun höyrystahon puolesta⁶². Kauppahuoneen johdon ohella Snellman otti osaa niin kunnallispolitiikkaan kuin valtiopäiville ja oli osallisena monissa merkittävässä komiteoissa, joista yksi valmisteli vuonna 1861 sahatollisuuden rajoitukset poistaneen asetuksen⁶³. Myös Leonard Candelin nuorempi otti osaa valtiopäiville, joilla hän esitti mm. muutoksia maan metsänhoitoon⁶⁴.

Merkittävimpiin poliittisiin asemaan oululaisista porvareista pääsi kuitenkin A. O. Snellman (1844–1894), joka mm. kuului kaupunginvaltuustoon, osallistui viisi kertaa valtiopäiville ja jolla oli yhtä aikaa useitakin valiokuntapaikkoja. Snellman oli poliittisissa tehtävissään nimenomaan omien ja oululaisten intressien hoitaja, ja esimerkiksi rautatien saaminen Ouluun lasketaan paljolti hänen ansiokseen.⁶⁵ Täysin päinvastaisesti toimi puolestaan syrjäänvetäytyvä Johan Gustaf Bergbom, joka mm. kieltäytyi järjestelmällisesti osallistumasta kaupungin hallintoon tai valtiopäiville⁶⁶.

2.2.3. Sahateollisuuden keskittyminen

Pohjois-Suomessa höyryyn siirtyminen muutti sahakarttaa olennaisesti, sillä siellä jokien hyvä uittokelpoisuus ja maakuljetuksen kehittämättömyys kannusti keskittämään sahaustoiminnan rannikolle. Toisin kuin muualla maassa, oli Pohjois-Suomessa tyypillistä myös sahatavaran valmistaminen suurissa yksiköissä, sillä ankarat luonnonolot vaativat paljon pääomia ja suosivat suurtuotantoa. Varsinkin 1880-luvun

⁶¹ Hautala 1975, 278.

⁶² Ahvenainen 1984, 205.

⁶³ Hautala 1976, 178–179; Hoffman 2008c.

⁶⁴ Turunen 2008b.

⁶⁵ Karonen 2004, 115–116, 127; Karonen 2008.

⁶⁶ Hoffman 2008b.

loppupuoliskon laskusuhdanne nopeutti sahateollisuuden keskittymistä entistä harvalukuisemman joukon käsiin.⁶⁷

Pienet jokivarren sahat lopettivatkin Iijoella toimintansa toinen toisensa perään, sillä lautojen lauttaaminen oli huomattavasti kalliimpaa kuin tukkien. Laudat ja lankut myös kärsivät uiton aikana kolhuja ja tummuivat, mikä alensi niiden arvoa suhteessa merenrannalla sahattuun puutavaraan. Usein sisämaan sahojen lakkautuspäätöksiin vaikutti se, että pienten sahojen omistajat olivat myös merenrantasahojen omistajia tai ainakin osakkaita, joiden etujen mukaista oli keskittää tuotantoa. Livojoellakin sahaustoiminta loppui, sillä Kynkään sahan toiminnan päätti 1880-luvulla lopullisesti siitä osan mukanaan vienyt tulva. Samoihin aikoihin päättyivät työt Timosen sahalta sen omistajien keskittäessä sahausta tehokkaammille ja paremmilla paikoilla sijaitseville tuotantolaitoksille. Niinpä 1890-luvulle siirryttäessä Ijoen vesistön vesisahoista toiminnassa oli enää Taivalkosken saha.⁶⁸

Myös suurissa sahakeskuksissa vesisahat saivat hiljalleen väistyä höyryvoiman tieltä. Uleåborgs Sågverks Ab:n omistama Oulun vesisaha myytiin vuonna 1891 sillä ehdolla, ettei paikkaa käytettäisi enää sahaukseen. Toppilan sahan laajennusten takia J. W. Snellman G:sonille kokonaan vuodesta 1884 kuuluneen Kajaanin Ämmän vesisahan sahausmääriä ensin supistettiin ja lopulta 1890-luvulla toiminta lopetettiin kokonaan, sillä tukit oli järkevämpää kuljettaa Ouluun sahattavaksi.⁶⁹ Vaikka vuonna 1885 Oulun läänissä oli 13 höyrysahaa ja 26 vesisahaa, oli jälkimmäisten tuotanto enää alle puolet höyrysahojen vastaavasta. Vesisahat jäivätkin 1800-luvun loppupuolella yhä enemmän kotitarvesahoiksi.⁷⁰

Iijoelle ei suurta sahateollisuutta päässyt missään vaiheessa syntymään, vaan suuri osa tukeista kuljetettiin jokiuiton jälkeen Oulun ja Haukiputaan sahoille merta pitkin lautaten tai aluskuljetuksin⁷¹. Kokonaan G. & C. Bergbomin omistukseen vuonna 1890 siirtynyt Kestilän höyrysahakin Ijoen varrella toimi 1880-luvun puolivälin vaikeiden aikojen jälkeen enää satunnaisesti ja lopullisesti sen toiminta päättyi vuonna

⁶⁷ Aktiebolaget Uleå Osakeyhtiö 1917, 23; Ahvenainen 1984, 271–275; Kuisma 2006, 291–300.

⁶⁸ OMA IUUY II Ma:3 Kertomus Ijoen vesistöllä toimineista teollisuuslaitoksista; Paasio 1951, 88–91; Ahvenainen 1984, 271–272.

⁶⁹ Aktiebolaget Uleå Osakeyhtiö 1917, 7–14.

⁷⁰ Ahvenainen 1984, 240

⁷¹ Rytkönen 1989, 137–139; Peltonen 1991, 23.

1908⁷². Ainoastaan Pudasjärvellä sijainnut Petäjäkankaan höyrysaha jatkoi sahausta suhteellisen menestyksekkäästi vuosisadan loppuun saakka⁷³. Aivan ilman höyrysaaha ei Iijoen tosin tarvinnut sen jälkeenkään jäädä, sillä vuonna 1902 liikemies Pekka Aulin rakensi Illinsuvannon rannalle pienen Tikkasen sahan paikallisten puutavaran tarvetta täyttämään⁷⁴.

Niinpä Oulun lääniin syntyi kolme suurta sahakeskusta, jotka olivat Oulu-Haukipudas, Kemi-Tornio ja Kajaani. Näistä Kajaani nousi merkittäväksi vasta 1900-luvun alussa, jolloin kaupunkiin perustettiin kaksi höyrysaaha. Näiden sahojen toimintaan eivät kuitenkaan liittyneet oululaiset liikemiehet, jotka sillä kertaa vetäytyivät Kainuun teollisesta toiminnasta. Iijoen, Oulun ja Haukiputaan sahateollisuus oli sen sijaan 1890-luvulle tultaessa vahvasti niiden hallussa, kun Maunun höyrysaahakin Haukiputaalla siirtyi Bergbomin omistukseen. Se oli alkujaan kauppias O. Rinman ja Ison-Britannian varakonsuli Charles Herlofsonin vuonna 1862 perustama vesisaha, jonka konsuli O. G. Inberg oli vuonna 1882 sahan ostettuaan muuttanut höyryllä toimivaksi. Suurten oululaisten kauppahuoneiden kilpailijana Maunun höyrysaaha ei kuitenkaan kauaa ollut, sillä se siirtyi Bergbomin haltuun jo vuonna 1886. Seuraavana vuonna samainen kauppahuone osti myös Simon Wilhelm Antmanin konkurssipesältä Koitelin vesisahan, joka tosin lopetti toimintansa varsin pian.⁷⁵

1800-luvun loppupuolella suurten kauppahuoneiden ohella ainoastaan norjalaisten omistuksessa ollut Halonen Ångsåg Ab onnistui säilyttämään jonkinlaisen asema Simo-, Kiiminki- ja Iijoen vesistöalueen sahateollisuudessa. Nimensä se oli saanut Haukiputaan Halosenniemiellä sijainneesta pienestä Pirttikarin sahasta, joka ei tosin ollut toiminnassa kuin vuosisadan alkupuolelle asti. Yhtiö hankki omistukseensa myös Simojoen suussa sijainneen Vasankarin sahan, jonka olivat oululaiset liikemiehet 1870-luvun alkupuolella rakentaneet. Vasankarin sahan tuhouduttua tulipalossa osti Halonen Ångsåg Ab sen tilalle Simon Kallion sahan.⁷⁶

⁷² Oulun Ilmoituslehti 7.5.1890: ”Sahan-kauppa”; Ahvenainen 1984, 272; Rytönen 1989, 139; Tolonen 1995, 186.

⁷³ Aktiebolaget Uleå Osakeyhtiö 1917, 20; Rytönen 1989, 139, 146.

⁷⁴ Kaleva 27.3.1902: ”Ilmoitus”.

⁷⁵ Aktiebolaget Uleå Osakeyhtiö 1917, 20–22; Ahvenainen 1984, 239; Rytönen 1989, 139–140.

⁷⁶ Sen taustalla oli alun perin ruotsalainen Ab Kallio Ångsåg, joka oli vuonna 1874 ostanut Kalliokosken sahan ja lopettanut sen toiminnan rakennettuaan rannikolle höyrysaahan. Meinander 1950, 40–42; Ahvenainen 1984, 178, 238, 270–271.

1800-luvun loppupuolella lähes koko Pohjois-Suomen metsäteollisuus oli näin ollen päätynt kolmen kauppahuoneen ja niiden omaisuudesta muodostettujen osakeyhtiöiden käsiin. Yhä suurempia pääomia vaativa, mutta myös suuria tuottoja lupaava sahatoimi ottikin hyvin merkittävämmän taloudellisen aseman pohjoisten liikemiesten toimissa 1800-luvun kuluessa. Oulun merkittävimmät kauppahuoneet keskittyivät yhä enemmän sahatoimen harjoittamiseen, vaikka esimerkiksi J. W. Snellman G:son harjoitti tervakauppaa pitkään, sillä se ei pystynyt sahateollisuudesta aiheutuneen raskaan velkataakan takia luopumaan varmasta tulonlähteestään⁷⁷. Oli kuitenkin selvää missä senkin liiketoiminnan pääpaino oli, sillä vuosisadan loppupuolella Oulun entiset tervaporvarit olivat muuttuneet lähes puhtaiksi tukkiporvareiksi.

2.3. Uitto Iijoella

Iijoki on Pohjois-Pohjanmaan lävitse virtaava joki, jonka pituus Etelä-Kuusamon Naamankajärvestä mereen on 316 km ja sen viereisestä Iijärvestä hiukan vähemmän. Ijoen vesistö on poikkeuksellisen vähäjärvistä, sillä järvet muodostavat sen pinta-alasta ainoastaan 5,7 %. Ijoen merkittävimmät sivujoet ovat Siuruanjoki, Korpijoki, Kostonjoki ja Livojärvestä alkunsa saava 128 km pitkä Livojoki.⁷⁸ Livojärven erottaa sen pohjoispuolella olevasta, Vienanmereen laskevasta Yli-Kitkasta ainoastaan muutaman kilometrin levyinen ja suhteellisen matala kannas. Yhdessä Yli-Kitkasta, Ala-Kitkasta ja Posionjärvestä puolestaan syntyy n. 80 kilometriä pitkä vesireitti, joka muodostaa yhdessä monien pienien jokien kanssa 165 000 hehtaarin välittömän sadealueen⁷⁹.

Ijoen vesistön suuret metsävarat ja pääväylän tarpeeksi kova virtaus tekivät alueesta houkuttelevan puun ostajille, vaikka Iijoki ei missään nimessä ollut helppo joki uittaa lukuisten hankalien koskien takia. Lisäksi 100 metrin putous 90 kilometrin matkalla ja järvien vähäinen määrä tekivät kevättulvista hyvin voimakkaat, mutta sen jälkeen vesi väheni nopeasti niin, ettei veneelläkään kulkeminen välttämättä onnistunut

⁷⁷ Hautala 1976, 680–681; Karonen 2004, 230.

⁷⁸ Paasio 1951, 7–11.

⁷⁹ Seppänen 1937, 124; Itkonen 1998, 9.

enää keskikesällä.⁸⁰ Ongelmia uitolle syntyi erityisesti vähälumisen talven tai pitkittyneen jäiden lähden jälkeen⁸¹.

Pohjois-Suomessa vilkas tukkiliikenne alkoi ensin Kemijoen alueella, mutta vuosisadan vaihteeseen mennessä koko Metsä-Lapin seudulta hankittiin puita sahateollisuuden tarpeeseen. Ensimmäinen suursavottakausi alkoi Peräpohjolassa 1870-luvulla ja toinen 1890-luvulla.⁸² 1880-luvulle tultaessa tukeista oli kovaa kilpailua Kemi-, Tornion- ja Simojoen vesistöissä, mutta etelämpänä G. & C. Bergbomin, J. W. Snellman G:sonin ja L. Candelinin kauppahuoneilla oli hyvin vaikutusvaltainen asema. Muitakin metsäteollisuuden yrittäjiä alueella oli, mutta näiden toiminta jäi yleensä lyhytaikaiseksi tai pienimuotoiseksi.⁸³

Ijoen vesistöstä tuli oululaisille yhtiöille erittäin tärkeä raaka-aineen lähde. J. W. Snellman G:son rakensikin Toppilan sahansa pitkälti Oulun pohjoispuolen tukkien yltarjonnan takia, sillä talonpojat tarjosivat hänelle joka käänteessä ostopensa maksuksi puita. Pelkästään Kestilän sahalle toimitettiin tukkeja enemmän kuin se pystyi sahaamaan, joten tukkien hankkiminen Ijoelta oli vaivatonta.⁸⁴ Uitto sen sijaan ei varsinkaan aluksi ollut helppoa, mutta kuljetusmahdollisuuksia joella paransi huomattavasti valtion suorittama joen perkaus, joka 1890-luvun vaihteessa eteni aina joen yläjuoksulle Irnijärvelle saakka⁸⁵.

Vuonna 1844 keksitty tapa valmistaa paperia puuhiokkeesta oli paperi- ja metsäteollisuudelle käännteentekevä, sillä sen myötä pienemmälle puutavaralle saatiin aiempaa enemmän kysyntää. 1800-luvun loppupuolella alkanut varsinainen selluloosateollisuus lisäsi monin paikoin pienpuun tarvetta entisestään. Massateollisuuden ansiosta ohuemmallekin puutavaralle syntyi kysyntää, minkä seurauksena alettiin tukkien ohella uittaa myös pinotavaraa.⁸⁶ Paperiteollisuus täydensi sahateollisuutta, sillä se mahdollisti sahajätteen sekä sahojen jäljiltä metsiin jäävän kuusi- ja pienpuun käytön. Samalla se säännöllisesti läpi vuoden käyvänä toi tasapainoa sahateollisuuden sesonkirytymille, jossa menot keskittyivät talvelle ja keväälle tulojen

⁸⁰ Bergh 1920, 188–190; Rytönen 1989, 149–151; Karjalainen 2000, 82–83.

⁸¹ Ks. esim. Oulun Ilmoituslehti 13.5.1891, ”Kuulumisia liistä”.

⁸² Karjalainen 2000, 137.

⁸³ Ahvenainen 1984, 239–240, 270.

⁸⁴ Ahvenainen 1984, 239.

⁸⁵ Kaiku 21.2.1891: ”Ii- ja Kemijoen perkkaukset”; Rytönen 1989, 149.

⁸⁶ Karikoski, Kannel & Lavonius 1951, 575–580; Purhonen 1998, 18–19.

tullessa taas pääosin kesällä ja syksyllä.⁸⁷ Pohjois-Suomessa metsäteollisuus keskittyi kuitenkin vielä pitkään lähes yksinomaan sahaamiseen, sillä pienpuuta raaka-aineena käyttänyt teollisuus puuttui sieltä kokonaan.

Hioma- ja paperipuuta tosin laivattiin Oulusta ja Iijoen alueelta ulkomaille jonkin verran. Esimerkiksi J. W. Snellman G:son laivasi kuorittua paperipuuta Iistä jo 1890-luvun vaihteessa, mikä ei kuitenkaan osoittautunut kovinkaan onnistuneeksi liiketoimeksi. Myös kalajokelainen kauppias ja laivanvarustaja A. Santaholma ryhtyi vuonna 1890 Iijoella paperipuiden ostoon laivatakseen ne sitten edelleen Eurooppaan. Satunnaisia kokeiluja lukuun ottamatta muut eivät vielä olleet kiinnostuneita Iijoen paperipuusta, ja viiden vuoden jälkeen Santaholmakin lopetti pitkäksi aikaa hankinnat alueella, vaikka muuten laajensi paperipuun hankintoja.⁸⁸ Pienpuuta kuljetettiin vesistöltä myös kotitalouksien tarpeeseen, sillä etenkin Siuruanjoelta lautattiin vielä 1890-luvun alkupuolella suuria määriä koivua polttopuiksi Ouluun⁸⁹.

Iijoella puutavaran uiton teki ongelmalliseksi joen alajuoksulle uittoa ja lauttausta koskevat tiukat rajoitukset, joiden taustalla oli ennen kaikkea kalastuksen mahdollistaminen joen alajuoksulla. Kalastajien ja Pudasjärveltä lautoilla tervaa ja muuta tavaraa Iihin tuoneiden miesten välillä oli jo 1700-luvulla riitoja, sillä lautat särkivät alajuoksun padot. Vuonna 1788 maaherra määräsi, että Pudasjärven jäiden lähdön jälkeen lohipatoja ei saanut 11 päivään laittaa Pudasjärven ja meren välille lauttakuljetusten mahdollistamiseksi, mutta tämän jälkeen lauttojen laskeminen oli kielletty.⁹⁰ Lyhyestä uittoajasta johtuen ainoastaan Pudasjärven läheisyydestä hankitut puut selvisivät sahoille saman vuoden aikana kuin ne oli kaadettu⁹¹.

Vuonna 1877 laaditussa Iijoen ensimmäisessä varsinaisessa lauttaussäännössä Taivalkoskelta merenrantaan myönnettiin uittajille hieman enemmän vapauksia, sillä siinä annettiin vapaus uittaa tukkeja sekä lautoissa että irrallaan viikon ajan Pudasjärven jäiden lähdöstä. Tämän jälkeen ainoastaan valantehneet laskumiehet saivat laskea tukkeja lautoissa lohipatojen ohi vielä 13 päivän ajan. Näiden 20 päivän jälkeen uitto oli

⁸⁷ Kuisma 2006, 389–393.

⁸⁸ Vapaasalo 1953, 205–216; Rytönen 1989, 125.

⁸⁹ Oulun Ilmoituslehti 13.5.1891, ”Kuulumisia Iistä”.

⁹⁰ Nissilä 1990, 31–34.

Pudasjärven katsottiin vapautuneen jäistä sitä seuraavana vuorokautena, kun siinä oli todettu lauttoja pystyttävän uittamaan. OMA MH IT Ea4:21 Kuusamon hoitopiirin Metsänhoitaja Iwar Snellman Yliforstmestari Enfred Forströmille 17.1.1903.

⁹¹ OMA UM IHH:1 K. A. Fellmanin lausunto Ii- ja sen sivujokien lauttaussäntöehdotuksista.

joen alajuoksulla lopetettava.⁹² Monien muiden vesistöjen tapaan joelle määrättiin myös puiden kuorimispakko, sillä pitkään vedessä olleesta puusta irtosi paljon kuorta, jonka pelättiin pilaavan niityt ja kalakannan⁹³. Vaikka kuorimisesta tuli paljon kustannuksia, oli siitä myös hyötyä, sillä kuoritun puun uittokelpoisuus parani huomattavasti, mikä varsinkin monivuotisessa uitossa oli tärkeää⁹⁴.

Lyhyen kevätuiton jälkeen Iijoki oli varattu Iin Kruununkalastusarentiyhtiölle lohen ja taimenen pyyntiin heinäkuun lopulle saakka, minkä jälkeen 25.7. alkoi syyskuun loppuun kestänyt talollisille ja papistolle annettu oikeus siian pyyntiin padoilla. Lisäksi varsinkin loppukesällä harjoitettiin joella myös nuotanutta koskien, mikä ei olisi onnistunut uiton ollessa käynnissä.⁹⁵

Kalastusmahdollisuuksien turvaaminen lain keinoin oli pitkään ymmärrettävää, sillä 1870-luvulle asti kalastus oli ollut joen alajuoksulla jopa pääelinkeino. 1900-luvun puolella saaliit olivat kuitenkin jo huomattavasti pienempiä liikakalastuksen sekä kalan nousua vaikeuttaneen uiton takia. Kun uittomäärät puolestaan kasvoivat koko ajan, saivat uitolle asetetut rajoitteet kritiikkiä osakseen paitsi metsäalan yrittäjiltä myös kauempana asuvilta talonpojilta, joille kalastuksen suosimisesta ei ollut muuta kuin haittaa metsien myynnin vaikeutumisen takia.⁹⁶ Hyötyä kalastuksesta oli loppujen lopuksi varsin pienelle joukolle verrattuna puiden myymisen, hakkaamisen ja uittamisen tarjoamiin tuloihin. Uittoä yritettiin moneen otteeseen saada vapaaksi kalastuksen aiheuttamista rajoituksista, mutta vasta vuosikymmenien odotuksen jälkeen metsäteollisuus sai kaipaamansa vapaudet Iijoen uitossa⁹⁷.

Vielä vesisahojen aikaan tukit hankittiin pääasiassa leveranssikaupoilla, joissa puun myyjä vastasi myös puiden kuljetuksesta sahalle saakka. Tällöin kaupat tehtiin

⁹² OMA UM IIIH:1 Lausunto ja ehdotus nyt voimassa olevan järjestyssäännön metsäntuotteiden lauttaamisesta Iijoessa muuttamisesta maaliskuussa 1892 (jäljennös); OMA UM IIIH:1 K. A. Fellmanin lausunto Ii- ja sen sivujokien lauttaussääntöehdotuksista; Paasio 1951, 23–24.

⁹³ Kaleva 23.1.1905: ”Metsänhoitovirkatalot”; Kaleva 13.1.1908, A. T-g: ”Pohjois-Suomen metsänuittolo”; Helander 1949, 400–403; Paasio 1951, 41–42.

⁹⁴ Purhonen 1998, 57.

⁹⁵ OMA UM IIIH:1 Pöytäkirjat yleisistä kokouksista Iin pitäjässä 22.9.1891, 4.4.1892 (jäljennös); OMA UM IIIH:1 Lausunto ja ehdotus nyt voimassa olevan järjestyssäännön metsäntuotteiden lauttaamisesta Iijoessa muuttamisesta maaliskuussa 1892 (jäljennös); Paasio 1951, 41–42; Nissilä 1990, 90–92.

⁹⁶ OMA UM IIIH:1 Pöytäkirjat yleisistä kokouksista Iin pitäjässä 22.9.1891, 4.4.1892 (jäljennös); OMA UM IIIH:1 Abr. Paavola Edv. L. Sandmanille 30.3.1903; OMA UM IIIH:1 K. A. Fellmanin lausunto Ii- ja sen sivujokien lauttaussääntöehdotuksista; Rytkönen 1989, 111–122.

⁹⁷ Ks. esim. OMA UM IIIH:1 Pöytäkirja yleisestä kokouksesta Iin pitäjässä 22.9.1891 (jäljennös); OMA JWSE EId:1 Oulun läänin Kuvernöörin päätös 9.2.1895; OMA UM IIIH:1 K. A. Fellmanin lausunto Ii- ja sen sivujokien lauttaussääntöehdotuksista; OMA MH KH HVD:1 Iijoen uittosääntö vuodelta 1916 ja korjauksineen vuodelta 1919.

yleensä korkeintaan sadoista tukeista. Puukaupan laajetessa alettiin siirtyä yhä enemmän pystymyyntiin, jolloin ostaja huolehti niiden kuljetuksesta.⁹⁸ Yhtiöiden omien uittojen alkaessa kasvaa syntyi keväisin tiukkoja kilpailuja joella. Häviölle jääneet joutuivat odottamaan, kunnes edellinen oli saanut oman uittonsa valmiiksi, mikä tarkoitti usein tukkierän uiton siirtymistä ensi vuoteen ja näin ollen suuria taloudellisia tappioita⁹⁹. Kun L. Candelinin, G. & C. Bergbomin ja J. W. Snellman G:sonin kauppahuoneilla oli muutenkin paljon yhteisiä liiketoimia, oli niiden luonnollista ryhtyä myös uitossa yhteistyöhön.

Oulujoella kyseiset kauppahuoneet olivat perustaneet jo vuonna 1881 Uleå Stockavverkinings- och Flottningsbolag –nimisen yhtiön, koska joelle määrättiin vuonna 1879 yhteisuito. Yhtiön toiminta oli kuitenkin varsin näennäistä aina vuoteen 1891, jolloin sen johdon otti oululaisten sahayhtiöiden palvelukseen tullut metsänhoitaja Edvard Leopold Sandman. Muutoksen myötä Toppilan, Korkeasaaren ja myöhemmin myös Pateniemen sahan tukit alettiin hankkia ja uittaa yhdessä. Muilla uittajilla joelle ei sen sijaan juuri ollut asiaa, sillä kilpailijoita karvaasti katsoneet kauppahuoneet vaikeuttivat muiden uittoja vahvan asemansa turvin kaikin mahdollisin keinoin.¹⁰⁰

G. & C. Bergbom, L. Candelin ja J. W. Snellman G:son ryhtyivät yhteistyöhön samaan aikaan myös Iijoella perustettuaan vuonna 1891 yhtiön nimeltä Ijo Avverknings och Flottningsbolag¹⁰¹ (Ijoen hakkaus- ja lauttausyhtiö), jota kutsuttiin jäsentensä määrän ja tukkien kolmionmuotoisen merkin perusteella myös Kolmiyhtiöksi. Oululaisten kauppahuoneiden edustajana Iijoella toimi Oulujoen tapaan Edv. L. Sandman, jonka johdolla nämä kolme kauppahuonetta ryhtyivät uittamaan ja ostamaan tukkeja myös Ijoen alueelta yhdessä. Huolimatta nimestään ei Ijo Afverknings och Flottningsbolag sallinut muiden kuin perustajajäseniensä ja joidenkin yhteistyökumppaniensa uittoa,¹⁰² ja kun yhtiö vuonna 1893 vuokrasi Iijoelta 20 vuodeksi suuren osan tukkien satamiksi sopivista paikoista, pystyi se pitkälti

⁹⁸ Leikola & Pakkanen 2010, 11–20.

⁹⁹ Ks. esim. Vapaasalo 1953, 308.

¹⁰⁰ OMA UM IIBa:1 Senaatin päätös G. & C. Bergbom y.m. valitukseen 13.4.1908; Kunnas 1937, 27–31; Kahiluoto 1990, 52–57; Tolonen 1997, 138.

¹⁰¹ Yhtiöstä käytettiin myös monia muita samantyyllisiä nimiä, kuten Ijo elfs Stockafverknings & Flottningsbolag, Ijo Skogsafverknings & Flottningsbolag sekä Ijo Afverknings & Flottningsförening. OMA IAF II IIBa:1–22 Pääkirjat 1891–1912.

¹⁰² Poikkeuksia tehtiin mm. J. G. Pentzinin suhteen, jolla oli läheiset suhteet Kolmiyhtiön osakkaisiin. OMA IAF II IIBa:10 Hufvud Bok för Ijo afverknings & flottn.förening 1900, 53–54, 67–68.

sanelemaan joen käyttöehdot¹⁰³. Tämän tilanteen mahdollisti Kolmiyhtiön monopolimaisen aseman lisäksi joen uittosääntö, joka määräsi yhteisuiton pakolliseksi esimerkiksi Livojoessa ja joissakin muissa sivuväylissä, muttei kuitenkaan itse pääväylässä¹⁰⁴.

3. UITTOKANAVA

3.1. Kolmiyhtiön toiminta

3.1.1. Hankinta-alueen ulottaminen Kitkalle

Niin vesi- kuin höyrysahoille tuli helpoimmaksi hankkia tarvittava raaka-aine mahdollisimman läheltä, joten aluksi ne hankkivat puunsa lähimetsistä hevosilla ajamalla tai hieman kauempaa uittamalla tukit irrallaan tai lautoissa. Puiden vähetessä lähiseuduilta jouduttiin hakkuut kuitenkin ulottamaan kauas sahoilta, aina vesistöjen latvoille saakka. Tähän menettelyyn oli monia syitä. Valtion määräyksen mukaan puita ei saanut hakata asutuksen lähetyviltä, mikä pakotti yhtiöt etsimään puita autiommilta seuduilta. 1800-luvulla myös uskottiin metsien silloisilla hakkausmäärillä olevan pian käytetty, minkä takia puiden hankintoja säännösteltiin. Ennen kaikkea sahat kuitenkin halusivat välttää pitkiltä puiden vedätysmatkoilta, sillä lyhytkin kuljetus maitse tuli silloisissa oloissa huomattavasti kalliimmaksi kuin pitkä uittomatka. Tukkeja kuljetettiin alkukuljetuksessa hevosella tavallisesti alle 5 km ja aivan korkeimmillaan 10–12 km.¹⁰⁵

Vetomatkojen ollessa näin lyhyitä hakattiin kohtuullisin kustannuksin saatavissa olevat puut nopeasti vähiin. Näin kävi myös Iijoella, missä sisämaan vesisahat olivat jo

¹⁰³ OMA IAF II IIBb:2 Årsberättelse för 1893.

¹⁰⁴ OMA UM IIIH:1 Oulun läänin kuvernöörin päätös Iijoen väliaikaisen Uittoyhdistyksen hakemukseen yhteisuiton määräämisestä 20.12.1915, N:o 7155 (jäljennös); Rytönen 1989, 152.

¹⁰⁵ Koskenmaa 1926, 115; Paasio 1951, 91; Ahvenainen 1984, 299; Peltonen 1991, 56; Aho & Suutari 1994, 59 (Simo Häyrynen).

ennen höyrysaхоjen valtakauden alkamista ulottaneet hankintansa vesistön latvoille¹⁰⁶. Esimerkiksi Taivalkosken metsien mainittiin jo vuonna 1890 olevan suurimmaksi osaksi myydyt¹⁰⁷. Iijoen varren metsiä oli verottanut rankasti myös tervanpoltto, joka oli pitkään erityisesti Pudasjärvellä, mutta myös kauempana sisämaassa hyvin merkittävä elinkeino¹⁰⁸. Kun suuremmat puut alkoivat vähetä sahojen hankinta-alueilta, alettiin hakata koko ajan yhä pienempiä tukkeja, mikä puolestaan nosti suurten runkojen arvoa ostajien silmissä entisestään. Kun Suomessa vuonna 1880 yhtä standarttia kohti käytettiin 25,8 tukkia, niin vuonna 1890 määrä oli noussut jo 36,0 tukkiin. Oulun läänissä kehitys ei sen sijaan ollut niin dramaattinen (vastaavat luvut olivat 22,5 ja 25,7), sillä siellä hankinta-alueita oli pystytty vielä laajentamaan.¹⁰⁹ Yksi keino taistelussa raaka-aineen hinnan nousua vastaan olikin hakkuiden ulottaminen seuduille, joilla kilpailu oli vähäisempää ja suuria tukkeja oli vielä runsaasti saatavilla.

Kitkajärven ympäristöt olivat metsärikkaina alueina herättäneet sahatavarayhtiöiden mielenkiinnon jo varhain. Ongelmaksi nousi Kitkan vesien virtaaminen Vienanmereen, mikä oli pitkään estänyt tervanpolton ja tukkikaupat alueella. Yli-Kitkan rannoilla kasvoi kuitenkin niin suuripuisia metsiä, että oululaiset kauppahuoneet halusivat iskeä niihin kyntensä luonnollisen uittoväylän puutteesta huolimatta.

Vaikeuksia puukaupoille aiheuttivat alueen epäselvät omistusolot, sillä Kuusamon maat ja metsät olivat aina vuoteen 1888 asti täysin jakamattomat. Syy tähän oli kruunun kanssa vuonna 1791 tehty knihtikontrahti eli ruotusotamiessopimus, joka vapautti pitäjän asukkaat isojaosta vastineeksi siitä, että he kustansivat sotilaita rajaa vartioimaan. Vastaavanlaiset sopimukset oli samaan aikaan tehty myös Kemijärven ja Kuolajärven (vuodesta 1936 Salla) pitäjien kanssa.¹¹⁰ Asukkaiden velvollisuudet poistuivat vuonna 1809 Suomen tullessa osaksi Venäjää, mutta heidän saamansa etuoikeudet jäivät kumoamatta, sillä tuossa vaiheessa kruunulla ei ollut suurempaa tarvetta alueen metsien käytölle.¹¹¹

¹⁰⁶ Ervasti 1983, 21–23.

¹⁰⁷ Oulun Ilmoituslehti 15.3.1890: ”Oulun Läänin Talousseuran Vuosikertomus 1889”,

¹⁰⁸ Alho 1968, 31–33.

¹⁰⁹ Hoffman 1980, 202.

¹¹⁰ Heikinheimo 1911, 21–43.

¹¹¹ Ervasti 1978, 409–412; Ervasti 1983, 21.

Vasta vuosisadan puolessavälissä puun kysynnän kasvaessa valtio alkoi kiinnittää huomiota Kuusamon asukkaiden varsin huolettomaan suhtautumiseen metsiin, sillä niitä käytettiin ahkerasti kaskiviljelyyn, tervanpolttoon, polttopuiksi ja rakennuspuiksi. Vuoden 1859 asetuksessa kruunun metsänhallinnosta valtaosa Kuusamon metsistä määrättiin kuulumaan Iin tarkastuspiiriin, ja pian kruununviranomaiset alkoivat valvoa ja rajoittaa voimakkaasti pitäjäläisten metsien käyttöä. Kuusamolaiset itse vastustivat tiukasti isojakoa, mutta metsien vapaata käyttöä enemmän heidän huolenaan olivat mahdolliset jaosta aiheutuvat kustannukset ja tilusten pienenemiset.¹¹²

Vaikka Kuusamon asukkaat eivät kruunun toimien myötä voineet käyttää metsiään enää vapaasti, ryhtyi valtio itse myymään Kuusamosta puita erityisesti Taivalkosken sahalle, vaikka metsien omistusoikeutta ei vielä ollutkaan ratkaistu. Kuusamon kunnan käräjöinti asiasta johti lopulta siihen, että vuonna 1873 kruunun hakkuut ja puukaupat alueelta kiellettiin. Tämän jälkeen suurempien puuerien ostaminen oli Kuusamosta pitkään käytännössä mahdotonta, sillä väliaikainen lohkojako isojakoa varten saatiin pitäjässä tehtyä vasta vuosina 1886–1888, jonka jälkeen metsäkaupat alueella pääsivät kunnolla käyntiin. Aivan niin pitkään malttamattomat tukkiporvarit eivät jaksaneet odottaa, sillä Hirvaskosken sahayhtiö – eli Timosen saha – ehti tekemään Kuusamon puolelta ensimmäisen puukaupan yksityisten kanssa jo 7.5.1884 eli ennen väliaikaisen lohkojaon suorittamista.¹¹³

Ensimmäinen tukkikauppa nykyisen Posion puoleiselta Kuusamosta tehtiin vuonna 1888 ja pian oululaiset kauppahuoneet alkoivat ostaa sieltä puita ja metsiä enemmänkin¹¹⁴. Talonpojat olivat innokkaita myymään metsiään, sillä varsinkin vuonna 1888 sato jäi Kuusamossa hyvin heikoksi¹¹⁵. Kitkan rantojen ohella erityisesti J. W. Snellman G:son teki metsäkauppoja myös Ylä- ja Ala-Suolijärven tienoilta. Näiltä järviltä sekä Jumiskonjoen varrelta tukkeja voitiin nimittäin uittaa Kemijokeen, missä

¹¹² Heikinheimo 1911, 49–60; Ervasti 1978, 414–416; Ervasti 1983, 21–22.

Toisin oli esimerkiksi Pudasjärven pitäjässä, jolle oli myönnetty viivähdysaika isonjaon toimitusten suhteen. Siellä asukkaat kuitenkin riensivät kilvan valtaamaan metsää ilman järjestystä, minkä takia pitäjäläiset alkoivat itse kaivata maiden jakoa. Vuonna 1841 Pudasjärvi pantiinkin isonjaon ja veronpanon alaiseksi. Heikinheimo 1911, 45, 63–64.

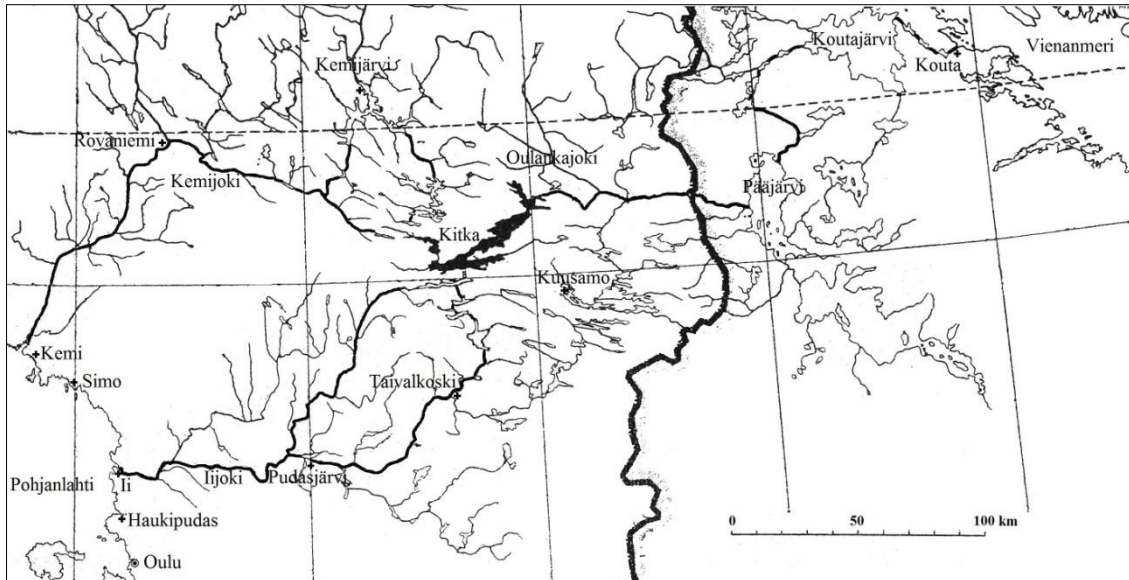
¹¹³ Kemijärvellä väliaikaista jakoa saatiin sen sijaan odottaa huomattavasti kauemmin, sillä siellä viimeiset lohkot valmistuivat vasta vuonna 1899. Heikinheimo 1911, 49–147; Ervasti 1978, 416–421; Ervasti 1983, 21–25.

¹¹⁴ OMA IAF II IIBa:1 Verkställda arbeten m.m. under år 1891; OMA IUUY II VBc:1 Kauppakirjat Kuusamon tilojen metsistä; KA MH III Hda:15 55, siirtolaitosten piirustukset; Ervasti 2006, 169.

¹¹⁵ Oulun Ilmoituslehti 20.4.1889: ”Kuusamosta”.

Snellmanin ja Bergbomin pääosin omistama Kemi-yhtiö laajensi näin toimintansa lähes Kitkan rannoille asti.¹¹⁶

Kartta 3: Vesireitit mereen Kitkan seudulta

Lähde: Fabricius 1914, 181.

Vaikka metsiä olikin nyt tarjolla, oli oululaisten liikemiesten ongelmana edelleen tukkien saaminen vedenjakajan takaa Iijoen vesistöön. Kitkan ja Livojärven yhdistäminen tavallisen kanavan avulla ei ollut mahdollista, sillä Kitkan vedenpinta oli noin 3,8 m Livojärven vedenpintaa alempana. Puiden siirtämistä kannaksen yli vaikeutti entisestään se, että Kitkan vedenpintaa oli laskettu 1840-luvun alussa ja uudestaan 1860-luvun lopulla yhteensä hiukan yli 2 metriä uusien niittyjen saamiseksi¹¹⁷.

Ajatus Kitkan ja Livojärven yhdistämisestä ei sinänsä ollut uusi, sillä Pohjois-Suomen koskenperkaustöiden ylijohantajana toiminut Fredrik Adolf Hällström oli tutkinut mahdollisuutta jo viitisenkymmentä vuotta aiemmin. Tästä aikeesta kuitenkin luovuttiin, vaikka sen perään myöhemminkin useampaan otteeseen haikailtiin ja vielä 1860-luvulla kruunu sitä ilmeisesti suunnitteli. Aluksi kanavan rakentamista puolsi

¹¹⁶ Ervasti 1983, 31.

¹¹⁷ OMA MH KH Hid:1 Oulun läänin Maaherran päätös asiassa, joka koskee metsänvartija Isak Mustosen hakemusta saada rakentaa vesilaitos Kuusamon pitäjän Alakitkan kylässä olevaan Kitkajoen Käylänkoskeen 22.11.1923 (jäljennös jäljennöksestä); Oulun Wiikko-Sanomia 31.12.1858: ”Taivalkoskelta”; Oulun Wiikko-Sanomia 4.11.1871: ”Kuusamosta”; Kortesalmi 1975, 311–313; Hämeenniemi & Tapaninen 1998, 113.

tervan kuljettamisen mahdollistaminen, mutta sahateollisuuden kasvaessa tukkien uitto Kitkalta tuli tervaa paremmaksi syyksi.¹¹⁸

Tukkien kuljetuksessa vedenjakajan yli meneteltiin ensin siten, että puut uitettiin Akanlahteen Yli-Kitkan ja Livojärven väliselle kannakselle, missä ne vedettiin syksyllä maalle. Talven aikana tukit kuljetettiin hevosilla vedenjakajan toiselle puolelle, mistä ne seuraavana vuonna uitettiin Pudasjärvelle. Tällöin tukkien matka merenrannalle kesti vähintään kolme vuotta, sillä uitto Livojärvestä Iihin oli nopeimmillaankin kaksivuotinen.¹¹⁹ Tukkien kuljetus hevosten avulla kannaksen yli oli sekä aikaa vievää että taloudellisesti kallista, minkä lisäksi pidemmästä uittoajasta koitui huomattavia pääoma- ja työvoimakuluja. Niinpä oululaiset kauppahuoneet päättivät yhdistää voimansa ja ryhtyä toimiin tukinsiirtolaitoksen rakentamiseksi maanselän ylitse.

3.1.2. Uittokanavan rakentaminen ja parhaat vuodet

Tukkien siirtämisestä koneiden avustuksella maan poikki oli Suomessa jo kokemusta, sillä ensimmäisen tukinsiirtolaitoksen rakensi vuonna 1869 W. E. Rosenlew Co. Näsijärven ja Pyhäjärven välisen kannaksen poikki.¹²⁰ Tämä siirtolaitos toimi hevostiertoisen rullaradan avulla. Viisi vuotta myöhemmin Reposaaressa Höyrysaaha rakensi samalle alueelle toisen siirtolaitoksen Rosenlewin vastustuksesta huolimatta. Siinä tukit nostettiin höyrykoneen voimalla harjun päälle, josta ne liukuivat rullarataa pitkin Pyhäjärveen. Kilpailijansa esimerkkiä noudattaen W. E. Rosenlew Co muutti pian siirtolaitoksensa höyryn voimalla toimivaksi. Näiden kahden siirtolaitoksen avulla kyseiset toimijat hallitsivat kauan alueen tukkikauppoja, kunnes tilanne lopulta muuttui vuonna 1930 valtion rakennettua Pispalanharjun läpi uittotunnelin.¹²¹

Myös Kymijoen puolella kilpailu tukeista nosti raaka-aineen hintaa niin paljon 1880-luvulla, että norjalainen W. Gutzeit & Co. päätti laajentaa hankinta-alueensa viereiselle Saimaalle, missä kilpailu oli huomattavasti vähäisempää. Se osti vuonna 1889 Vuoksen ja Saimaan vesistöt toisistaan erottavalta Rutolan kannakselta tilan ja

¹¹⁸ Oulun Wiikko-Sanomia 29.1.1859: ”Taivalkoskelta”; Oulun Wiikko-Sanomia 12.10.1861: ”Kuusamosta”; Hällström 1941, 125–127; Ervasti 1978, 460–462.

¹¹⁹ OMA IAF I JIII:1 Lista uitetuista puista vuonna 1893 (jäljennös); Fabricius 1914, 180; Kivelä 1938, 138; Ervasti 1983, 27.

¹²⁰ Purhonen 1962, 32–33; Helander 1949, 397.

¹²¹ Purhonen 1962, 33; Pakkanen 2004, 106.

rakensu alueelle seuraavaan kesään mennessä siirtolaitoksen. Puutavara siirrettiin höyrykoneen voimin Saimaan pintaa korkeammalla olevaan Kärjenlampeen, mistä puut uitettiin noin kilometrin mittaista ränniä pitkin Jänköjärveen. Sieltä alkoi lauttaus ns. väliväylää pitkin kohti Kymijokea. Kun huomattiin, ettei Kärjenlammesta saatu tarpeeksi vettä uittoa varten, hankittiin laitokselle myös 30 hevosvoiman höyrypumppu, jonka avulla vettä saatiin kouruun tarpeeksi. Rutolan siirtolaitoksen avulla yhtiö sai Saimaalla selkeän etulyöntiaseman suhteessa kilpailijoihinsa, sillä vaikka tukkeja uitettiin järveltä myös Viipurin sahoille, tuli niiden kuljettaminen itäisille kilpailijoille huomattavasti kalliimmaksi.¹²²

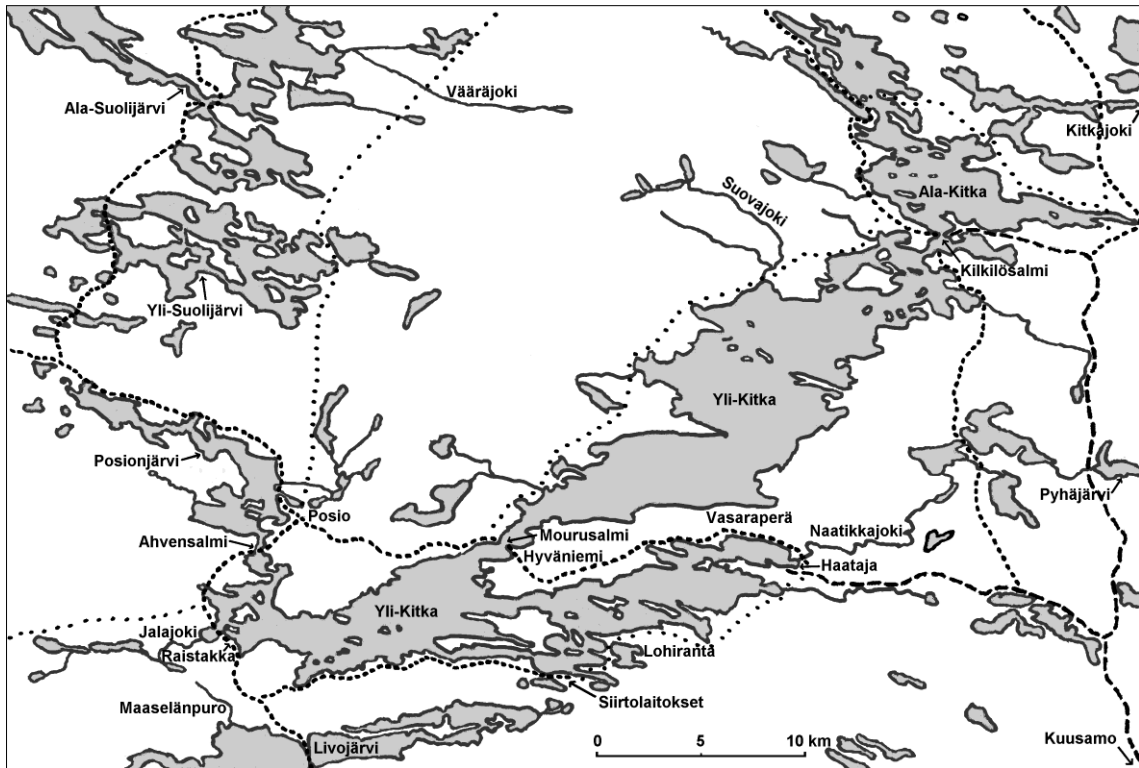
Esikuvana Kitkan ja Livojärven väliselle uittokanavalle toimi paljolti Rutolan siirtolaitos, vaikka oppia haettiin myös Tampereelta¹²³. Aluksi J. G. Bergbom suunnitteli uittokanavan rakentamista Kitkajärven länsiosaan J. H. Raistakan maille, minne aiottiin kaivaa kanava Livojokeen Jalajoen ja Maanselänpuron kautta¹²⁴. Näistä suunnitelmista kuitenkin luovuttiin luultavasti hankkeen kalleuden takia, ja siirtolaitos päätettiin sijoittaa Akanlahteen, missä Kitkan ja Livojärven välinen kannas oli kapeimmillaan. Siellä rakentaminen oli huomattavasti helpompaa, sillä paikalla voitiin käyttää hyväksi Kuorikkilampea, Siltinkilampea sekä siitä Livojärveen johtavaa Siltinginjokea, minkä lisäksi töitä helpotti hyvin muokattava hiekkainen ja soinen maa.

¹²² Ahvenainen 1984, 250; Lehonkoski 1987, 14–17; Ahvenainen 1992, 90–97.

¹²³ OMA IAF II IIBa:1 Hufvud Bok för Ijoelfs Afverknings och Flottningsbolag 1891, 41–42.

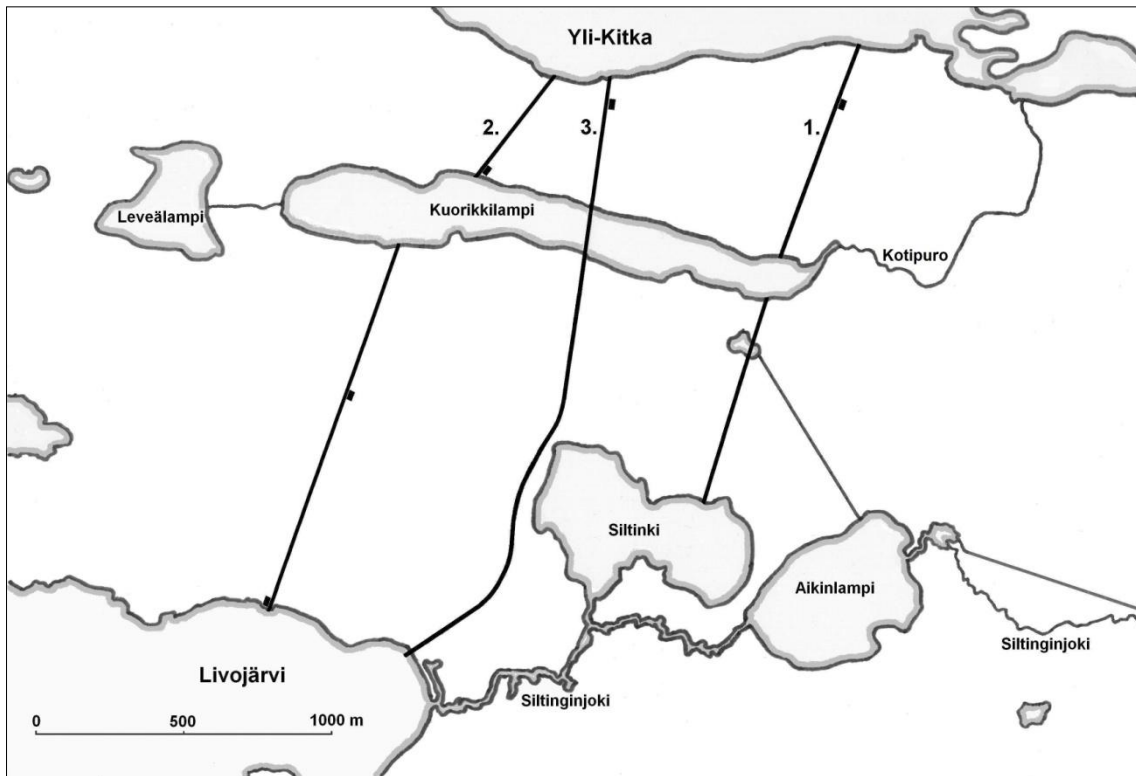
¹²⁴ Uleåborgsbladet 2.7.1892: ”Kungörelse”; Ervasti 1983, 31–32.

Kartta 4: Kitkan seutu. Karttaan on merkitty pitkällä katkoviivalla 1800-luvulla rakennetut tiet, lyhyellä katkoviivalla 1950-luvun alkuun mennessä rakennetut tiet sekä pisteillä sen jälkeen rakennetut tiet.

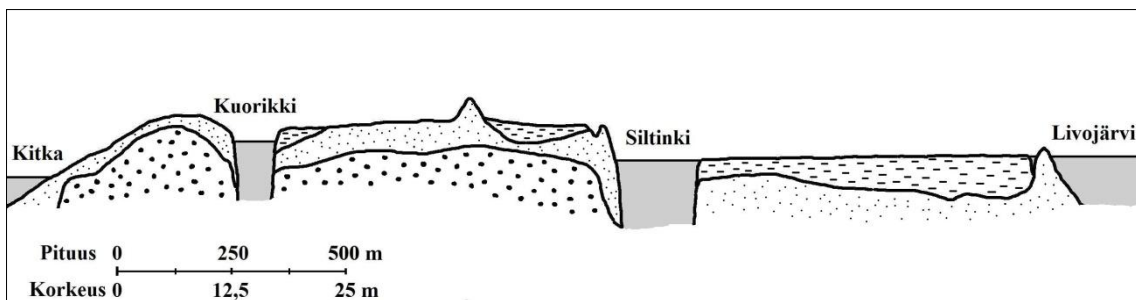
Lähde: MHK Ia.1. Kartta Kitkan hoitoalueesta; OMA IUUY II If:10 Kartta Kitka- ja Posionjärivistä puutavarankuljetusta varten; OMA IUUY II Ig:3 Yleissilmäyskartta Kitkan ja Kuusamon hoitoalueista; Viertola 1974, 137, 165, 226–227; Rinne 1976, 46: Perko 1977, 160–163, 171, 177–178.

Kartta 5: Akanlahden kolme siirtolaitosta. Ensimmäinen niistä rakennettiin Kuorikkilammen itäpäähän, toinen länsipäähän ja kolmas edellisten keskelle.

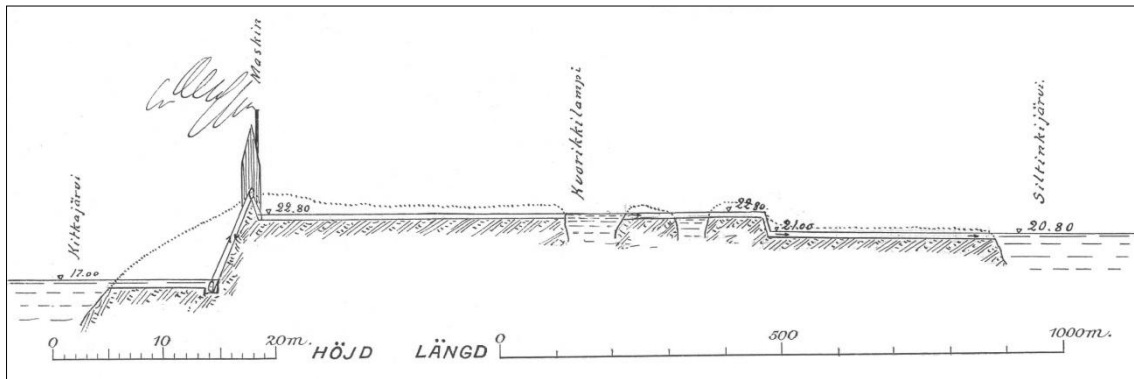
Lähde: KA MH III Hda 15, 55 kartat siirtolaitoksista

Piirros 1: Kitkan ja Livojärven välinen kannas uittokanavan kohdalla.

Lähde: OMA TOR 23:3B. Pituusleikkauskartta Kitkajärven ja Livojärven välisestä maastosta.

Piirros 2: Uittokanavan poikkileikkaus.

Lähde: KA MH III Hda:15, 55.

Paikan sekä tarvittavat laitteet laitokselle hankki metsänhoitaja Edv. L. Sandman¹²⁵. Uittokanavan vaatimien maiden lisäksi Kolmiyhtiön täytyi hankkia omistuksiinsa myös Livojärveen laskevien vesien ja Livojoen rantojen niityt, sillä padot nostivat vedet keväisin talonpoikien niityille¹²⁶. Rakentaminen päästiin aloittamaan vuoden 1891 syyskuussa rakennusmestari Michael Wikmanin ja työnjohtaja Abraham Huopajan johdolla, mutta vasta seuraavana vuonna työt pääsivät toden teolla vauhtiin ja kestivät maaliskuusta vuoden loppuun¹²⁷. Siirtolaitosta kaivattiin jo kovasti, sillä vuosina 1891–1892 Kolmiyhtiön jäsenet olivat tehneet kaupat jo yli 150 000 rungosta, joista iso osa sijaitsi Kitkan rannoilla¹²⁸. Varsinkin keväällä 1893 töitä tehtiin ankarasti siirtolaitoksen saamiseksi käyttökuntoon saman vuoden kesäksi¹²⁹. Siirtolaitoksen toiminnan aloitusta helpotti edelliselle vuodelle osunut kato, minkä takia metsätöihin ja rakennusmaalle oli helppo saada halpaa työvoimaa¹³⁰.

Aivan yksinkertaista uittokanavan rakentaminen ei silti ollut, sillä tarvittavat materiaalit piti tuoda talvisin usein Oulusta tai ulkomailta asti¹³¹. Lisäksi tieyhteydet

¹²⁵ KA TR sto kd 4/270 Piiri-insinööri Konrad Nordvall Tie- ja Vesirakennusten Ylihallitukselle 29.4.1909; OMA IAF II IIBb:2 Årsberättelse för 1893; OMA IAF II IIBa:12 Hufvudbok för Ijoelfs afv. & flottningsförening 1902, 39–40; OMA IAF II VBC:3 Valtakirja 11.4.1911 Oulussa.

¹²⁶ OMA UM III:1 Kauppakirja Vasaraperän kylän Karvosen tilan niityistä 27.9.1892 (jäljennös); OMA UM III:1 Kauppakirja Posion kylän Kellin perintömaan niityistä 9.6.1894 (jäljennös).

¹²⁷ OMA IAF II IIBa:1 Hufvud Bok för Ijoelfs Afverknings och Flottningsbolag 1891, 41–42; OMA IAF II IIBa:1 Verkställda arbeten m.m. under år 1891; OMA IAF I JIII:1 Utdrag ur Ijo elfs Stockafverknings & Flottningsbolags Hufvud Bok för år 1892; OMA IAF II IIBb:1 Kassabok 1892; Oulun Ilmoituslehti 30.8.1893: ”Kanava Maanselän poikki”.

¹²⁸ OMA IAF II IIBb:2 Årsberättelse för 1893.

¹²⁹ OMA IAF I JIII:1 Utdrag ur Ijo Skogsafverknings & Flottningsbolags Hufvud Bok för år 1893, 50.

¹³⁰ OMA IAF II IIBb:2 Årsberättelse för 1893; Ervasti 1978, 776.

¹³¹ OMA IAF II IIBa:2 Hufvud Bok för Ijo Skogsafverknings & Flottningsbolag 1892, 39–44.

alueella olivat huonot, sillä 1800-luvun puolivälissä valmistunutta Kuusamon kautta kulkevaa Oulun tietä ei päässyt tuolloin kuin Haatajaan asti¹³². Uittokanavan rakentaminen ei edullisesta työvoimasta huolimatta ollut halpa urakka, sillä kokonaiskustannukset nousivat noin 50 000 markkaan. Kulut lankesivat kauppahuoneiden maksettavaksi kuitenkin vasta vuodesta 1893 lähtien. Jokaisen jäsenen maksaman 7 880 markan alkupääoman jälkeen kanavan rakentamisesta, huoltamisesta ja toiminnasta koituneet kulut perittiin siirretyn puutavaran määrän mukaan.¹³³ Ensimmäisenä toimintavuonna uittokanavan käytöstä laskutettiin työvoimakulujen lisäksi 8 penniä tukilta, mutta myöhemmin määrä nostettiin 15 penniin ja lopulta 30 penniin tukilta¹³⁴.

Kova urakointi rakennustyömaalla tuotti tulosta ja siirtolaitos saatiin lopulta siihen kuntoon, että Kitkajärven ja Livojärven välinen siirtotyö voitiin aloittaa heinäkuun 1893 alussa. Vaikka työt päästiin aloittamaan myöhään, ehdittiin kesän aikana siirtää Livojärveen kaikki edellisenä talvena Kitkan ympäristöstä hakatut tukit.¹³⁵ Vastoinkäymisiäkin koettiin, sillä ongelmia aiheutti ennen kaikkea veden vähyys, minkä takia kaikki tukit täytyi ensin uittaa Kuorikkiin ennen kuin uitto Siltinkiin saattoi alkaa. Niinpä ensimmäisenä vuotena vain osa tukeista ehti Livojoen niskaan muiden jäätyä jäiden vangiksi Livojärvelle.¹³⁶

Ensimmäisenä toimintavuotena uittokanavan kautta kulki Livojärveen L. Candelinin 24 000 tukkia ja G. & C. Bergbomin 19 000 tukkia¹³⁷. Edellisenä vuonna Kolmiyhtiö oli uittanut Ijoen vesistöllä ainoastaan 21 510 tukkia, jotka kaikki kuljetettiin Livojokea pitkin, joten Kitkajärven metsien hankintojen mahdollistuminen

¹³² Viertola 1974, 137, 165, 226–227.

¹³³ KA TR sto kd 4/270 Suomen Tie- ja vesirakennusten Ylihallitukselta Keisarilliselle Majesteetille 14.5.1909; OMA IAF II IIBa:1 Hufvud Bok för Ijoelfs Afverknings och Flottningsbolag 1891, 23–24; OMA IAF II IIBa:2 Hufvud Bok för Ijo Skogsafverknings & Flottningsbolag 1892, 43–44; OMA IAF II IIBa:3 Hufvud Bok för Ijo Skogsafverknings & Flottningsbolag 1893, 55–56; Kaiku 28.6.1893, Nim. Asiaan kuulumaton: ”Kirje Kuusamosta”; Hämeen Sanomat 22.7.1903, ”Piirrelmiä Kuusamon oloista”.

¹³⁴ OMA IAF I JIII:1 Utdrag ur Ijo elfs Skogsafverknings & Flottningsbolags Hufvud Bok för år 1893, 36; OMA IAF I JIII:1 Utdrag ur Ijo Skogsafverknings & Flottningsbolags Hufvud Bok för år 1897, 1; OMA IAF II VBb:3.Yttersfors Trävaruaktiebolag Flottningen Livo-Kollaja åren 1911 och 1912. Pirisoja hygget.

Pitkään pidettiin niin Ijoella kuin muuallakin luonnollisena ratkaisuna uittokustannusten jakamista uitettujen tukkien määrän mukaan, sillä pienpuutavaraa ei juurikaan uitettu. Vasta myöhemmin uitettavan puutavaran tultua monipuolisemmaksi päädyttiin yleisesti kustannusten laskemiseen tilavuusyksikön ja puutavaran laadun perusteella, mikä oli oikeudenmukaisempaa kuin kappalemäärien perusteella tehty jako. Oksala 1927, 211–236; Blumenthal 1931, 197–200.

¹³⁵ OMA IAF II IIBb:2 Årsberättelse för 1893.

¹³⁶ OMA IAF II IIBb:2 Årsberättelse för 1893.

¹³⁷ OMA IAF I JIII:1 Utdrag ur Ijo elfs Skogsafverknings & Flottningsbolags Hufvud Bok för år 1893.

lisäsi Iijoen uittoa huomattavasti¹³⁸. Muutenkin yhtiöiden hankinnat Iijoen vesistöä kasvoivat huomattavasti, sillä Kitkalta tulleiden tukkien lisäksi Kolmiyhtiöllä oli kesällä 1893 yhteisuitossa 115 456 tukkia¹³⁹.

Vaikka siirtotyö alettiin jo vuonna 1893, ei laitos ollut vielä kokonaisuudessaan valmis. Rakennustyöt jatkuivatkin vielä pitkälti seuraavalle vuodelle, jolloin uittokanavaa kehitettiin edellisen vuoden kokemusten perusteella. Tällä kertaa uitot sujuivat hyvin, sillä laitoksen toiminta pystyttiin aloittamaan jo 29.5 ja vajaat kaksi kuukautta myöhemmin kaikki tukit oli saatu Livonniskaan.¹⁴⁰

Kolmiyhtiön osakkaista ahkerimmin Kitkalla toimi aluksi G. & C. Bergbom, joka hankki uittokanavan ensimmäisten vuosien aikana vedenjakajan takaa huomattavasti enemmän puita kuin sen kumppanit, mutta myös pääasiallisesti Petäjäkankaan sahalle tukkeja hankkineen Candelinin hankinnat alueelta kasvoivat koko ajan. Yhteistyötä kolmen jäsenen kesken syvennettiin koko ajan, ja jo uittokanavan toisena toimintavuonna osa Akanlahden kautta kulkeneista tukeista hankittiin yhteistuumiin. Tällä tavoin hakkuut ja uitot saatiin keskitettyä tietyille alueille, mikä vähensi kustannuksia olennaisesti. Vuodesta 1901 lähtien kaikki Kitkalta hankitut tukit olivatkin yhtiöiden yhdessä hankkimia (Taulukko 1). Yhteinen puutavara jaettiin yleensä tasan osakkaiden kesken, mutta esimerkiksi vuosina 1897–1899 Hyväniemestä hakatuista 153 000 tukista kolme neljäsosaa kuului L. Candelinille ja loput Bergbomille.¹⁴¹

¹³⁸ OMA IAF I JIII:1 Utdrag ur Ijo elfs Stockafverknings & Flottningsbolags Hufvud Bok för år 1892.

¹³⁹ OMA IAF II IIBb:2 Årsberättelse för 1893.

¹⁴⁰ OMA IAF II IIBb:3 Årsberättelse för 1894.

¹⁴¹ OMA IAF II IIBa:1–17 Pääkirjat 1891–1907; *Ervasti* 1983, 29–30.

Taulukko 1: Kolmiyhtiön Kitkalta siirtämät tukit omistajiensa mukaan

Vuosi	G. & C. Bergbom	L. Candelin/ Varjakka Trävaru Ab	J.W. Snellman G:son	Yhteisesti omistetut	Yhteensä
1893	19 000	24 112	0	0	43 112
1894	28 805	13 899	0	10 274	52 978
1895	38 262	0	0	27 259	65 521
1896	21 315	19 235	14 962	4 748	60 260
1897	17 439	0	0	60 219	77 658
1898	20 209	0	1 368	54 678	76 255
1899	27 066	701	0	100 374	128 141
1900	21 513	29	0	35 088	56 630
1901	0	0	0	15 622	15 622
1902	0	0	0	0	0
1903	0	0	0	40 205	40 205
1904	0	0	0	43 300	43 300
1905	0	0	0	38 644	38 644
1906	0	0	0	17 149	17 149
1907	0	0	0	11 053	11 053
Yhteensä	193 609	57 976	16 330	458 613	726 528

Lähde: OMA IAF II IIBa:3–17 Pääkirjat 1893–1907.

J. W. Snellman G:son hankki tukkeja Kitkalta huomattavasti kumppaneitansa vähemmän, sillä se oli keskittynyt enemmän Suolijärven rantojen metsiin, ja ensimmäiset hankintansa Kitkalta se teki vasta vuonna 1896. Ijoen vesistöalueelta Kolmiyhtiön jäsenet puolestaan hakkasivat samana vuonna reilut 30 000 tukkia, joten tuona vuonna vedenjakajan takaiset metsät muodostivat yhtiöiden pääasiallisen raaka-aineen lähteen Ijoella.¹⁴² Uittokanavan rakentamisen jälkeen sen kautta vuosittain kulkeneet puumäärät nousivat nopeasti hyvin korkeiksi, ja huippuvuotena 1899 Akanlahden kautta kulki jo 128 141 tukkia¹⁴³. Edeltävänä talvena Kolmiyhtiö oli hakannut Ijoen kautta uitettavaksi yhteensä 198 293 tukkia, joten lähes kaksi kolmannesta sen hakkuista kohdistui tuolloin Kitkan metsiin¹⁴⁴. Seuraavina vuosina

¹⁴² OMA IAF II IIBa:3–6 Pääkirjat 1893–1896.

¹⁴³ OMA IAF I JIII:2 Utdrag ur Ijo afverknings & flottn. fören. Hufvud Bok för år 1899, 32.

¹⁴⁴ OMA IAF II IIBa:9 Hufvud Bok för Ijo skogsafverknings & flottningsbolag 1899.

vastaavista luvuista päästiin kuitenkin vain unelmoimaan, sillä uuden vuosisadan myötä alkoi Kitkan hakkuissa selkeä käänne huonompaan suuntaan.

3.1.3. Eri suuntiin

Vaikka Kitkan rannoilta oli aluksi hyvin helposti saatavilla laadukasta puutavaraa, alkoi tilanne suurten hakkuiden myötä olennaisesti muuttua, mikä vähensi kiinnostusta alueen metsiin¹⁴⁵. Lisäksi isojako oli lopulta lähtenyt seudulla käyntiin, mikä osin seisahdutti yksityisten metsänmyynnit¹⁴⁶. Kolmiyhtiö kiinnittikin huomionsa nyt enemmän Iijoen muihin osiin sekä Kuusamon-Muojärven vesistöön, jonka rannoilta se vuosien saatossa osti suuria maa-alueita¹⁴⁷. Samainen Maanselkä, joka erottaa Kitkan ja Livojärven toisistaan, jakaa kuitenkin myös Kuusamo- ja Iijärvien vedet virtaamaan vastakkaisiin suuntiin. Vienanmereen laskevaan alueeseen kuuluvat samalla vedenpinnan korkeudella olevat Kuusamojärvi, Muojärvi ja Kirpistö sekä näihin laskevat purot ja joet. Yhdessä nämä muodostavat n. 136 000 hehtaaria laajan vesistöalueen, jotka olivat vielä säästyneet suurilta hakkuilta.¹⁴⁸

Oululaiset tukkiporvarit tähyilivät jo 1880-luvun lopulla Kitkan ohella myös Kuusamojärven metsien suuntiin, sillä siellä oli helposti tarjolla 700 000 täysi-ikäistä tukkipuuta, joista suurin osa sijaitsi jakokuntien metsissä. Saatavilla oli siis runsaat ja halvat metsävarat, jotka kuitenkin erotti läntisistä sahoista ratkaisevalla tavalla vedenjakaja. Ongelman ratkaisemiseksi selvitettiin 1890-luvun vaihteessa insinööri K. Th. Sohlbergin johdolla yhdistetyn veneenkuljetusväylän ja uittokanavan rakentamista Kuusamo- ja Iijärvien väliselle kannakselle. Tukkiporvariensa sijaan siellä asiaa ajoivat aluksi pääasiassa Kuusamon kunta sekä Oulun läänin kuvernööri, sillä kanavan avulla seudulle olisi saatu huomattavia lisätienestejä.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Tästä kertoi myös hankintojen suuntaaminen koko ajan enemmän myös valtion metsiin, joissa puiden hinnat olivat huomattavasti korkeammat. OMA IAF I IIBa:9–11 Pääkirjat 1899–1911; OMA MH KH HId:3 Kitkan hoitoalue. Yleinen kertomus ja taloussuunnitelma v. 1915, 64–80.

¹⁴⁶ Hämeen Sanomat 22.7.1903: ”Piiirrelmiä Kuusamon oloista”.

¹⁴⁷ OMA UM IIE:2 Metsäosaston vuosikertomus v:lta 1930; Piispanen 1923, 300–304.

¹⁴⁸ Piispanen 1923, 300; Seppänen 1937, 126; Paasio 1951, 33.

¹⁴⁹ KA TR sto/ad 1390/111 1891, Ote Kuusamon kunnankokouksen pöytäkirjasta 9.9.1888 (jäljennös); KA TR sto/ad 1390/111 1891, Öfverstyrelsen för Väg och Vattenbyggnaderna till Guvernören öfver Uleåborgs län 21.4.1890; KA TR sto/ad 1390/111 1891, Kuusamon pitäjän miehet Keisarille 21.5.1892; KA TR sto/ad 1390/111 1891, Rotel till handlingarna; KA TR sto/ad 1390/111 1891, Luettelo niistä

Vaikka monilla osapuolilla oli haluja kuljetusväylän rakentamiseen, nousivat ongelmaksiksi tarkoitukseen parhaiten sopivan Vanttajärven tienoon suuret korkeuserot, mistä syystä kanavasta olisi tullut paitsi mutkitteleva, myös kallis. Kuusamojärvestä puut olisi pitänyt nostaa aluksi noin 20 metrin korkeuteen Vanttajärven vedenpinnan yläpuolelle, ja silti paikalla olisi pitänyt kaivaa huomattavasti kivistä maata. Vanttajärvestä Iijokeen tukkeja ei olisi tarvinnut enää nostaa konevoimin, mutta ränni olisi pitänyt kaivaa parhaimmillaan kahdenkymmenen metrin syvyyteen. Tukkien ja veneiden kuljetukseen sopivan laitoksen rakennuskustannusten laskettiin nousevan 158 000 markkaan, eikä tähän hintaan kuulunut edes koneita, sillä nostotyö Kuusamojärvellä oli tarkoitus tehdä hevosvoimin. Niinpä Senaatti hylkäsi kaikki hakemukset kanavan rakentamiseksi, vaikka kuusamolaiset ehdottivat myös maksavansa puukaupoista kruunulle kaikki kustannukset takaisin.¹⁵⁰ Senaatin vastahakoisuutta hankkeelle lisäsi se, että valtion metsistä olisi siirtolaitoksen avulla saatu myytyä vain hyvin vähän tukkeja, kun taas yksityisten mailta olisi hakattu paljon puita, jotka myöhemmin isojaossa olisivat mahdollisesti tulleet valtiolle¹⁵¹.

Myös Kolmiyhtiö selvitteli siirtolaitoksen rakentamista samalle paikalle tai vaihtoehtoisesti läheiselle Joukamojärvelle, eikä se luopunut ajatuksesta, vaikka valtio hylkäsi hankkeen. Loppujen lopuksi sekin totesi rakentamisen tulevan liian kalliiksi, joten sillä erää puiden hankinta Kuusamojärveltä Pohjanlahteen sai jäädä.¹⁵² Joitakin vuosia myöhemmin Kolmiyhtiö kuitenkin ryhtyi hakkuisiin myös Kuusamojärvellä, vaikka siirtolaitosta ei rakennetuksi saatukaan, sillä Kitkan parhaat metsät alkoivat jo huveta.

Vaikka uittokanavaa ei Kuusamojärven ja Iijärven välille saatu rakennettua, voitiin puutavara silti saada Iijoen vesistöön, mikä tosin ei ollut vaivatonta. Hakkuita seuranneena kesänä tukit uitettiin ensin Mustalahteen, missä ne nostettiin maalle ja

taloista Kuusamon pitäjässä, joiden metsämaat ja tilus alat ovat niin sijoitettu että voivat puutavarankuljetuksessa hyväkseen käyttää Kuusamon ja Iijärven välistä kanavata 19.9.1891.

¹⁵⁰ KA TR sto/ad 1390/111 1891, K. Th. Sohlbergin lausunto Iijärven ja Kuusamojärven välisestä kulkulaitoksesta joulukuussa 1889 (suomennos); KA TR sto/ad 1390/111 1891, Öfverstyrelsen för Väg och Vattenbyggnaderna till Guvernören öfver Uleåborgs län 21.4.1890; KA TR sto/ad 1390/111 1891, OMA IAF II IIBa:1 Verkställda arbeten m.m. under år 1891; KA TR sto kd 1390/111 1891, Ote Kuusamon kunnankokouksen pöytäkirjasta 22.8.1891 (jäljennös); KA TR sto kd 1390/111 1891, 1. Utkast till kombinerad Flottnings och Båtfarts kanal mellan Kuusamojärvi och Iijärvi; KA TR sto kd 1390/111 1891, 2. Utdrag Litt. D Karta öfver Provisionel rågång N:o 4 Wanttaja-Mustaniemi delningslag.

¹⁵¹ KA TR sto/ad 1390/111 1891, Aksel Brander Yliforstmestari ja Ritari M. E. Forsströmille.

¹⁵² OMA IAF II IIBb:2 Årsberättelse för 1893; OMA IAF II IIBb:3 Årsberättelse för 1894; Piispanen 1923, 300–304.

ajettiin hevosilla seuraavana talvena Vanttajan kannaksen poikki Iijärveen. Ensimmäisen kerran puita siirrettiin Iijoen vesistöön talvella 1897–1898 Kolmiyhtiön hakattua edellisenä talvena Kuusamon kirkonkylän metsistä 27 812 tukkia, joista 6 803 siirrettiin Kitkan sijaan Kuusamojärveen¹⁵³. Tämä oli kuitenkin vasta alkua, sillä vuosisadan vaihteesta lähtien yhtiön hakkuut Kitkan puolella vähenivät huomattavasti niiden painopisteen siirtyessä muualle¹⁵⁴.

Vanttajan kohta ei myöskään jäänyt ainoaksi paikaksi, jossa puutavaraa siirrettiin vedenjakajan ylitse lihasvoimin. Muojärven koillispuolella sijaitsevan Joukamojärven ympärysmetsistä puutavaraa ei näet voitu saada uittamalla Vanttajalle, minkä takia tukit vedettiin siellä Taivalperän 2 km leveään kannaksen yli Naamankajärveen, mistä ne uitettiin edelleen Iijärveen¹⁵⁵. Sieltä matkaa merenrantaan oli vielä 317 kilometriä, mikä oli noin 90 kilometriä enemmän kuin Akanlahdesta Livojoen kautta. Kuusamojärven puiden uitosta tuli tällöin vähintään kolmivuotinen, sillä Iijoen latvalta tukit saatiin parhaimmillaankin kahdessa vuodessa joen alajuoksulle asti.¹⁵⁶

Tukkien siirtäminen talvella Vanttajan kannaksen yli ei ollut pieni urakka, ja se työllisti varsin suuren joukon miehiä ja hevosia talvisin. Esimerkiksi helmikuussa 1912 rekiä vetämässä oli noin 150 hevosta¹⁵⁷. Huolimatta työn aiheuttamista suurista kustannuksista oli Kolmiyhtiön silti helpompaa suunnata puutavaran hankintansa Kuusamon eteläosiin. Työpalkat olivat puiden vedossa vesistöstä toiseen huomattavan suuri menoerä kasvavien korko- ja varastointikustannuksien ohella, mutta verrattuna siirtolaitoksen tekemiseen säästettiin huomattavasti rakennuskuluissa – tukkien vetoon kun ei tarvinnut sitoa pääomaa ollenkaan. Puiden siirtäminen ei silti ollut halpaa, sillä esimerkiksi vuonna 1912 yhden tukin vedosta Vanttajan kannaksen yli maksettiin sijainnista riippuen 0,90–1,00 mk. Lisäksi hevosista tuli siirtotyössä helposti puutetta, jos lähiseudulla oli käynnissä suuria hakkuita.¹⁵⁸ Puiden hankinta Kuusamojärven

¹⁵³ OMA IAF II IIBa:7 Hufvud Bok för Ijo skogsafverknings & flottningsbolag 1897, 70; OMA IAF II IIBb:7 Årsberättelse för 1898; OMA IAF I IIII:1 Utdrag ur Ijo Skogsafverknings & Flottningsbolags Hufvud Bok för år 1898, 8, 24.

¹⁵⁴ OMA IAF II IIBa:9–11 Pääkirjat 1899–1911.

¹⁵⁵ OMA MH PP Eaf7:1 Kitkan hoitoalueen aluemetsänhoitaja M. Kallio Metsähallinnon Pohjanmaan Piirikuntakonttorille 2.6.1935; Paasio 1951, 35.

¹⁵⁶ OMA Kertomus Iijoen Uittoyhdistyksen toiminnasta v. 1941, 6; Piispanen 1923, 300; Paasio 1951, 33.

¹⁵⁷ OMA IAF II IIAa:9 Alex. Niskasaari K. A. Fellmanille 1.2.1912.

¹⁵⁸ OMA IAF II IIAa:9 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari K. A. Fellmanille 1.2.1912.

tienoilta tuli silti edullisemmaksi kuin Kitkalta, jos hakkuiden vetomatkoissa saatiin säästettyä muutama kilometri¹⁵⁹.

Samaan aikaan kun Kolmiyhtiön hakkuiden pääpaino siirtyi pois Kitkalta, tapahtui muutoksia sen jäsenistössä. 1890-luvun lopulla L. Candelinin intressit harjoittaa sahateollisuutta alkoivat vähetä, ja niinpä hän vuonna 1898 luopui sahaliikkeestään myytyään osuutensa Petäjäkankaan ja Taivalkosken sahoista hovineuvos K. Th. Sohlbergille. Tämän aloitteesta perustettiin samana vuonna Varjakka Trävaru Ab, jonka perustajia olivat lisäksi Hanna Nordblad, Johan Nordblad, K. E. Grandberg ja Edv. L. Sandman.¹⁶⁰ Kolmiyhtiön jäsenten määrä ei Candelinin poistuttua kuitenkaan vähentynyt, sillä Varjakka Trävaru Ab otti sen paikan oululaisten liittoumassa¹⁶¹. Candelin ei kuitenkaan ollut ainoa jäsen, jonka toiminnassa tapahtui oleellisia muutoksia. Toiminimi G. & C. Bergbom nimittäin päätti toimintansa vuoteen 1900, jolloin liike muutettiin samannimiseksi osakeyhtiöksi, jonka johtoon tulivat Karl Pentzinin ohella F. W. Pentzin sekä J. L. Pentzin¹⁶².

Varjakka Trävaru Ab:n haltuun siirtyivät sen omistajien hallussa olleet Taivalkosken vesisaha ja Pudasjärvellä sijainnut Petäjäkankaan höyrysaha, mutta jo alun perin yhtiön tarkoituksena oli keskittää tuotanto sisämaan sijaan merenrantaan. Niinpä Petäjäkankaan saha purettiin ja osa sen koneistosta vietiin Oulunsalossa sijaitsevalle Vähä-Varjakan saarelle, minne vuonna 1900 valmistui Varjakan saha. Taivalkosken vesisaha sen sijaan jatkoi pienimuotoisia sahauksia aina vuoteen 1915 asti, jolloin saha purettiin ja sen tilalle tehtiin uusi turbiinikäyttöinen saha. Uusi sahalaite kuitenkin paloi jo vuonna 1918, mutta rakennettiin pian uudelleen palvelemaan paikallisia aina vuoteen 1944 asti, jolloin saksalaiset tuhosivat sen. Taivalkoskelta ei kuitenkaan lautattu sahatavaraa enää 1900-luvulla Iijokea alas, vaan sen tuotanto käytettiin paikkakuntalaisten sahatavaran tarpeen tyydyttämiseksi. Näin sai vuosisadan vaihteessa päätöksensä myös sahalauttojen pitkään jatkunut lasku Iijoella.¹⁶³

¹⁵⁹ Ks. Taulukko 3.

¹⁶⁰ Aktiebolaget Uleå Osakeyhtiö 1917, 29–31.

¹⁶¹ OMA IAF I JIII:2 Utdrag ur Ijo afverknings & flottn. fören. Hufvud Bok för år 1899.

¹⁶² Aktiebolaget Uleå Osakeyhtiö 1917, 24–26.

¹⁶³ OMA UM IIE:2 Ab Uleå Oy:n metsäosaston toimintakertomukset 1923–1930; Hiivala 1967, 13; Rytönen 1989, 134–137; Vahtola 1979, 22.

Petäjäkankaalle tosin perustettiin lähettyville uusi paikallissaha asukkaiden lautojen tarpeen takia. OMA IAF II IIAa:7 Arth. Härkönen Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 27.1.1910.

1800-luvun viimeisinä vuosina myös Kuusamoon perustettiin pieni höyrykäyttöinen saha paikallisia rakennustyömaita varten, mutta sen toiminta ei missään vaiheessa noussut merkittäväksi. Sahan perustamisen takana ollut yritys ajautui konkurssiin jo vuoden 1900 loppupuolella, eikä sahaustoiminta muuttunut kovin kannattavaksi myöhemminkään. Perimätiedon mukaan Kuusamojärven rannoilla sijainneen höyrysaahan toiminta loppui lopullisesti ensimmäiseen maailmansotaan mennessä.¹⁶⁴

Jos oli 1890-luku ollut sahateollisuuden kasvun aikaa, niin uusi vuosisata alkoi huomattavasti huonommissa merkeissä. Sahatavara oli kallistunut tasaisesti vuodesta 1898 syyskesään 1900, mutta sen jälkeen hinnat alkoivat horjua. Nopeasti noussutta sahateollisuuden tuotantoa leikattiin laskusuhdanteessa jyrkästi ylituotannon estämiseksi, minkä seurauksena monet höyrysahat joutuivat seisomaan.¹⁶⁵ Tuotannon lasku johti myös puutavaran hankintojen oleellisen vähentämiseen, ja vuonna 1902 koko Kuusamon alueella oli tarjolla hyvin vähän metsätöitä. Niinpä ensimmäistä kertaa uittokanavan olemassaolon aikana ei tukkeja kuljetettu Kitkalta Iijoen vesistöön.¹⁶⁶ Tilanne paheni entisestään, kun seutua koetteli katovuosi, eikä seuraava talvikaan tuonut muassaan paljon kaivattuja savottatöitä entiseen tapaan¹⁶⁷.

Metsähallitus olisi mielellään myynyt Kitkan alueelta puita työtilanteen helpottamiseksi, mutta tukeista tehdyt tarjoukset olivat niin matalia, ettei niitä voitu hyväksyä¹⁶⁸. Sen sijaan se luovutti huonokuntoisia puita köyhälle kansanosalle, jotta ihmiset selviäisivät edes jotenkuten vaikeista ajoista. Metsätyötkään eivät tuoneet paikallisille juuri helpotusta, sillä alennettujen palkkojen vuoksi osa miehistä tuli talvella vain vaivoin toimeen töiden ajan tai jäi jopa velkaa yhtiöille, eikä tulevan kesän uitoissakaan maksettu enää entisenlaisia tienestejä.¹⁶⁹

¹⁶⁴ Ervasti 1971, 566–568.

¹⁶⁵ Ahvenainen 1984, 283, 291–292.

¹⁶⁶ OMA MH IT Ea4:21 Kuusamon hoitopiirin Forstmestari Iwar Snellman Yliforstmestari Enfred Forströmille 9.1.1902; OMA IAF II IIBa:12 Hufvud Bok för Ijo skogsafverknings & flottningsbolag 1902.

¹⁶⁷ OMA MH IT Ea4:21 Kuusamon hoitopiirin Forstmestari Iwar Snellman Yliforstmestari Enfred Forströmille 30.9.1902; Ervasti 1978, 776; Ervasti 1997, 51.

¹⁶⁸ OMA MH IT Ea4:21 Kuusamon hoitopiirin Apulaismetsänhoitaja L. L. Wahlberg Yliforstmestari Enfred Forströmille 25.10.1902.

¹⁶⁹ OMA MH IT Ea4:21 Kuusamon hoitopiirin Metsänhoitaja Iwar Snellman Yliforstmestari Enfred Forströmille 24.2.1903; Kaiku 19.6.1903: ”Työnpuutetta ei näytä olevan Kuusamossa”.

Hiljalleen sahatavarakauden markkinatilanne alkoi parantua ja vuosi 1905 oli jälleen sahatavarakaudessa hyvä vuosi¹⁷⁰. Yhden hiljaisen vuoden jälkeen hakkuut elpyivät hieman Kitkalla, vaikka edellisten vuosien tukkimääristä jäätin selvästi. Kun Iijoella uitettiin 1900-luvun alkupuolella vuosittain noin 300 000 tukkia, oli Akanlahden kautta kulkevien puiden osuus tästä enää noin viidennes¹⁷¹.

Uuden taantumien myötä Kolmiyhtiö lopetti hankintansa Kitkalta kokonaan, sillä hyvät ja halvalla saatavat metsät alkoivat loppua Kitkalta, ja jäljellä olevat suuret tukkipuut olivat usein hajallaan suurilla alueilla aikaisempien vuosien valikoivien hakkuiden takia¹⁷². Kun uittojen päätyttyä syksyllä 1907 uittokanavan höyrykone poistettiin paikaltaan, sai se jäädä pitkäksi aikaa laatikoihin odottamaan parempia aikoja¹⁷³. Näin päättyi Akanlahden siirtolaitosten yksi vaihe, sillä seuraavan kerran tukkeja vietiin kannaksen yli vasta vuonna 1910, mutta silloin uittajana ei ollut enää Kolmiyhtiö eikä reittinä uittokanava.

3.2. Kilpailijoita idästä

Vaikka Kolmiyhtiöllä oli Kitkalla pitkään rauhassa Pohjanlahteen uittavilta kilpailijoilta, sai se siellä varsin nopeasti seuraa Vienanmereen tukkeja uittavista yhtiöistä, jotka kiinnostuivat alueen metsistä hieman oululaisia myöhemmin. Pohjois-Venäjän metsät olivat pitkään säästyneet suurimittaisilta hakkuilta, minkä takia ne kiinnostivat sekä venäläisiä että ulkomaalaisia yrittäjiä, mutta siellä toimimiselle aiheuttivat ongelmia alueen huonot kulkuyhteydet ja sahojen rakentamiseen tarvittavien laitosten puute. Pitkään vaikeuksia tuotti myös elintarvikkeiden kuljettaminen pohjoiseen, mikä kuitenkin helpottui vuonna 1897 rautatien yhdistettyä Arkangelin etelään. 1800-luvun lopulla myös liiketoimintaa haitanneet huonot viestiyhteydet paranivat huomattavasti lennätinlinjojen levitessä pohjoiseen. Lisäksi höyrylaivojen

¹⁷⁰ Ahvenainen 1984, 292.

¹⁷¹ Ks. taulukko 1; OMA IAF II IIBa:10–15 Pääkirjat 1900–1905; OMA UM III:1 K. A. Fellmanin lausunto Ii- ja sen sivujokien lauttaussääntöehdotuksista.

¹⁷² OMA IAF II IIAa:3 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 4.1.1906, 15.1.1906, 18.5.1906; Ahvenainen 1984, 292.

¹⁷³ KA TR sto kd 4/270 Konrad Nordvall Tie- ja vesirakennusten Ylihallitukselle 10.3.1909.

korvatessa purjelaivat Vienanmerelle päästiin aiempaa helpommin, mikä auttoi liiketoiminnan ulottamista alueelle huomattavasti.¹⁷⁴

Ulkomaalaisten tuloa Venäjän markkinoille helpotti osaltaan venäläisen sahateollisuuden hidas kehitys, sillä 1880-luvulle asti Venäjän sahatavaran vienti oli vaatimatonta. Aluksi puutavaran kauppa kulki lähinnä joidenkin Baltian satamien kautta, mutta 1800-luvun lopulla sahateollisuus alkoi levitä myös maan pohjoisosiin. Siellä toimineet liikkeet olivat aluksi lähes kokonaan venäläisissä käsissä, mutta vuosisadan vaihteessa jo 44 % sahayritysten osakkeista oli ulkomaalaisten hallussa. Erityisesti puutavaran viennistä riippuvaisten maiden – kuten Englannin, Ranskan ja Hollannin – yrityksillä oli intressejä Vienanmerellä, mutta myös Norjan, Ruotsin ja Suomen suunnalla kiinnostuttiin alueen mahdollisuuksista. Yleensä ulkomaalaiset hankkivat osakkeita paikallisista yrityksistä, joten vain harvat Pohjois-Venäjän sahat olivat kokonaan ulkomaalaisten omistuksessa.¹⁷⁵

Ruotsissa syy tukkien hankinta-alueen huomattavaan laajentamiseen johti sahatavaran kasvava kysyntä ja raaka-aineen hupeneminen kotimaasta, minkä takia katseet jouduttiin suuntaamaan maan rajojen ulkopuolelle. Ruotsin Suomea aikaisemmin kehittynyt sahateollisuus oli jo 1850-luvulta lähtien alkanut siirtyä kohti maan pohjoisosia, joissa metsiä vielä riitti. Pohjois-Ruotsin metsien valloittaminen ei riittänyt, vaan puiden kysynnän kasvaessa jotkut yhtiöistä suuntasivat toimintansa Suomen puolelle ja – erityisesti Sundsvallista – aina Vienanmeren rannoille asti. 1880-luvun puolivälissä mahdollisuudet toimia Pohjois-Venäjällä paranivat, kun Sundsvallin ja Norjan Trondheimin välille rakennettiin rautatie, jonka avulla tarvikkeiden kuljettaminen Pohjois-Venäjän sahoille helpottui merkittävästi.¹⁷⁶

Sahaustoiminnan keskuksiksi Vienanmeren rannalla tuli Arkangeli, mutta jo 1800-luvun loppupuolella sahoja alettiin perustaa kauas kaupungista¹⁷⁷. Meren luoteisosissa sahateollisuus keskittyi laajan vesistöalueen äärellä olevalle Koutalle, missä 1900-luvun alkupuolella toimi ainakin kolme sahaa¹⁷⁸. Aluksi ne hankkivat

¹⁷⁴ Björklund 1998, 13–14, 59–62.

¹⁷⁵ Björklund 1998, 62–64.

¹⁷⁶ Björklund 1998, 11–15, 61, 73–79.

¹⁷⁷ Björklund 1998, 63.

¹⁷⁸ KA TR sto ad 2486/348 1910, Varjakka Trävaru Aktiebolag, G. & C. Bergbom Aktiebolag & J. V. Snellman G:Son till Stormäktigste, Allernädigste Kejsare och Storfurste 14.9.1910; Björklund 1998, 68–69.

puutavaraa läheltä merenrantaa, mutta suurten runkojen vähetessä täytyi niiden suunnata katseensa entistä kauemmas sisämaahan aina Oulankajoen ja Kitkan seuduille asti.

Itään uittaneista yhtiöistä ahkerana ostajana Kitkan lähistöllä toimi erityisesti N. Rusanoff ja poika, joka vuonna 1913 omisti Koutan sahansa lisäksi Arkangelin alueella kaksi muuta sahaa. Ensimmäiset kerran se hankki tukkeja Kitkan itäpuolelta 1890-luvun puolivälissä lähinnä kokeilumielessä, mutta tuloksiin tyytyväisinä alkoi se pian ostaa seuduilta huomattavasti suurempia määriä puita.¹⁷⁹ Hieman myöhemmin samoille seuduille suuntasivat myös sahat Koutalle rakentaneet brittiläinen Charles Stewart sekä Kovda-yhtiö, jonka taustalla oli englantilainen Strand Wood Company sekä sen alaisuudessa toiminut sundsvallilainen Strand-Sörvik Ab.¹⁸⁰ Lisäksi Etelä-Kuusamosta tukkeja Vienanmereen uitti Paul Clifton, joka hankki puutavaraa Vienan Kemissä sijainneelle sahalle.¹⁸¹

Houkutus lähteä Venäjän ja Suomen pohjoisiin metsiin kasvoi vuosien kuluessa jatkuvasti suuremmaksi, sillä 1900-luvun alkuvuosina esimerkiksi Sundsvallin sahoilla tukkeja tarvittiin standarttia kohti jo noin 45 kappaletta, kun taas Pohjanlahden toisella puolella Kemissä määrä oli reilut 20 ja Vienanmeren Koutalla hieman yli 15 tukkia¹⁸². Valtavia pääomia vaatinut toiminta ei kuitenkaan ollut helppoa. Vuonna 1901 alueella Olof Bergmanin johdolla puita hankkinut ruotsalainen Kuusamo Osakeyhtiö joutui rahavaikeuksiin, minkä takia yhtiön 400 uittotyöntekijää Kuusamossa jätti kesän uitot kesken jäätyään ilman palkkoja. Vain muutamia tuhansia yhtiön puista saatiin Kiutakönkäästä alas, loput päästiin uittamaan vasta ensi keväänä Pääjärveen.¹⁸³ Kovda-yhtiöllä ei mennyt sen paremmin, sillä sen velkataakka kasvoi lopulta niin suureksi, että yhtiö ajautui vuonna 1901 yhdessä Strand-Sörvik Ab:n kanssa konkurssiin¹⁸⁴.

¹⁷⁹ OMA MH IT He:5 Kuusamon forstmestari Iwar Snellman Yliforstmestari hovineuvos Forströmille 24.1.1895; OMA MH IT He:5 Kauppakirja Kuusamon hoitoalueen metsistä 10.4.1895; OMA MH IT He:5 Kauppakirja Kuusamon hoitoalueen metsistä 29.3.1895; Björklund 1998, 68–69.

¹⁸⁰ Oulun Ilmoituslehti 13.6.1902: ”Ruotsalainen puutawaraliike Wenäjällä ja Pohjois-Suomessa”; Björklund 1998, 76, 81.

¹⁸¹ OMA MH IT Ea4:22 Luettelo Kuusamon hoitoalueessa olevista puiden hakkuista talvella 1910–1911; OMA MH IT Ea4:22 Ilmoitus Kuusamon hoitoalueelta maksueristä, jotka ovat suoritettavat Oulun lääninrahastoon ennen marraskuun 1. päivää 1913; OMA MH IT Ea4:22 Hakkausluettelo Kuusamon hoitoalueesta talvella 1913–1914; Ervasti 1983, 36.

¹⁸² Björklund 1998, 30, 66.

¹⁸³ Oulun Ilmoituslehti 13.6.1902, ”Ruotsalainen puutawaraliike Wenäjällä ja Pohjois-Suomessa”; Alanne 1902, 61; Leikola & Pakkanen 2010, 140.

¹⁸⁴ Björklund 1998, 81.

Englantilaiset eivät kuitenkaan vastoinkäymisistä lannistuneet, ja yhtiö kasattiin pian uudelleen nimellä Murman Coast Company. Sekin ajautui kuitenkin pahoihin taloudellisiin ongelmiin, ja yhtiön saha Koutalla siirtyi vuonna 1904 sundsvallilaisten liikemiesten omistukseen, joiden käsissä saha alkoi vihdoinkin tuottaa voittoa. Rannikon läheisyyden metsien vähetessä raaka-aineen hankinta keskitettiin yhä enemmän Suomen suuntaan, ja huolimatta Venäjää korkeammista puutavaran hinnoista ostettiin 1910-luvulla jo noin kolme neljännessä sahan puusta Oulussa pidetyistä valtion huutokaupoista.¹⁸⁵ Puukauppoja Kitkan alueelta sahalle tehtiin konsuli Henrik Åslundin sekä Vianmerellä laajasti toimineen Arendt Berggrenin toimesta, jonka nimiin saha oli päätynyt¹⁸⁶.

Aluksi itäisten tukkiyhtiöiden kilpailu oli Kuusamon alueella kovaa, mutta pian niiden kesken alettiin tehdä enemmän yhteistyötä, mikä oli Vianmerellä tavallista puutavarayhtiöille. Arkangelin metsistä näet 96 % kuului valtiolle, mikä teki sahat riippuvaisiksi valtion päätöksistä ja sen kanssa tehdyistä kaupoista. Tämä puolestaan johti siihen, että monet alueella toimineista yhtiöistä liittyivät Vianmerelle muodostettuun suureen kartelliin.¹⁸⁷

Myös Koutan kolmen sahaa ryhtyivät yhteistyöhön, jotta ne olisivat saaneet hankittua tukkeja edullisesti. Charles Stewart ja N. Rusanoff ja poika olivatkin sittemmin käytännössä samaa toiminimeä. Sundsvallilaisten kanssa nämä yhtiöt tekivät yhteistyötä myös metsien ostossa, sillä toisen keskittyessä tekemään kauppoja valtion metsistä hankki toinen puolestaan tukkeja enemmän yksityisiltä maanomistajilta. Tästä syystä alueen tukkien hinnat jäivät alhaisiksi, mikä sai valtion pohtimaan puuhuutokauppojen mielekkyyttä suurempien kauppojen sijaan.¹⁸⁸ Ennen ensimmäistä maailmansotaa Oulankajoen vesistön puiden hinnat olivatkin alueella noin 25–50 % Kitkan hoitoalueen muita osia matalammat¹⁸⁹. Yhteistyönsä ansiosta Koutan sahat

¹⁸⁵ Björklund 1998, 81–83.

¹⁸⁶ OMA MH KH Hid:3 Kitkan hoitoalue. Yleinen kertomus ja taloussuunnitelma v. 1915, 60–80; Björklund 1998, 68–69.

¹⁸⁷ Björklund 1998, 79.

¹⁸⁸ OMA MH KH Hid:3 Kitkan hoitoalue. Yleinen kertomus ja taloussuunnitelma v. 1915, 63–80; Björklund 1998, 81.

Yhteistyötä syvensi osaltaan vuonna 1909 vahvistettu uittosääntö, jossa määrättiin Tuntsa- ja Kuntsajoille yhteisuito Suomen puolella siellä, missä uittajia oli yhtä aikaa useampia. KA MH I Hx:6 Oulun läänin Kuvernöörin Päätös metsätuotteiden lauttaamisesta Tuntsanjoen ja Kutsanjoen vesistöissä Kuolajärven pitäjässä 10.11.1909.

¹⁸⁹ OMA MH PP Eae:5 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Pohjanmaan Piirikuntakonttorille 26.7.1924.

saattoivat vaikeista olosuhteista ja hankalista kulkuyhteyksistä huolimatta päästä varsin suuriin tuotantolukuihin (Taulukko 2).

Taulukko 2: Koutan sahat vuonna 1913

Sahan omistaja	Kehien määrä	Sahattujen tukkien määrä	Lankkujen ja lautojen määrä (std)	Työntekijöiden määrä	Tukkien määrä standarttia kohti
Arendt Berggren	6	51 928	2 745	376	18,9
Charles Stewart	4	87 857	4 623	321	19,0
N. Rusanoff ja poika	4	105 532	5 679	382	18,6
Koutan sahat yht.	14	245 317	13 047	1 079	18,8

Lähde: Björklund 1998, 68–69.

Uitto idän suuntaan oli luultavasti pitkän välimatkan takia aluksi kaksivuotista, mutta 1900-luvun puolella tukkeja saatiin uitettua vielä saman kesän aikana merenrantaan saakka¹⁹⁰. Kitkajoki oli joistakin pahoista koskistaan – joista Jyrävänkongäs oli voimakkain – huolimatta hyvinkin uittokelpoinen ja Oulankajoki oli puolestaan Taival- ja Kiutaköngään aiheuttamista ongelmista huolimatta alueen paras uittojoki. Näihin koskiin yksityiset uittajat uhrasivat paljon rahaa ja vaivaa uiton mahdollistamiseksi. Esimerkiksi Kiutaköngään rannalle tehtiin osaksi kallioon uittoränni, joka kuitenkin myöhemmin kävi tarpeettomaksi kosken ylimmän köngään perkaamisen myötä. Kitkan lisäksi pohjoiseen uittavat yhtiöt pääsivät käsiksi Suomen puolella sijaitsevan Kuusamojärven metsiin Kuusinkijoen kautta, jossa veden puute kuitenkin toisinaan vaivasi uittoa.¹⁹¹

Vaikka Kuusamon seudulle tunkeutui näin jo 1800-luvulla monia yhtiöitä Vianmereltä, ne eivät olleet Kolmiyhtiölle suoranainen uhka. Itään tukkeja vieneet yhtiöt nimittäin hankkivat puunsa Oulankajoen ja Ala-Kitkan alueilta, jotka eivät tuolloin Pohjanlahden sahoille raaka-aineita hankkineita yhtiöitä kiinnostaneet

¹⁹⁰ KA TR sto ad 2486/3481910, Varjakka Trävaru Aktiebolag, G. & C. Bergbom Aktiebolag & J. V. Snellman G: Son till Stormäktigste, Allernådigste Kejsare och Storfurste 14.9.1910.

¹⁹¹ KA MH I Hx:6 TKV Oulun läänin Kuvernöörin Päätos metsätuotteiden lauttaamisesta Tuuntsanjoen ja Kutsanjoen vesistöissä Kuolajärven pitäjässä 10.11.1909; OMA MH KH Hid:3 Kitkan hoitoalue. Yleinen kertomus ja taloussuunnitelma v. 1915, 62–63.

kaukaisen sijaintinsa ja vaikeiden kuljetusolosuhteiden takia.¹⁹² Puiden tarpeen kasvaessa ja kilpailun kovetessa tilanne tuli kuitenkin vielä myöhemmin muuttumaan.

Uittoa Kiutaköngkällä vuonna 1901. Alanne 1902.

3.3. Kitkan seudun metsäkaupat

3.3.1. Puiden osto yksityisiltä

Kuusamon väliaikaisen lohkojaon jälkeen pitäjän maista 366 000 hehtaaria kuului yksityisille ja 540 000 hehtaaria valtiolle, mutta omistukset jakaantuivat pitäjässä varsin epätasaisesti¹⁹³. Varsinkin järvien rannat olivat muuta seutua tiheämpään asutettuna pitkälti talonpoikien omistuksessa, ja vaikka Kitkajärvien menekkialueen metsistä noin puolet kuului valtiolle, oli parhaimpien kuljetusetäisyyksien päässä olevista metsistä suurin osa yksityisten mailla (LIITE 2)¹⁹⁴. Niinpä Kolmiyhtiön jäsenet hankkivat

¹⁹² Lisäksi vuonna 1905 perustetulta Kitkan hoitoalueelta voitiin pieneltä alalta uittoa tukkeja Vohonjokea pitkin voitiin Simojärven vesistöön. OMA MH KH HId:3 Kitkan hoitoalue. Yleinen kertomus ja taloussuunnitelma v. 1915, 60–80.

¹⁹³ Komiteamietintö 1928:3, 5.

¹⁹⁴ OMA MH IT Ea4:23 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Ylimetsänhoitaja Emil Wichmannille 3.5.1922; Seppänen 1939, 71.

tukkinsa Kitkan alueella ennen kaikkea yksityisiltä, joiden metsät sijaitsivat hyvien uittoyhteyksien päässä ja joilta puita oli saatavilla huomattavasti halvemmalla kuin kruunulta. Kun talonpojille oli äkkiä tarjolla käsittämättömiä rahasummia, menettivät he usein varovaisuutensa ja suhteellisuudentajunsa suostuen varsin epäedullisiin kauppoihin¹⁹⁵. Yksityisten tekemät sopimukset solmittiin yleensä sahojen omistajia edustaneiden Edw. L. Sandmanin, John Nordbladin tai Edvin Riekin kanssa. Osan puukaupoista solmivat paikalliset rahamiehet, sillä he näkivät niissä oivan mahdollisuuden päästä rikastumaan.¹⁹⁶

Vaikka puiden hankkiminen väliaikaisista lohkoista onnistui huomattavasti halvemmalla kuin valtion metsistä, ei sekään ollut aivan ongelmaton, sillä periaatteessa kauppoihin tarvittiin yhteislohkon kaikkien tilojen osakkaiden suostumus. Niinpä kaupat pyrittiin tekemään yleensä lohkoista, joissa oli mahdollisimman vähän tiloja ja sitä kautta riitoja. Määräävä tekijä kaupoille oli luonnollisesti myös metsien sijainti, ja ensimmäisenä puutavaran hankinnat suuntautuivatkin alueille, joista tukit oli helppo saada uitettua Iijoen vesistöön.¹⁹⁷

Koska puiden ostajat halusivat ainoastaan järeimpiä tukkipuita, tehtiin kaupat Kitkalla 1800-luvun puolella puista, jotka olivat 6 tai 7 metrin korkeudelta läpimitaltaan vähintään 25 cm. Mitat täyttävistä mäntyrungoista maksettiin yleensä 0,80–1,25 mk kappaleelta, mikä oli ostajille varsin edullinen hinta, sillä yleensä myyjät pyysivät vastaavista puista moninkertaisia maksuja. Kuusista, joita hakattiin seudulta huomattavasti mäntyjä vähemmän, oululaiset maksoivat vielä mäntyjä muutaman kymmenen penniä vähemmän.¹⁹⁸

Toisinaan kaupat tehtiin tilan koko metsistä, jolloin niistä maksettiin tietty kokonaissumma. Tällaisia sopimuksia tehtiin etenkin puukauppojen ensimmäisinä vuosina sekä myöhemmin varsinkin Ala-Kitkan lohkokunnan mailta, joissa metsistä maksettiin manttaalia kohti yleensä vajaat 35 000 mk. Kun manttaalilta laskettiin saatavan vähintään 30 000 täysimittaista tukkipuuta, tuli puiden hankkiminen tällä

¹⁹⁵ Rinne 1976, 76–77.

¹⁹⁶ Ervasti 1983, 26–29.

¹⁹⁷ Ervasti 1983, 26–27.

¹⁹⁸ OMA IAF II IIBb:2 Årsberättelse för 1893; OMA IAF II IIBb:3 Årsberättelse för 1894; OMA IAF II VBc:1 Kauppakirjat Kuusamon metsistä; OMA JWSG Eib:1 Tukinjako Pudasjärvellä vna 1895.

tavoin suunnilleen samanhintaiseksi kuin hinnan määräytyessä kappalemäärän mukaan.¹⁹⁹

Kaupat yksityisten kanssa tehtiin yleensä pystymetsäkauppana, jolloin ostaja piti huolen hakkuista ja tukkien kuljetuksista. Yhtiöille tämä oli kannattavaa, sillä tuolloin pystyttiin hankkimaan juuri halutun kokoluokan puutavaraa ja valvomaan tukkien laatua paremmin.²⁰⁰ Yleensä myyjät saivat puukaupoista tulevasta korvauksesta osan heti sekä loput seuraavan 2–3 vuoden aikana. Maksuajankohdaksi määriteltiin yleensä joulukuu, maaliskuu tai Oulun suurten markkinoiden ajat, sillä talvella oli monilla muutenkin kaupankäynnin tai rahdin ajon takia asiaa kaupunkeihin. Puiden kaatamiselle määriteltiin usein tietty aikaraja, esimerkiksi kuusi vuotta, minkä ylityttyä hakkuista piti maksaa ylimääräistä korvausta. Nämä summat olivat kuitenkin niin pieniä, ettei niillä ollut juuri merkitystä ostajille, jotka hankkivat metsistä kerralla tuhansia tukkeja.²⁰¹

Raaka-ainetta sahoilleen hankkiessaan Kolmiyhtiö käytti surutta hyväksi ongelmiin ajautuneita talonpoikia. Huonon sadon jälkeen kaupat oli helppo solmia, ja toisinaan isännille myönnettiin etumaksuna jauhoja, mikäli he kirjallisesti sitoutuivat myymään myöhemmin metsänsä samoilla ehdoilla kuin muutkin²⁰². Näin sahoille pystyttiin haalimaan myös tulevaisuutta varten edullinen raaka-ainetarasto maksamatta kuitenkaan etukäteen käytännössä juuri mitään. Osa kaupoista solmittiin ilmeisesti talonpoikien velkaantumisen takia, jolloin ostajat saivat metsät helposti pilkkahintaan²⁰³. Myöhemmin katumapäälle tuleminen ei yleensä auttanut, sillä sopimuksissa määrättiin suuret sanktiot kauppojen perumisesta, minkä lisäksi ostajalle annettiin usein oikeus hakea kiinnitystä puiden myyjän tilaan suoritetuista ennakkomaksuista²⁰⁴.

¹⁹⁹ OMA IAF II IIBb:2 Årsberättelse för 1893; OMA IAF II IIBb:3 Årsberättelse för 1894; Ervasti 1983, 25–30.

²⁰⁰ Karjalainen 2000, 79.

²⁰¹ OMA IAF II VBc:1 Kauppakirjat Kuusamon metsistä; Kortessalmi 1975, 175–176.

²⁰² OMA IAF II IIBa:1 Verkstälda arbeten m.m. under år 1891; OMA IAF II IIBb:2 Årsberättelse för 1893; OMA IAF II IIBb:3 Årsberättelse för 1894.

²⁰³ Ervasti 1983, 31.

²⁰⁴ Ervasti 1983, 27–30.

Puuyhtiöt eivät kuitenkaan olleet ainoita syyllisiä talonpoikien kaupoista syntyneisiin taloudellisiin vaikeuksiin. Kainuussa monet talolliset tulivat nimittäin markkinoiden aikaan – rahansa ensin tuhlattuaan – kauppaamaan metsiään, jolloin hakattavaksi tarjottavaa puumäärää helposti liioiteltiin. Tällöin myös ennakkona saadut korvaukset olivat liian suuria, ja kun lukumiehet tulivat elokuussa mittaamaan puita, ei rahoja enää pystytty palauttamaan. Virtanen 2004, 99–100.

Kitkan alueelta hankitut tukit olivat suurikokoisia varsinkin hankintojen ensimmäisen vuosikymmenen aikana, jolloin ainoastaan parhaita puita kelpuutettiin kaadettavaksi. Suurten puiden vähetessä alettiin kelpuuttaa myös pienempiä puita, jotka tosin olivat rannikon metsiin verrattuna edelleenkin suuria. 1900-luvun alkupuolella kelpuutettiin kaupoissa jo 6–7 m korkeudelta 20 cm paksuja puita.²⁰⁵ Arvokkaimpia puutavarayhtiöille olivat luonnollisesti kookkaimmat puut. Suurimmasta osasta runkoja otettiin ainoastaan yksi tukki, mutta tarpeeksi suuresta ja terveestä puusta saatiin kaksi tukkia, joten mahdollisimman suurten runkojen ostaminen tuli siinäkin mielessä yhtiöille edullisimmaksi. Puiden loppuosa jätettiin metsään lahoamaan, sillä vaikka latvoista ja jättimäisistä oksista olisi saanut hyviä rakennus- ja polttopuita, ei niitä huonojen kulkuyhteyksien takia saatu pois kuljetetuksi²⁰⁶.

Taulukossa 3 on esitetty Kolmiyhtiön Ahola-Vähäjärven jakokunnan tukkien mitat vuoden 1911 hakkuissa eli parikymmentä vuotta Kitkan alueen ensimmäisten suurien hakkuiden jälkeen. Kyseessä on varsin tyypillinen Kolmiyhtiön hakkuu, sillä lähes kaksi kolmannesta tukeista on vähintään 9 metrisiä²⁰⁷. Esimerkiksi talven 1898–1899 hakkuissa Hyväniemen ja Kuusamon kirkonkylän jakokuntien metsissä tyvitukkien pituus oli keskimäärin 9,18–9,38 m ja latvatukkien 6,15–6,94 m²⁰⁸.

²⁰⁵ Usein kauppakirjoissa puhutaan myös kymmenen kyynärän (5,94 m) korkeudelta kymmenen kalutuuman (24 3/8 cm) levyisistä puista. OMA IAF II IIBb:2 Årsberättelse för 1893; OMA IAF II VBc:1 Kauppakirjat Kuusamon metsistä.

²⁰⁶ Hämeen Sanomat 22.7.1903: ”Piiirrelmiä Kuusamon oloista”.

²⁰⁷ OMA MH IT Ge:6 Erikoislaskelmat muutamista kruunulle tulevista korvausmaksuista Kitkan-Livojärven tukinsiirtolaitoksen ja sen yhteydessä olevan Kirveskanavan käyttämisestä vuonna 1915; OMA MH IT Ge:6 Pöytäkirja tehty puunkuljetuksesta Kitkan-Livojärven tukinsiirtolaitoksella kesällä vuonna 1914; OMA MH IT Ge:6 Lasku Ytterstfors Trävaru Aktiebolagille 9.11.1915; OMA MH IT Ge:6 Lasku Aktiebolaget Uleå Osakeyhtiölle 9.11.1915.

²⁰⁸ OMA IAF I JIII:2 Utdrag ur Ijo afverknings & flottn. fören. Hufvud Bok för år 1899, 40.

Taulukko 3: Ahola-Vähäjärven jakokunnan v. 1911 hakkuiden tukkien pituudet

Tukin pituus	Tyvitukit	Latvatukit	Yhteensä
11 m	15 220	38	15 258
10 m	11 896	108	12 004
9 m	10 588	316	10 904
8 m	9 952	1 103	11 055
7 m	4 348	2 019	6 367
6 m	850	2 037	2 887
5 m	434	655	1 089
4 m	39	0	39
Yhteensä	53 327	6 276	59 603
Keskiarvo	9,36 m	6,82 m	9,09 m

Lähde: OMA IAF II VBb:1 Sammandrag ofver utdrifningar vid Ijo elfdal 1911. Alexander Niskasaari. Tilikirja.

Vaihtelua eri alueiden tukkien pituudessa saattoi olla runsaasti riippuen metsien laadusta sekä siitä, kuinka paljon paikalta oli jo ennestään puita kaadettu. Kitkan metsistä saatavien tukkien pituus pysyi suunnilleen samana vielä 1900-luvun alkupuolelle saakka, sillä hakkuut keskitettiin usein alueille, mistä puita ei vielä ollut juurikaan hakattu. Tällaisten alueiden vähetessä alettiin samoja palstoja hakata uudempaan kertaan. Esimerkiksi talven 1913–14 hakkuissa Lohirannalla lähes puolet tukeista oli 11-metrisiä keskipituuden ollessa 10 metriä²⁰⁹. Seuraavana talvena Aholan ja Ahvensalmen lohkoista hakatuista tukeista yksikään ei ollut kahdeksaa metriä pidempi²¹⁰. Vaikka Kitkalta hankittuja tukkeja ei yleensä jätetty 11 metriä pidemmiksi, mahtui niiden joukkoon joskus yli 15-metrisiäkin jättiläisiä²¹¹.

Kaupat yksityisten maanomistajien kanssa eivät olleet ongelmattomia, varsinkin kun myyjät myöhemmin huomasivat myyneensä puut aivan liian halvalla. Kauppoja peruttiin siihen nojaten, ettei niihin ollut saatu jakokunnan kaikkien osakkaitten suostumusta. Koska sopimukset mahdollistivat usein hakkuut vuosikausiksi, riitautettiin

²⁰⁹ OMA UM IIBk:43 Tililista: Tukinvetotöistä Lohirannan hakkuulla talv. 1914.

²¹⁰ OMA UM IIBk:43 Yhteenvedo Aholan ja Ahvensalmen lohkojen metsästä vedetyistä puista talvikautena 1914–1915.

²¹¹ OMA UM IIBk:43 Luettelo: Kesällä 1913. Kitkan tukinsiirto laitteella ½ ja koko vuorokausittain kuletetuista puumääristä.

puu- ja metsäkauppoja vielä kaksikymmentä vuotta niiden solmimisen jälkeenkin.²¹² Parempaan hintaan toiveessa lohkokuntien puita annettiin myöhemmin jonkun osaavan kauppamiehen myytäväksi tai tarjottiin huutokaupalla Oulussa, joskin Kolmiyhtiön monopoli Kitkalla esti hintoja kohoamasta korkeaksi²¹³. Metsien omistajat alkoivat valvoa aikaisempaa enemmän etujaan, eikä liian alhaisiksi koettuja tarjouksia usein hyväksytty²¹⁴. Yleinen huoli puiden myymisestä liian halvalla säilyi Kuusamon ja Posion alueilla pitkään, sillä vielä 1950-luvulla Koillissanomissa varoiteltiin metsänomistajia huijauksista ja liian halvoista hinnoista²¹⁵.

3.3.2. Maanhankinta

Monilla seuduilla yksityisten maiden ostamisesta käytiin kovaa kamppailua metsäalan yrittäjien kesken raaka-aineen saatavuuden varmistamiseksi, mutta Kuusamossa tilanne oli toinen, sillä vielä 1800-luvulla L. Candelinin, J. W. Snellman G:sonin, G. & C. Bergbomin sekä näiden omistamien yhtiöiden lisäksi muut eivät olleet juurikaan kiinnostuneita Kitkan metsien ostamisesta. Iijoen vesistöllä ei vielä tuolloin ollut käytännössä ollenkaan kilpailijoita, eivätkä eteläsuomalaiset yhtiöt olleet halukkaita hankkimaan maita pitkien ja vaikeiden kuljetusmatkojen päästä.²¹⁶ Vienan sahoille raaka-aineita hankkineiden yhtiöiden ei puolestaan kannattanut laittaa rahojaan kiinni yksityisten metsiin, sillä ne tekivät keskenään läheistä yhteistyötä ja saatavilla oli runsaasti halpoja puita myös valtion metsistä.

Kuusamossa tiloja ostivat 1890-luvun vaihteessa varsinkin J. W. Snellman G:sonin ja L. Candelinin kauppahuoneet, mutta Kemi Oy:n ja Kolmiyhtiön perustamisen myötä kauppoja alettiin tehdä paljon myös niiden nimissä. Väliaikaisen lohkojaon tultua voimaan Snellmanin ja Kemi Oy:n kaupat suuntautuivat aluksi

²¹² Toisinaan metsistä hakattiin sovittua pienempiä puita, joista maksettiin korvausta jakokunnan jäsenille. OMA IAF II VBc:1–3 Kuusamon metsiä koskevat kauppakirjat, sopimukset ja jäljennökset käräjien pöytäkirjoista; OMA IAF II VBb:1 Sammandrag ofver utdrifningar vid Ijo elfdal 1911. Alexander Niskasaari. Kymmenmiehillä ym työnohtajilla maksamattomia ja välillämme tilittämättömiä asioita 10.10.1911; Kaiku 25.2.1898: ”Kuusamon metsäkaupat kumotut?”

²¹³ OMA MH IT Ea4:21 Apulaismetsänhoitaja L. L. Wahlberg Kuusamon hoitopiirissä Yliforstmestari Enfred Forströmille 11.3.1902; OMA IAF II IIAa:3 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 20.11.1906; Karjalainen 2000, 136.

²¹⁴ OMA MH IT Ea4:21 Apulaismetsänhoitaja L. L. Wahlberg Kuusamon hoitopiirissä Yliforstmestari Enfred Forströmille 21.9.1902.

²¹⁵ Koillissanomat 5.10.1951: ”Älkää kenkätkö metsiänne!”

²¹⁶ Karjalainen 2000, 129–137.

pääasiassa Suolijärven tienoon metsiin, kun taas Candelin hankki maita ensiksi pääasiassa Vasaraperän Akanlahden lohkosta sekä myöhemmin Iijoen latvavesistöstä, Kuusamon kirkonkylästä, Iijärven lähellä sijaitsevasta Poussusta sekä Joukamojärven vieressä olevasta Lämsänkylästä.²¹⁷ 1920-luvun puolivälissä Vasaraperän alueella peräti 16 tilaa eli noin 60 % kaikista kuului puutavarayhtiöille²¹⁸.

Yhteisesti kauppahuoneet ostivat puolestaan erityisesti kauempana idässä olleita metsiä. Näitä hankintoja tehtiin pitkälti tulevaisuutta ja itäisiä kilpailijoita silmällä pitäen, sillä esimerkiksi vuonna 1891 Kolmiyhtiön nimiin ostettiin Kuusamosta yhteensä 3,19 manttaalia maata, joista 2,19 sijaitsi Alakitkan, 0,67 Kuusamon kirkonkylän ja 0,33 Poussun jakokunnassa.²¹⁹ 1890-luvun puolivälin jälkeen tilojen ostaminen väheni selvästi, joskin Varjakka Trävaru Ab:n perustamisen myötä Edw. L. Sandman alkoi 1900-luvulla ostaa maita omiin nimiinsä pääasiassa samoilta seuduilta kuin L. Candelin aiemmin²²⁰.

Sahojen omistajat hankkivat maat pelkästään niihin kuuluvien metsien takia, joten tilojen entiset omistajat saivat yleensä jäädä tiloilleen asumaan vuokralle²²¹. Tämä teki tilan myynnin houkutteleviksi vaihtoehdoksi monelle talolliselle, vaikka se periaatteessa tarkoitti joutumista lampuodin asemaan. Aloitteentekijöinä kaupoissa eivät aina olleetkaan Kolmiyhtiön edustajat, vaan jotkut talonpojat kauppasivat aktiivisesti tilojaan²²². Puukauppojen tapaan osa tiloista hankittiin maakauppina toimineiden paikallisten Juho H. Raistakan, Sihveri Herman Ervastian ja Anders Pitkäsen kautta, jotka perivät Kolmiyhtiöltä tiloista arviolta 10–20 % maksamaansa hintaa korkeampaa korvausta²²³.

²¹⁷ Karjalainen 2000, 129–135.

²¹⁸ Rinne 1976, 76–77.

²¹⁹ OMA IAF II IIBa:1 Hufvud Bok för Ijoelfs Afverknings och Flottningsbolag 1891, Förteckning öfver under år 1891 för Ijo skogsafverknings- och flottningsbolags räkning inköpte skogor inom Kuusamo socken.

²²⁰ Karjalainen 2000, 129–135.

²²¹ OMA IAF II VBC:1 Kauppakirjat Kuusamon metsistä.

²²² OMA IAF II IIAa:3 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 18.7.1906, 20.11.1906.

²²³ OMA IAF II IIBa:1 Verkställda arbeten m.m. under år 1891; OMA IAF II IIBa:1 Hufvud Bok för Ijoelfs Afverknings och Flottningsbolag 1891, Förteckning öfver under år 1891 för Ijo skogsafverknings- och flottningsbolags räkning inköpte skogor inom Kuusamo socken; OMA IAF II IIBa:2 Hufvud Bok för Ijo Skogsafverknings & Flottningsbolag 1892, 17–32, 91–94.

Tilojen hinnat olivat aluksi alueen sijainnista riippuen 30 000 mk:n molemmin puolin manttaalia kohti²²⁴. Varsinkin myöhemmin ostetut ja paremmilla paikoilla sijainneet tilat saattoivat tulla huomattavasti kalliimmaksi. Esimerkiksi vuonna 1895 Karvosen perintömaan 3/16 manttaalin tila Vasaraperän kylässä siirtyi Leonard Candelin nuoremman omistukseen 8 000 markan hintaan²²⁵. 1900-luvun puolella puun hintojen ohella myös maista vaaditut hinnat nousivat jatkuvasti, ja tilasta saatettiin pyytää tuolloin jo 12 000 markkaakin²²⁶. Pinta-alalaskelmien teko alueella on tuolloin kesken olleen isojaon takia vaikeaa, mutta esimerkiksi Candelinille siirtyneen Karvosen perintömaan tilan teoreettiseksi kooksi voidaan laskea 600 hehtaaria, josta yhteismetsän osuus oli 140,6 hehtaaria²²⁷. Kolmiyhtiö arveli saavansa yhtä manttaalia kohti ainakin 30 000 täysimittaista tukkipuuta²²⁸, joten tässä tapauksessa tilalle kuuluvista metsistä oli odotettavissa vähintään 5 625 runkoa.

Juurikaan kalliimmaksi tukkien hankkiminen tiloja ostamalla ei siis ostajille yleensä tullut, minkä lisäksi yhtiöiden omistukseen jäivät vielä rakennukset sekä maat, mikä mahdollisti hakkuut vielä myöhemminkin puuston kasvettua. Puukauppojen tapaan korvaukset maksettiin useamman vuoden aikana, joten kovin paljon suuremmaksi pääomakulutkaan eivät tilojen ostossa tulleet²²⁹. Saamalla omistusoikeuden metsiin sahojen omistajat varasivat itselleen etuoikeuden koko jakokunnan metsiin, sillä kun puiden myyntiin vaadittiin lohkon kaikkien osakkaiden suostumus, saattoivat pienenkin tilan lohkoista omistaneet yhtiöt kieltäytyä allekirjoittamasta niille sopimattomia kauppvoja. Tähän ongelmaan saatiin helpotusta vasta vuonna 1932 lainsäätäjien määrättyä, että yhteismetsän myyntiin riitti 2/3 annetuista äänistä, mikäli niiden osuus oli myös metsästä vähintään 2/3.²³⁰

Sahojen ostajien tärkein syy maiden hankkimiselle oli puiden saatavuuden varmistaminen, mutta ne saivat lisätuloja myös tilojen vuokraamisesta sekä

²²⁴ OMA IAF II IIBa:1 Hufvud Bok för Ijoelfs Afverknings och Flottningsbolag 1891, Förteckning öfver under år 1891 för Ijo skogsafverknings- och flottningsbolags räkning inköpte skogor inom Kuusamo socken.

²²⁵ OMA IAF II VBC:1 Kauppakirja Karvosen perintömaan tilasta n:o 15 26.8.1895.

²²⁶ OMA IAF II IIAa:3 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 20.11.1906.

²²⁷ Ks. Karjalainen 2000, 32–34.

²²⁸ OMA IAF II IIBb:2 Årsberättelse för 1893.

²²⁹ OMA IAF II VBC:1 Kauppakirjat Kuusamon metsistä ja maataloista.

²³⁰ Metsälehti 12.2.1937, n:o 7, A. O.: "Kirjeitä Perä-Pohjolasta. Sallan pitäjän maanomistusoloista ja yksityismetsätaloudesta ennen isojakoa".

omistamiensa niittyjen myynnistä huutokaupalla niitettäväksi²³¹. Tilojen asuttuna pitäminen oli muutenkin sahojen edun mukaista, sillä arentimiehet olivat hyvää työvoimaa metsä- ja uittotyömaille. Monin paikoin Suomessa oli kuitenkin tavallista, että vuosien kuluessa monet yhtiöille myydyt maat jäivät ilman asukasta. Esimerkiksi Kainuussa näin oli vuoteen 1915 mennessä käynyt jo 57,7 %:lle metsäyhtiöiden omistamista tiloista. Kuusamossa kaikki tilat sen sijaan pysyivät asuttuina, sillä lohkotiloja ei käytännössä voinut erottaa kantatilasta. Lisäksi metsät omistaneille yrittäjille oli edullista säilyttää tilojen manttaaliluvut suurena, sillä sen mukaan isojaossa määritettiin tilakohtaiset pinta-alat.²³²

Täysin ongelmatonta tilojen vuokraaminen ei ollut, sillä maatalouden tuotto saattoi heiketä, kun vuokraviljelijä ei kehittänyt tilaa niin ahkerasti kuin hän tilanomistajana olisi tehnyt. Toisaalta yhtiöillä ei ollut intressejä kehittää tilojensa maataloutta, sillä ne oli ostettu ennen kaikkea metsätalouden harjoittamista varten.²³³ Vaikka monilla tiloilla meni hyvin myös vuokralla ollessa, koitui toisinaan ongelmia, kun tila ei enää ollut sen asuttajan oma. Vaikka joitakin vuokratiloja kehitettiin alueella ahkerasti, oli esimerkiksi Kolmiyhtiön vuokralle antama Närängän tila Kuusamossa vuonna 1911 enää tuskin asuttavassa kunnossa.²³⁴ Reino Rinteen mukaan kaupoista tulikin ”paha kehityksen riesa ja monenlainen yhteiskunnallinen vitsaus näillä alueilla”²³⁵.

3.3.3. Kaupat valtion kanssa

Kolmiyhtiön Kitkalta hankkimat puut olivat pääasiassa peräisin jakokuntien mailta, mutta toisinaan se hankki puutavaraa myös metsähallitukselta. Valtio möi pitkään puunsa lähes ainoastaan huutokaupoilla, sillä vasta vuodesta 1909 lähtien muut kaupankäyntimuodot alkoivat saada sijaa. Kitkan alueen tukkien huutokaupat pidettiin

²³¹ OMA IAF II IIAa:9 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari K. A. Fellmanille 15.5.1911; OMA IAF II VBb:1 Sammandrag ofver utdrifningar vid Ijo elfdal 1911. Alexander Niskasaari. Niittyhuutokaupan pöytäkirja 26.7.1911.

²³² Karjalainen 2000, 126–131.

²³³ Rinne 1976, 76–77; Karjalainen 2000, 33.

²³⁴ OMA IAF II IIAa:7 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 11.10.1910; OMA IAF II VBb:1 Sammandrag ofver utdrifningar vid Ijo elfdal 1911. Alexander Niskasaari. Selitys seuraavien talojen tarkastuksesta syysk. 25. p. 1911.

²³⁵ Rinne 1976, 76.

elokuussa Oulussa, minne hoitoalueen aluemetsänhoitaja yleensä matkusti henkilökohtaisesti. Mikäli tarjotusta puuerästä ei saatu tarpeeksi korkeaa hintaa, tarjottiin se vielä uudelleen myytäväksi. Jos toisellakaan kerralla siitä ei saatu tyydyttävää hintaa, jätettiin puut myymättä. Käytäntö oli hyvä, kun halukkaita ostajia oli paljon, mutta vähäisen kilpailun alueilla kannattavien kauppojen solmiminen oli usein vaikeata. Itä- ja Pohjois-Suomen valtion mailla huutokauppojen ongelmaksi tulikin se, ettei puista tehty välttämättä ollenkaan tarjouksia tai sitten sellainen tehtiin ainoastaan yhden ostajan toimesta, joka luonnollisesti tarjosi tukeista hyvin alhaisen hinnan.²³⁶

Kitkan ympäristössä hakkuut valtion metsistä järjestettiin ensimmäisen kerran vasta vuonna 1894, jolloin kaadettiin yhteensä 21 000 puuta. Puutavaran ostaminen valtiolta oli aluksi harvinaista, eikä 1890-luvun aikana Kitkalta kruunun mailta hakattu tietävästi edes 90 000 runkoa. Pääosin ostajat kelpuuttivat näissä vähissä kaupoissa vain suurimmat ja terveimmät puut jättäen leimattujakin puita metsään.²³⁷ Halukkuutta metsien myyntiin Kitkan hoitoalueella oli valtion puolella huomattavasti enemmänkin, mutta esteeksi nousivat usein tukeista tarjotut liian halvat hinnat²³⁸.

Kun sekä itään että länteen uittaneet yhtiöt saivat puita ja metsiä talonpojilta edulliseen hintaan, ei niillä ollut juurikaan tarvetta nostaa tarjouksiaan valtion metsistä. Esimerkiksi vuonna 1897 Kuusamon hoitoalueella Candelinille, Snellmanille ja Nordbladille myydyistä puista valtio sai 2,00–2,50 mk rungolta. N. Rusanoff ja pojalle päätyneistä puista rahaa kertyi sen sijaan vielä vähemmän, ainoastaan 1,50 mk

²³⁶ OMA MH IT Ea4:22 Päiväkirja Kitkan hoitoalueen metsänhoitajan toiminnasta vuonna 1911 (jäljennös); OMA MH PP Eae:5 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Pohjanmaan Piirikuntakonttorille 7.4.1924; Laitakari 1960, 252–260.

Metsähallitus möi vuosisadan alkupuolella toisinaan puita myös paikallishuutokaupoilla, jotka olivat tarkoitettu paikallisen väestön tarpeiden tyydyttämiseen. Niissä määrät olivat yleensä huomattavasti pienempiä ja puiden laatu hieman heikompi kuin varsinaisissa huutokaupoissa. Myös näistä kaupoista oululaiset yhtiöt pyrkivät toisinaan innokkaasti saamaan puita ostettua, varsinkin jos tarjoukset yleisissä huutokaupoissa oli hylätty liian matalina eikä tarvittavaa puumäärää ollut vielä ensi talvea varten saatu hankittua. Kitkan hoitoalueella ei paikallishuutokauppoja pidetty kuitenkaan ollenkaan, eikä käsikauppamyyntiäkään juuri käyty isojaon keskeneräisyyden vuoksi. OMA IAF II IIAa:7 Arth. Härkönen Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 27.1.1910; OMA MH IT Db:4 Iin tarkastuspiiriin Hallintokertomus vuodelta 1910; OMA MH KH Hid:3 Kitkan hoitoalue. Yleinen kertomus ja taloussuunnitelma v. 1915, 64–70; OMA MH IT Ea4:23 Ilmoitus Kitkan hoitoalueesta vuonna 1917 luovutettujen metsäntuotteiden hinnasta; Laitakari 1960, 253.

²³⁷ OMA MH KH Hid:3 Kitkan hoitoalue. Yleinen kertomus ja taloussuunnitelma v. 1915, 71–73.

Esimerkiksi vuonna 1897 Kuusamon hoitoalueella tehdyistä kaupoista yhtiöt maksoivat 1,50–2,50 mk rungolta, mikä oli yleisesti ottaen hyvin alhainen hinta, vaikkakin edelleen korkeampi kuin talonpoikien saamat korvaukset. Kaiku 13.8.1897: ”Kruunun metsät”.

²³⁸ OMA MH IT Ea4:21 Kuusamon hoitopiirin Apulaismetsänhoitaja L. L. Wahlberg Yliforstmestari Enfred Forströmille 25.10.1902.

kappaleelta.²³⁹ Valtion metsistä myytyjen puiden hinnat nousivat hiljalleen, ja vuonna 1900 Kuusamon hoitoalueella rungoista maksettiin keskimäärin 3,22 markkaa. Tämä oli kuitenkin edelleen halpa hinta, sillä kruunun metsistä myytyjen tukkipuiden keskihinta oli tuolloin 5,16 mk rungolta. Vaasan sekä Turun ja Hämeen läänien alueella puista maksettiin vielä huomattavasti enemmän, yli 10 mk kappaleelta.²⁴⁰

Kolmiyhtiön jäseniä kauppoihin valtion kanssa ei houkuttanut myöskään se, että kruunun metsät sijaitsivat pääosin huonoilla paikoilla Iijoen uiton kannalta. Suurin osa valtion metsistä Kolmiyhtiön osakkaille myydyistä puista myytiinkin aluksi Kitkan hoitoalueen VII vartiopiiristä, mistä etäisyys Akanlahteen oli lyhin²⁴¹. Lisäksi vaikeuksia kruunun puiden myynnille aiheutti Kuusamon hoitoalueen valtaisa koko, 432 984 hehtaaria, mikä oli yhden metsänhoitajan mahdotonta järkevästi hoitaa²⁴². Vasta Kitkan hoitoalueen perustamisen myötä vuonna 1905 alueen metsiin voitiin keskittyä paremmin. Metsähallitus alkoi pian tämän jälkeen myydä huomattavasti suuremmassa määrin puita Kitkalta kiinnittäen samalla enemmän huomiota myös hakkuiden metsänhoidollisiin puoliin.²⁴³

Hakkuut olivat monin paikoin myös puuston hyvinvoinnin kannalta tarpeen, sillä vielä esimerkiksi vuonna 1912 Kitkan hoitoalueen III ja VII vartiopiireissä kasvullisen maan pinta-alasta 44 % oli 150–200 vuotta vanhaa ja 20 % yli 200 vuotta vanhaa havumetsää²⁴⁴. Kitkan hoitoalueen perustamisen myötä puukaupat lisääntyivät alueella huomattavasti, ja vuosina 1905–1914 valtio möi Kitkan mailta huutokaupoilla jo yli 700 000 runkoa, joista noin viidenneksen ostajana toimivat oululaiset yhtiöt (LIITE 3)²⁴⁵. Valtion puiden menekkiä aikaisempaan verrattuna lisäsi myös isojen puiden väheneminen yksityisten metsistä. Esimerkiksi vuonna 1907 Kitkan lähistöltä jakokuntien metsistä hakattujen puiden keskipaksuus 7 metrin korkeudelta oli 21–21,5 cm, mutta kruunulta samana vuonna ostetussa metsässä puolestaan 28 cm²⁴⁶.

²³⁹ Kaiku 13.8.1897: ”Kruunun metsät”.

²⁴⁰ SVT XVII Metsätilasto 6, 19–20.

²⁴¹ OMA MH KH Hid:3 Kitkan hoitoalue. Yleinen kertomus ja taloussuunnitelma v. 1915, 60–80.

²⁴² OMA MH IT Ea4:21 Apulaismetsänhoitaja L. L. Wahlberg Kuusamon hoitopiirissä Yliforstmestari Enfred Forströmille 21.11.1902.

²⁴³ OMA MH KH Hid:3 Kitkan hoitoalue. Yleinen kertomus ja taloussuunnitelma v. 1915, 71–73.

²⁴⁴ OMA MH KH Hid:3 Toimituspöytäkirja metsänhoidon arvioimistyöstä Kitkan hoitoalueessa vuonna 1912.

²⁴⁵ OMA MH KH Hid:3 Kitkan hoitoalue. Yleinen kertomus ja taloussuunnitelma v. 1915, 60–80.

²⁴⁶ OMA IAF II IIAa:4 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari Edv. L. Sandmanille 14.5.1907.

Yleiset huutokaupat olivat pitkään lähes ainoa valtion puiden myyntitapa, mutta 1900-luvulla metsähallitus siirtyi niistä hiljalleen yhä enemmän välikirjakauppoihin. Välikirjakaupassa myyjä julkaisi sanomalehdissä tai myyntiluetteloissa tiedot tarjoamastaan puutavarasta, josta halukkaat ostajat saivat tehdä tarjouksia. Jos paras tarjous hyväksyttiin, tehtiin ostajan kanssa kaupat välikirjalla. Kauppoja tehtiin myös ostajan aloitteesta ja ilman kuulutuksia tai suljettuja tarjouksia. Kitkan hoitoalueella ensimmäiset välikirjakaupat tehtiin vuonna 1910, mutta pääasiassa puut myytiin vielä pitkään yleisissä huutokaupoissa. Välikirjakaupat yleistyivät kuitenkin hiljalleen koko Suomessa joustavuutensa vuoksi. Niinpä vuonna 1915 metsähallituksen välikirjalla myytyjen puiden arvo oli jo huutokaupalla myytyjä suurempi.²⁴⁷

Välikirjakaupoista suurimpia olivat konsessiokaupat, joissa hakkuuoikeus annettiin pitkäksi aikaa tietylle yhtiölle sovittua korvausta vastaan. Varsinkin vuosina 1909–1917 valtio teki suuria konsessiokauppoja Pohjois-Suomessa saadakseen omistamansa metsät kilpailun ja sitä kautta menekin piiriin. Lisäksi tarkoituksena oli tukea kotimaista puunjalostusteollisuutta ja saada uusia teollisuuslaitoksia Pohjois-Suomeen, mutta uusia elinvoimaisia yrityksiä ei kauppohen seurauksena juurikaan syntynyt. Lisäksi inflaatio ja ankarat hakkuut tekivät kaupoista metsähallitukselle kaikkea muuta kuin kannattavia, vaikka niiden avulla syrjäseutujen metsistä saatiinkin tuloja. Vuodesta 1918 lähtien metsähallitus hylkäsikin kaikki konsessiokaupat.²⁴⁸

Yksityisten tapaan metsähallitus tyytyi pitkään myymään puut pystymyynnillä, mutta 1900-luvun vaihteessa alkoi valtionrautateiden tekemästä aloitteesta hankintakaupan hyväksi alkanut käänne. Hankintakaupoissa myyjä piti puolestaan huolen hakkuista, mikä mahdollisti suuremman voiton ja metsänhoidon paremmin huomioon ottamisen.²⁴⁹ 1920-luvun kuluessa Pohjois-Suomessa hankintakauppojen määrä valtion metsistä kasvoi jatkuvasti, ja sama menettelytapa otettiin käyttöön yhä enenevässä määrin myös yksityisten metsänomistajien kaupatessaan puitaan²⁵⁰.

²⁴⁷ OMA MH KH Hid:3 Kitkan hoitoalue. Yleinen kertomus ja taloussuunnitelma v. 1915, 64–69; Laitakari 1960, 254–257.

²⁴⁸ Metsähallituksen kiivaasta vastustuksesta huolimatta tehtiin kuitenkin vuonna 1921 valtioneuvoston määräyksestä vielä yksi konsessiokauppa, jossa ulkomaalaisen valuutan tarpeessa ollut valtio möi 3 000 000 sahapuurunkoa ruotsalaiselle sahanomistajien yhtymälle Virginialle. Hertz 1934, 86–88; Laitakari 1960, 248–249, 258–260; Parpola & Åberg 2009, 66–70; Leikola & Pakkanen 2010, 141.

²⁴⁹ Hertz 1934, 88–91; Laitakari 1960, 262–283; Parpola & Åberg 2009, 69–72.

²⁵⁰ OMA UM IIE:2 Metsäosaston vuosikertomus v:lta 1930.

Yhtiöt suhtautuivat hieman epäilevästi yksityismetsien hankintakauppojen yleistymiseen, sillä osa metsänomistajista ei noudattanut sopimusten ehtoja. Yksityisille ne sen sijaan olivat useimmiten mieluisia, sillä hakkuiden paremman kontrollin lisäksi hankintakaupat tarjosivat puutavaran myyjälle lisätuloja hakkuissa ja uittotyömailla, jotka sijaitsivat yleensä kodin läheisyydessä.²⁵¹ Valtion metsissä pystymyöntien määrä kuitenkin kasvoi jälleen 1940-luvulla metsähallinnolle sodasta ja evakoiden asuttamisesta aiheutuneiden muiden tehtävien takia, ja hankintahakkuisiin siirryttiin lopullisesti vasta 1960-luvulla²⁵².

3.4. Uitto Akanlahdelta eteenpäin

3.4.1. Livojoen kokeilut

Tukkien ylitettyä vedenjakajan oli edessä seuraava haaste eli niiden saaminen eteenpäin Livojärvestä. Sekään ei osoittautunut helpoksi, vaikka järven länsiosasta laskeutunut Livojoki suoraan Iijokeen. Luonnontilassaan Livojoen latvaosa oli koskisuutensa, kivisyytensä, vähävetisyytensä ja matalien rantojensa takia lähes mahdoton uittaa. Erityisen ongelmallista uitolle oli se, että ensimmäisen 20 kilometrin matkalla ei joella ollut käytännössä muita vedenlähteitä kuin Livojärvi, jolloin kevättulvan jälkeen uitto oli käytännössä mahdotonta, varsinkin kun joen kosket olivat niin jyrkkiä. Oman vaikeutensa muodosti myös vajaan 10 kilometrin mittainen, tyven Pyydyssuvanto, joka oli kaiken lisäksi vielä matalarantainen.²⁵³ Lisäksi Livojärvellä uittoa häiritsi kapea Säikänsalmi, minkä kohdalla lautat piti hajottaa ja koota uudestaan, sekä aaltojen kuljettama ajohiekka järven läntisessä osassa²⁵⁴.

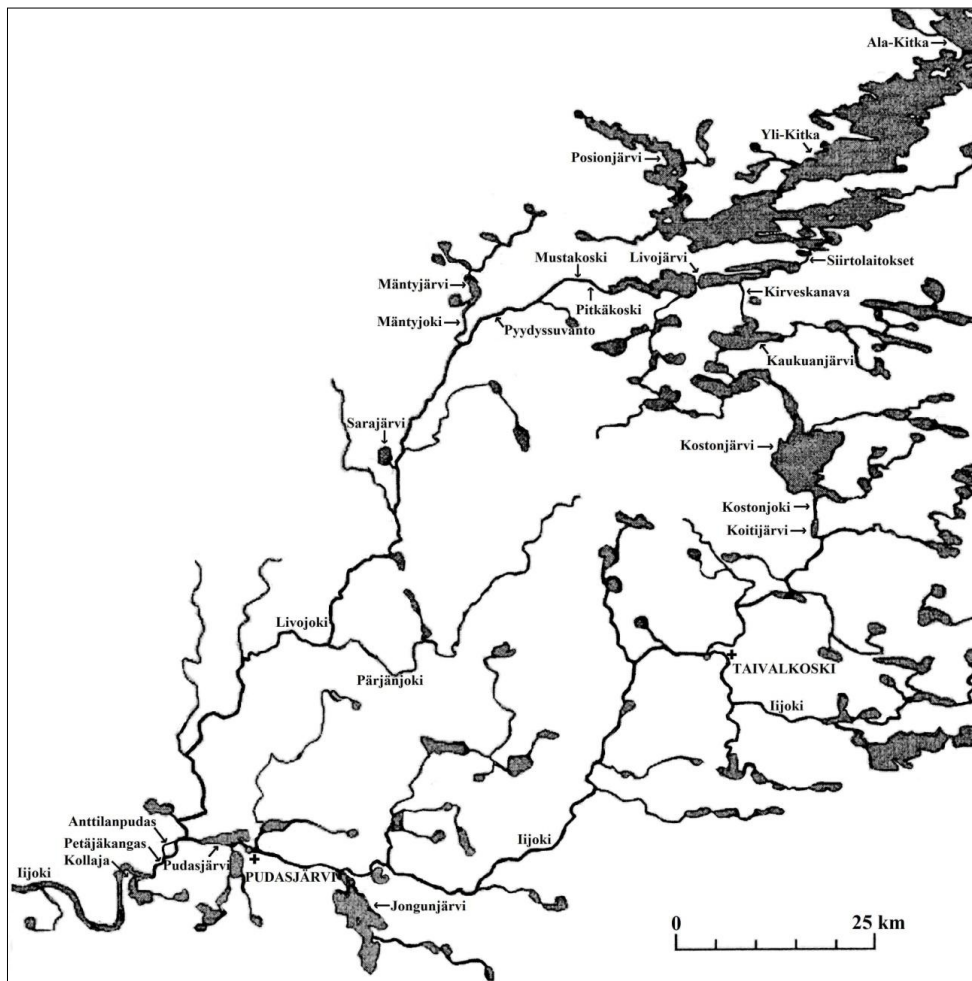
²⁵¹ Laine 2006, 114–117.

²⁵² Laitakari 1960, 270–271; Valtanen 1994, 11–13.

²⁵³ KA TR sto kd 4/270 Suomen Tie- ja vesirakennusten Ylihallitukselta Keisarilliselle Majesteetille 14.5.1909; KA TR sto ad 2486/348 1910, Varjakka Trävaru Aktiebolag, G. & C. Bergbom Aktiebolag & J. V. Snellman G:Son till Stormäktigste, Allernådigste Kejsare och Storfurste 14.9.1910; OMA MH KH Hid:1 Kertomus Kirveskanavaa koskevista, joulukuun 15 ja 16 päivinä 1913 pidetyistä kokouksista Insinööri J. Tolvasen kuntoonpanoehdotuksen johdosta; OMA MH KH Hid:1 Metsähallituksen Insinööriosasto Maankäyttöosastolle 4.4.1925 (jäljennöksen jäljennös); Ekdahl 1992, 55; Könönen 1981, 34.

²⁵⁴ KA TR sto kd 4/270 Konrad Nordvall Tie- ja vesirakennusten Ylihallitukselle 10.3.1909; Ekdahl 1992, 53.

Kartta 7: Uttoreitit Kitkalta Pudasjärvelle

Koska reitti oli paras luonnollinen väylä Livojärveltä eteenpäin, ryhtyivät oululaiset kauppahuoneet toimiin uiton mahdollistamiseksi siinä. Ne tekivät 1890-luvun vaihteessa suuria perkaustöitä Pydyssuvannosta ylöspäin sekä rakensivat uiton mahdollistamiseksi padot Livojoen niskaan, Mäntyjoelle sekä Livojärven Kellinsalmelle.²⁵⁵ Vaikka reitti oli suurin mahdollinen Kitkalta Pohjanlahteen, kertyi tukeille matkaa tätäkin kautta ensin Livojokea pitkin Pudasjärvelle 128 kilometriä, mistä etäisyyttä merenrantaan oli vielä 97 kilometriä²⁵⁶.

²⁵⁵ OMA JWSG Eib:1 Livojoen perkaus ja Tammien teko työlistä vna 1890; KA TR sto ad 2486/348 1910, Varjakka Trävaru Aktiebolag, G. & C. Bergbom Aktiebolag & J. V. Snellman G:Son till Stormäktigste, Allernädigste Kejsare och Storfurste 14.9.1910; OMA IAF I JIII:1 Utdrag ur Ijo Skogsafverknings & Flottningsbolags Hufvud Bok för år 1894, 42, 44; OMA IAF I JIII:1 Utdrag ur Ijo Skogsafverknings & Flottningsbolags Hufvud Bok för år 1895, 1; OMA IAF I JIII:1 Utdrag ur Ijo Skogsafverknings & Flottningsbolags Hufvud Bok för år 1896, 1, 5; OMA UM III:1 Lupakirja padon rakentamiselle Mäntyjoelle 1.5.1893 (jäljennös).

²⁵⁶ OMA Kertomus Ijoen Uittoyhdistyksen toiminnasta v. 1937, 6.

Kuten muillakin joilla, aloitettiin uitto Livojoessa keväällä heti jäiden lähdettyä. Koska vettä oli joen yläjuoksulla saatavissa niukasti, säilöttiin siellä kaikki mahdollinen vesi uittoa varten. Joen kaikki kosket myös tukittiin heti uiton aluksi tukeilla niin, että niiden väliin jäi vain kapea väylä. Tähän uraan rakennettiin tukeista lämpimät kossitukset eli seinämät, jotka tilkittiin vielä sammalella. Aina Sarajärvelle asti tukinuitto estikin joella kaiken muun liikenteen, mutta alajuoksulla uitto sujui pitkään syksyllä ongelmitta. Tukit uitettiin Livojoessa irtouittona lukuun ottamatta sen viimeistä 60 kilometriä Lehmisuvannon tienoilta alkaen, jossa kevättulvien aikaan uitettiin puita myös noin sadan tukin lautoissa.²⁵⁷

Vielä isoilla järvillä yhtiöt saattoivat kuljettaa tukkinsa erikseen, mutta Livojoella Kolmiyhtiö uitti kaikki puut yhteisuittona. Tämä oli käytännössä ainoa mahdollinen menettely uiton mahdollistamiseksi, minkä lisäksi yhteisuiton järjestäminen oli määrätty joen lauttaussäännössä. Livojoen uittoon tarvittiin reilusti työntekijöitä vonkamiehiksi tukkien kulkua valvomaan sekä purkamaan lukuisiin koskiin syntyviä ruuhkia. Siirtokanavan aloitettua toimintansa kesti pari kuukautta saada tukit Livojoen niskalle, mihin ne jätettiin talvehtimaan tai jos vain mahdollista, uitettiin syksyn aikana Pyydyssuvantoon. Sinne tukit oli hyvä jättää talvehtimaan, sillä tyvenenä paikkana se tarjosi tukeille sataman talven ajaksi. Keväällä suvantoon taas voitiin tammen avulla varastoida vettä puutavaran kuljettamiseksi seuraavana kesänä eteenpäin Pudasjärven Anttilanputaalle erotteluun.²⁵⁸

Vaikka uitto Livojokea pitkin oli suurin ja luonnollisin reitti Livojärveltä eteenpäin, osoittautui se koskisuutensa ja vähävetisyytensä takia liian vaikeaksi ja kalliiksi väyläksi. Kaikki uitetut tukit saatiin kahdessa vuodessa Kitkalta Pudasjärvelle, mutta ainoastaan hyvin suurien miesjoukkojen avulla. Lisäksi oli selvää, ettei Livojoen kautta saatavissa olevan veden vähyyden takia ehdittäisi uittaa suuria tukkimääriä yhden kesän aikana. Kun yhtiöiden puutavaran hankintaa vedenjakajan takaa kuitenkin

²⁵⁷ OMA UM III:1 Senaatin päätös Leon. Candelin y.m. alamaiseen valitukseen 13.5.1898.

²⁵⁸ OMA IAF II IIBb:3 Årsberättelse för 1894; OMA IAF I IIII:1 Utdrag ur Ijo Skogsafverknings & Flottningsbolags Hufvud Bok för år 1894, 22; OMA IAF I IIII:1 Utdrag ur Ijo Skogsafverknings & Flottningsbolags Hufvud Bok för år 1895, 1; OMA UM III:1 Senaatin päätös Leon. Candelin y.m. alamaiseen valitukseen 13.5.1898.

suunniteltiin koko ajan kasvatettavan, täytyi asialle tehdä jotakin. Niinpä Kolmiyhtiö ryhtyi toimiin uuden reitin saamiseksi Livojärveltä Pudasjärvelle.²⁵⁹

3.4.2. Kirveskanava

Livojärvi on siitä erikoinen, että sen vedet laskevat Livojoen lisäksi aivan toiseenkin suuntaan. Uitto eteenpäin onnistui näin myös luonnollista Unijoen reittiä pitkin Kostonjoen vesistöön. Kellin talon kohdalta alkanut väylä kulki Kellinsalmen, Hietajärven ja Kuusijärven kautta, mutta tämäkään reitti ei ollut helppo uitettava pituutensa, vähäisen virtauksensa ja matalarantaisuutensa takia²⁶⁰. Niinpä Kolmiyhtiö päätyi rakentamaan vuosina 1895–1896 Livojärven ja Kostonjoen vesistöön kuuluvan Kaukuajärven välille Kirveskanavan, joka yhdisti järvet Äimälammen ja Kirveslammen kautta²⁶¹. Ajatus kanavan kaivamisesta paikalle ei sinänsä ollut uusi, sillä valtio oli tutkinut sen rakentamisen mahdollisuutta jo muutamaa vuotta aiemmin oululaisten yhtiöiden toivomuksesta²⁶².

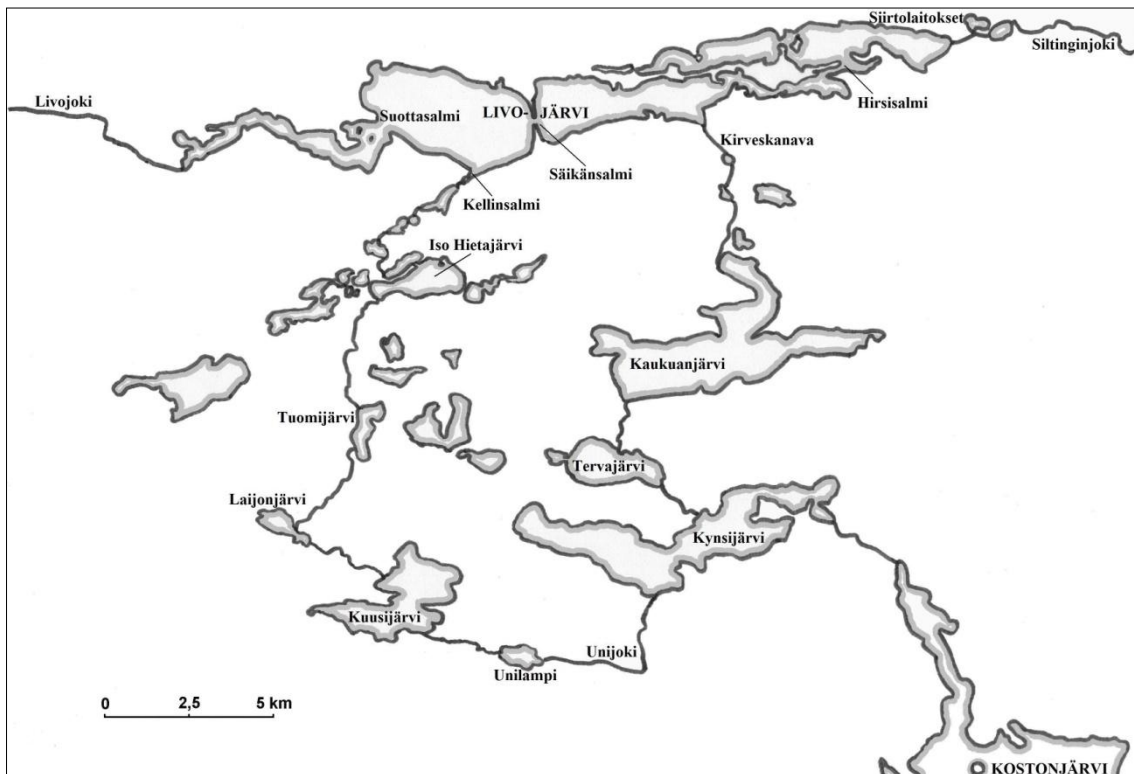
²⁵⁹ KA TR sto ad 2486/348 1910, Varjakka Trävaru Aktiebolag, G. & C. Bergbom Aktiebolag & J. V. Snellman G:Son till Stormäktigste, Allernådigste Kejsare och Storfurste 14.9.1910; KA TR sto kd 4/270 Toimituskirja uittokelpoisen yhteyden aikaansaamiseksi Kuusamon pitäjässä olevien Kitka- ja Livojärvien välille 5.10.1910.

²⁶⁰ KA TR sto kd 4/270 Konrad Nordvall Tie- ja vesirakennusten Ylihallitukselle 10.3.1909; KA TR sto kd 4/270 Suomen Tie- ja vesirakennusten Ylihallitukselta Keisarilliselle Majesteetille 14.5.1909; KA MH III Hda:15 55, ote kihlakunnanoikeuden kiinnitysasiainpöytäkirjasta 8.10.1945; Paasio 1951, 92; Itkonen 1998, 26–27.

²⁶¹ OMA IAF I JIII:1 Utdrag ur Ijo Skogsafverknings & Flottningsbolags Hufvud Bok för år 1895, 46; OMA IAF I JIII:1 Utdrag ur Ijo Skogsafverknings & Flottningsbolags Hufvud Bok för år 1896, 1, 5.

²⁶² Uleåborgsbladet 2.7.1892: ”Kungörelse”.

Kartta 8: Unijoen ja Kirveskanavan reitit Kostonjärveen

Järvien välinen kannas oli jo 1860-luvulla puhkaistu seudun talollisten toimesta veden saamiseksi Kirvesojan myllylle, mutta uittokuntoon sen saattoi vasta Kolmiyhtiö²⁶³. Lampia ja luonnonojia hyväksikäyttäen kaivettu Kirveskanavan väylä oli pituudeltaan yhteensä 4870 metriä. Varsinaisten kolmen kanavaosuuden pituus oli yhteensä 1160 metriä. Kirveslammelle asti ne olivat leveydeltään 16–20 metriä ja siitä eteenpäin n. 10 metriä. Kanavien yhteyteen rakennettiin lisäksi neljä patoa, ja mutkittelevat Kirvesoja ja Äimäjoki oikaistiin uiton helpottamiseksi²⁶⁴. Kirveskanavan varrelle rakennettiin työntekijöille asumukseksi neljä saunaa, ja veneiden kuljettamista varten Kirvesrännin vieressä kulki veneiden vetotie²⁶⁵. Rakennuskustannusten kuolettamiseksi peri Kolmiyhtiö uittokanavan tapaan myös Kirveskanavan käyttämisestä korvausta uittettujen puumäärien perusteella²⁶⁶.

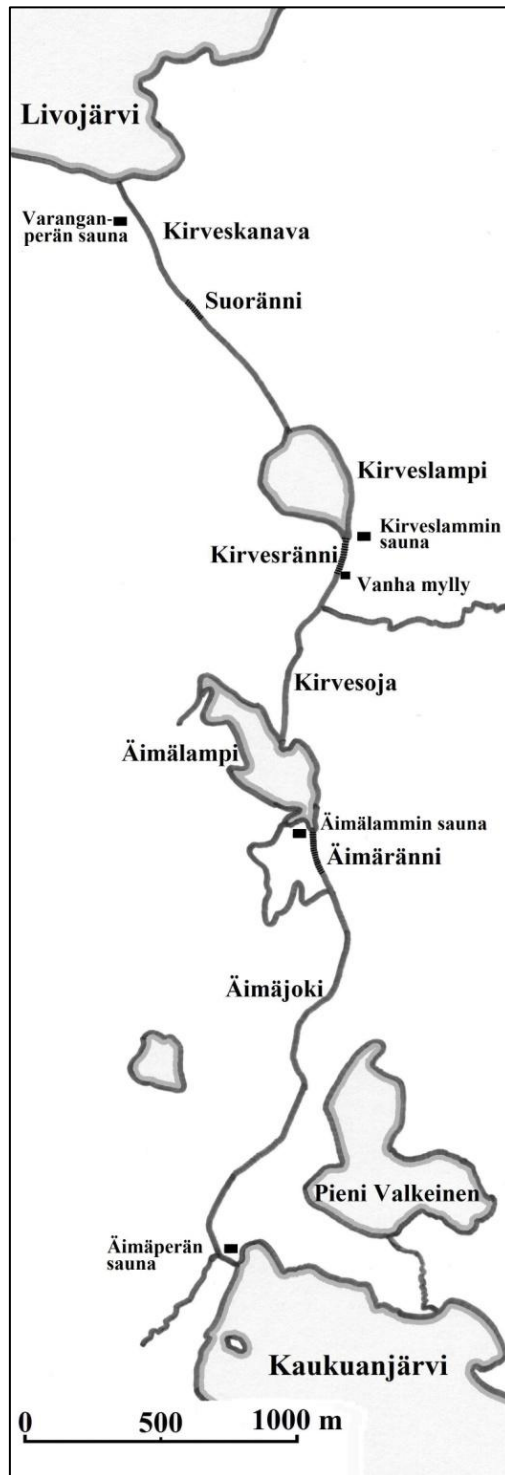
²⁶³OMA IAF II VBc:3 Keisarillisen Suomen Senaatin päätös toiminimi G. C. Bergbom Aktiebolag'in y.m. valitukseen. No 393/220 V.D. 329/75 Kulk.T.1911; Paasio 1951, 92.

²⁶⁴KA TR sto kd 4/270 Suomen Tie- ja vesirakennusten Ylihallitukselta Keisarilliselle Majesteetille 14.5.1909; KA MH III Hda:15 55, kartat Kirveskanavasta; Paasio 1951, 92.

²⁶⁵KA MH III Hda:15 55, Kirveskanavan lauttauskatselmus.

²⁶⁶OMA IAF I JIII:1 Utdrag ur Ijo Skogsafverknings & Flottningsbolags Hufvud Bok för år 1897, 1.

Kartta 9: Kirveskanava

Lähde: MH KuH I Hf2:3. Kartta Kirveskanavasta.

Kirveskanava Kirvesrännin alapuolelta. PK

Toisin kuin Livojoessa, ei tällä väylällä ollut uhkaa veden loppumisesta, mikä mahdollisesti huomattavasti suuremmat uittomäärät. Ongelmaton ei tosin uitto Kirveskanavankaan kautta ollut. Etäisyyttä Livojärveltä Taivalkoskelle oli Kirveskanavan ja Kostonjoen kautta 72,5 kilometriä, mistä Iijokea pitkin merenrantaan matkaa kertyi vielä 188 km, joten reitti oli kokonaisuudessaan noin 35 kilometriä pidempi kuin Livojokea käytettäessä²⁶⁷. Lisäksi uitto sujui varsinkin alkumatkasta hitaasti, sillä puut jouduttiin lauttaamaan monilla järvillä, ja niiden välissä lautat oli aina hajotettava jokiuittoa varten. Vaikeaksi Kostonjoen reitin tekivät myös järvien suuret selät, joilla tuulet usein haittasivat suuresti uittoa²⁶⁸. Esimerkiksi Kostonjärven ylittämisessä ponttuilla kesti nelisen vuorokautta, mikäli ilma oli tyyni, mutta huonoilla säillä huomattavasti kauemmin²⁶⁹. Myös itse Kostonjoki oli hankala uitettava ennen

²⁶⁷ OMA Kertomus Iijoen Uittoyhdistyksen toiminnasta v. 1929, 7–8.

²⁶⁸ OMA IAF II IIAa:1 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 18.7.1904; OMA MH KH HIid:1 Kertomus Kirveskanavaa koskevista, joulukuun 15 ja 16 päivinä 1913 pidetyistä kokouksista Insinööri J. Tolvasen kuntoonpanoehdotuksen johdosta.

²⁶⁹ TYKL EU Iinatti, Aukusti.

kuin se perattiin, eikä Kostonniskassakaan ollut aluksi patoa veden säästämiseen uittoa varten²⁷⁰.

Kitkalta tulleet tukit saatiin kuitenkin yleensä syksyllä Kostonniskaan tai joskus myös 15 km kauemmas Koitijärveen, mihin ne jätettiin talvehtimaan ja odottamaan seuraavan kesän uittoa Pudasjärven ja Kollajan satamiin tai Petäjäkankaan sahalle. Vuonna 1899 tosin osa tukeista jouduttiin jättämään Livojärven ja Koston välille, mikä johtui uitettavan puumäärän suuruudesta, myöhäisestä jäiden lähdöstä sekä järviuittoja haitanneista myrskyisistä säistä. Paremmissa olosuhteissa ja uittomäärien ollessa vähäisempiä voitiin Kitkalta tulleet puut saada vajaassa kuukaudessakin Akanlahdesta Kostonniskaan, jolloin oltiin usein vielä heinäkuun puolella, mutta silti niitä ei voinut – tai ei ainakaan kannattanut – enää uittaa Koitijärveä pidemmälle veden vähyden takia.²⁷¹

3.4.3. Pudasjärveltä Pohjanlahteen

Koska uittomatka vedenjakajan takaisista metsistä mereen oli pitkä ja vaivalloinen, uitto venyi kolmeen vuoteen niin Livojoen kuin Kirveskanavankin kautta. Toisena vuotena tukit kuljetettiin sekä Livojokea että Kostonjokea pitkin Pudasjärvelle, minne ne jäivät jälleen talvehtimaan lukuun ottamatta Petäjäkankaan sahalle vietyjä puita. Iijoen yläjuoksulta tulevista tukeista pieni osa jäi jo Taivalkosken sahalle, joka oli Kolmiyhtiön jäsenten omistuksessa, mutta suurin osa jatkoi matkaansa Iijokea pitkin. Kitkalta tulleet tukkeja ei Taivalkoskella sen sijaan luultavasti sahattu, sillä Kostonjoki yhtyi Iijokeen vasta vesisahan alapuolella.

²⁷⁰ Koillissanomat 7.3.1964, nimimerkki aKu: ”Metsätöiden kehitys puolen vuosisadan aikana vanhan tukkisouvarin silmin”.

²⁷¹ OMA IAF I JIII:1 Utdrag ur Ijo Skogsafverknings & Flottningsbolags Hufvud Bok för år 1897, 30; OMA IAF I JIII:1 Utdrag ur Ijo Skogsafverknings & Flottningsbolags Hufvud Bok för år 1898, 1, 3; OMA IAF II IIBb:7 Årsberättelse för 1898; OMA IAF II IIBb:8 Årsberättelse för 1899; OMA IAF II IIAa:1 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 28.6.1904, 12.7.1904, 18.7.1904, 26.7.1904; OMA IAF II IIAa:3 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 14.6.1906; OMA MH KH HId:1 Kertomus Kirveskanavaa koskevista, joulukuun 15 ja 16 päivinä 1913 pidetyistä kokouksista Insinööri J. Tolvasen kuntoonpanoehdotuksen johdosta; OMA MH KH HVd:1 Iijoen uittosääntö vuodelta 1916 ja korjauksineen vuodelta 1919; Paasio 1951, 25.

Petäjäkankaan höyrysaha Pudasjärvellä. OMA VK.

Useampivuotisessa uitossa olleet tukit talvehtivat Iijoen satamissa, jotka täyttyivät puista aina uiton lähestyessä loppuaan. Moniin Pudasjärven tienoon satamiin tukit eivät mahtuneet irtolauttoina, vaan puut piti rannasta rantaan vetää limittäin toistensa päälle suomukseen, niin että ainoastaan tukkien päät olivat veden yläpuolella. Seuraavana vuonna jäiden lähdettyä kaikki talvehtineet puut saatiin taas muutamassa päivässä uittoon ja edelleen kohti Iijoen suuta tai seuraavaa talvehtimispaikkaa.²⁷²

Pitkä uittoaika oli puutavaran ostajille ongelmallinen, sillä aika puiden ostamisesta sahatavaran myymiseen venyi pitkäksi vaatien näin suuria pääomia. J. W. Snellman G:sonin lontoolainen agentti ja toiminnan rahoittaja G. F. Neame & Co ei täysin ymmärtänyt yhteistyökumppaninsa tapaa sitoa velkapääomaa tukkeihin, joista ei vuosikausiin saatu mitään tuottoa²⁷³. Tämä korosti usein saha-alan voittoja tai tappioita, sillä korkeasuhdanteen aikana päästiin usein sahaamaan halvalla hankittuja tukkeja, kun taas huonompina aikoina raaka-ainekustannukset nousivat hyvin korkeiksi²⁷⁴. Monivuotisessa uitossa myös puiden kuljetus- ja varastointikustannukset olivat hyvin suuret, minkä lisäksi tukkien hävikki kasvoi, sillä pitkään uitossa ollessaan puun kellumiskyky heikkeni.

²⁷² Paasio 1951, 25–26, 31; Hiivala 1967, 51.

²⁷³ Virtanen 1993, 40–41.

²⁷⁴ Ahvenainen 1984, 298–299.

Aluksi Kolmiyhtiön tukit eroteltiin osakkaille jo Pudasjärven Anttilanputaalla, missä Candelinin tukeista pääosa vietiin Petäjäkankaan sahalle. Lopuista tukeista tehtiin jokilauttoja, joihin käytettyjen tukkien lukumäärä vaihteli 200–500 välillä ollen yleensä kuitenkin lähempänä kolmea sataa. Lauttojen pohja tehtiin aina tukeista, mutta niiden päällä saattoi olla myös pienempää pinotavaraa ja ratapölkkyjä. 1800-luvun puolella lastina oli lisäksi usein ylämaiden tervaa sekä sisämaan sahojen lankkuja ja lautoja. Iijoen alajuoksu vaati lauttojen ohjastajilta erityistä taitoa, joten Pudasjärveltä eteenpäin tukit uitettiin ammattimaisten laskijoiden voimin, joita oli lauttaa kohti kahdesta kuuteen sen koon mukaan.²⁷⁵ Koska kevään uittoaika oli rajallinen, uitto venyi usein muutaman päivän sallittua pidempään. Tuolloin uittajat joutuivat maksamaan korvauksia kalastusoikeuksien omistajille, mikä tuli kuitenkin huomattavasti edullisemmaksi kuin tukkien jättäminen varastoon talven ajaksi.²⁷⁶

Metsistä saadun lastin lisäksi lauttojen kyydissä tuli usein paljon ihmisiä Iin markkinoille, mistä naiset pyrkivät ostamaan liinan päähänsä ja miehet ainakin uuden hatun, joskin uittomiesten mukaan lähti usein myös uudet työvaatteet uitossa rähjäntyneiden tilalle. Iin Haminassa maksettiin lauttojen laskijoille palkkiot, minkä jälkeen sisämaan sahoilta tulleet lankut pestiin ja justeerattiin määrämittäisiksi. Tukit puolestaan vietiin edelleen Kestilän höyrysahalle tai kuljetettiin yhtiöiden hinaajilla Oulun ja Haukiputaan sahoille.²⁷⁷ Ulkomaille suunnannut puutavara lastattiin edelleen laivoihin jokisuulta hieman merelle päin sijaitsevalla pienellä Röytän saarella²⁷⁸.

Vaikka vuoden 1877 lauttaussäännössä irtouitto oli sallittu lyhyen aikaa keväällä, uitettiin käytännössä kaikki tukit Pudasjärveltä pitkään lautoissa paitsi lyhyen uittoajan, myös irtouitosta saatujen huonojen kokemusten takia. Kevättulva joella oli niin voimakas, että tukkien kulkua oli vaikea rajoittaa vastuilla, minkä lisäksi puut

²⁷⁵ OMA JWSG Eib:1 Tukinjako Pudasjärvellä vna 1895; OMA JWSG EId:1 Rahtikirjat tukkien lauttauksesta; OMA JWSG EId:1 Förteckning öfver stockflottor ank. från Pudasjärvi & Kollaja by 1892; OMA JWSG EId:1 Förteckning öfver stockflottor ank. fr. Pudasjärvi & Kollaja; OMA JWSG EId:1 Lautatut tukit Iijokisuulla 22.5.1909; OMA UM IiH:1 Lausunto ja ehdoitus nyt voimassa olevan järjestyssäännön metsäntuotteiden lauttaamisesta Iijossa muuttamisesta maaliskuussa 1892 (jäljennös); OMA IAF I IiH:1–2 Otteet pääkirjoista; OMA IAF II IiBb:2 Årsberättelse för 1893; OMA IAF II IiBb:3 Årsberättelse för 1894; OMA IAF II IiBb:7 Årsberättelse för 1898; TYKL EU Ehtonen, Aukusti; TYKL EU Niskanen, Herman; TYKL EU Räisänen, Ville; TYKL EU Tuiremo, Toini; Hiivala 1967, 10–13, 51–52; Rytkönen 1989, 134–135.

²⁷⁶ Kaleva 28.5.1901: ”Tukinlasku”; Kaleva 18.5.1906: ”Tukkienlasku Iijosta”.

²⁷⁷ TYKL EU Ehtonen, Aukusti; TYKL EU Niskanen, Herman; TYKL EU Räisänen, Ville; TYKL EU Tuiremo, Toini; Hiivala 1967, 10–13, 29–33, 51–52, 67, 94.

²⁷⁸ Kaiku 20.3.1896: ”Yleinen järjestyksen walvoja Iin Röyttään”.

karkasivat helposti korkean veden aikana joen alaville niityille. Kestilän saha tosin kokeili tukkien irrallaan uittamista jo 1880-luvulla, mutta jokisuulle rakennettu vastuu ei kestänyt kevättulvan mukana rymylaskussa tulleita tukkeja, jotka painuivat mereen.²⁷⁹

Kevään lisäksi sisämaan sahoilta voitiin syksyllä lyhyen ajan laskea lauttoihin sidottuja metsäntuotteita syysstateiden nostattaman veden turvin²⁸⁰. Vaikka Petäjäkankaalla ja Taivalkoskella sahattu puutavara kärsi vahinkoja lauttauksen aikana, lisäsi näiden sahojen kannattavuutta niiden mahdollisuus aloittaa Iijoen yläjuoksulta uitettujen tukkien sahaus vuotta aiemmin kuin merenrannalla. Näin voitiin Kitkalta tulleita tukkeja saada periaatteessa kahdessakin vuodessa sahattuna Iihin saakka.

Pientä edistystä Iijoen alajuoksun uittoon toi lopulta vuoden 1895 lauttaussääntö, jossa irtouitto sallittiin myös syksyisin 10.8.–20.9. välisenä aikana. Ehdoksi kuitenkin määrättiin, että se suoritettiin uittajien yhteiseen lukuun ja siten, että kalastuslaitteille ei tästä aiheutuisi vahinkoa. Myönnytys jäi käytännössä lähes merkityksettömäksi, vaikka uittoa loppukesästä toisinaan kokeiltiin. Matalien ja pitkien koskien vaivaamalla matkalla ei syysuittoa nimittäin ehditty järjestää niin, että kaikki tukit olisivat ehtineet sahoille, minkä lisäksi kalastuslaitteiden puomeilla suojaaminen osoittautui mahdottomaksi.²⁸¹

Toden teolla irtouittoon ryhdyttiin Iijoen alajuoksulla uudestaan vasta vuosisadan vaihteessa uitettavien puumäärien kasvettua niin suuriksi, ettei niitä enää pystytty tuomaan keväisin alas jokea pelkästään lautoissa. Tähän kannusti myös Petäjäkankaan sahan toiminnan loppuminen, sillä puita ei enää tarvinnut erotella aikaisempaan tapaan Anttilanputaalla. Tällä kertaa joen pohjoispuolelle rakennettu vastuu kesti, ja niinpä sitä käytettiin useana vuotena Kolmiyhtiön toimesta, joka laajensi yhteisuittoa Iijoen alajuoksulle asti. Vuonna 1900 Pudasjärveltä uitettiin yhteistuumin

²⁷⁹ OMA UM III:1 Lausunto ja ehdotus nyt voimassa olevan järjestyssäännön metsäntuotteiden lauttaamisesta Iijoessa muuttamisesta maaliskuussa 1892 (jäljennös); OMA UM III:1 K. A. Fellmanin lausunto Ii- ja sen sivujokien lauttaussääntöehdotuksista; Paasio 1951, 23–24.

²⁸⁰ Esimerkiksi vuonna 1892 kerrotaan ns. marraslauttoja saapuneen Iihin kymmenen kappaletta. Näistä viimeisimpänä tuli Petäjäkankaan sahalta pieni sahalautta vielä 22. marraskuuta. Oulun Ilmoituslehti 30.11.1892, ”Lauttainlaskua marraskuussa”; Kaleva 1.7.1908: ”Metsäntuotteiden uitto Iijoesta”. Toisin kuin jokisuuhun, saatiin Siuruan höyrysahalle syksyisin laskea myös tukkilauttoja sen ollessa toiminnassa. Vuonna 1889 voitiin erityisen runsassateisen kesän jälkeen tukkeja laskea lautoissa Pudasjärveltä jo syyskuun alussa, mitä ei lehden mukaan ollut tapahtunut koskaan aiemmin. Oulun Ilmoituslehti 7.9.1889: ”Kirje Pudasjärveltä”.

²⁸¹ OMA IAF II IIBb:7 Årsberättelse för 1898; OMA UM III:1 K. A. Fellmanin lausunto Ii- ja sen sivujokien lauttaussääntöehdotuksista.

171 000 tukkia, ja seuraavana vuonna määrä nousi jo 310 000:een. Vaikka lauttojen laskun aika kesti vielä Iijoella pitkään, siirryttiin puutavaran kuljetuksessa hiljalleen yhä enemmän irtouittoon.²⁸²

Jos tukkeja ei ollut eroteltu jo Pudasjärvellä, täytyi se tehdä vielä joen alajuoksulla. Alkujaan yhtiöllä ei ollut Iissä käytössä minkäänlaisia erottelulaitteita, vaan vastuulta haettiin jokaisen jäsenen puita niiden ristilauttojen tekopaikalle. Tukit erotettiin toisistaan niiden molempiin päihin leimakirveellä tehdyistä merkeistä, joka Bergbomilla oli B-kirjain, Snellmanilla S-kirjain, Candelinilla O-kirjain. Yhteisissä puissa merkinä sen sijaan oli yleensä kolmio sekä jäsenien kanssa tietyssä suhteessa jaettavissa tukeissa usein neliö tai kahdeksikko. Merilauttojen pohjat tehtiin samaan tapaan kuin jokilauttojen, mutta ne sidottiin myrskyjen varalta lujemmiksi. Näihin lauttoihin ladottiin noin kolmenkymmenen miehen voimin 600–1000 tukkia neljään kerrokseen päällekkäin niin, että ensimmäisessä ja kolmannessa puut olivat pitkittäin ja kahdessa muussa puolestaan poikittain. Myöhemmin tukkeja alettiin kuljettaa myös avolautoissa, joissa useampaa toisiinsa liitettyä pyrästä ympäröi yhteinen kaksipuinen ajopuomi. Vuonna 1912 Ijoen alajuoksulle rakennettiin oululaisten toimesta ensimmäinen niputuslaite, minkä myötä puutavaraa alettiin uittaa myös nippulautoissa.²⁸³

3.4.4. Tukkien kuljetuskustannukset

Metsäteollisuuden yrittäjiä kritisoitiin kovasti heidän maksamistaan alhaisista puutavaran hinnoista, mikä sinänsä oli oikeutettuakin, mutta usein kriitikot unohtivat tukkien hankintaan liittyvät muut kulut sekä alan suuren riskit. Puiden ja metsien ostamisesta koituvat kulut olivat vain pieni menoerä yritysten raaka-aineen hankinnassa. Esimerkiksi vuonna 1893 laskettiin Kuusamosta Korpuanjokea Kostonjoen yläosaan ja siitä eteenpäin Iijokeen uitettavien puiden kuljetuskustannuksiksi merenrantaan tulevan

²⁸² OMA IAF II IIBa:10 Hufvud Bok för Ijo afverknings & flottn.förening 1900, 53–54, 187–188; OMA IAF II IIBa:11 Hufvud-Bok för Ijo elfs afverkinings & flottningsförening 1901, 67–68, 181–182; Paasio 1951, 23–29; Hiivala 1967, 51–52.

²⁸³ OMA UM III:1 Lausunto ja ehdotus nyt voimassa olevan järjestyssäännön metsäntuotteiden lauttaamisesta Iijoessa muuttamisesta maaliskuussa 1892 (jäljennös); OMA IAF II IIAa:6 Abr. Paavola Herra Forstmestari Edv. L. Sandmanille 1.7.1909; OMA IAF II IIAa:9 10 p Elokuuta 1912 lajiteltu tukkia Iin jokisuulla; TYKL EU Kaitaniemi, Antti; Paasio 1951, 28–29; Hiivala 1967, 51–57.

2,80 markkaa tukilta, joista puolet syntyi puiden hakkuusta ja uittoväylän varteen vedosta²⁸⁴. Palkkaa yhtiöt maksoivat ainoastaan ajomiehille lanssiin vedettyjen puumäärän perusteella, kun taas kaatomiehet saivat ansionsa heidät palkanneelta ajomieheltä²⁸⁵. Puiden kaatamisen ja uittoväylän varteen kuljettamisen ohella kustannuksia aiheuttivat muut sekalaiset työt, kuten puiden kuoriminen keväisin, jolle 1890-luvun alkupuolella tuli hintaa noin 30 penniä tukilta²⁸⁶. Metsien tarjoamat työt keskittyivät pääasiassa talveen, ja esimerkiksi vuosina 1911–1913 hakkuun ja ajon osuus koko metsätalouden päivätöiden summasta oli 86 %²⁸⁷.

Vaikka uittomatkojen piteneminen kasvatti koko ajan sahojen raaka-aineen hankintakustannuksia, tuli vetomatkan pienikin pidentyminen helposti paljon kalliimmaksi kuin uittomatkan kasvu kymmenillä kilometreillä. Niinpä puita hankittaessa oli metsien sijaitseminen uittoväylän läheisyydessä ensisijaisen tärkeää (Taulukko 4). Pitkälti vetomatkojen lyhyiden takia Kolmiyhtiö aikanaan ulotti toimintansa Kitkalle, ja samasta syystä se myöhemmin siirsi vedenjakajan takaista toimintaansa Kuusamojärven suuntaan. Aluksi hevosilla voitiin vetää vain muutaman tukin kuormia, mutta kun reet kehittyivät ja vuosina 1905–1906 keksittiin ryhtyä jäädyttämään varsiteitä, voitiin kerralla kuljettaa moninkertainen määrä tukkeja, mikä johti kustannusten pienenemiseen²⁸⁸.

²⁸⁴ OMA MH IT Hf:5 Arviolasku Kuusamon hoitopiirissä vuonna 1893 leimattujen sahapuiden kuljetuskustannuksista meren rantaan.

²⁸⁵ Auer 1968, 58; Snellman 1996, 47.

²⁸⁶ OMA UM IIIH:1 Pöytäkirja yleisestä kokouksesta Iin pitäjässä 22.9.1891 (jäljennös); Tutkimus metsä- ja uittotyöntekijöiden oloista keväällä 1921, 3.

²⁸⁷ Saari 1928, 278.

²⁸⁸ Snellman 1996, 53.

Taulukko 4: Tukinvetohinnat markoissa vuonna 1894 Pohjois-Suomessa. Hintaan on lisäksi lisättävä maaston hankaluuden mukaan 10–50 p tukilta.

Tukin pituus metreissä	Kulut 1 km vetomatkalta	Kulut 2 km vetomatkalta	Kulut 3 km vetomatkalta	Kulut 4 km vetomatkalta	Kulut 5 km vetomatkalta
4,750	0,40	0,49	0,59	0,69	0,77
5,344	0,44	0,54	0,63	0,76	0,85
5,938	0,48	0,59	0,69	0,83	0,93
6,532	0,52	0,64	0,75	0,90	1,01
7,126	0,57	0,69	0,81	0,97	1,09
7,719	0,61	0,74	0,87	1,07	1,17
8,313	0,65	0,79	0,93	1,11	1,25
8,907	0,69	0,84	0,99	1,18	1,33
9,501	0,73	0,89	1,05	1,25	1,41
10,095	0,77	0,94	1,11	1,32	1,49
10,688	0,82	0,99	1,17	1,39	1,57
11,282	0,86	1,04	1,23	1,46	1,65
11,876	0,90	1,09	1,29	1,53	1,73

Lähde: Metsänystävä 1897, ”Tukkimetsän arvostelu ostoa varten”, 155–160.

Kitkalta uitettaessa uittokustannukset olivat huomattavan suuret erityisesti pitkän uittomatkan, siirtolaitoksen käytön, vuotta pidempään kestävän uiton ja vaikean uittoreitin synnyttämien kulujen takia. Varsinkin uiton ensimmäisinä vuosina kuljetuskustannukset nousivat hyvin suuriksi väylien kunnostamattomuuden ja kokemattomuuden tuomien ongelmien johdosta. Uittokustannuksiin vaikuttivat Kitkan suuren koon takia paljon myös metsän sijainti sekä uitettävien puiden määrä, joten kulut saattoivat vaihdella huomattavasti eri alueilta.

Esimerkiksi vuonna 1894 Heinäjärven jakokunnan metsien hakkuut maksoivat 99 penniä, uitto siirtolaitokselle 67 penniä ja kuljetus uittokanavan kautta Livojoen niskaan 28 penniä tukilta, minkä lisäksi maksettavaksi tuli vielä laitoksen kuoletusmaksu puiden kappalemäärän mukaan²⁸⁹. Seuraavan vuoden uitoissa matka Livonniskasta Pudasjärven Anttilanputaan erotteluun maksoi 82 penniä tukilta²⁹⁰. Uitto Pudasjärveltä merenrantaan oli huomattavasti halvempaa, sillä esimerkiksi vuonna 1892

²⁸⁹ OMA IAF II IIBa:4 Hufvud Bok för Ijo Skogsafverknings & Flottningsbolag 1894, 100.

²⁹⁰ OMA IAF II IIBa:5 Hufvud Bok för Ijo Skogsafverknings & Flottningsbolag 1895, 34.

tukkien uitto lautoissa Pudasjärveltä Iihin maksoi noin 30 penniä tukilta²⁹¹. Joka tapauksessa pelkästään puiden saaminen Kitkan metsistä Iihin tuli maksamaan reilut 3 markkaa tukilta. Lisäksi omat kulunsa tuli tukkien kuljettamisesta sahoille ja puutavaran sahaamisesta ennen kuin monivuotisesta sijoituksesta vihdoinkin voitiin saada tuottoja.

Kirveskanavan kautta uitto tuli hieman Livojokea halvemmaksi, sillä esimerkiksi vuonna 1898 uitto Akanlahdelta Kostonniskaan tuli maksamaan 53 penniä (kuoletusmaksuineen 73 penniä) tukilta ja sieltä Pudasjärvelle 22 penniä tukilta²⁹². Kahta vuotta myöhemmin uitto Pudasjärveltä Iijoen suulle maksoi 16 penniä tukilta²⁹³. Vuosien saatossa uittokustannukset hieman pienenevät, kun väyliä saatiin parempaan kuntoon ja erottelu siirrettyä joen alajuoksulle. Uiton hienoisesta tehostumisesta huolimatta kuljetuskustannukset Kitkalta merenrantaan olivat 1900-luvun vaihteessa Kirveskanavankin kautta paikasta riippuen helposti lähes kolme markkaa tai enemmänkin. Sahojen kaukaa sisämaasta hankkiman raaka-aineen hankinnan kuluista ylivoimaisesti suurimman osan muodostivat pitkään kuljetuskustannukset, sillä vasta 1920-luvulla uittoväyliin ja uiton tehokkuuteen alettiin kiinnittää enemmän huomiota²⁹⁴.

4. SIIRTORATA

4.1. Kilpailu kiristyy Iijoella

4.1.1. Uusia yrittäjiä

1800-luvun kuluessa Kolmiyhtiö oli saanut haltuunsa lähes koko Iijoen uiton mukaan lukien vedenjakajan takaiset järvet. Muut metsäyhtiöt eivät kuitenkaan olleet luopuneet ajatuksista päästä osallisiksi alueen metsävaroista. Kiinnostus pohjoisen metsävaroihin kasvoi koko ajan suuremmaksi, sillä muualta maasta saatavien puiden koko pieni koko ajan. Vuonna 1900 sahat tarvitsivat standarttia kohti yleisesti jo reilut 40 tukkia, ja

²⁹¹ OMA JWSG EId:1 Förteckning öfver stockflottor ank. från Pudasjärvi & Kollaja by 1892.

²⁹² OMA IAF II IIBa:8 Hufvud Bok för Ijo skogsafverknings & flottningsbolag 1898.

²⁹³ OMA IAF II IIBa:10 Hufvud Bok för Ijo afverknings & flottn.förening 1900, 53–54.

²⁹⁴ Ks. Hertz 1934, 144–145; Itkonen 1998, 44.

Vaasan läänissä peräti 52, kun taas Oulun läänissä määrä oli ainoastaan 27,5²⁹⁵. Hiljalleen Kolmiyhtiön monopoliasema alkoi murtua ensin Iijoella ja sitten Kitkalla asti.

Pohjois-Suomen metsistä alkoivat kiinnostua yhä enemmän myös ruotsalaiset sahateollisuuden harjoittajat, jotka olivat jo 1860-luvulta lähtien kilpailleet oululaisten kauppahuoneiden kanssa. Aiemmin ulkomaalaisten liikemiesten toiminta oli perustunut puutavaran sahaukseen Suomen jokien suistoissa, mutta hiljalleen tukkeja alettiin viedä metsistä suoraan Ruotsiin saakka, missä omien metsien huvetessa oli itärajan tuntumaan rakennettu useita höyrysahoja.²⁹⁶ Tukkien uitto länsinaapurin puolelle oli vielä 1890-luvun alkuvuosille asti varsin vaatimatonta, mutta vuosien 1892 ja 1897 välillä viennin määrä nelinkertaistui lähes 200 000 kuutiometriin, ja vuosina 1911–1914 tukkeja vietiin Ruotsiin jo noin 400 000 kuutiometriä vuodessa. Aluksi länteen suunnanneista tukeista suurin osa tuli Tornion seudulta ja lähes yhtä paljon Kemin kautta, kun taas Oulun osuus viennistä oli vain murto-osa.²⁹⁷

Vaikka läntiset yrittäjät toimivat pääasiassa Ruotsin rajan lähellä sijaitsevilla joilla, riitti heitä silti Iijoellekin asti. Esimerkiksi kauan Suomessa toiminut Halonen Ångsåg Ab laajensi hankinta-alueensa vuonna 1906 jo Kitkan hoitoalueen puolelle²⁹⁸. Suomeen toimintansa levitti myös vuonna 1897 perustettu haaparantalainen Ytterstfors Trävaru Ab, joka ryhtyi jo vuosisadan vaihteessa uittoon Kemijoella ja joitakin vuosia myöhemmin myös Iijoella saadakseen tukkeja Ruotsin puolella oleville sahoilleen²⁹⁹.

Merkittäväksi puiden ostajaksi Pohjois-Suomessa tuli myös ruotsalaisten yhtiöiden muodostama trusti Nordiska Trävaru Ab (vuodesta 1908 Baltiska Trävaru Ab), joka sekkin ulotti vuonna 1907 hankintansa Livojoen latvoille asti ostamalla Aimoaaran tienoilta lähes 49 000 runkoa maksaen niistä 6,99 mk kappaleelta. Yhdessä Halonen Ångsåg Ab:n kanssa se perusti Kemijoensuu Ab:n, jonka haltuun Kallion höyrysaha siirtyi vuonna 1909. Syynä sahan hankkimiselle Baltiska Trävaru Ab:n käyttöön oli sen valtion kanssa tehtyjen konsessiokauppojen ehto tukkien sahaamisesta rajan tällä puolen. Sahaus päästiin kuitenkin aloittamaan Kallion sahalla vasta vuonna

²⁹⁵ Hoffman 1980, 87–89; 202.

²⁹⁶ Snellman 1939, 294.

²⁹⁷ Suomen puutavarakauppa 1898 1899, 41; Pöntynen 1932, 27; Meinander 1950, 49–58.

²⁹⁸ OMA MH IT Ea4:21 Apulaismetsänhoitaja L. L. Wahlberg Kuusamon hoitoalueessa Ylimetsänhoitaja N. J. Juseliukselle 10.11.1908; Kaleva 24.9.1906: ”Metsätuotteiden myynti kruununmetsistä”.

²⁹⁹ OMA MH IT He:5 Ote Ytterstfors Trävaru Aktiebolagetin johtokunnan kokouksen pöytäkirjasta 28.6.1911 (jäljennös); Meinander 1950, 51–52; Itkonen 2001, 230.

1912, eikä pian seurannut sotakaan tilannetta helpottanut. Lähes koko Kemijoensuu Ab siirtyikin Kemi-yhtiön omistukseen vuonna 1916.³⁰⁰

Ruotsalaisten ohella Iijoelle tungeksivat myös monet suomalaiset. 1900-luvun alkupuolella Iijoelle tekikin paluun siellä jo aiemmin toiminut Santaholma Oy, joka siirtyi noihin aikoihin paperipuun viennistä sahaukseen ja puuhiokkeen valmistukseen Pyhäjoella³⁰¹. Sen lisäksi joelle tuli uutena yrittäjänä vuonna 1900 Arthur Lagerlöfin perustama Raahen Puutavara Osakeyhtiö, joka omisti Ruukissa Raahen sahan, Raahen kaupungissa Virpiperän sahan sekä Salossa Rojuniemen sahan ja pienen Pekkalan sahan. Vuonna 1909 Lagerlöf perusti Ruotsiin tytäryhtiön Ab Granviks Sågverkin, joka omisti Ruotsissa Seskarön eli Seittenkarin saarella Granvikin sahan. Tälle sahalle tukkien hankkimista varten perustettiin seuraavana vuonna Seittenkarin Puutavara Osakeyhtiö, josta tuli nopeasti Kemijoen suurimpia tukinostajia. Vaikka Lagerlöf hankkikin tukit sahoillensa pääasiassa pohjoisempaa, levitti hän hankinta-alueensa pian myös Iijoelle asti.³⁰²

Uusien toimijoiden tulon Iijoelle mahdollisti ennen kaikkea yritysten pääseminen sopuun uitosta kalastajien kanssa, jotka vuokrasivat joen kalastusoikeudet vuodesta 1907 lähtien uittajien käyttöön. Koska Kolmiyhtiö oli vuokrannut kaikki Pudasjärven ja Iin välillä sijaitsevat tukkisatamat itselleen, eivät kilpailijat olleet voineet käytännössä juurikaan hankkia puutavaraa Iijoelta. Nyt kuitenkin kalastuksen päättymisen myötä saattoivat senaatin luvalla kaikki halukkaat uittaa tukkeja koko kesän ajan aina syyskuun 20. päivään asti, mikä kannusti uusia yrittäjiä suuntaamaan Iijoelle. Kolmiyhtiö ei sen sijaan aluksi osallistunut patojen vuokraukseen, mutta muiden esimerkin rohkaisemana sekin laajensi pian uittokauttaan.³⁰³ Kesäuitot suoritettiin tukit vastuusta vastuuseen laskemalla, sillä vähäisen veden takia rymyuitto

³⁰⁰ OMA MH KH HId:3 Kitkan hoitoalue. Yleinen kertomus ja taloussuunnitelma v. 1915, 65, 73; Meinander 1950, 42, 50–51; Parpola & Åberg 2009, 67–68.

³⁰¹ Vapaasalo 1953, 279–308.

³⁰² Könönen 1981, 47; Ahvenainen 1984, 273; Kahiluoto 1990, 63.

³⁰³ KA TR sto ad 2486/348 1910, Varjakka Trävaru Aktiebolag, G. & C. Bergbom Aktiebolag & J. V. Snellman G:Son till Stormäktigste, Allernådigste Kejsare och Storfurste 14.9.1910; OMA IAF II IIBa:19 Hufvud-Bok 1909, 379–380; OMA IAF II IIBa:20 Hufvud-Bok 1910, 379–380; OMA IAF II IIAa:7 Arth. Härkönen Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 18.4.1910; OMA IUY I Eb:1 Iijoen Uittoyhdistys Suomen Senaatille 19.1.1918; OMA IUY I Eb:1 Iijoen Uittoyhdistys Suomen Senaatille 3.5.1918; OMA UM IIIH:1 K. A. Fellmanin lausunto Ii- ja sen sivujokien lauttaussääntöehdotuksista; Kaleva 28.2.1907: ”Iin kruununkalastusarentiyhtiön”; Kaleva 1.7.1908: ”Metsäntuotteiden uitto Iijoesta”; Kaleva 15.5.1909: ”Tukkien uitto”; Kaleva 25.7.1910: ”Puutawarain uittaminen”; Bergh 1920, 187–190.

ei silloin käynyt päinsä³⁰⁴. Kalastusoikeuksien vuokraamisesta huolimatta uitto keskittyi edelleen kevättulvan aikaan lukuun ottamatta pienemmän puutavaran uittoa³⁰⁵.

Voittajia uiton mahdollistavassa sopimuksessa olivat myös padot omistaneet talonpojat, jotka saivat vuokrista varsin hyvät lisätulot. Iin kruununkalastusarentiyhtiö maksoi itse pato-oikeuksista 6 000 mk vuodessa, mutta peri uittajilta niiden vuokrasta aluksi 25 000 mk ja vuodesta 1911 lähtien 30 000 mk vuodessa. Lisäksi uittajat maksoivat siikapatojen omistajille vuosittain vuokraa vähintään 10 000 mk. Kun saaliit olivat liissä 1900-luvun alkuvuosina käyneet huomattavasti aiempaa pienemmiksi ja merikalastus jopa tappiolliseksi, saivat kalastajat padoistaan suuremmat tulot vuokraamalla ne, minkä lisäksi he saattoivat näin myös rauhoittaa kalastuksen kalakantojen elvyttämiseksi.³⁰⁶

4.1.2. Kilpailijasta kumppaniksi

Yksi kalastusoikeuksien vuokraamisen heti alussa osallistuneista yhtiöistä oli Ytterstfors Trävaru Ab³⁰⁷, jonka tulo Iijoen vesistön puutavaramarkkinoille muutti tilannetta myös kaukana sisämaassa. Alkuvuonna 1906 yhtiö ulotti hakkuunsa Jo Kuusamon kirkonkylän länsipuolella sijaitsevalle Kurkijärvelle, mistä puut voitiin uittaa Kurkijokea pitkin Kaukuanjärveen ja edelleen Kostonjokea pitkin Iijokeen. Kolmiyhtiö joutuikin aivan uuden uhkan eteen alueilla, jotka olivat aikaisemmin olleet tiukasti sen hallussa. Lisäksi ruotsalaiset tarjosivat savotoissa oululaisia suurempia palkkoja, mikä Alexander Niskasaaren mukaan aiheutti työväestön keskuudessa varsinaista ”hulluutta” vaikeuttaen Kolmiyhtiön hakkuita.³⁰⁸

³⁰⁴ OMA IAF II IIAa:7 Arth. Härkönen Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 18.4.1910; Paasio 1951, 26.

³⁰⁵ OMA UM IIIH:1 K. A. Fellmanin lausunto Ii- ja sen sivujokien lauttaussääntöehdotuksista.

³⁰⁶ OMA IAF II IIAa:8 Arth. Härkönen Herra Forstmestari K. A. Fellmanille 11.9.1911; OMA IUY I Eb:1 Iijoen Uittoyhdistys Suomen Senaatille 19.1.1918; OMA IUY I Eb:1 Iijoen Uittoyhdistys Suomen Senaatille 3.5.1918; OMA UM IIIH:1 K. A. Fellmanin lausunto Ii- ja sen sivujokien lauttaussääntöehdotuksista; Kaleva 15.2.1905: ”Iin kruunun kalastusarentiyhtiön saalis”; Kaleva 28.2.1907: ”Iin kruununkalastusarentiyhtiön”; Kaleva 15.5.1909: ”Tukkien uitto”; Kaleva 25.7.1910: ”Puutawarain uittaminen”; Kaleva 29.9.1911: ”Iin kruununkalastusarentiyhtiön kokous”; Bergh 1920, 187–190; Paasio 1951, 44; Rytönen 1989, 116, 152; Nissilä 1990, 77.

³⁰⁷ Kaleva 28.2.1907: ”Iin kruununkalastusarentiyhtiön”.

³⁰⁸ OMA IAF II IIAa:3 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 4.1.1906, 15.1.1906, 26.1.1906.

Jos oli jo talven aikana yhtiöiden välille syntynyt närää taistelussa työvoimasta, niin kesän uitoissa yhtiöt joutuivat vielä pahemmin törmäyskurssille. Ytterstfors Trävaru Ab nimittäin aloitti uiton Kostonjoella, vaikka suurin osa heidän tukeistaan oli vielä kaukana joen niskasta, jolloin oululaiset joutuivat pitkään odottamaan lauttoineen Kostonjärvellä puiden uittamista Koitinjärveen³⁰⁹. Myös seuraavina vuosina yhtiöiden välillä oli kovaa kilpailua alueen uitoissa, sillä molemmat halusivat luonnollisesti uittaa puunsa talvisatamiin niin nopeasti kuin mahdollista³¹⁰. Kostonjärvellä käytiinkin niiden kesken kovia taisteluja, kuten Ytterstfors Trävaru Ab:n palveluksessa ollut Heikki Moilanen kertoo:

Laskimme lautalla Kynsijokea Kostonjärven yläpähän, kun huomasimme Oulun yhtiön lautan. Meillä eivät siulat olleet yhdessä, kun lähti ajamaan, kilpailu nähkääs siitä, kumpi ehtii ensimmäisenä joelle. Kun Oulu muutaman talon rannasta pani puita sekaan, me päästiin edelle. Mutta me olimme väsyksissä – kaksi vuorokautta oli yhteen vauhtiin painettu – ja levähdimme Petäjäsaarella. Oulu-yhtiö tuli, painui lautalla ohi Koston selälle, mutta ukkosen kuuro heitti heidän ponttuunsa 2–3 kilometriä takaisin. Mutta he lähtivät uudelleen. Silloin minä sanoin: ”Housut ne on jalassa meilläkin.” Lähdimme, rimpuiltiin selällä, puomit kävi jo yhteen, mutta me olimme edellä. Lammassaareen tultiin, mutta emme saaneet kiinnitetyksi. Lopulta päästiin erään luodon kupeeseen. Oulu-yhtiö löi selälle kolme rautaa pohjaan. Rupesimme syömään. Kuului napsaus, Oulun raudat meni poikki. Viisi kilometriä laski silloin syrjään Oulu-yhtiö. Ja me saatiin joki.³¹¹

Ytterstfors Trävaru Ab tähyili Kuusamossa myös vedenjakajan toiselle puolelle, ja se aloitti jo vuonna 1906 neuvottelut metsäkaupoista ympäri Kitkaa. Sopimuksia ei tosin ollut helppo solmia Kolmiyhtiön ryhdyttyä saman tien toimiin niiden estämiseksi. Vaikka Kitkan metsät eivät oululaisia yhtiöitä sillä hetkellä niin suuresti kiinnostaneet, eivät ne olleet valmiita luopumaan monopoliasemastaan Kitkalla, minkä lisäksi uitto Kostonjoella olisi vaikeutunut entisestään. Kolmiyhtiöllä oli alueella pitkään toimineen selvä etulyöntiasema, ja monet talonpojat olivatkin valmiita tekemään kaupat tutun kanssa, mikäli tarjottu hinta vain oli samaa luokkaa. Ytterstfors Trävaru Ab:n mielestä omistajat vaativat sitä paitsi liikaa puistaan, sillä esimerkiksi Lohirannan lohokosta

³⁰⁹ OMA IAF II IIAa:3 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 14.6.1906.

³¹⁰ Ks. esim. OMA IAF II IIAa:4 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari Edv. L. Sandmanille 2.7.1907, 12.7.1907.

³¹¹ Heikki Koskinen Vapaasalon (1953, 310) mukaan.

ruotsalaiset olivat valmiita maksamaan 1,65 mk rungolta vaaditun kahden markan sijaan.³¹²

Vaikeuksista huolimatta inspehtori Folke Fahlanderin Kuusamossa edustama Ytterstfors Trävaru Ab ei kuitenkaan luopunut ajatuksesta Kitkan metsistä³¹³. Kalevan mukaan yhtiö tutkikin vuonna 1907 mahdollisuuksia tukkiradan rakentamiseksi Kitkan ja Livojärven välille,³¹⁴ mutta sillä kertaa mihinkään rakennustöihin ei päädytty. Syynä tähän oli luultavasti Kitkan puiden ostamisen vaikeus sekä siirtolaitoksen rakentamisen kalleus, mutta myös päätyminen muutaman vuoden kovan kilpailun jälkeen yhteistyöhön uitoissa Kolmiyhtiön kanssa. Oululaiset eivät tavallisesti katsoneet kilpailijoitaan hyvällä, mutta suuri Ytterstfors Trävaru Ab onnistui muutamassa vuodessa saamaan niin vahvan aseman Kostonjoen yläjuoksulla, että yhteisuito alueella tuli Kolmiyhtiölle kilpailua kannattavammaksi vaihtoehdoksi. Lisäksi se hyötyi itsekin suuresti yhteistyöstä sekä suoranaisten korvausten että uittokustannusten pienenemisen myötä.³¹⁵

4.2. K. E. Blomberg Ab:n nousu ja tuho

4.2.1. Martinniemen sahan perustaminen

Ruotsalaisten ohella monet muutkin näkivät mahdollisuutensa rikastumiseen Iijoen alueella, ja yksi näistä oli Hausjärveltä kotoisin ollut asemapäällikkö Emil Granfelt. Hänen kaksi veljeänsä toimivat myös sahateollisuuden parissa, ja ilmeisesti pitkälti heidän innoittamana Emilkin päätti ryhtyä sahayrittäjäksi. Hän oli vuonna 1898 perustanut höyrysaahan Keuruun pitäjään Asuntaan, mutta oli huolissaan seudun metsien

³¹² OMA IAF II IIAa:3 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 26.1.1906, 18.5.1906, 18.7.1906.

³¹³ KA TR sto ad 2486/348 1910, Varjakka Trävaru Aktiebolag, G. & C. Bergbom Aktiebolag & J. V. Snellman G:Son till Stormäktigste, Allernådigste Kejsare och Storfurste 14.9.1910; OMA UM IIBk:43 W. A. Niskasaari Herra Forstmestari K. A. Fellmanille 1.9.1913; OMA MH KH HId:3 Kitkan hoitoalue. Yleinen kertomus ja taloussuunnitelma v. 1915, 65; OMA MH IT Ea4:22 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Metsähallitukselle 8.2.1915 (jäljennös); *Ervasti* 1997, 53.

³¹⁴ Kaleva 26.11.1907: ”Kuusamo 21.11.07.”.

³¹⁵ Ks. esim. OMA IAF II IIBa:18 Hufvud-Bok 1908, 394–395; OMA IAF II IIBa:19 Hufvud-Bok 1909, 407–408; OMA IAF II IIBa:21 Hufvud-Bok 1911, 393–394.

loppumisesta. Tästä syystä Granfelt halusi siirtää sahaansa Iijoen alueelle, jossa hän uskoi metsiä vielä hänellekin riittävän.³¹⁶

Alun perin idean taustalla oli luultavasti Alfred Paavola, joka toimi ensin Petäjäkankaan sahanhoitajana, mutta siirtyi sitten sahan toiminnan loputtua samaan tehtävään Keuruun lähellä sijaitsevan Vilppulan sahalle. Paavola oli vakuuttunut siitä, että Iijoella sahaus olisi Keski-Suomea kannattavampaa, minkä takia hän suunnitteli 1900-luvun ensimmäisinä vuosina sahan perustamista Iihin A. Santaholman kanssa. Näistä aikeista ei loppujen lopuksi tullut mitään, sillä A. Santaholma päätyi keskittämään toimintaansa etelämmäksi.³¹⁷ Tiedot suunnitelmista ja niiden kariutumisesta kantautuivat kuitenkin myös Granfeltin korviin.

Keuruulla alettiinkin samoihin aikoihin miettiä muuttoa pohjoiseen. Granfelt oli vienyt Keuruulle sahan hoitajaksi kotitilansa alustalaisen pojan Adolf Koiviston, jonka hän vuonna 1904 lähetti Iijoelle etsimään sahan paikkaa. J. F. Hiivalan mukaan Koivisto oli halukas ostamaan Hiivalan tilalta Iijoen suusta tilat sahalle, mutta koska isojako alueella oli vielä kesken, tarvittiin kauppaan ja vuokraukseen maan kaikkien omistajien suostumus. Neuvottelujen jälkeen alueen isännät päättivät myydä alueen 10 000 markalla tai vuokrata sen 50 vuodeksi tuhannen markan hintaan, mikä näytti tyydyttävän kaikkia osapuolia. Niinpä Granfelt matkasi pohjoiseen solmiakseen kaupat, joita ei lopulta kuitenkaan päästy tekemään. Esteeksi nimittäin nousi neljänneksen maasta omistanut Varjakka Trävaru Ab, joka ei ollut valmis mihinkään sopimukseen uuden sahan perustamiseksi.³¹⁸

Sahan perustamisaikeista ei kuitenkaan luovuttu, ja pian Koivisto löysi sahalle uuden paikan Haukiputaan Martinniementä, mitä hän piti loppujen lopuksi Hiivalaa parempana sijaintina³¹⁹. Paikan löydyttyä sahan rakentamiseen ryhdyttiin nopeasti: maiden ostosta ja vuokrauksesta sovittiin 5.10.1904, talvella kuljetettiin Keuruun puretun sahan raamit ja koneet paikalle, ja ensimmäinen sahaus Martinniemellä suoritettiin jo 15.4.1905. Saha oli mahdollista ottaa saman tien käyttöön, sillä

³¹⁶ Hiivala 1967, 7; Könönen 1981, 13–14.

³¹⁷ Vapaasalo 1953, 262.

³¹⁸ Hiivala 1967, 7–8; Könönen 1981, 13–15.

³¹⁹ Hiivala 1967, 8.

puukauppoihin oli Pohjois-Suomessa alettu Granfeltin nimissä jo edellisenä kesänä eli ennen sahan paikan löytymistä.³²⁰

Jo toiminnan alkuvaiheessa Granfelt sai kuitenkin huomata, ettei toiminta Iijoella ollut helppoa, kuten Hiivala kertoo:

Talvella 1904–1905 hakattiin tukkeja Iijokialueelta, mutta niiden laskemisessa oli omat hankaluutensa. Oululaiset suuret puutavarayhtiöt hallitsivat Kolmiyhtiö-nimisenä yhtymänä Ijoen ja sivujokien alueita Kollajankylän yläpuolella ja keräsivät puut Kollajan lampeen, eikä uusi tulokas tietenkään päässyt samoihin laskuihin. Keväällä 1905 tavallisen lautanlaskun aikana tuotiin Martinniemen puita lautoilla jokea alas, mutta paljon niitä jäi jokitörmille. Ne laskettiin syksyllä. Kesä oli sateinen, joten oli jonkinlainen lauttavesi. Helsinginkosken siikapadoista lunastettiin lauttaväylä, ja sekin maksoi muutamia tuhansia sen aikaista rahaa. Venäjänkarin koskien patoja ei aukaistu, vaan lautat ohjattiin joen pohjoisrannalla sijaitsevan Kintaskosken kautta. Monissa miehin niitä oli kangettava väljemmille vesille.

Saatiinhan lautat, joita oli ehkä satakunta, lopultakin alas ja hinatuksi syysmyöhällä Martinniemen. Mutta viimeiselle tarakalle kävi onnettomasti. Kova etelätuuli irrotti sen Hahtikarin sivustalta ja kuljetti merelle. Talven tultua mateenpyytäjät sen löysivät Hiukeen saaren edustalta, ehkä kolmisen kilometrin päästä. Sieltä oli tukit ajettava hevosilla Hiastin lahteen. Viikon päivät kului siinä touhussa. Kolmisenkymmentä miestä oli puita jäistä irti jystämässä ja ehkä parikymmentä hevosta niitä määränpaikkaan vetämässä. Keväällä niistä koottiin ristilauttoja, jotka hinattiin sahan edustalle. Maksamaan sekin työ tuli, vaikka miesten päiväpalkka oli markka ja joillekin puolitoista. Hevosmiehet saivat viitisen markkaa.³²¹

Granfeltin toiminta pohjoisessa ei muutenkaan ottanut sujuakseen. Kesällä 1907 uitto Iijoella epäonnistui, työntekijät lakkoilivat ja lopulta liikkeen puut hajosivat mereen siellä pysyäkseen³²². Sahanomistajalla oli myös ongelmia täyttää metsähallituksen kanssa solmittujen kauppojen maksuehtoja³²³. Tukkien hankkiminenkaan ei osoittautunut niin helpoksi kuin Keski-Suomesta katsottuna oli näyttänyt, olivathan oululaiset kilpailijat ulottaneet hankintansa jo kauan sitten aina vedenjakajan toiselle puolelle. Martinniemen sahalle puutavaraa hankittiinkin ilmeisesti pääasiassa valtion metsistä Haukiputaan, Yli-Iin, Taivalkosken, Ranuan ja

³²⁰ OMA MH IT Ea4:21 Metsänhoitaja G. Nordenström Iin hoitoalueessa Kitkan hoitoalueen metsänhoitajalle 6.6.1905; Könönen 1981, 15–16.

³²¹ Hiivala 1967, 8–9.

³²² Könönen 1981, 27–28.

³²³ OMA MH IT Ea4:21 Iin tarkastuspiirin ylijohdaja N. J. Juselius Kitkan hoitoalueen metsänhoitajalle 27.5.1907; OMA MH IT Ea4:21 T. N. Hannikainen Apulaismetsänhoitaja L. L. Wahlbergille 15.2.1908.

Kuusamonkin alueilta, joissa puiden hinnat nousivat huomattavasti yksityisten metsiä korkeammaksi³²⁴. Yksityisiltä omistajilta ei hyviä tukkipuita juurikaan ollut enää mahdollista ostaa, ja niistä harvoista rungoista, jotka tarjolla vielä olivat, joutui Granfelt maksamaan oululaisia enemmän³²⁵. Monet eivät myöskään olleet valmiita luottamaan uuteen tulokkaaseen niin paljon, että olisivat hänen kanssaan ryhtyneet kauppoihin³²⁶. Asiaa ei luonnollisesti helpottanut Kolmiyhtiön vahva asema ja sen vihamielinen asenne kilpailijaansa kohtaan, mikä näkyy hyvin työnjohtaja Arthur Härkösen kirjeessä:

Mukava nähdä miten Granfelt muuten aikoo saada puunsa pois esimerkiksi Kuukasjärvestä. Järven alapäässä on meidän tammi ensiksikin, sitten meidän tänä talvena ajettavat tukkimme tulevat aivan tammen niskaan, joten hänen kaikissa tapauksissa täytyy uittaa meidän jälessämme. Järvi on pieni ja Kuukkaanoja jokseenkin hankala uittoväylä, jonka tähden vesi voipi mennä aivan omina tarpeina, varsinkin, jos puramme tammen niin pian kuin olemme läpi menneet. Sitten ei Granfelt'illa ole satamaa missä pitää puitaan Luiminganjoen niskassa, jonka takia luulen hänelle vielä tulevan ”äitiä-ikävän” Ranualla käsin. – – ja jos hän sitten ainakin lupaamallaan hinnalla ostaa sinne Kuukasjärveen ja Yliluiminganjoelle puita, niin toivon hänen niitä uittaessaan saavan senlaisen opetuksen, ettei vasta ole haittona.³²⁷

4.2.2. Uusin voimin yli Maanselän

Granfeltille tulikin nopeasti selväksi, ettei kilpailu Iijoen vesistön metsävaroista oululaisia yhtiöitä vastaan ollut helppoa. Samaan aikaan alueen markkinoille oli kuitenkin tulossa jo uusi yrittäjä, turkulainen toiminimi K. E. Blomberg, jonka perustajan kuoltua vuonna 1900 liiketoiminta oli siirtynyt leski Paula Blombergin käsiin³²⁸. Mistään pienestä kaupankäynnistä ei hänen tapauksessaan suinkaan ollut kysymys, sillä esimerkiksi vuonna 1908 Paula Blomberg oli 251 600 markan

³²⁴ OMA MH IT Ea4:21 Metsänhoitaja G. Nordenström Iin hoitoalueessa Kitkan hoitoalueen Herra metsänhoitajalle 6.6.1905; OMA MH IT Ea4:21 Apulaismetsänhoitaja L. L. Wahlberg Kuusamon hoitoalueessa Ylimetsänhoitaja N. J. Juseliukselle 4.7.1908; Louhi 25.9.1906: ”Metsätuotteiden myynti kruununmetsistä; Könönen 1981, 27–28.

³²⁵ OMA IAF II IIAa:5 Arth. Härkönen Herra Forstmestari Edv. L. Sandmanille 19.1.1908.

³²⁶ OMA IAF II IIAa:7 Arth. Härkönen Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 27.1.1910.

³²⁷ OMA IAF II IIAa:5 Arth. Härkönen Herra Forstmestari Edv. L. Sandmanille 19.1.1908. Alleviivaus kirjeessä.

³²⁸ Urbans 1968, 145.

verotettavilla tuloillaan Turun kahdeksanneksi suurin veronmaksaja yrityksetkin mukaan lukien³²⁹.

Toiminimi K. E. Blomberg oli kaupankäynnin ja muiden liiketoimien ohella harjoittanut sahaliikettä jo Etelä-Suomessa, missä se omisti Paraisilla sijainneen Levon höyrysahan ja oli osakkaana vuonna 1906 perustetussa Honkalahden puutavarayhtiössä³³⁰. Lisäksi sille kuului yksiraaminen Soitunlahden höyrysaha Suonenjoella, joka kuitenkin paloi syksyllä 1908³³¹. Toiminimen liiketoiminnan painopiste päätettiin siirtää selkeästi sahateollisuuteen, jossa tarjolla oli suuria riskejä, mutta myös suuria voittoja. Granfeltin tapaan mahdollisuudet nähtiin etelässä kuitenkin rajallisiksi, joten myös Turussa siirrettiin katse Iijoen suuntaan, missä ryhdyttiin yhteistyöhön ongelmiin ajautuneen Granfeltin kanssa.

Aluksi näiden kahden välinen yhteistoiminta oli epävirallista, mutta tilanne muuttui vuonna 1909, kun toiminimen K. E. Blomberg omistaja leski Paula Blomberg ja prokuristi Karl E. Blomberg perustivat yhdessä Granfeltin kanssa uuden osakeyhtiön nimeltään K. E. Blomberg Ab. Uusi yhtiö otti haltuunsa Granfeltin liiketoimet pohjoisessa mukaan lukien Martinniemen sahan sekä turkulaisen toiminimen koko irtaimen ja kiinteän omaisuuden. K. E. Blomberg Ab:n osakepääoma oli viisi miljoonaa markkaa, ja sen tarkoituksena oli sahaustoiminnan ohella harjoittaa myös teollisuustointa, kauppaa ja maanviljelystä.³³² Varsinaisesti osakeyhtiön taustalla oli kuitenkin Lontoossa perustettu Finland Trading Company, jonka piti Suomen lakien vaatimusten täyttämiseksi perustaa toimintaansa varten paikallinen yritys. Finland Trading Companyn toimitusjohtajana toimi K. E. Blomberg, minkä lisäksi johtoryhmään kuuluivat Emil Granfeltin ohella lontoolaiset Walter Andrews, E. Blake Lee, L. G. Rowland ja Harald Richelsen.³³³

³²⁹ Åbo Underrättelser 9.2.1908: ”Högst taxerade i Åbo”.

³³⁰ Kauppalehti 13.4.1909: ”Tehtaan ja sahan kauppoja”; Ahvenainen 1984, 234, 257–258.

Kaupankäynnin ohella kauppias K. E. Blomberg oli mm. innokkaasti levittänyt sokerijuurikkaan viljelyä laajalle alueelle ja rakentanut vuonna 1899 suuren juurikassokeritehtaan Turkuun, jonka täytyi kuitenkin vain kahden vuoden toiminnan jälkeen lopettaa toimintansa suunnitelmien osoittaututtua epärealistisiksi. Hankkeen kariutumiseen vaikutti taloudellisten tappioiden ohella sen liikkeellepanneen K. E. Blombergin kuolema. Etelä-Suomi 5.8.1909: ”Sokeria omasta pellostamme”; Karjala 29.9.1910: ”Sokerijuurikkaan viljeleminen Suomessa”; Urbans 1968, 144–145.

³³¹ Karjala 31.10.1908: ”Tulipalo”; Vapaus 31.10.1908: ”Saha palanut Suonenjoella”.

³³² Kauppalehti 14.4.1909, ”Uusi miljoonayhtiö”; Könönen 1981, 27–31.

³³³ Kauppalehti 8.12.1909, ”Englantilais-suomalainen sahayhtiö”; Kansan Tahto 8.12.1909, ”Suuri englantilais-suomalainen sahayhtiö”.

K. E. Blomberg Ab keskitti toimintansa ennen kaikkea Iijoen seudulle, missä puuvaroista ei ollut vielä päässyt syntymään kunnon kilpailua, kun taas Etelä-Suomessa sijaitsevista sahoista luovuttiin kokonaan³³⁴. Suuren pääomansa turvin yhtiö lähtikin valtaamaan oululaisten kilpailijoidensa reviiriltä yhä enemmän puita sekä myös kokeneita työntekijöitä, jotka olivat elintärkeitä uittojen onnistumiselle³³⁵. Vaikka Kolmiyhtiö oli edelleen Iijoen vesistön suurin uittaja, alkoi sen aikaisempi monopolimainen asema murentua uusien kilpailijoiden tunkeutuessa yhä syvemmälle Iijoen vesistöön. Se pystyi kuitenkin kontrolloimaan uittoa vielä monin tavoin suurten uittomäärien sekä uittoreittien varsilta omistamiensa ja vuokraamiensa alueiden turvin. Esimerkiksi Santaholma Oy:n Iijoen varsilta hakkaamaa puutavaraa ajettiin vielä 1910-luvun alkuvuosina talvella Kiiminkijoen puolelle Iijoen kilpailusta johtuneiden epävarmojen uitto-olojen takia³³⁶.

Vahvin asema Kolmiyhtiöllä oli edelleen Yli-Kitkan seudun puutavaramarkkinoilla, sillä se ei suostunut antamaan uittokanavaa muiden käyttöön pystyen näin tiukasti kontrolloimaan puu- ja metsäkauppoja alueella. Sen sijaan Ala-Kitkalta hankkivat Vienanmereen puunsa uittavat yhtiöt koko ajan paljon puutavaraa, mutta näille alueille oululaisilla ei ollut juurikaan halua lähteä kilpailemaan. Kolmiyhtiön monopoli metsien ostajana Kitkalla ei miellyttänyt siihen kuuluvien yhtiöiden ja sen yhteistyökumppanien lisäksi ketään, sillä sekä valtio että yksityiset joutuivat myymään puut pitkälti oululaisten yhtiöiden sanelemien ehtojen mukaan, eivätkä muut yhtiöt puolestaan päässeet osallisiksi alueen suurista metsävaroista.

Tilanne Akanlahdella muistutti paljolti Lappeenrannassa sijaitsevan Rutolan kannaksen oloja, minne W. Gutzeit & Co. oli vuosina 1889–1890 rakentanut siirtolaitoksensa. Sielläkin Kotkan sahaliikkeet olivat kiinnostuneet tukkien hankinnasta Saimaalta Kymijoen vesistöön, mutta Gutzeit onnistui pitkään maakauppojen ja muiden toimien avulla torjumaan aiheet kilpailevan laitoksen rakentamiseksi. Kotkan toinen

³³⁴ Kauppalehti 13.4.1909, ”Tehtaan ja sahan kauppoja”; Ahvenainen 1984, 257–258.

³³⁵ OMA IAF II IIAa:6 Arth. Härkönen Herra Forstmestari Edv. L. Sandmanille 5.9.1909.

³³⁶ Vapaasalo 1953, 308.

Kolmiyhtiö teki tosin poikkeuksiakin muiden uittojen sallimiseen, mikäli siitä oli hyötyä sille itsellekin. Esimerkiksi paperipuita uittaneiden Halosen ja Räsäsen annettiin uittaa puunsa ennen Kolmiyhtiön uittoa ja vieläpä käyttäen korvausta vastaan oululaisten puomeja, jotta yhtiön oma uitto olisi sujunut nopeammin ja vaivattomammin. OMA IAF II IIAa:7 Arth. Härkönen Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 15.7.1910.

norjalainen toimija Halla Oy kuljetti rautateitse Mikkelistä Otavan aseman vierellä olevalle sahalleen, mutta suureksi kilpailijaksi uitolle ei rautatiekuljetuksista ollut.³³⁷

Vasta vuonna 1910 Gutzeitin yksinvalta puutavaran uittamiseen loppui Halla Oy:n rakennettua Mäntyharjulle Hallan siirtoradan. Aluksi paikalle suunniteltiin kanavan rakentamista, mutta sen osoittauduttua liian kalliiksi päätettiin turvautua rautateihin. Ensin puut siirrettiin yli puoli kilometriä leveään Oraantaipaleen pitkin kahta rautatietä, joista toisella kulkivat täydet ja toisella tyhjät vaunut. Voiman laitokselle antoi radan keskivaiheilla ollut höyrykone, joka liikutti vintturin avulla vaunuja. Oraantaipaleen jälkeen puutavara jouduttiin siirtämään vielä 5 km leveään Honkataipaleen poikki kapearaiteista rautatietä pitkin höyryveturin vetämänä.³³⁸

Kitkan tilanteen muuttamiseksi valtio ryhtyi toimenpiteisiin jo 1900-luvun alussa, minkä seurauksena vuonna 1904 määrättiin piiri-insinööri tekemään suunnitelmat tukinsiirtolaitoksen rakentamiseksi Kitkan ja Livojärven välille³³⁹. Koska seuraavana vuonna kuitenkin aloitettiin useita vuosia kestänyt Iijoen tarkastus uutta lauttaussääntöä varten, ei asia edennyt sillä kertaa sen pidemmälle. Metsähallitus piti kuitenkin selvänä, että jossain vaiheessa joko Kolmiyhtiön uittokanava lunastettaisiin valtiolle tai paikalle rakennettaisiin uusi siirtolaitos uittamisen mahdollistamiseksi kaikille halukkaille.³⁴⁰

Myös paikalliset metsänomistajat halusivat tilanteen muuttuvan, varsinkin kun Kolmiyhtiön hakkuut olivat Kitkalla vähentyneet murto-osaan aikaisemmasta ja lopulta loppuneet kokonaan. Vuonna 1907 tilanteeseen kyllästynyt Kuusamon kunta tekikin anomuksen uittokanavan rakentamisesta kruunun kustannuksella Kitkan länsipäähän Raistakan talon läheisyyteen, mutta tämä hakemus hylättiin, sillä asia haluttiin ratkaista uuden lauttaussäännön yhteydessä. Seuraavana vuonna kunta uusi hakemuksensa ollen tarvittaessa valmis itsekin vastaamaan kustannuksista, ja asiaa alettiin jälleen selvittää valtion taholla.³⁴¹

³³⁷ Savonlinna 14.10.1898: ”Tukinkuljetustiet Sailmaalta Päijänteen vesistöön”; Talvi 1979, 158–160; Keränen 1999, 64; Pakkanen 2004, 106–107.

³³⁸ Keränen 1999, 64–69.

³³⁹ Fabricius 1914, 181.

³⁴⁰ KA TR sto kd 4/270 Metsähallitukselta Keisarilliselle Suomen Senaatille 12.1.1909.

³⁴¹ KA TR sto kd 4/270 Oulun läänin Kuvernöörin Lääninkanslia I Suomen Metsähallitukselle 21.12.1908 (jäljennös); KA TR sto kd 4/270 Georg Jansson Tie- ja vesirakennusten Ylihallitukselle ja Metsähallitukselle; KA TR sto kd 4/270 Keisarillisen Suomen Senaatin Kulkulaitos-toimituskunta Tie- ja vesirakennusten Ylihallitukselle 10.6.1909.

Vienanmereen laskevien vesistöjen metsistä oltiin kiinnostuneita myös Martinniemen sahalla, jonka takana toimineet henkilöt suuntasivat katseensa puiden hankinnan suhteen vielä aiempaa kauemmas. 13.3.1908 metsähallitus määräsi Ala-Kitkan jakokunnan alueelta leimatut 458 407 tukkipuuta myytäväksi kesällä huutokaupalla jakokuntalaisten toivomuksen mukaisesti, ja näissä metsissä nähtiin Martinniemen sahalla suuria mahdollisuuksia. Yleisessä huutokaupassa puista tarjottiin puolestatoista kahteen markkaa rungolta, mikä ei myyjää miellyttänyt. Huutokaupan jälkeen teki kuitenkin Emil Granfelt Paula Blombergin ja turkulaisen kauppiaan J. Löfdahlin takaamana tarjouksen 175 528 puusta hintaan 3,25 mk rungolta, mikä hyväksyttiin. Heti seuraavana talvena Granfelt ryhtyikin töihin Ala-Kitkalla aikomuksenaan hakkauttaa noin 120 000 tukkia, joskin hakkuut jäivät lopulta aiottua vähäisemmiksi.³⁴²

Kitkan ohella Martinniemen saha ulotti hankintansa myös Kuusamojärvelle, mistä se osti Törmäsen lohkokosta 41 404 runkoa samaiseen 3,25 markan hintaan³⁴³. K. E. Blomberg Ab aikoi kasvattaa hankinta-alueensa saman tien hyvin laajaksi, sillä se anoi vielä saman syksyn aikana valtiota myymään sille tukkeja paitsi Ijoen vesistöä, myös Simo- ja Kemijokien varsilta³⁴⁴. Raaka-aineesta sahalle ei tulevaisuudessa näyttäneenkään olevan pulaa, mutta ongelmana oli vielä varsinkin tukkien saaminen Kitkalta Haukiputaalle asti, vaikka metsähallitus oli luvannut hoitaa kuljetusväylän kuntoon³⁴⁵. Emil Granfelt pyysikin valtiota ryhtymään toimiin uiton mahdollistamiseksi keväällä 1909 Akanlahden ja Kostonjärven kautta³⁴⁶.

Asiaa ryhdyttiin selvittämään, ja Kolmiyhtiö antoikin ymmärtää olevansa halukas luovuttamaan uittokanavan valtiolle, mikä näytti ratkaisevan ongelman vedenjakajan ylittämistä. Uudelle siirtolaitokselle katsottiin näet alueella olevan kaksi mahdollista paikkaa: alue Raistakan talon lähellä sekä Akanlahti. Näistä ensimmäistä paikkaa pidettiin kuitenkin teknillisesti epäedullisena sekä kalliina vaihtoehtona ja jälkimmäistä puolestaan mahdottomana, sillä kahden laitoksen toimimiseen Akanlahden

³⁴² KA TR sto kd 4/270 Emil Granfelt till Forststyrelsen i Finland 9.1.1909 (jäljennös); KA TR sto kd 4/270 Metsähallitukselta Keisarilliselle Suomen Senaatille 12.1.1909; Könönen 1981, 27.

³⁴³ OMA IAF II VBb:1 Sammandrag ofver utdrifningar vid Ijo elfdal 1911. Alexander Niskasaari. Tilikirja; OMA IAF II VBb:2. Sammandrag ofver utdrifningar vid Ijo elfdal 1912. Alex Niskasaari. Tilikirja; OMA MH IT Ea4:22 Lasku sahanomistaja E. Granfeltin ostamista puista Törmäsen lohkoksa Kuusamossa (jäljennös).

³⁴⁴ Pohjois-Suomi 3.11.1909: ”Tukkien myynti valtion metsistä”.

³⁴⁵ KA TR sto kd 4/270 Georg Jansson Tie- ja vesirakennusten Ylihallitukselle ja Metsähallitukselle.

³⁴⁶ KA TR sto kd 4/270 Emil Granfelt till Forststyrelsen i Finland 9.1.1909 (jäljennös).

alueella ei olisi riittänyt tarpeeksi vettä. Sinä kesänä sopimukseen huonoon kuntoon päässeeseen uittokanavan käyttämisestä ei kuitenkaan päästy, ja lopullista ratkaisua uittokanavan myymisestä piti kuitenkin Kolmiyhtiön mukaan lykätä sen jäsenten seuraaviin yhtiökokouksiin, jotka pidettiin vasta lokakuussa 1909.³⁴⁷

Oma ongelmansa oli myös uitto Livojärveltä eteenpäin, sillä ainoa järkevä uittoväylä sieltä eteenpäin oli Kolmiyhtiön Kirveskanava. Tämä ei kuitenkaan näyttänyt mahdolltomalta esteeltä, sillä jo kesällä 1909 oululaiset antoivat Ytterstfors Trävaru Ab:n käyttää Kirveskanavaa uittaessaan puita Livojärvestä eteenpäin³⁴⁸. Vaikka ruotsalaisten hakkuut ulottuivat tuolloin myös vedenjakajan taakse, ei uittokanavaa huonokuntoisena voitu käyttää puiden siirtämiseen, vaan Kitkalta hakatut 18 000 tukkia siirrettiin talvella 1909–1910 Akanlahden kannaksen yli hevosilla vetotietä pitkin³⁴⁹.

Tilanne näytti siis valtion ja K. E. Blomberg Ab:n kannalta aluksi hyvältä, vaikka uittoja Kitkalta ei vielä päästykään aloittamaan. Kevään ja kesän kuluessa alkoi kuitenkin käydä ilmeiseksi, ettei Kolmiyhtiö ollut halukas yhteistyöhön Martinniemen sahan tai valtion kanssa. Yhtiö viivytteli vastaustensa antamisessa ja teki kaikkensa Edv. L. Sandmanin johdolla hidastaakseen asian ratkaisua.³⁵⁰ Valtion edustajia ei myöskään päästetty katsomaan siirtolaitoksen varastoituja koneita niiden arvon arvioinniksi³⁵¹. Toiveet asian ratkaisemiseksi valtion kannalta edullisesti elivät kuitenkin pitkään, kunnes pitkään vetkuteltuaan oululaiset kieltäytyivät syksyn yhtiökokousten jälkeen lopullisesti myymästä uittokanavaansa³⁵².

³⁴⁷ KA TR sto kd 4/270 Konrad Nordvall Tie- ja vesirakennusten Ylihallitukselle 10.3.1909; KA TR sto kd 4/270 Suomen Tie- ja vesirakennusten Ylihallitukselta Keisarilliselle Majesteetille 14.5.1909; KA TR sto kd 4/270 Georg Jansson Tie- ja vesirakennusten Ylihallitukselle ja Metsähallitukselle; KA TR sto kd 4/270 Sähke Nordvallilta yli-insinöörille 25.4.1909; KA TR sto kd 4/270 Suomen Tie- ja vesirakennusten Ylihallitukselta Keisarilliselle Majesteetille 9.4.1912.

³⁴⁸ KA TR sto ad 2486/348 1910, Varjakka Trävaru Aktiebolag, G. & C. Bergbom Aktiebolag & J. V. Snellman G:Son till Stormäktigste, Allernädigste Kejsare och Storfurste 14.9.1910; OMA IAF II IIAa:6 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 17.6.1909.

³⁴⁹ KA TR sto ad 2486/348 1910, Varjakka Trävaru Aktiebolag, G. & C. Bergbom Aktiebolag & J. V. Snellman G:Son Keisarille 14.9.1910; OMA IAF II IIAa:7 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 22.3.1910, 2.4.1910; OMA IAF II VBb:3 Ytterstfors Trävaruaktiebolag Flottningen Livo-Kollaja åren 1911 och 1912. Pirisoja hygget; Koillissanomat 23.6.1960, J. B. Tarvainen: ”Akanlahdenkylä – laaja, harvaanasuttu alue”.

³⁵⁰ KA TR sto kd 4/270 Konrad Nordvall Herra Metsänhoitaja E. Sandmanille 31.3.1909 (jäljennös); KA TR sto kd 4/270 Edv. L. Sandman Piiriinsinöörille Oulun piirissä 28.4.1909; Fabricius 1914, 182.

³⁵¹ KA TR sto kd 4/270 Konrad Nordvall Tie- ja Vesirakennusten Ylihallitukselle 16.9.1909.

³⁵² KA TR sto kd 4/270 Warjakka Trävaru Aktiebolagetilta Oulun läänin alueinsinöörille 2.11.1909; KA TR sto kd 4/270 J. W. Snellman G:sonilta Oulun läänin alueinsinöörille 2.11.1909; KA TR sto kd 4/270 Ote G. & C. Bergbomin yhtiökokouksen pöytäkirjasta 19.10.1909 (jäljennös); KA TR sto kd 4/270 Suomen Tie- ja vesirakennusten Ylihallitukselta Keisarilliselle Majesteetille 9.4.1912.

Aikaisemmat osoitukset yhteistyön mahdollisuuksista tai laitoksen myymisestä olikin luultavasti tehty ainoastaan tarkoituksena vaikeuttaa Kitkan uittokysymyksen ratkaisemista³⁵³. Tilanteen vaikeuttamiseksi entisestään nosti Kolmiyhtiö kanteita hakkuisiin luultavasti jakokunnista omistamiensa tilojen nojalla, minkä takia Ala-Kitkan ja Kuusamojärven puoleisen Törmäsen lohkon metsät määrättiin hakkuukieltoon. Tämä hidasti sekä K. E. Blomberg Ab:n sekä myös Ala-Kitkan jakokunnalta puita ostaneen N. Rusanoff ja pojan toimia alueilla entisestään, vaikka hakkuita kielloista huolimatta osin jatkettiin.³⁵⁴

4.2.3. Siirtoradan rakentaminen

Koska K. E. Blombergin tai valtion yhteistyö Kolmiyhtiön kanssa ei onnistunut millään tavoin, jouduttiin miettimään uusia keinoja tilanteen ratkaisemiseksi. Uittokanavan ja Kirveskanavan pakkolunastaminen kruunulle ei tullut kyseeseen, sillä sitä kautta oli mahdollista saada lunastetuksi ainoastaan vesi- ja maa-alueet, ja sitä paitsi menettely olisi kestänyt aivan liian kauan³⁵⁵. Niinpä Tie- ja vesirakennusten ylihallitus ryhtyi toimiin uuden siirtolaitoksen rakentamiseksi Kitkan ja Livojärven välille³⁵⁶. Kesällä 1910 apulaisinsinööri Jalo Tolvanen sai vihdoin suunniteltua hyvin samalla periaatteella toimivan tukinsiirtolaitosta kuin Kolmiyhtiön vastaava. Tämä siirtolaitos oli ajateltu sijoitettavan suunnilleen samoille maille, mihin kolmas siirtolaitos aikanaan rakennettiin. Raistakan paikan siirtolaitokselle Tolvanen sen sijaan hylkäsi, sillä pelkästään kanavan kaivamisesta olisi koitunut yli 200 000 markan kuluerä, ja sitä kautta puita siirrettäessä olisi tukit pitänyt uittaa Livojokeen, mikä ei soveltunut silloisessa kunnossaan suurien puumäärien uittoon.³⁵⁷

³⁵³ KA TR sto kd 4/270 Piiri-insinööri Konrad Nordvall Tie- ja Vesirakennusten Ylihallitukselle 29.4.1909.

³⁵⁴ OMA IAF II IIAa:7 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 26.2.1910; OMA IAF II IIAa:8 Asianajajat Castren & Snellman Herra Metsänhoitaja K. A. Fellmanille 5.4.1911; OMA MH IT Ea4:21 Kaupakontrakti Alakitkan lohkokunnan puista 30.10.1909 (jäljennös); OMA MH IT Ea4:22 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Ylimetsänhoitaja N. J. Juseliukselle 21.5.1912; OMA MH IT Ea4:22 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Ylimetsänhoitaja N. J. Juseliukselle 15.5.1913.

³⁵⁵ KA TR sto kd 4/270 Georg Jansson Tie- ja vesirakennusten Ylihallitukselle ja Metsähallitukselle.

³⁵⁶ KA TR sto kd 4/270 Suomen Tie- ja vesirakennusten Ylihallitukselta Keisarilliselle Majesteetille 9.4.1912.

³⁵⁷ KA TR sto kd 4/270 Toimituskirja uittokelpoisen yhteyden aikaansaamiseksi Kuusamon pitäjässä olevien Kitka- ja Livojärvien välille 5.10.1910.

Uuden laitoksen suunnitelmissa puut siirrettiin aluksi 360 metriä höyrykoneen vetämän rullaradan avulla Kuorikkilampeen, mistä puut uitettiin Siltinkiin pitkin avonaista kanavaa, johon tarvittava vesi saatiin rakentamalla pato kanavan alkupäähän.³⁵⁸ Suunnitelman ongelma oli kuitenkin se, että Kuorikin vettä ei voinut kuin satunnaisesti padottaa useamman kuin kerran kesässä, ja niinpä vesi olisi laitoksella riittänyt laskelmien mukaan vain noin 54 000 tukin siirtämiseen vuosittain³⁵⁹. Lisäksi siirtolaitoksen toiminnan mahdollistamiseksi olisi pitänyt lunastaa myös Leveälammen, Kuorikkilammen ja Pyörreselän padot, joten suunnitelma oli varsin puutteellinen³⁶⁰.

Näistä ajatuksista K. E. Blomberg ei vielä syksyllä 1909 tiennyt, mutta siitä huolimatta sen usko Kitkan metsiin oli kova. Granfelt tekikin tuolloin tarjouksen vielä 138 800 tukista Ala-Kitkalla 2,70 markan kappalehintaan, jota ei kuitenkaan hyväksytty³⁶¹. Sen sijaan yhtiö hankki vuoden 1910 helmikuussa Iin tarkastuspiiristä 59 192 runkoa, joista 25 136 puuta yhtiö osti Livojokeen Mäntyjärven kautta laskevan Aimojoen varrelta 4 markan kappalehintaan³⁶². K. E. Blomberg Ab:n suunnitelmat Kitkan seudun puiden suhteen olivat hyvin suuria, kun otetaan huomioon Martinniemen sahalla sahatun vuonna 1909 tukkeja yhteensä 114 360 kappaletta³⁶³. Toisaalta alueen puiden puolesta puhui niiden halpa hinta, suuri koko sekä mahdollisuus ostaa kerralla yhdeltä alueelta suuret määrät runkoja, mikä ei enää muualla ollut mahdollista.

Raskaasti velkaantuneelle yhtiölle oli kuitenkin selvää, että kaukaa sisämaasta ostetut puut oli pakko saada pian sahattua ja myytyä. K. E. Blomberg Ab kyllästyi lopulta odottamaan valtion toimia tukkien uittamisen mahdollistamiseksi Kitkalta ja niinpä yhtiö anoi helmikuussa 1910 lupaa rakentaa valtion maille tukinsiirtolaitos sen omalla kustannuksella. 5.3.1910 valtio suostuikin tähän hakemukseen sillä ehdolla, että

³⁵⁸ KA TR sto kd 4/270 Toimituskirja uittokelpoisen yhteyden aikaansaamiseksi Kuusamon pitäjässä olevien Kitka- ja Livojärvien välille 5.10.1910; KA TR sto kd 4/270 Ehdotus uittokelpoiseksi yhteydeksi Kitka- ja Livojärvien välillä Kuusamon pitäjässä.

³⁵⁹ KA TR sto kd 4/270 Konrad Nordvall Tie- ja vesirakennusten Ylihallitukselle 10.10.1910.

³⁶⁰ KA TR sto kd 4/270 Toimituskirja uittokelpoisen yhteyden aikaansaamiseksi Kuusamon pitäjässä olevien Kitka- ja Livojärvien välille 5.10.1910.

³⁶¹ Samoista metsistä teki myöhemmin kuitenkin N. Rusanoff ja poika tarjouksen 144 079 tukista 2,75 mk:n hintaan, mikä hyväksyttiin. OMA MH IT Ea4:21 Kauppakontrahti Alakitkan lohkokunnan puista 30.10.1909 (jäljennös); Kaleva 6.8.1909: ”Kruunun tukkihuutokauppa”.

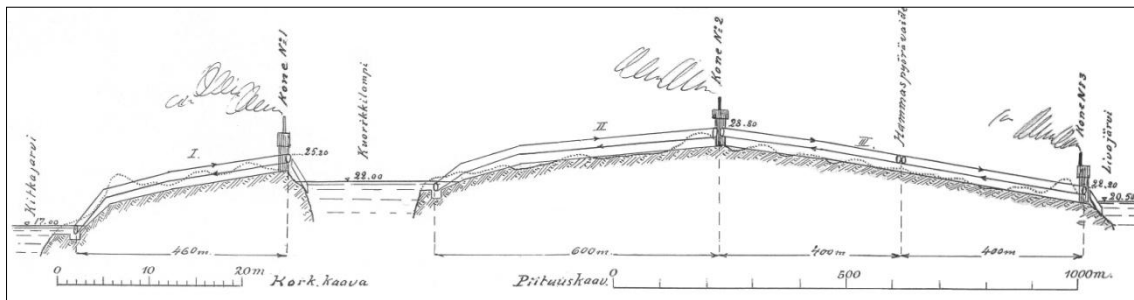
³⁶² OMA MH IT He:5 Köpekontrakt 7.2.1910.

³⁶³ Könönen 1981, 32.

myös muut uittajat saisivat sitä maksua vastaan käyttää, ja että valtio voisi tarpeen vaatiessa lunastaa sen itselleen.³⁶⁴

Luvan saatuaan K. E. Blomberg Ab alkoi välittömästi toimiin Akanlahdella, sillä tukit haluttiin saada vedenjakaan yli heti seuraavana kesänä. Kahden uittokanavan tehokas toiminta yhtäaikaaisesti Akanlahdella olisi ollut käytännössä mahdotonta, joten insinööri Stenin suunnitteleamalla uudella siirtolaitoksella puut aiottiin siirtää kannaksen yli kettinkiradalla kolmen höyrykoneen voimin³⁶⁵. Vastaavanlaista tukinsiirtolaitosta ei Suomessa ollut aiemmin tehty, mutta hyvin samantapaista ratkaisua oli suunniteltu Rutolan kannakselle jo 1800-luvun loppupuolella, joten idea ei sinänsä ollut uusi³⁶⁶.

Piirros 3: Akanlahden siirtorata.

Lähde: KA MH III Hda:15, 55.

Rakennustyöt Akanlahdella päästiin aloittamaan jo maaliskuun 15. päivä rakennusmestari H. Peoronin johdolla, ja viikkoa myöhemmin paikalle oli tuotu jo toistasataa kuormaa rautaosia.³⁶⁷ Jo koneiden ja metalliosien hankkiminen ja kuljettaminen paikalle pitkien matkojen päästä vaati valtavasti työtä: höyrykoneet piti tuoda Akanlahteen Crichtonin konepajasta Turusta, kettinkiraudat Ruotsista, konepyörät Saksasta ja muita osia useista eri konepajoista Suomesta³⁶⁸. Rahtimiehillä oli sinä keväänä reilusti kuljetettavaa Akanlahdelle, sillä pelkästään vahvaa kettinkiä tarvittiin

³⁶⁴ KA TR sto kd 4/270 Suomen Tie- ja vesirakennusten Ylihallitukselta Keisarilliselle Majesteetille 9.4.1912.

³⁶⁵ Kaleva 17.9.1910: ”Tukinkuljetus-rautatie Kuusamosta”.

³⁶⁶ Savonlinna 14.10.1898, ”Tukinkuljetustiet Sailmaalta Päijänteen vesistöön”.

³⁶⁷ OMA IAF II IIAa:7 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 22.3.1910; Kaleva 17.9.1910: ”Tukinkuljetus-rautatie Kuusamosta”; Fabricius 1914, 183.

³⁶⁸ KA MH III Hda:15 55, Kitkan hoitoalueen metsänhoitaja Edv. af Hällström metsähallitukselle 29.10.1920; Kaleva 17.9.1910: ”Tukinkuljetus-rautatie Kuusamosta”; Fabricius 1914, 183.

yli 8 kilometriä. Kaikkia osia ei lopulta ehdittykään tuoda paikalle ennen kelirikkoa, mikä vaikeutti rakennustöitä entisestään³⁶⁹.

Töitä paiskittiin Akanlahdella kuitenkin koko kevät ja alkukesä ankarasti, ja jo heinäkuun loppupuolella uusi siirtolaitos saatiin siihen kuntoon, että tukkien siirto voitiin aloittaa. Rakentaminen suoritettiin huomattavan nopeasti, kun otetaan huomioon Akanlahden syrjäinen sijainti, huonot kulkuyhteydet paikalle sekä rakennustöitä pitkään pohjoisessa vaivaava talvi. Aluksi siirtoradasta oli toiminnassa ainoastaan sen Kuorikkiin vievä osa, koko matkalta laitos otettiin käyttöön heinäkuun 27. päivän tienoilla.³⁷⁰ Siirtoradan rautaosien suuri tarve sekä nopea rakentaminen näkyi myös korkeissa rakennuskustannuksissa, jotka nousivat 201 400 markkaan, eli sille tuli hintaa noin neljä kertaa enemmän kuin Kolmiyhtiön uittokanavalle³⁷¹.

Akanlahden uusi rautatiemallinen siirtolaitos toimi kolmen höyrykoneen voimalla, jotka sijaitsivat aina rataosuuden loppupäässä, mistä ne vetivät tukkeja itseään kohti. Ensimmäisen koneen voimalla puut nostettiin kiskoja myöten Kuorikkilampeen, joka on noin viisi metriä Kitkajärveä ylempänä. Tämän rataosuuden pituus oli 460 metriä ja kokonaisuus yhteensä kahdeksan metriä. Toinen, 600 metriä pitkä rataosuus alkoi heti Kuorikkilammen toiselta puolelta ja nousi yhteensä lähes seitsemän metriä kannaksen korkeimpaan kohtaan. Siitä kolmas, 800 metrin pituinen rataosa johti Livojärven rantaan laskien tällä matkalla 6,6 metriä. Ratojen yhteenlasketuksi pituudeksi tuli 1860 metriä ja päätysillat sekä Kuorikkilampi mukaan lukien koko siirtolaitoksen pituudeksi 2300 metriä.³⁷²

Tukit siirrettiin lyhyttä Kuorikkilammen lävitse vesitse taitettua matkaa lukuun ottamatta rullatien eli kettinkiradan tapaan, jonka voimanlähteenä käytettiin kolmea 30 hevosvoiman höyrykonetta, joista kukin oli varustettu kahdella voimansiirtorattaalla. Koneet olivat torpedolaivan mallia ja ns. pikalämmityskoneita eli ne voitiin saada 15 minuutissa täyteen tehoonsa.³⁷³ Radan rullat kulkivat kahdessa kerroksessa: ylempään päällä siirrettiin tukit, alemmalla pitkin rullat taas palasivat takaisin. Kitkan päässä tukit

³⁶⁹ OMA IAF II IIAa:7 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 23.5.1910.

³⁷⁰ OMA IAF II IIAa:7 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 26.7.1910; OMA IAF II IIAa:7 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 27.7.1910.

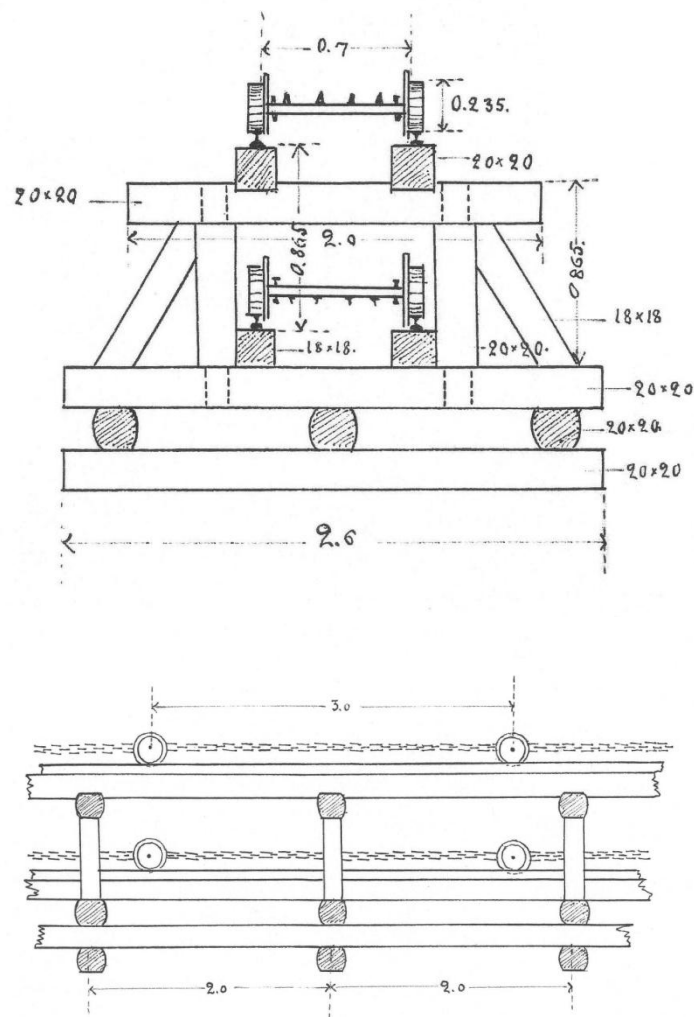
³⁷¹ KA TR sto kd 4/270 Georg Jansson metsähallitukselle 23.4.1912.

³⁷² KA MH III Hda:15 55, kartat ja piirustukset siirtoradasta; KA MH III Hda:15 55, Uno Eriksson metsähallitukselle 19.2.1921; OMA MH IT Ea4:23 Vetokettingit IV:llä rataosalla ja toimet niiden kuntoonsaattamista varten 22.12.1919 (jäljennös); Fabricius 1914, 183–185, Kivelä 1938, 138–139.

³⁷³ Kaleva 17.9.1910: ”Tukinkuletuks-rautatie Kuusamosta”; Kivelä 1938, 138–139.

kulkivat myös osan matkaa maanpinnan alapuolella korkean harjanteen takia. Ratojen alkupäässä okapyörät upotettiin sen verran syväälle, että puut voitiin helposti siirtää radan piikkirattaille. Ratojen loppupäässä puolestaan varustettiin rullasilloilla, joita pitkin tukit omasta painostaan laskivat veteen.³⁷⁴

Piirros 4: Siirtoradan rakenne

Lähde: KA MH III Hda:15, 55.

³⁷⁴ KA MH III Hda:15 55, kartta siirtolaitoksesta; KA MH III Hda:15 55, Kitkan hoitoalueen metsänhoitaja Edv. af Hällström metsähallitukselle 29.10.1920; Fabricius 1914, 185–186.

Kuorikkilammen kohta oli ainoa vaihe, jossa puita ei siirretty konevoimalla. Sen ylitse tukit siirrettiin vanhaan tapaan vesitse pienissä pyräissä, joita siirrettiin vetämällä takapuomia kahdelle puolelle tehtyjä kaplastuksia pitkin³⁷⁵. Lammen toisella puolella tukit taas solittiin seuraavan rataosan veden alle ulottuvan osan päälle, mistä tukkien matka jatkui rataa pitkin aina Livojärvelle saakka. Siellä rantaan oli valmiiksi laitettu puomit, joiden sisään puut radalta tippuivat, jolloin niistä saatiin helposti tehtyä lautta ponttuiden eteenpäin vietäväksi.

Ensimmäisen rataosan loppu ja ensikone Kuorikin rannalla. Fabricius 1914.

Oman siirtoradan myötä K. E. Blomberg Ab pääsi lopulta aloittamaan tukkien siirron Kitkaan, mutta uitto oli yhtiölle yhä vaikeaa. Vaikka uittokanava ei ollutkaan käytössä kesällä 1910, aiheutti se kuitenkin ongelmia siirtoradan toiminnalle. Uusi siirtolaitos näet suunniteltiin niin, että sen käyttämiseksi Kuorikin vedenpinnan piti olla luonnontilassa, kun taas uittokanavalle Kotipuron patoaminen oli välttämätöntä laitoksen säilömistä ja käyttöä varten. Niinpä Kolmiyhtiö ei luonnollisesti halunnut avata tammea, ja se ryhtyi kaikkiin mahdollisiin toimiin sen estämiseksi. Kotipuron

³⁷⁵ Seppänen 1939, 20;

patoaminen kuitenkin nosti paljon vettä Kuorikin alaville rannoille vahingoittaen siirtorataa, mikä ei sen kilpailijalle sopinut.³⁷⁶

K. E. Blomberg Ab:n edustajat vaativatkin nimismiestä avaamaan Kuorikin padon, ja paikalle lähetettiin poliisikin, mutta Kolmiyhtiön tammenvahdin ryhdyttyä vastarintaan, sai pato epäselvän tilanteen takia jäädä sillä kertaa paikoilleen³⁷⁷. Asian selvittämiseksi Kuusamon nimismies pyysi Oulun läänin kuvernööriä antamaan päätöksen Kotipuron pitämisestä avoimena, minkä tämä tekikin helmikuussa 1911. Oululaiset yhtiöt kuitenkin valittivat asiasta Vaasan hovioikeuteen, joka lopulta kumosi kuvernöörin päätöksen asian sille kuulumattomana.³⁷⁸

Akanlahden jälkeenkään K. E. Blomberg Ab:n ongelmat eivät helpottaneet, sillä Kirveskanavan käytöstä ei ollut päästy sopimukseen Kolmiyhtiön kanssa. Kun Ytterstfors Trävaru Ab kuitenkin edellisvuoden tapaan jatkoi uittojaan sen kautta kesällä 1910, arveli K. E. Blomberg Ab onnistuvansa uittamaan myös omat puunsa Kirveskanavan kautta, vaikka se ei tehnyt mitään sopimusta Kolmiyhtiön kanssa väylän käytöstä. Kesän uittoja varten K. E. Blomberg Ab varastoi paikalle keväällä ruokaakin³⁷⁹.

Kirveskanavan käyttö ei luonnollisesti käynyt Kolmiyhtiölle, jonka oli kuitenkin vaikeata estää toimea³⁸⁰. Edv. L. Sandman ei kuitenkaan jäänyt tälläkään kertaa neuvottomaksi, sillä hän määräsi aloittamaan korjaustyöt Kirveskanavalla heti kun Ytterstfors Trävaru Ab oli saanut uitettua puunsa sen läpi³⁸¹. Aivan niin kauan väylää ei voitu pitää auki, mutta ruotsalaiset ehtivät kuitenkin saada suurimman osan tukeistansa Kirveskanavasta läpi ennen kuin sen tammi tukittiin tiukasti ja koko Kirvesränni purettiin. Kun uusia puita ei laitettu tilalle ennen seuraavaa kevättä, voitiin väylän käyttö estää helposti vain muutaman miehen voimin.³⁸²

³⁷⁶ OMA IAF II IIAa:7 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 2.4.1910; OMA IAF II IIAa:7 Jalm Lundberg till Edv. L. Sandman 5.8.1910; OMA IAF II IIAa:7 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 22.11.1910; OMA IAF II VBc:3 Keisarillisen Suomen Senaatin päätös toiminimi G. C. Bergbom Aktiebolag'in y.m. valitukseen. No 393/220 V.D. 329/75 Kulk.T.1911.

³⁷⁷ OMA IAF II IIAa:7 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 23.5.1910; OMA IAF II IIAb:3 Edv. L. Sandman Alex. Niskasaarelle 16.11.1910.

³⁷⁸ Kaiku 15.5.1911: "Lauttaustoimi Kuusamosta".

³⁷⁹ OMA IAF II IIAa:7 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 7.5.1910; OMA IAF II IIAb:3 Edv. L. Sandman Alex. Niskasaarelle 19.5.1910.

³⁸⁰ OMA IAF II IIAa:7 Arth. Härkönen Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 9.6.1910.

³⁸¹ OMA IAF II IIAb:3 Edv. L. Sandman Alex. Niskasaarelle 19.5.1910; OMA IAF II IIAa:7 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 23.5.1910.

³⁸² OMA IAF II IIAa:7 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 17.10.1910.

Näin K. E. Blomberg Ab pakotettiin luopumaan suunnitelmistaan, joten se joutui suuntaamaan tukkeineen kohti Livojokea, minne se ei vielä kesän aikana kuitenkaan ennättänyt. Livojoki oli kuitenkin hyvin vaikea uittoreitti, olihan Kolmiyhtiökin luopunut sen käytöstä jo 15 vuotta aiemmin. K. E. Blomberg Ab aikoi talvella 1911 ryhtyä toimeen uitto-olosuhteiden parantamiseksi Livojoella. Töiden kustannuksiksi se arvioi 30 000 markkaa, josta puolta yhtiö anoi avustukseksi valtiolta. Metsähallituksen paikalliset edustajat puolsivatkin asiaa, mutta he uskoivat työn tulevan huomattavasti kalliimmaksi. Perkaussuunnitelmaan metsänhoitajat ehdottivat myönnettäväksi korkeintaan 20 000 markkaa.³⁸³ Vielä aiempaa vaikeammaksi Livojoen uiton olisi tällä kertaa tehnyt se, että Kirveskanavan käyttö samanaikaisesti vähensi uitossa käytettävissä olevaa veden määrää huomattavasti. K. E. Blomberg Ab tekikin syksyllä 1910 valituksen kyseisen väylän käytöstä, minkä seurauksena Kirveskanava määrättiin pidettäväksi suljettuna. Päätöstä perusteltiin sillä, että Kolmiyhtiö oli muuttanut väylän uittokäyttöön ilman asianmukaista lupamenettelyä.³⁸⁴

4.2.4. Konkurssi ja sen seuraukset

K. E. Blomberg Ab:lle Kirveskanavan kysymyksen ratkaisulla ei ollut merkitystä, sillä sen taloudellinen tilanne oli ajautunut jo vuoden 1910 loppukesällä niin pahaksi, ettei yhtiön toimintaa käytännössä enää voitu jatkaa. Toimet Kitkalta ostettujen puiden suhteen eivät pitkään olleet sujuneet sen toiveiden mukaisesti, mutta muutenkin tilanne alkoi karata sen hallinnasta velkojen kasvaessa.. Yhtiöllä oli ollut ongelmia jo aikaisemmin ostamiensa tukkien maksamisessa, ja Martinniemen sahalla lakkoiltiin vuonna 1909, koska työläiset eivät olleet saaneet palkkojaan³⁸⁵. Taloudellisten ongelmien laajuus paljastui lopullisesti kuitenkin vasta kesän 1910 uitoissa, joissa yhtiö ei enää pystynyt maksamaan palkkoja työntekijöilleen³⁸⁶.

³⁸³ Könönen 1981, 34.

³⁸⁴ OMA IAF II VBC:3 Keisarillisen Suomen Senaatin päätös toiminimi G. C. Bergbom Aktiebolag'in y.m. valitukseen. No 393/220 V.D. 329/75 Kulk.T.1911;

³⁸⁵ OMA MH IT He:5 Pehr A. Collinin, Paula Blombergin ja A. E. Bjurströmin takaussitoomus 1.2.1910 (jäljennös); Könönen 1981, 32–33.

³⁸⁶ Kaleva 20.4.1911: ”Puuliike K.E. Blombergin muisto Iijoella”.

Kitkalta tulleiden tukkien kanssa ei sujunut paljon paremmin, vaikka vedenjakajan yli saatiinkin siirrettyä 80 000 tukkia. Yhtiöltä loppuivat nimittäin myös siellä sekä rahat että elintarvikkeet, minkä takia työntekijät suuntasivat syyskuun lopulla koteihinsa syömään ja palkkojansa odottamaan³⁸⁷. Ennen miesten häipymistä tukkeja ehdittiin jo lähteä viemään kohti Livojokea, mutta kahdeksasta lautasta ainoastaan kolme pääsi edes lähelle joen niskaa, kun taas loput jäivät töiden keskeydyttyä eri puolille järveä³⁸⁸. Työntekijöiden kadottua jäivät tukkilautat lähes koko syksyksi ilman vartijaa, joten tuhansittain tukkeja karkasi ympäri Livojärven rantoja³⁸⁹. Myös osa Ytterstfors Trävaru Ab:n tukeista jäi sinä kesänä uittamatta niille talvisatamaksi tarkoitettuun Kirveskanavanniskaan, sillä Livojärvellä tiellä olivat kilpailijan nälän hidastamat miehet lauttoineen³⁹⁰.

K. E. Blomberg Ab:n surkean taloudellisen tilanteen takia siirtorataa tarjottiin kruunun lunastettavaksi jo elokuussa 1910. Valtion edustajat puolsivat tarjousta, mutta kauppoja laitoksesta ei kuitenkaan tehty. Samoihin aikoihin nimittäin monopoli asemansa Kitkalla menettänyt Kolmiyhtiö tarjosi myyntiin omaa uittokanavaansa, ja valtio asetti arvioimislautakunnan selvittämään, mitä sen pitäisi Akanlahden siirtolaitosten kanssa tehdä. Kolmiyhtiö aloitti uittokanavan korjaamisen vielä saman syksyn aikana, vaikka varsinaista tarvetta uittokanavalle sillä ei ollut. Se halusi kuitenkin eroon tarpeettomaksi käyneestä laitoksestaan, joka oli helpompi myydä käyttökuntoisena. Lisäksi yhtiö maksatti korjaustyöt Kitkalta seuraavana vuonna puita uittaneella Ytterstfors Trävaru Ab:lla, jolle olisi luultavasti tullut edullisemmaksi käyttää siirtorataa tai vetää tukit hevosilla yli kannaksen.³⁹¹

Siirtoradan myyntikään olisi tuskin voinut pelastaa enää sen turkulaista yhtiötä, ja viimeistään kevään koittaessa tuli selväksi, ettei sen liiketoimintaa pystytty jatkamaan. Lopulta 13.5.1911 K. E. Blomberg Ab jätti konkurssianomuksen, jossa pesän varoiksi mainittiin 2 350 000 markkaa ja veloiksi 3 100 000 markkaa, joiden lisäksi oli vielä ”kiellettyjä” saatavia 7 miljoonaa markkaa. Näistä 500 000 mk kuului

³⁸⁷ OMA IAF II IIAa:7 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 24.9.1910.

³⁸⁸ OMA IAF II IIAa:7 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 8.11.1910.

³⁸⁹ OMA IAF II IIAa:7 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 5.11.1910; OMA IAF II IIAa:8 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari K. A. Fellmanille 15.5.1911.

³⁹⁰ OMA IAF II IIAa:7 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 24.9.1910.

³⁹¹ OMA IAF II IIBa:21 Hufvud-Bok 1911, 393; OMA IAF II IIAb:3 K. A. Fellman Alex. Niskasaarelle 10.9.1910; OMA IAF II IIAb:4 K. A. Fellman Ytterstfors Trävaru Aktiebolagille 4.6.1911; KA TR sto kd 4/270 Georg Jansson metsähallitukselle 23.4.1912; Kaleva 17.9.1910: ”Tukinkuljetuksen lunastaminen waltiolle”; Kaleva 10.10.1910: ”Tukinkuljetuslaitosten osto waltiolle”.

Granfeltille, jonka tilanne ei ollut helppo metsähallituksen periessä lisäksi maksuja Granfeltin ostamista ja K. E. Blomberg Ab:lle sahan oston yhteydessä luovuttamista 24 495 rungosta. Hän anoikin valtiota ottamaan puut takaisin tai antamaan ainakin lisää maksuaikaa.³⁹²

Vuoden 1911 alussa Iijoen vesistössä ja Kuusamojärvellä oli vielä 164 000 K. E. Blomberg Ab:n omistamaa tukkia. Näistä 80 000 oli Livojärvellä, vajaat 14 000 Livojoella, hieman enemmän Pudasjärvellä sekä 45 000 tukkia Kuusamojärvellä.³⁹³ Lisäksi vesistössä oli vielä Kolmiyhtiön yhteisuitoon ottamat K. E. Blomberg Ab:n 14 000 tukkia, jotka Kolmiyhtiö takavarikoi pelätessään jäävän ilman korvausta uitosta.³⁹⁴ Sille konkurssi oli kuitenkin ennen kaikkea hyödyksi yhden kilpailijan hävittyä joelta, minkä lisäksi Kolmiyhtiö osti konkurssipesältä kaikki vielä uitossa olleet tukit hyvin edulliseen 560 000 markan hintaan. K. E. Blomberg Ab:n Pudasjärvelle jääneet puut saatiin vielä kesän 1911 aikana kuljetettua sahoille ja ylämaiden tukit Kollajan satamiin lukuun ottamatta Kuusamojärven tienoon puita, jotka sinä vuonna uitettiin Mustalahdelle ja seuraavana talvena siirrettiin Iijoen vesistöön.³⁹⁵

K. E. Blombergin tukkien oston myötä Kolmiyhtiö jatkoi taas useamman vuoden tauon jälkeen uittoja Livojärvellä, mikä ei tosin ollut helppoa alueella aikaisemmin toimineiden entisten apulaistyönjohtajien ja kymppien mentyä toisten yhtiöiden leipiiin³⁹⁶. Myös tarvikkeiden hankkimisessa paikalle tuli kiire, sillä oululaisilla ei ollut alueella enää varpeja ja ankkureita ponttuita varten, kuten ei myöskään kairoja puomipuiden tekemiseen. Tarvittavat lenkit ja veneet Kolmiyhtiö sen sijaan sai ostettua K. E. Blomberg Ab:lta. Vuonna 1911 Akanlahdella palattiinkin taas vanhoihin olosuhteisiin, kun sekä korjatun uittokanavan että Kirveskanavan kautta uitettiin tukkeja uuden siirtoradan puolestaan jäädessä konkurssin myötä käyttämättömäksi. Lopullisesti Kirveskanavan ja Kuorikin kysymykset eivät vielääkään olleet ratkenneet, mutta K. E. Blomberg Ab:n toiminnan lakattua sai Kolmiyhtiö

³⁹² OMA IAF II IIAa:8 Varatuomari Alfred Holmströmin lakiasiaintomisto Edv. L. Sandmanille 13.5.1911; Könönen 1981, 33.

³⁹³ OMA IAF II IIBa:21 Hufvud-Bok 1911, 261–262, 435–436, 441–442.

³⁹⁴ OMA IAF II VBc:3 Jäljennökset Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjoista 8.12.1910, 26.1.1911, 2.3.1911.

³⁹⁵ OMA IAF II IIAb:4 K. A. Fellman K. E. Blomberg Ab:n konkurssipesälle 13.5.1911, 18.5.1911, 22.5.1911, 21.6.1911, 27.6.1911, 10.7.1911; OMA IAF II VBb:1 Sammandrag ofver utdrifningar vid Ijo elfdal 1911. Alexander Niskasaari. Tilikirja; OMA IAF II VBb:3. Yttersfors Trävaruaktiebolag Flottningen Livo-Kollaja åren 1911 och 1912. Pirisoja hygget; OMA IAF II IIBb:20 Kassabok 1911, 22; OMA IAF II IIBa:21 Hufvud-Bok 1911, 262, 441–442; OMA IAF II IIBa:22 Hufvud-Bok 1912, 149.

³⁹⁶ OMA IAF II IIAa:8 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari K. A. Fellmanille 4.5.1911.

toistaiseksi jatkaa toimiaan entiseen tapaan. Se ei tosin Kitkalta puita tuolloin kuljettanut, mutta Ytterstfors Trävaru Ab jatkoi hankintojaan alueelta uittaen Kitkan puoleltakin tukkeja yhteistyössä oululaisten kanssa.³⁹⁷

Kolmiyhtiölle sen kilpailijan konkurssiin meneminen oli monella tapaa hyvä uutinen, mutta myös muut pyrkivät hyötymään tilanteesta. Esimerkiksi A.Santaholma Oy neuvotteli englantilaisten kanssa Martinniemen sahan ostamisesta, mutta sen hinnasta ei päästy yksimielisyyteen. Lopulta saha päätyi pakkohuutokaupassa varatuomari Helge Hartmanin omistukseen, mutta se jäi useaksi vuodeksi täysin heitteille, sillä konkurssipesän ja Helge Hartmanin välillä käytiin vuoteen 1917 asti kärkeä sahan omistuksesta ja oikeuksista. Lopulta saha päätyi kaupunginvouti Nestor Gabriel Aschanille, joka perusti lähes saman tien yhdessä oululaisen varatuomari Olli Piikiven ja turkulaisen konttoristin K. V. Vallinin kanssa Martinniemi Ltd Oy:n, joka aloitti sahalla suuret laajennus- ja uudistustyöt.³⁹⁸

Siirtoradan kohtalosta päästiin puolestaan vihdoin selvyyteen toukokuussa 1912 metsähallituksen lunastettua sen konkurssipesältä kaikkine rakennuksineen ja välineineen vajaan 160 000 markan hintaan³⁹⁹. Kesäkuussa metsähallitus osti myös Kolmiyhtiön uittokanavan ja Kirveskanavan 75 000 markan hintaan. Vanhaa tukinsiirtolaitosta metsähallitus ei olisi halunnut, mutta Kirveskanavan hankkiminen oli välttämätöntä uiton kannalta, ja Kolmiyhtiö vaati uittokanavan sisällyttämistä kauppaan. Lisäksi valtiolle siirtyivät kaupassa Livonniskan ja Kellinkosken padot – joita ilman uitto Livojärveltä oli mahdotonta – sekä Akanlahdella sijainnut Susiharjuksi kutsuttu tila, johon kuului päärakennuksen lisäksi ulkorakennus ja kaivo.⁴⁰⁰ Tilan päärakennus oli aiemmin ollut ilmeisesti Edv. L. Sandmanin käytössä, mutta se jäi vuonna 1911 tarpeettomaksi hänen lopetettua työnsä Kolmiyhtiön edustajana⁴⁰¹. Sandmanin pestin

³⁹⁷ OMA IAF II IIAa:8 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari K. A. Fellmanille 15.5.1911; OMA IAF II IIAb:4 K. A. Fellman Alex. Niskasaarelle 21.5.1911; OMA IAF II IIAb:4 K. A. Fellman Ytterstfors Trävaru Aktiebolagille 4.6.1911.

³⁹⁸ Vapaasalo 1953, 326–327; Könönen 1981, 37–51.

³⁹⁹ KA TR sto kd 4/270 Suomen Tie- ja vesirakennusten Ylihallitukselta Keisarilliselle Majesteetille 9.4.1912; KA TR sto kd 4/270 Ifrån Öfverstyrelsen för väg- och vattenbyggnaderna i Finland till Hans Kejserliga Majestät 29.5.1912.

⁴⁰⁰ KA TR sto kd 4/270 Georg Jansson metsähallitukselle 23.4.1912; OMA MH KuH I Hf2:3 Köperbref 15.6.1912 (jäljennös).

⁴⁰¹ OMA IAF II IIAa:7 Kirje Antti Valtavaaralta 7.11.1910; Suomen metsänhoitajat 1931–1945 1946, 570.

otti hoidettavakseen metsänhoitaja Karl August Fellman, joka oli tullut yhtiön palvelukseen kuusi vuotta aiemmin⁴⁰².

Uittokanavan ja Kirveskanavan rakennuskustannukset olivat aikanaan olleet yhteensä noin 100 000 markkaa, ja maa- ja vesialueiden arvoksi arvioitiin noin 15 000 markkaa,⁴⁰³ joten kauppa oli sinänsä varsin kannattava oululaisille yhtiöille. Vanha uittokanavan oli käynyt nyt joka tapauksessa tarpeettomaksi, sillä uusi, kaikille avoin siirtolaitos täytti tehtävänsä paremmin kuin edeltäjänsä. Sekä uittokanavan että siirtoradan tullessa kaupan luovuttiin lopullisesti myös valtion suunnitteleman siirtolaitoksen rakentamisesta, joka olisi tullut maksamaan suunnilleen saman verran kuin K. E. Blombergin laitoksen ostaminen⁴⁰⁴. Molempia Akanlahden siirtolaitoksia ei enää kannattanut käyttää, joten vanha uittokanava poistettiin tehottomampana ja kalliimpina käytöstä. Kauppojen jälkeen metsähallinto otti valvontaansa niin siirtolaitoksen hoidon kuin paikalla tapahtuneen kuljetustyönkin, joskin jälkimmäisessä tarvittavina apureina toimivat uittajien itsensä palkkaamat työntekijät.⁴⁰⁵

Jotta laitoksen lunastamisesta aiheutuneet kustannukset olisi saatu korvattua, peri valtio jokaisesta puusta tietyn summan, minkä lisäksi uittajien tuli maksaa laitoksen vuotuiset käyttökustannukset. Näihin kuluihin sisältyivät siirtotyönjohtajien, koneenkäyttäjien, lämmittäjien ja radanvoitelijoiden palkkojen lisäksi polttopuista, öljyistä ym. tarveaineista koituneet kulut. Alkuvuosina alle 9 metristä tukeista maksettiin 24 penniä ja sitä pidemmistä 36 penniä kappaleelta, minkä lisäksi käyttökustannuksista kertyi maksettavaa 8-9 penniä tukilta. Kirveskanavan käytöstä metsähallitus puolestaan peri 3 penniä tukilta.⁴⁰⁶ Siirtoradan käyttämisestä syntyneet kokonaiskustannukset vaihtelivat jonkin verran sen mukaan, kuinka paljon tukkeja sen kautta uitettiin ja kuinka paljon korjaustöitä laitoksella tehtiin, mutta yleisesti ottaen

⁴⁰² Suomen metsänhoitajat 1931–1945 1946, 125–126.

⁴⁰³ KA TR sto kd 4/270 Suomen Tie- ja vesirakennusten Ylihallitukselta Keisarilliselle Majesteetille 14.5.1909.

⁴⁰⁴ KA TR sto kd 4/270 Suomen Tie- ja vesirakennusten Ylihallitukselta Keisarilliselle Majesteetille 9.4.1912.

⁴⁰⁵ Fabricius 1914, 184–186.

⁴⁰⁶ KA TR sto kd 4/270 Ifrån Öfverstyrelsen för väg- och vattenbyggnaderna i Finland till Hans Kejserliga Majestät 29.5.1912; OMA IU Y I Eb:1 Iijoen väliaikaisen uittoyhdistyksen hallinto Keisarille; OMA MH IT Ge:6 Lasku Ytterstfors Trävaru Aktiebolagille 9.11.1915; OMA MH IT Ge:6 Lasku Aktiebolaget Uleå Osakeyhtiölle 9.11.1915; Fabricius 1914, 186–187.

perityt maksut pienuivät vuosien saatossa⁴⁰⁷. Lopullisesti siirtoradasta ja Kirveskanavasta syntyneet kustannukset saatiin kuoletettua vasta vuonna 1928⁴⁰⁸.

Täysin valmiina valtio ei siirtorataa saanut, olihan sitä rakennettu ainoastaan reilun neljän kuukauden ajan. Niinpä radan yhteyteen täytyi vielä rakentaa mm. keskikoneelle tavaramakasiini sekä Livonkoneelle halkovaja ja sen rullasillalle tukkiränni, jotta puut saatiin kauemmas rannasta⁴⁰⁹. Lisäksi rata täytyi tervata, jotta se säilyisi paremmin⁴¹⁰. Siirtotöihin päästiin jo laitoksen ostamista seuranneena kesänä Ytterstfors Trävaru Ab:n uitettua Kitkalta 54 000 tukkia, ja vuonna 1913 siirtoradan kautta kulki jo yli kaksinkertainen määrä puutavaraa⁴¹¹.

Ongelmia aiheutti kuitenkin edelleen puiden uittaminen Akanlahdelta eteenpäin, vaikka asia luultiin saadun ratkaistuksi Kirveskanavan ostamisen myötä. Huolimatta Kolmiyhtiön moneen otteeseen tehdyistä korjauksista sekä siirtolaitoksella että Kirveskanavalla olivat ne päässeet jo hyvin huonoon kuntoon. Metsähallitus korjasikin Kirveskanavaa – pääasiassa Äimäränniä – pian saatuaan sen haltuunsa. Näillä töillä se laski uiton olevan taas muutaman vuoden mahdollista.⁴¹² Kirveskanavan täydellisen kuntoon panemisen kulujen laskettiin kuitenkin nousevan 53 000 markkaan, joten ajatus uiton siirtämiseksi Livojokeen heräsi jälleen. Sen perkaamisen laskettiin tosin maksavan vielä huomattavasti enemmän, yhteensä 165 000 markkaa, mutta Kirveskanavien korjaamiseen käytettävällä summalla jo suurimmat ongelmakohtat – eli niskakosket Pydyssuvannon tienoilta Livojoen niskalle – katsottiin voitavan laitettavan kuntoon.⁴¹³

Kitkan alueen metsänhoitaja Edvard af Hällström ehdotti Kirveskanavan kunnostamisen sijaan Livojoen saattamista uittokelpoiseksi. Talolliset Livojoen seudulta olivat samalla kannalla, sillä Livojärven patoamisen takia heidän peltonsa

⁴⁰⁷ OMA MH PP Eae:5 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Pohjanmaan Piirikuntakonttorille 11.4.1925, 18.4.1925.

⁴⁰⁸ KA MH I De:4 Valtion kunnostamissa uittoväylissä kuolettamatta olevat rakennuskustannukset korkoineen v. 1927 lopussa; KA MH I De:4 Valtion kunnostamissa uittoväylissä kuolettamatta olevat rakennuskustannukset korkoineen v. 1928 lopussa.

⁴⁰⁹ OMA MH IT Ea4:22 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Ylimetsänhoitaja N. J. Juseliukselle 5.7.1913 (n:o 65), 27.12.1913.

⁴¹⁰ OMA MH IT Ea4:22 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Ylimetsänhoitaja N. J. Juseliukselle 9.10.1911.

⁴¹¹ OMA MH IT Ea4:22 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hallström Ylimetsänhoitaja N. J. Juseliukselle 14.11.1912; OMA UM IIBk:43 Tilit vuoden 1913 uitoista.

⁴¹² OMA IAF II IIBa:4–21 Pääkirjat 1894–1911; OMA MH KH HIid:1 Kertomus Kirveskanavaa koskevistä, joulukuun 15 ja 16 päivinä 1913 pidetyistä kokouksista Insinööri J. Tolvasen kuntoonpanoehdotuksen johdosta.

⁴¹³ OMA MH KH HIid:1 Kertomus Kirveskanavaa koskevistä, joulukuun 15 ja 16 päivinä 1913 pidetyistä kokouksista Insinööri J. Tolvasen kuntoonpanoehdotuksen johdosta.

jäivät parhaimpaan heinäaikaan kuiville. Kirveskanavassa tapahtuneen uiton jälkeen Livojärven vesi oli määrätty päästettävän Livojokeen, jolloin niityt puolestaan uhkasivat jäädä veden alle. Myös monet muut, kuten kauppias Juho Raistakka, vastustivat Kirveskanavan ja Kostonjoen reitin käyttämistä kunnostettua Livojokea huomattavasti huonompana ja vaikeampana uittoreittinä. Joen uittokuntoon laittamista tuki myös se, että Livojoen alajuoksun uitto-olosuhteiden parantamista suunniteltiin samaan aikaan.⁴¹⁴

Kitkan hoitoalueen metsänhoitaja af Hällström ja nimismies Ervasti kuitenkin halusivat saattaa Kirveskanavan jonkinlaiseen kuntoon ennen kuin Livojoki saataisiin uittokelpoiseen tilaan, mitä puolsi myös se, että kanavaa oli jo ehditty kunnostaa⁴¹⁵. Niinpä kanava raudoitettiin, koska se ei näyttänyt muuten suurta kulutusta kestävän⁴¹⁶. Tämä katsottiin aluksi ainoastaan väliaikaiseksi ratkaisuksi, mutta samoihin aikoihin syttyneen ensimmäisen maailmansodan takia Livojoen kunnostaminen unohdettiin, ja Kirveskanavaa korjattiin seuraavina vuosina useaan otteeseen sen pitämiseksi käyttökunnossa⁴¹⁷.

Uuden siirtoradan myötä Kolmiyhtiön pyörittämä monopoli Kitkalla oli murentunut kaikkien halukkaiden päästessä seudun puuvaroihin käsiksi. Tämä näkyi nopeasti myös Kitkan alueen puumarkkinoilla, sillä poikkeuksellisen matalalla pysytelleet puiden hinnat nousivat seudulla nopeasti noin markalla runkoa kohti⁴¹⁸. Kuljetusväylän aukeaminen kaikille halukkaille ei kuitenkaan tuonut alueelle uusia yrittäjiä ennen Suomen itsenäistymistä, sillä aluksi kaikki siirtoradalla kuljetetut tukit olivat Ytterstfors Trävaru Ab:n ja vuonna 1913 jälleen Kitkalla uittot aloittaneiden oululaisten omistamia⁴¹⁹. Oli kuitenkin selvää, että myöhemmin myös muut alueelle uskaltautuisivat, joten siellä toimineille yhtiöille tuli kiire saada Kitkan hyvät metsät hakatuksi. N. Rusanoff ja pojankin kanssa Kolmiyhtiö pääsi vuonna 1911 sopuun Ala-

⁴¹⁴ OMA MH KH Hid:1 Kertomus Kirveskanavaa koskevistä, joulukuun 15 ja 16 päivinä 1913 pidetyistä kokouksista Insinööri J. Tolvasen kuntoonpanoehdotuksen johdosta.

⁴¹⁵ OMA MH KH Hid:1 Kertomus Kirveskanavaa koskevistä, joulukuun 15 ja 16 päivinä 1913 pidetyistä kokouksista Insinööri J. Tolvasen kuntoonpanoehdotuksen johdosta.

⁴¹⁶ OMA MH IT Ea4:22 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Ylimetsänhoitaja N. J. Juseliukselle 11.2.1915.

⁴¹⁷ OMA MH KH BVf:1 Kunnostettujen uittoväylien luettelo.

⁴¹⁸ OMA IAF II IIAb:4 K. A. Fellman Alex. Niskasaarelle 31.10.1911; OMA MH KH Hid:3 Kitkan hoitoalue. Yleinen kertomus ja taloussuunnitelma v. 1915, 62; Fabricius 1914, 184.

⁴¹⁹ OMA MH IT Ea4:22 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Metsähallitukselle 8.2.1915 (jäljennös); OMA MH IT Ea4:22 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Ylimetsänhoitaja N. J. Juseliukselle 18.7.1915; OMA MH IT Ea4:22 Pöytäkirja tehty puun kuljetuksesta Kitkan-Livojärven tukinsiirtolaitoksella kesällä vuonna 1916 (jäljennös).

Kitkan metsien hakkuista venäläisten virkaveljien sovittua maksaa tukeista ylimääräistä korvausta, minkä lisäksi Kolmiyhtiö ainakin yritti saada osan alueen rungoista itselleen⁴²⁰.

Kitkan ohella Kolmiyhtiön monopoli murtui lopullisesti koko Iijoen vesistössä. Vuonna 1910 uittajia Iijoella oli yhteensä jo seitsemän, kun uittoon otti Kolmiyhtiön ja Ytterstfors Trävaru Ab:n lisäksi K. E. Blomberg Ab, A. Halonen & A. Räsänen, Axel Bildt, Gust. Hägg ja Santaholma Oy. Vielä vuonna 1909 Kolmiyhtiön uittamien tukkien määrä oli muodostanut selvän enemmistön joella, mutta kesällä 1910 saapui Kolmiyhtiöltä irtoutuessa alajuoksulle 233 401 tukkia muiden uittaessa yhteensä jo 370 000 tukkia.⁴²¹

Iijoen alueella kilpailu alkoikin kiristyä entisestään puutavaran kysynnän kasvaessa kovaa vauhtia. Pohjoisten yrittäjien lisäksi myös vuonna 1911 perustettu raumalainen Vuojoki Gods Ab aloitti toiminnan Iijoella. Koska puut alkoivat Lounais-Suomessa olla vaikeasti saatavilla, solmi se vuonna 1912 metsähallituksen kanssa konsessiokaupat 600 000 tukista pääasiassa Taivalkoskelta. Hakkuut aloitettiin jo samana talvena, ja seuraavana kesänä hinattiin Iijoen suuhun uitetut tukit 80 metriä pitkinä tynnyrilauttoina yhtiön Rauman sahalle. Monet epäilivät tämän hankkeen onnistumista, mutta ensimmäinen puuera saapui perille jo syyskuun alussa ja toiset kaksi lokakuun alussa.⁴²²

Kasvava kilpailu niin Iijoella kuin muuallakin Pohjois-Suomessa näkyi Oulun sahateollisuuden entisten yksinhallitsijoiden tilinpäätöksissä, sillä esimerkiksi Bergbomin tulos jäi vuosina 1907–1909 tappiolliseksi, mitä ei sitä edeltäneiden 40 vuoden aikana ollut tapahtunut kuin kerran⁴²³. Kolmen yhtiön sahojen raaka-aineen hankinta yhteisvoimin helpotti kustannusten kurissa pitämistä, mutta ongelmia aiheutti niiden tuotantoyksikköjen hajanaisuus. Luonnollinen vastaus kovenevaan kilpailuun oli toiminnan yhdistäminen myös sahauksen osalta. Vuoden 1912 lopulla Kolmiyhtiön osakkaiden toimesta perustettiin Ab Uleå Oy, joka osti J. W. Snellman G:sonilta

⁴²⁰ OMA IAF II IIAb:4 K. A. Fellman Alex. Niskasaarelle 10.7.1911; OMA IAF II IIAb:4 K. A. Fellman Alex. Niskasaarelle 31.10.1911.

⁴²¹ OMA IAF II IIBa:19 Hufvud-Bok 1909, 379–380; OMA IAF II IIBa:20 Hufvud-Bok 1910, 379–380.

⁴²² Tynnyrilautoissa puut kuljetettiin sylinterimäisissä kimpuissa, jotka oli köydetty yhteen rautavitjoilla. Yhteen Raumalle vietyyn lauttaan saatettiin lastata 20 000 tukkia, jolloin siitä tuli 100–150 metriä pitkä. Tukkien hinaus Pohjois-Suomesta Raumalle, 451; Ahvenainen 1984, 423; Kahiluoto 1990, 66–77; Pakkanen 2004, 101–102.

⁴²³ Hoffman 1980, 138; Virtanen 2003, 37.

Toppilan höyrysahan, G. & C. Bergbom Oy:ltä Patenniemen höyrysahan, Oulun Saha Osakeyhtiöltä Korkeasaaren höyrysahan ja Varjakka Trävaru Ab:lta Varjakan höyrysahan samalla kun vanhat osakeyhtiöt purettiin.⁴²⁴ Ab Uleå Oy:n perustamisen myötä päättyi myös lopullisesti tukkiporvariien aika. Ainoastaan kauppahuone J.W. Snellman G:son jatkoi toimintaansa itsenäisenä yrityksenä ja sekkin hyvin pienimuotoisesti aikaisempaan verrattuna.⁴²⁵

Ab Uleå Oy:n alku oli lupaava, sillä perustamiskustannuksista huolimatta se teki jo ensimmäisenä vuotenaan voitollisen tuloksen⁴²⁶. Uusi suuryhtiö nousi saman tien Suomen suurimpien yritysten joukkoon sahateollisuuden alalla 180 000 kuutiometrin vuotuisella tuotannollaan, jonka ainoastaan Kemi-yhtiö pystyi Pohjois-Suomessa ylittämään⁴²⁷. Tuotantolaitosten ohella uuden yhtiön omistukseen siirtyi myös suurin osa oululaisten liikemiesten omissa ja yritystensä nimissä hankkimista tiloista, joten Ab Uleå Oy:stä tuli metsäalan yrityksistä ylivoimaisesti suurin maanomistaja Pohjois-Suomessa⁴²⁸. Kuusamon alueella sen omistukseen kuului vuonna 1915 yhteensä 33 tilaa, joiden pinta-alasta vajaa kolmannes sijaitsi Vasaraperässä⁴²⁹. Raaka-aineensa suurilta osin Iijoen kautta hankkineesta Ab Uleå Oy:stä tulikin alueen huomattavasti suurin metsäalan yritys moniksi vuosiksi⁴³⁰.

Hiljalleen Ab Uleå Oy:kin alkoi myöntyä aikaisempaa enemmän yhteistoimintaan muiden uittajien kanssa, mikä tosin johtui pitkälti olosuhteiden pakosta. Yhteistyötä Iijoellakin alettiin lisätä uittajien kesken jo ennen ensimmäisen maailmansodan puhkeamista, mutta merkittävää edistystä tapahtui kuitenkin vasta sodan aikana – ja osittain juuri sen takia. Ab Uleå Oy, Vuojoki Gods Ab ja Raahen Puutavaraosakeyhtiö perustivatkin vuonna 1915 Iijoelle väliaikaisen uittoyhdistyksen, joka otti tehtäväkseen uittaa sen osakkaiden puut yhteisesti. Olosuhteiden pakosta yhteisuittoa oli harjoitettu jo aiemminkin, mutta koska osa yhtiöistä oli uittanut puunsa yksityisesti ja osa yhdessä, olivat rettelöt uittajien kesken yleisiä.⁴³¹ Väliaikainen

⁴²⁴ Aktiebolaget Uleå Osakeyhtiö 1917, 31–32.

⁴²⁵ Karonen 2004, 231.

⁴²⁶ Virtanen 2003, 40–41.

⁴²⁷ Ahvenainen 1984, 273–274.

⁴²⁸ Karjalainen 2000, 161–166.

⁴²⁹ OMA UM IIBk:43 Yhteen veto talojen hoitotileistä; OMA UM IIE:2 Metsäosaston vuosikertomus v:lta 1930.

⁴³⁰ OMA Iijoen uittoyhdistyksen vuosikertomukset; OMA UM IICc:3 Luettelo Pateniemen höyrysahalle v. 1935 lähetetyistä tukeista.

⁴³¹ OMA IUY I Eb:1 Iijoen väliaikaisen uittoyhdistyksen hallinto Keisarille; Itkonen 1998, 29.

uittoyhdistys hakikin Iijoen uittosääntöön lisäystä yhteisuiton pakollisuudesta, mitä puita Ruotsiin uittanut Ytterstfors Trävaru Ab vastusti – väliaikaisen uittoyhdistyksen mukaan saadakseen tukkinsa uitettua kustannuksitta muiden mukana. Joulukuussa Oulun läänin kuvernööri tämän määräyksen antoikin, ja keväällä 1916 perustettiin varsinainen Iijoen Uittoyhdistys.⁴³²

4.3. Muutosten ajat

4.3.1. Seittenkarin konesavotta

1910-luvulla Vienanmereen laskevien vesistöjen metsät alkoivat kiinnostaa suomalaisia metsäyhtiöitä huomattavasti aiempaa enemmän. Ongelmana olivat kuitenkin edelleen alueen surkeat kuljetusolosuhteet, minkä takia puutavaran kuljettaminen länteen oli äärimmäisen hankalaa. Koska pitkät vetomatkat oli mahdotonta toteuttaa hevosten voimin, valjastettiin talven hakuksiin avuksi höyryvoima. Ensimmäisen kerran höyrykäyttöistä maantieteveturia oli käytetty Suomessa jo vuonna 1871, mutta sen toiminta loppui lyhyeen koneen pudottua jo ensimmäisenä syksynä järveen⁴³³.

Äärimmäisyyksiin höyryvoiman käytössä meni Kemi-yhtiön legendaarinen metsäpäällikkö Hugo Richard Sandberg eli Iso-Samperi, joka osti kesällä 1912 Nuortijoen latvoilta konsessiokaupoilla suuren leimikon, jolta vetomatka Kemijoen latvoille oli 30–35 kilometriä. Tästä syystä veto hevosilla ei tullut kysymykseenkään, joten jotain muuta piti miettiä. Sandberg oli miettinyt kaukokuljetuksiin erilaisia ratkaisuja rekimäisestä ”talviautosta” kapearaiteiseen metsärataan, mutta epäonnistuneiden kokeilujen ja epävarmojen seikkojen takia hän päätyi lopulta lumella kulkeviin höyryvetureihin, joita käytettiin Pohjois-Amerikan savotoilla. Niinpä Sandberg lähetti konemestari Julius Miettisen Kanadaan hakemaan oppia asiasta, ja

⁴³² OMA IUY I Eb:1 Iijoen väliaikaisen uittoyhdistyksen hallinto Keisarille; OMA UM IIIH:1 Oulun läänin kuvernöörin päätös Iijoen väliaikaisen Uittoyhdistyksen hakemukseen yhteisuiton määräämisestä 20.12.1915, N:o 7155 (jäljennös); Paasio 1951, 93.

Samaan aikaan perustettiin myös Osakeyhtiö Iijoen Uittokalusto, joka huolehti uitossa tarvittavista tarvikkeista. Osakeyhtiö Iijoen Uittokaluston toiminta päättyi vuonna 1929 yhtiön myytyä omaisuutensa Iijoen Uittoyhdistykselle, joka otti myös hoitaakseen kyseisen osakeyhtiön toimet. OMA IUY I Ca:1 Osakeyhtiö Iijoen Uittokaluston ylimääräisen yhtiökokouksen pöytäkirja 31.10.1929; Purhonen 1962, 48.

⁴³³ Blomberg 1998, 73–74.

lopulta yhtiö päätti tilata Atlantin toiselta puolelta kaksi höyryveturia vetämään kerralla neljästä yhdeksään rekiparia, joihin lastattiin kerralla 400–600 tukkia.⁴³⁴

Ensimmäinen höyryveturi saatiin vietyä Nuortiin tammikuussa 1913 ja toinen vuotta myöhemmin. Jo koneiden saaminen hakkuille oli oma urakkansa, sillä Kemijärveltä lähtien oli metsään aukaistava 175 km pitkä tie, jota pitkin raskaat koneet hevosten voimin vedettiin. Helmikuun loppupuolella päästiin lopulta aloittamaan valtaisa siirtourakka, joka jatkettiin kaikkiaan neljä talvea, vaikka ongelmia aiheuttivat mm. varsitien tekemisen vaikeus, koneiden hajoamiset ja kasvisravinnon puutteesta kärsineiden työmiesten sairastuminen keripukkiin. Koneet myös söivät paljon polttopuuta, minkä takia niiden reitin varrella oli vähän väliä polttopuukasoja, ja ne tarvitsivat vettä niin reilusti, että ajotien varteen piti rakentaa kolme vesitornia. Yhteensä alueelta ajettiin 247 000 tukkia, mutta kuljetuskustannukset tästä urakasta nousivat niin korkeaksi, ettei erityisen kannattavasta hankkeesta voinut puhua. Koko kokeilun mahdollistivat ainoastaan alueen huomattavan halvat kantohinnat, joiden ansiosta kuljetuskustannukset saattoivat nousta huomattavasti kalliimmiksi kuin tavallisesti.⁴³⁵ Kemi-yhtiön konesavotat päättyivät vuoden 1916 jälkeen, eikä sota-ajan päätyttyä uusia enää aloitettu, sillä kulut olisivat nousseet liian suuriksi ja vanhat työntekijät olivat hajaantuneet eri tahoille⁴³⁶.

Pohjois-Suomessa oli samoihin aikoihin käynnissä myös toinen suuri konesavotta, joka jäi maineensa puolesta Samperin savotan varjoon. Arthur Lagerlöfin omistama Seittenkarin Puutavara Oy laajensi hankinta-alueensa Kitkan puolelle uuttaakseen tukit sieltä edelleen Kemijoen kautta Pohjanlahden sahoille. Kemijokeen tukkeja voitiin kuitenkin uittaa suoraan ainoastaan Kitkan hoitoalueen luoteisosista, jonka merkittävimmät uittoreitit olivat Suolijärven Kemijärveen yhdistävä Jumiskojoki ja Posiosta länteen sijaitseva, Kemijokeen laskeva Korojoki. Hakkuita oli näillä alueilla kuitenkin ollut jo aiemmin, joten nyt hankinnat ulotettiin vedenjakajan yli Ala-Kitkan vaikeakulkuisille alueille, joilla metsät olivat vielä säilyneet lähes koskemattomina.⁴³⁷

⁴³⁴ Seppänen 1938, 4; Koillissanomat 30.8.1960, J. B. Tarvainen: ”Jaakko Koramo kertoo: Lipakan savotta ja Iso-Samperi”; Sundqvist 1967, 181–189; Pelkonen 1976, 10–19, 29.

⁴³⁵ Seppänen 1938, 41–42; Koillissanomat 30.8.1960, J. B. Tarvainen: ”Jaakko Koramo kertoo: Lipakan savotta ja Iso-Samperi”; Sundqvist 1967, 182–190; Auer 1968, 51; Pelkonen 1976, 19–34, 37–40, 43–45; Lehonkoski 2002, 46.

⁴³⁶ Leikola & Pakkanen 2010, 248–249.

⁴³⁷ OMA MH KH Hid:3 Kitkan hoitoalue. Yleinen kertomus ja taloussuunnitelma v. 1915, 61, 65, 74; Lehonkoski 2002, 39–42.

Alueen puuvaroista käytiin nyt kovaa kilpailua, sillä niin K. E. Blomberg Ab, Ytterstfors Trävaru Ab, N. Rusanoff ja poika kuin Seittenkarin Puutavaraosakeyhtiö ostivat 1910-luvun vaihteessa tukkipuita Ala-Kitkan jakokunnan metsistä⁴³⁸.

Ruotsissa oli hieman aiemmin esitelty puisia raiteita pitkin tukkivaunuja vetänyt moottorikäyttöinen veturi, minkälaista myös Lagerlöf kokeili Saloisissa ja Raahessa. Tuloksiin ei kuitenkaan oltu tyytyväisiä, joten kehittelyä jatkettiin edelleen, kunnes maaliskuussa 1911 voitiin esitellä patenttihakemus ”metsätuotteiden kuljetustavalle ja siihen tarvittavalle moottorireelle” keksijöinä Arthur Lagerlöf ja Lennart Lagerlöf. Tässä kuljetuskeinossa väli- ja rantavaraston välille laitettiin päättymätön teräsvaijeri, jota pitkin moottorireki tukkivaunuineen liikkui. Idea oli sinänsä jo aiemmin tuttu puutavaran kuljetuksessa, sillä Ab W. Gutzeit & Co. käytti vastaavaa periaatetta puutavaran kuljettamiseen ponttuiden avulla Luumäen-Valkealan väliväylällä.⁴³⁹

Polttomoottorilla toimiva reki saattoi vetää perässään jopa 20 tukkireen jonoa, joiden lastina oli suurimmillaan 300 tukkia, jolloin kuormalle painoa tuli 100–150 tonnia. Kun kuljetukset olivat myös pimeän aikaan mahdollisia voimakkaan valonheittimen avulla, voitiin uudella kuljetusvälineellä kuljettaa tukkeja periaatteessa moninkertaisesti hevosia tehokkaammin. Moottorireen käyttökään ei silti ollut missään ongelmatonta. Hinauskone painoi noin 15 tonnia, mikä teki sen vaikeaksi siirtää käyttöpaikalle, vaikka kaikki osat olikin helposti purettavissa ja koottavissa. Kulkuurana käytettävä varsitien piti olla puolestaan hyvin pohjustettu, jotta reet olisivat pysyneet pystyssä, ja omat vaatimuksensa käytettävän reitin muodolle asetti kilometrejä pitkä vaijeri. Helppoa ei ollut myöskään jopa 15 metriä pitkien tukkien lastauskaan rekiin käsin, minkä takia tätä työvaihetta varten kehitettiin erillinen polttomoottorikäyttöinen laite.⁴⁴⁰

Ensimmäisen suurimittaiset kuljetukset moottorireellä järjestettiin talvella 1911–12 Kemijärven Ailangalla, missä yritys kuitenkin epäonnistui, ja lopulta matkan varrelle jääneet tukit vedettiin hevosvoimin perille. Ongelmia aiheuttivat erityisesti koneiden heikko kestävyys ja liian kapea rata, jolla reet eivät Pohjanmaata

⁴³⁸ OMA MH IT Ea4:21 Kauppakontrahti Alakitkan lohkokunnan puista 30.10.1909 (jäljennös); OMA MH IT Ea4:22 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Ylimetsänhoitaja N. J. Juseliukselle 21.5.1912; OMA MH IT Ea4:22 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Ylimetsänhoitaja N. J. Juseliukselle 15.5.1913.

⁴³⁹ Seppänen 1938, 42; Kahiluoto 1990, 61–62; Lehonkoski 2002, 40.

⁴⁴⁰ Kahiluoto 1990, 62; Lehonkoski 2002, 40.

vaikeammassa maastossa pysyneet pystyssä. Tämän takia jalasten leveyttä lisättiin metriin ja pankkojen puoleentoista, jolloin reet saatiin tarpeeksi vakaiksi. Alun epäonnistumisista huolimatta Lagerlöf ei antanutkaan periksi, vaan suuntasi katseensa vielä kauemmas.⁴⁴¹

Niinpä Seittenkarin Puutavara Oy osti pitkälle yli toistasataatuhatta tukkia Ala-Kitkan puolella sijaitsevista metsistä, joissa se järjesti hakkuut vuosina 1912–1914. Alueelta puiden saaminen vesiväylien varteen oli vaikeaa, joten puut olivat saaneet olla siellä rauhassa Iijoen ja Oulankajoen kautta uittaneilta yhtiöiltä. Helppoa ei tosin ollut tukkien saaminen Kemijoen vesistöönkään, sillä vedenjakajan takaisilta hakkuilta matkaa paikalle oli 16 kilometriä vaikeassa maastossa, jossa ajo hevosilla olisi ollut mahdotonta.⁴⁴² Aluksi tukit vedettiin hevosilla Mourun ja Kivilahden talojen välille kyläläisten Konetieksi ristimän ajoreitin varteen. Kun tukit oli saatu ajettua läjiin tien varteen, oli tarkoitus tuoda paikalle moottorireki vetämään puukuormat Hämeenjärven itäpäähän, mistä tukit jatkaisivat matkaansa Vääräjokea pitkin Suolijärveen ja edelleen Kemijokeen.⁴⁴³

Jos eivät aikaisemmat moottorikuljetusten kokeilut olleet onnistuneet, niin Kitkalla ei mennyt paljoa paremmin. Valmistelevat työt saatiin kyllä hyvin hoidettua, mutta sen jälkeen jouduttiin odottamaan aina maaliskuun puolelle asti, ennen kuin koneet saatiin vedettyä paikalle Kemijärveltä 12 hevosen voimin. Konereen käyttöön päästiin vasta pääsiäisen tienoilla, jolloin työnjohtajat alkoivat jo pyytää hevosmiehiä avuksi töihin. Heille kuitenkin tarjottiin niin pieniä palkkoja, että monet kieltäytyivät työstä, ja harvat ajoon ryhtyneetkin joutuivat kevään edetessä pian lopettamaan työt.⁴⁴⁴

Maaliskuun lopulla paikalle saatiin lopulta toinenkin kone, ja ajoon ryhdyttiin yötä päivää.⁴⁴⁵ Vastoinkäymiset eivät kuitenkaan olleet lopussa, sillä ajotiellä suuria vaikeuksia oli varsinkin Maanselän kohdalla, jossa oli aluksi loivaa nousua 3 km ja sen jälkeen puoli kilometriä jyrkkää laskua, jossa rekijonon hallitseminen oli vaikeaa.⁴⁴⁶ Loppujen lopuksi toinen kone särkyi niin pahoin, ettei sitä saatu enää käyttöön. Hankien

⁴⁴¹ Lehonkoski 2002, 41–42.

⁴⁴² Kaiku 24.4.1913, J. F. W.: ”Kirje Kuusamosta”; Lehonkoski 2002, 42.

⁴⁴³ OMA MH KH Hid:3 Kitkan hoitoalue. Yleinen kertomus ja taloussuunnitelma v. 1915, 61; Kaiku 12.2.1913, nimimerkki Tukkipoika: ”Kirje Kuusamosta”; Hämeenniemi & Tapaninen 1998, 79; Ervasti 2006, 171.

⁴⁴⁴ Kaiku 24.4.1913, J. F. W.: ”Kirje Kuusamosta”;

⁴⁴⁵ Kaiku 24.4.1913, J. F. W.: ”Kirje Kuusamosta”; Kaiku 3.5.1913: ”Kirje Kuusamosta”.

⁴⁴⁶ Seppänen 1938, 42; Kahiluoto 1990, 61–62; Lehonkoski 2002, 42.

pehmetessä työt jouduttiin keskeyttämään, minkä jälkeen koneet ja loput tukit saivat jäädä odottamaan seuraavaa talvea.⁴⁴⁷ Silloinkaan rekien toiminta ei ottanut onnistuakseen, sillä koneiden moottorit eivät toimineet toivotulla tavalla ja työmaa joutui sylinteririkkojen takia seisomaan useaan otteeseen. Veroon jouduttiin jälleen ottamaan avuksi hevoset, mutta silti kaikkia tukkeja ei saatu tuotua yli vedenjakajan.⁴⁴⁸

Vastoinkäymisistä huolimatta puiden vetoa oli tarkoitus jatkaa seuraavana talvena, mutta elokuussa 1914 syttynyt sota esti aiheet. Moottorirekeen oli tilattu uudet moottorit, mutta ne jäivät takavarikoituna Englantiin. Kun vielä vientimahdollisuuksista tuli lähes olemattomat, ei Kitkalle kannattanut enää ulottaa kalliita savottoja.⁴⁴⁹ Seuraavan kerran moottorirekeä käytettiin vasta talvella 1920–1921 Rovaniemellä sekä ilmeisesti vielä seuraavana (sekä mahdollisesti samanakin) hakkuukautena jälleen Kitkalla, mutta sittemmin kyseisestä hinausmenetelmästä luovuttiin⁴⁵⁰. Pääsyinä tähän olivat huonoiksi jääneet tulokset sekä taloudellisen tilanteen huonontuminen, joka ei mahdollistanut edelleen kokeilun asteella olleen kuljetusmuodon kehittämistä. Lagerlöfin moottoroidut tukkienkuljetukset osoittivat, että aika ei ollut vielä kypsä moottorivoiman käyttöön tiettömillä metsämailla. Niinpä käytössä olleet laitteet purettiin ja osat vajereineen myytiin, jolloin niistä saatu hinta pelasti yhtiön pahimmilta tappioilta tässä suureellisessa kokeilussa.⁴⁵¹

4.3.2. Ensimmäinen maailmansota

Vaikka Suomi ei suoranaisesti ottanut osaa vuonna 1914 syttäneeseen suursotaan, aiheutti ensimmäinen maailmansota monia taloudellisia ongelmia. Kaikki tärkeimmät kauppakumppanit – eli Britannia, Saksa ja Venäjä – olivat sodassa, ja koska Suomi oli osa Venäjän keisarikuntaa, aiheutti Saksan toimet Tanskan salmien sulkemiseksi suuria ongelmia.⁴⁵² Syksyllä 1914 sahatavaran vienti käytännössä pysähtyi, kun kauppa länteen kävi mahdottomaksi ja ulkomaalaisten laivojen tulo satamiin kiellettiin. Sahattujen tukkien määrä putosi Suomessa sodan aikana huomattavasti, sillä vuonna

⁴⁴⁷ Kaiku 24.4.1913, J. F. W.: ”Kirje Kuusamosta”; Kaiku 3.5.1913: ”Kirje Kuusamosta”.

⁴⁴⁸ Kaiku 9.4.1914, nimimerkki Ukko: ”Kirje Kuusamosta”.

⁴⁴⁹ Lehonkoski 2002, 42.

⁴⁵⁰ Seppänen 1939, 21; Pelkonen 1976, 48; Lehonkoski 2002, 42; Leikola & Pakkanen 2010, 249–251.

⁴⁵¹ Lehonkoski 2002, 42–46.

⁴⁵² Kuisma 2006, 561–563.

1917 sahattiin ainoastaan 7,5 miljoonaa tukkia, kun vuonna 1913 määrä oli ollut vielä 40,6 miljoonaa.⁴⁵³ Puuta tosin hakattiin edelleen paljon, sillä hiilen puutteessa halkoja tarvittiin talojen lämmittämisen lisäksi myös teollisuuslaitoksissa ja rautateillä. Myös paperiteollisuudelle aukenivat sodan ansiosta hyvät markkinat idässä.⁴⁵⁴

Tilanne sahateollisuudessa huononi nopeasti niin pahaksi, että vuonna 1915 jätettiin suunniteltu yhteisuito Iijoella kokonaan suorittamatta. Seuraavana vuonna joella uitettiin jälleen, mutta supistuneiden hakkuiden takia uittomäärä oli huomattavasti aiempia vuosia pienempi. Yhteisuiton ulkopuolelle jätettiin tuolloin kokonaan Livojoki ja Kostonjoen yläosa, eikä muutenkaan uittoa voitu hyvin järjestää. Kun normaalisti kaikki tukit oli saatu Pudasjärvelle kesäkuun puolivälissä, saapuivat ensimmäiset puut sinne nyt vasta 27. kesäkuuta.⁴⁵⁵

Maailmansodan aiheuttamat ongelmat olivat kova isku Kitkan alueen metsäkaupoille, jotka olivat juuri lähteneet nousuun. Vuoden 1914 aikana Kitkan hoitoalueelta kaadettiin pelkästään valtion mailta yli 180 000 sahapuuta, mutta seuraavana talvena hakkuiden määrät kruunun metsissä putosivat murto-osaan tästä⁴⁵⁶. Monet yhtiöt lopettivat Kitkan hakkuut pian sodan alettua tai ainakin vähensivät niitä olennaisesti. Vuonna 1915 A. Berggren ja And. Kurt & Co Ab ostivat valtiolta puita Kitkan alueelta, mutta joutuivat sittemmin anomaan ostamilleen rungoille hakkuuajan pidennystä, mitä metsähallitus myönsikin. Kitkalla jatkoaikaa hakkuilleen saivat myös Ab Uleå Oy vuonna 1914 ostamilleen puille sekä Vuojoki Gods Ab vuonna 1912 tekemilleen suurkaupoille Iin tarkastuspiirissä, joissa hankituista tukeista pieni osa oli tarkoitus hakata Kitkan alueelta.⁴⁵⁷

Vaikka suomalaiset yhtiöt supistivat hakkuitaan reippaasti Pohjois-Suomessa, jatkoivat ruotsalaiset puun hankintaa Suomesta vielä pitkään sodan sytyttyä. Suuri osa Pohjois-Suomessa sota-aikana hakatuista tukeista vietiin Ruotsiin, missä sota ja kauppakiellot eivät haitanneet liiketoimia samalla tavoin kuin Suomessa⁴⁵⁸. Lisäksi

⁴⁵³ Vapaasalo 1953, 323; Ahvenainen 1984, 309–311.

⁴⁵⁴ Kuisma 2006, 566–573.

⁴⁵⁵ OMA Berättelse öfver Ijoelfs Flottningsförenings verksamhet under år 1916; Itkonen 1998, 34–35.

⁴⁵⁶ OMA MH KH Hid:3 Kitkan hoitoalue. Yleinen kertomus ja taloussuunnitelma v. 1915, 65, 79–80.

⁴⁵⁷ OMA MH KH Hid:1 Selustus Kruununmetsäntaloudesta Kitkan hoitoalueessa vuonna 1919 ynnä tilastollisia tietoja siitä, 46–47.

⁴⁵⁸ Pöntynen 1932, 26; Kahiluoto 1990, 77.

ruotsalaisten yhtiöiden toimintaa helpotti Venäjän ruplan ja Suomen markan romahtaminen suhteessa kruunuun, mikä teki toiminnan idässä edulliseksi⁴⁵⁹.

Suomalaista sahateollisuutta ensimmäisen maailmansodan aika koetteli kuitenkin kovalla kädellä, ja ongelmiin joutui myös Ab Uleå Oy, joka puhtaana sahayrityksenä jäi osattomaksi paperiteollisuuden suurista voitoista Venäjän markkinoilla. Äärimmäiset vaikeudet yhtiö vältti suuren maaomaisuutensa ansiosta, mutta sodan seurauksena vieraan pääoman määrä jouduttiin kasvattamaan omaa pääomaa suuremmaksi. Tilanne tosin pystyttiin myöhemmin korjaamaan sodan mukanaan tuoman inflaation ansiosta.⁴⁶⁰ Esimerkiksi Kemi-yhtiöllä oli huomattavasti paremmat mahdollisuudet toimia myös sodan aikana, sillä se oli vuonna 1909 ostanut sahan Sandvikista, jonne tukkeja hankittiin myös Suomesta⁴⁶¹. Sota ei myöskään pysäyttänyt ihan kaikkia alan investointeja pohjoisessa, sillä A. Santaholma Oy toteutti jo aiemmin suunnittelemansa liiketoiminnan laajentamisen rakennettuaan vuoden 1915 aikana Haukiputaalle Jokirannan sahan, joka vahvisti yhtiön asemaa Oulun pohjoispuolella merkittävästi⁴⁶².

Koska ruotsalaiset yhtiöt jatkoivat hakkuita Suomessa, eivät työt siirtoradalla loppuneet maailmansodan alettuakaan. Itse asiassa vuonna 1915 siirtolaitoksen kautta kulki puutavaraa siihenastinen ennätysmäärä eli 136 710 tukkia, joista suurin osa oli Ytterstfors Trävaru Ab:n sekä vähemmässä määrin Ab Uleå Oy:n uittamia⁴⁶³. Seuraavana vuonna oululaiset eivät ymmärrettävästi puutavaraa enää Kitkalta hankkineet, mutta ruotsalaiset virkaveljet jatkoivat edelleen hakkuita uittaen Akanlahden kautta 83 164 tukkia⁴⁶⁴. Aivan ongelmattomasti uittot eivät sota-aikana sujuneet, sillä Äimälämmin ja Kirveskanavan patojen huono kunto vaikeuttivat töitä.⁴⁶⁵ Ahkerien uittotöiden lisäksi sekä siirtoradalla että Kirveskanavalla tehtiin tuolloin myös

⁴⁵⁹ Björklund 1998, 81.

⁴⁶⁰ Virtanen 2003, 41–42.

⁴⁶¹ Virtanen 1993, 127–132.

⁴⁶² Vapaasalo 1953, 327–329.

⁴⁶³ OMA MH IT Ge:6 Erikoislaskelma kruunulle tulevasta korvausmaksuista Kitkan-Livojärven tukinsiirtolaitoksen ja sen yhteydessä olevan Kirveskanavan käyttämisestä 1914; OMA MH IT Ea4:22 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Ylimetsänhoitaja N. J. Juseliukselle 21.6.1915, 18.7.1915.

⁴⁶⁴ OMA MH IT Ea4:22 Pöytäkirja tehty puun kuljetuksesta Kitkan-Livojärven tukinsiirtolaitoksella kesällä vuonna 1916 (jäljennös); OMA MH IT Ea4:22 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Ylimetsänhoitaja N. J. Juseliukselle 27.5.1916.

⁴⁶⁵ OMA MH IT Ea4:22 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Ylimetsänhoitaja N. J. Juseliukselle 18.7.1915.

paljon korjauksia, sillä Kolmiyhtiön rakentamat rakenteet olivat päässeet jo huonoon kuntoon eikä siirtoratakaan toiminut vielä tyydyttävällä tavalla⁴⁶⁶.

Seuraavana vuonna lopulta myös Ytterstfors Trävaru Ab lopetti hankinnat vedenjakajan takaa. Silti savotat jatkuivat seudulla vielä talvella 1916–1917 jossain määrin, sillä valtion mailta saatiin hakatuksi reilut 60 000 runkoa. Niistä 35 000 oli tarkoitus uittaa Vienanmereen, 21 000 Kemijokeen, kun taas Iijoen suuntaan meni ainoastaan 3 400 puuta Kitkan hoitoalueen eteläosista⁴⁶⁷. Yksityisten metsissä tuolloin ei luultavasti juuri kaadettu puita, sillä niissä yhtiöitä eivät uhanneet samanlaiset korkokulut kuin hakkaamattomista kruunun puista. Talvella 1917–1918 metsätyöt loppuivat levottoman tilanteen vuoksi käytännössä kokonaan, sillä ainoastaan haaparantalainen Kramfors Ab uskaltautui kaatamaan 10 000 tukkia valtion Iijoen vesistöissä sijaitsevilta mailta⁴⁶⁸. Tilanne oli hyvin samanlainen muuallakin Pohjois-Suomessa, sillä vuonna 1918 Ruotsiin vietiin Suomesta ainoastaan vajaat 30 000 tukkia⁴⁶⁹.

Sahatavaran menekin puute ei ollut ainoa metsätaloutta vaivaava ongelma, sillä vähäistenkin metsätöiden suorittamista vaikeuttivat korkean inflaation takia koko ajan kohonneet palkkavaatimukset⁴⁷⁰. Korotuksille olikin perustetta, sillä elinkustannukset nousivat Suomessa vuosina 1916–1920 noin kuusinkertaisiksi⁴⁷¹. Uittopalkkoja jouduttiin Iijoen vesistöalueella nostamaan samana aikana sitäkin enemmän, yhteensä 787,5 %⁴⁷². Siltikin työntekijöitä oli vaikea saada tarpeeksi, ja Iijoen erotteluihin jouduttiin ottamaan apuun naisekin, mikä normaaliaikana ei olisi tullut kuuloonkaan⁴⁷³.

Ensimmäisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen työntekijöiden nimelliset palkat nousivat siirtoradallakin suuresti korkean inflaation takia. Vuonna 1921 alin

⁴⁶⁶ OMA MH KH BVf:1 Kunnostettujen uittoväylien luettelo.

⁴⁶⁷ OMA MH IT Ea4:23 Ilmoitus Kitkan hoitoalueesta vuonna 1917 luovutettujen metsäntuotteiden hinnasta.

⁴⁶⁸ OMA MH IT Ea4:23 Ilmoitus Kitkan hoitoalueesta vuonna 1918 luovutettujen metsäntuotteiden hinnasta.

⁴⁶⁹ Pöntynen 1932, 27.

⁴⁷⁰ OMA MH IT Ea4:23 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Ylimetsänhoitaja Emil Wichmannille 7.6.1918; OMA MH IT Ea4:23 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Ylimetsänhoitaja Emil Wichmannille 24.8.1918.

⁴⁷¹ Vattula 1980, 33.

⁴⁷² OMA MH IT Ea4:22 Luettelo Kitkan-Livojärven tukinsiirtolaitoksilla toimivista työmiehistä kesällä vuonna 1916; OMA MH KH HIId:1 Selostus Kruununmetsäntaloudesta Kitkan hoitoalueesta vuonna 1920 ynnä tilastollisia tietoja siitä, 22; OMA Kertomus Iijoen Uittoyhdistyksen toiminnasta vuonna 1920, 3.

⁴⁷³ OMA Kertomus Iijoen Uittoyhdistyksen toiminnasta vuonna 1920, 3.

tuntipalkka oli 3,50 markkaa kymppien ansaitessa 5,00–5,50 mk tunnilta. Rasvaajien tuntipalkka oli 3,75–4,00 mk ja kahden timperin 4,50 mk. Konemestarit puolestaan saivat 2 500 markan kuukausipalkkaa, kun taas apulais- eli varakoneenkäyttäjät saivat 70 mk, lämmittäjät 60 mk ja puunlukijat 50 mk vuorokaudessa.⁴⁷⁴ Iijoen vesistöllä keskipalkka oli samana vuonna 3,66 mk tunnilta, joten siirtolaitoksen työntekijöiden ansiot olivat varsin hyvät, vaikka reaaliensiot eivät juuri olleet nousseet verrattuna tilanteeseen ennen sotaa⁴⁷⁵. Myöhemminkin Kitka- ja Kuusamojärvien uitoissa palkat olivat korkeiden elinkustannusten takia pää- ja sivujokia korkeammat. Tosin Iijoen suulla maksettiin työvoiman kovasta tarpeesta johtuen vielä korkeampia palkkoja.⁴⁷⁶

Erottelun ohella työvoimaa oli vaikea saada latvavesillekin, mihin osasyynä oli työntekijöiden lähteminen itärajan taakse. Jo aiemmin oli lähdetty suurempien tienestien takia uittotöihin Arkangeliin aina Pudasjärveltä asti,⁴⁷⁷ mutta vasta ensimmäisen maailmansodan aikana tästä tuli varsinainen ongelma Suomen puolella, sillä ulkomaalaisilla yrityksillä oli varaa maksaa palkkaa huomattavasti suomalaisia enemmän. Esimerkiksi Kitkan hoitoalueelta lähti kesällä 1916 joukko leimausmiehiä kesken töiden Venäjän puolelle tukinuittoon parempien tienestien takia, ja loputkin olisivat lähteneet, ellei palkkoja olisi nostettu⁴⁷⁸. Samaan aikaan myös Kostonjoen uitoissa oli paljon ongelmia työvoimapulan takia⁴⁷⁹.

Epävakaissa oloissa syntyikin työväen kanssa monenlaisia erimielisyyksiä, ja esimerkiksi lakkoilut häiritsivät metsä- ja uittotöitä Pohjois-Suomessa, eikä väkivaltaakaan epäröity aina käyttää⁴⁸⁰. Vuosina 1916–1922 Iijoen uittoyhdistyksen työmailla toimikin ylimääräisiä konstaapeleja usein sen itse palkkaamana. Varsinkin Pudasjärven ja Iin välisellä seudulla ongelmia aiheuttivat yleiset järjestyshäiriöt, kortinpeluu ja viinanjuonti.⁴⁸¹ Pahimmaksi tilanne äityi vuonna 1918, jolloin työvoima

⁴⁷⁴ OMA MH KH Hid:1 Selostus Kruununmetsäntaloudesta Kitkan hoitoalueessa vuonna 1921 ynnä tilastollisia tietoja siitä, 22.

⁴⁷⁵ OMA Kertomus Iijoen Uittoyhdistyksen toiminnasta vuonna 1921, 3; Vattula 1980, 33, 37.

⁴⁷⁶ OMA Kertomus Iijoen Uittoyhdistyksen toiminnasta vuonna 1942, 6.

⁴⁷⁷ TYKL EU Iinatti, Aukusti.

⁴⁷⁸ OMA MH IT Ea4:22 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Ylimetsänhoitaja N. J. Juseliukselle 1.11.1916; OMA MH IT Ea4:23 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström v.t. Ylimetsänhoitaja K. H. Heikelille 29.5.1917.

⁴⁷⁹ OMA Berättelse öfver Ijoelfs Flottningsförenings Verksamhet under år 1916.

⁴⁸⁰ Aatsinki 2008, 152–188.

⁴⁸¹ OMA IUY I Ef:2 Oulun läänin Kuvernööri Apulaistyönjohtaja Olli Huotarille 12.10.1916; OMA IUY I Eb:1 Iijoen Uittoyhdistys Oulun läänin Herra Maaherralle 24.7.1920; OMA IUY I Ef:2 Oulun läänin Maaherra poliisikonstaapeli August Hämäläiselle 10.7.1922; OMA IUY I Ef:2 Oulun läänin Maaherra entiselle poliisikonstaapeli Kalle Rutaselle 10.7.1922.

oli kaiken lisäksi nälkiintynyttä ja väylät huonossa kunnossa. Uitto aiottiin aluksi jättää kokonaan suorittamatta Iijoen alajuoksulla, mutta lopulta töihin kuitenkin ryhdyttiin.⁴⁸² Tilannetta vaikeutti myös sisällissodan kiristämä tunnelma ympäri Suomen. Vaikka suuria selkkauksia Kuusamossa ei sodan aikana sattunutkaan, perustettiin sielläkin helmikuussa suojeluskunta, jonka johdolla käytiin vähäisiä taisteluja itärajalta osana Vienan Karjalan vapauttamiseen tähdännyttä suunnitelmaa⁴⁸³.

Jos oli tilanne tuohon aikaan suomalaisille yhtiöille vaikea, muuttui se sellaiseksi myös Venäjän puolella toimineille ruotsalaisille, sillä suomen itsenäistymisen ja Venäjän vallankumouksen myötä tilanne vedenjakajan takaisilla puumarkkinoilla muuttui olennaisesti. Rajan sulkeuduttua puiden uitto Venäjän puolelle jouduttiin lopettamaan kokonaan, minkä vuoksi keväällä 1918 jäi esimerkiksi Pääjärveen virtaavan Tavajoen menekkialueelle suuret määrät A. Berggren Ab:n itään uitettavaksi tarkoitettuja tukkeja. Yhtiön paikallinen inspehtori Mikael Smith kyllästyi lopulta odottamaan lupaa tukkien uittoon peläten niiden uppoamista, joten hän jatkoi uittoa kesällä 1920. Smith saikin vietyä ison osan tukeista rajan yli ennen kuin toimet keskeytettiin ja hänen omaisuutensa Kuusamon kirkonkylällä takavarikoitiin korvaukseksi rikkomuksesta.⁴⁸⁴ Suurta hyötyä yrityksellekään ei puiden saamisesta rajan yli ollut, sillä Koutan sahat kansallistettiin saman vuoden aikana⁴⁸⁵. Itärajan sulkeutumisen myötä loppui kokonaan myös pitkään jatkunut tukkien kuljetus Kitkalta Vienanmerelle, eikä hoitoalueen itäosan puista tehty sen seurauksena enää edes tarjouksia⁴⁸⁶.

⁴⁸² OMA IUY I Eb:1 Iijoen Uittoyhdistys Suomen Senaatille 3.5.1918.

⁴⁸³ Ervasti 1978, 656–671.

⁴⁸⁴ Seppänen 1939, 26; Ervasti 1978, 562–566.

⁴⁸⁵ Björklund 1998, 83.

⁴⁸⁶ OMA MH KH Hid:1 Selostus Kruununmetsäntaloudesta Kitkan hoitoalueessa vuonna 1919 ynnä tilastollisia tietoja siitä, 3.

Vasta vuonna 1930 uitto Suomesta itään mahdollistui jälleen, kun yhdessä Neuvostoliiton kanssa saatiin tehtyä lauttaussääntö Vienanmereen laskevan Tuntsa-joen vesistöä. Alueella ryhdyttiin myös uittoväylien kunnostamiseen, vaikka uiton odotettiin jäävän varsin vähäiseksi. MH I Hx:6 Ulkoasiainministeriölle 27.12.1929; MH I Hx:6 Ulkoasiainministeriölle 24.11.1930; MH I Hx:6 Yleispiirteinen suunnitelma Tuntsa-joen vesistön rajauittoväylien kunnostamiseksi Suomen tasavallan alueen kohdalla; MH I Hx:6 Pöytäkirja Tuntsa-joen rajauittoväylän lauttaus katselmuksen alkukokouksessa 31.10.1930.

4.3.3. Uusia tuulia

Kolmiyhtiön monopolin hajottua pinotavaran uittomäärät kasvoivat huomattavasti Iijoella, missä hakkuut olivat pitkään keskittyneet lähes pelkästään tukkipuihin. Vielä vuonna 1905 paperi- ja propsipuuta ei uitettu joella ollenkaan, mutta kymmenisen vuotta myöhemmin niiden vuosittainen hakkuumäärä Iijoen vesistöissä nousi parhaimmillaan jo 240 000 kuutiometriin⁴⁸⁷. Myös pienpuun hankinta-alue laajeni huomattavasti, sillä ennen kauppoja oli tehty ainoastaan lähellä merenrantaa olevista metsistä, mutta vuoteen 1915 mennessä hiomopuuta ostettiin osin jo Taivalkosken pitäjältä asti⁴⁸⁸. Vaikka Iijoen vesistöllä lisättiin yhteistyötä huomattavasti uittoyhdistyksen perustamisen myötä, uitettiin varsinkin pienpuut silti usein vielä erikseen⁴⁸⁹.

Merkittävin pienpuun ostaja joella oli Vuojoki Gods Ab:sta teollisen toiminnan erottamisen seurauksena syntynyt Oy Rauma Wood Ltd, joka teki vuonna 1917 Pohjois-Suomesta miljoonan kuutiometrin paperipuukaupat. Se oli samana vuonna aloittanut sulfiittiselutehtaan rakentamisen Raumalle, ja päätyi hankkimaan sille raaka-ainetta Pohjois-Suomesta, sillä kuusipaperipuutakaan ei kotialueen metsistä ollut tarpeeksi saatavilla yhtiön tarpeeseen. Niinpä Raumalle alettiin hinata myös Iijoen vesistön pinotavaraa 2 000 pinokuutiometriä vetävillä rautaisilla proomuilla. Vaikka kuljetukset Pohjanlahden mutkaisilla ja karikkoisilla rannikkoväylillä eivät olleet helppoja, hinattiin paperipuita Raumalle vielä 1930–40-luvuillakin.⁴⁹⁰

Puutavarayhtiöiden kiinnostusta Iijoen vesistön metsiin lisääntyi entisestään 1910-luvun loppupuolella lainsäädännön ryhtyessä suosimaan enemmän metsätaloutta ja uittoa. Vielä vuonna 1916 määrättyssä Iijoen uittosäännössä kevään irtotukkien uittoaikaa pidennettiin ainoastaan viidellä vuorokaudella, mikä koettiin aivan liian vähäiseksi myönnytykseksi metsäteollisuudelle. Puutavarayhtiöt valittivatkin säännöstä, samoin kuin kalastusoikeuksiaan puolustaneet talolliset, minkä takia uittosääntö ei astunut voimaan. Vihdoin vuonna 1919 korjatussa uittosäännössä uittajat saivat tahtonsa

⁴⁸⁷ OMA UM III:1 K. A. Fellmanin lausunto Ii- ja sen sivujokien lauttaussääntöehdotuksista.

⁴⁸⁸ OMA MH KH Hid:3 Kitkan hoitoalue. Yleinen kertomus ja taloussuunnitelma v. 1915, 61.

⁴⁸⁹ Ks. esim. OMA Kertomus Iijoen Uittoyhdistyksen toiminnasta vuonna 1921, 3; OMA Kertomus Iijoen Uittoyhdistyksen toiminnasta vuonna 1923, 3.

⁴⁹⁰ Pinokuutiometri (p-m³) tarkoittaa pinottua kehysmitoiltaan yhden kuutiometrin puupinoa. Kahiluoto 1990, 77–78; Vahe 1991, 18.

läpi, ja uitto sallittiin jäiden lähdestä syyskuun loppuun saakka sekä irrallaan että lautoissa. Myös yhtenä uittokautena uitettujen mäntypuiden sekä lehden aikana rasiin kaadettujen lehtipuiden uittaminen kuorellisena sallittiin, joskin poikkeuksia oli sallittu jo aiemminkin.⁴⁹¹ Lauttaussäännössä myös Kirveskanavalle määrättiin yhteisuitto, mutta metsähallituksen ristiriidassa olevien ohjesääntöjen takia puut päädyttiin lopulta uittamaan entiseen tapaan siinä järjestyksessä kuin ne olivat sinne saapuneet⁴⁹². Niinpä kilpailu Kitkan ja Livojärven uitoissa ei vielääkään täysin päättynyt, sillä puutavara uitettiin pitkään Kostonjärvelle asti yksityisuittona⁴⁹³.

Myös uittoa pitkään vaivannut kiista Iijoen kalastusoikeuksista selvisi lopulta uittajien kannalta hyvin, sillä Iin kruununkalastusarentiyhtiön ja valtion solmima 30-vuotinen sopimus päättyi vuonna 1918. Tämän jälkeen sopimusta talonpoikien kanssa jatkettiin entisillä ehdoilla vielä vuodella, mutta sen jälkeen uitolle tärkeät kalastuspaikat vuokrattiin Iijoen Uittoyhdistykselle ja loput seudun asukkaille. Koska padot olivat silti edelleen usein uiton haittana, päätyi uittoyhdistys edelleen usein vuokraamaan pyyntioikeuksia myös yksityisiltä.⁴⁹⁴

Suomen itsenäistymisen jälkeen myös metsähallitus otti entistä suuremman roolin metsätaloudessa. Esimerkiksi uittoväylistä alettiin pitää huolta vuonna 1921 perustetun insinööriosaston johdolla. Sen ja joka puolella maata yleistyneiden uittoyhdistysten toimesta uittoväylin kunnostaminen kehittyi huomattavasti, sillä jokiin alettiin kiinnittää huomiota muutenkin kuin vain yhtä uittoa silmällä pitäen. Uittoväyliin vuosittain käytettyjen rakennuskustannusten määrä kasvoikin itsenäisyyden ensimmäisten kymmenen vuoden aikana moninkertaiseksi verrattuna aiempaan.⁴⁹⁵

Valtion vaikutusvalta metsäteollisuuden alalla kasvoi muutenkin 1900-luvun alkupuolella. Myös sen sahojen tuotanto kohosi hiljalleen, vaikka toiminta olikin pitkään varsin vaatimatonta verrattuna yksityisiin toimijoihin. Tilanne kuitenkin muuttui vuonna 1922 Kemijoen suuhun rakennetun Veitsiluodon sahan myötä, joka

⁴⁹¹ OMA UM III:1 Oulun läänin kuvernöörin päätös metsäntuotteiden lauttaamisesta Iijoen sekä sen sivuhaarain vesistöissä 27.3.1916 (jäljennös); OMA IUY I Eb:1 Iijoen Uittoyhdistys Suomen Senaatille 23.8.1917; OMA IUY I Eb:1 Iijoen Uittoyhdistys Suomen Senaatille 19.1.1918; OMA IUY II Hba:1 Iijoen vesistön uittosääntö 1919; Tornion Uutiset 12.11.1909: ”Tukkien lauttaus Inarissa”.

⁴⁹² OMA IUY II Hba:1 Iijoen vesistön uittosääntö 1919; OMA IUY I Eb:1 Metsähallitus Kitkan hoitoalueen Metsänhoitajalle, 20.5.1921.

⁴⁹³ OMA UM IIAa:58 Iijoen Uittoyhdistyksen kevätkokouksen pöytäkirja 2.4.1927 (jäljennös); OMA Kertomus Iijoen Uittoyhdistyksen toiminnasta v. 1928, 9.

⁴⁹⁴ Paasio 1951, 44; Nissilä 1990, 77–79.

⁴⁹⁵ Hertz 1934, 144–145; Itkonen 1998, 44.

moninkertaisti valtion sahatavaran tuotannon. Samalla seudun metsien menekki kasvoi huomattavasti, ja sahan perustamisen syy olikin pitkälti se, ettei Pohjois-Suomen metsistä saatu tarpeeksi hyvin ehdoin myytyä lähellekään kaikkea tarjolla olevaa puuta. Vuonna 1930 laitoksen yhteyteen rakennettiin myös selluloosatehdas, jolloin myös pienpuu saatiin pohjoisessa aiempaa paremmin hyödynnettyä. Pitkään valtio ei kuitenkaan sahateollisuudessa suoranaisesti toiminut, sillä talousongelmien takia sen omistamat sahat myytiin vuonna 1931 osakeyhtiölle, jonka omistus jäi kuitenkin pääosin valtion käsiin.⁴⁹⁶ Vaikka Veitsiluoto hankkikin puutavaraa laajalti Pohjois-Suomesta, ulotti se vasta vuonna 1935 hankintansa Iijoelle, missä siitä tuli nopeasti yksi vesistön merkittävimmistä uittajista⁴⁹⁷.

Uittomäärien kasvun ohessa myös muiden kuljetusvälineiden käyttö lisääntyi metsäteollisuudessa selkeästi. Vaneriteollisuuden tarvitsema koivu oli raskaana ja nopeasti vettä imevänä hankala uitettava, minkä takia erityisesti sen kuljetuksessa käytettiin muita keinoja. Autokuljetuksia suosittiin Pohjanmaalla, Lounais- ja Etelärannikolla, Kokemäenjoen vesistöalueella ja osin myös Jäämeren alueella, kun taas Viipurin läänissä puiden kuljettaminen rautateitse oli tiheän rautatieverkon takia tavallista. Asiaan vaikutti osaltaan puutavaran keskimääräisen kuljetusmatkan kasvu jo 120–150 kilometriin. Myös uudenlaisten kuljetusmuotojen kokeilut saivat jatkoa, sillä ensimmäisen maailmansodan myötä paljon kehittyneitä telaketjutraktoreita käytettiin jonkin verran 1920-luvulla tukkien kuljetuksessa. Uittokuljetus kuitenkin hallitsi edelleen melkein koko maata ja Lapissa se oli lähes ainoa kuljetusmuoto.⁴⁹⁸

Uitolle mahdollisen vaihtoehdon muodostivat kuitenkin rautatiet varsinkin alueilla, joilla uittaminen oli hankalaa. Esimerkiksi 1920-luvun alussa metsähallitus rakensi Keski-Pohjanmaalle 56,5 km pitkän Eskolan metsäradan, jonka avulla alueen metsät saatiin huomattavasti paremmin taloudelliseen käyttöön⁴⁹⁹. Useaan otteeseen tutkittiinkin mahdollisuuksia metsärautateiden rakentamiseksi vedenjakajan taakse tai varsinaisen rautatien vetämiseksi Rovaniemen radalta Kuusamoon Kitkajärven kautta. Yhtenä mahdollisuutena pidettiin myös Kuusamon yhdistämistä rautatieverkkoon etelästä Taivalkosken kautta. Kaikkien näiden suunnitelmien taustalla oli ennen kaikkea

⁴⁹⁶ Hertz 1934, 92–93, 136–138; Laitakari 1960, 247–250; Häggman 2006, 74–76.

⁴⁹⁷ Itkonen 1998, 137–138.

⁴⁹⁸ Oksala 1936, 149; Seppänen 1938, 41–43; Helander 1949, 163; Peltonen 1991, 72–74.

⁴⁹⁹ Burgman 1922, 147–155; Seppänen 1939, 42–43.

alueen metsävarojen hyödyntäminen.⁵⁰⁰ Jos rautateitä olisi alueelle rakennettu, olisi tukkien uittokin alueella muuttunut olennaisesti, mutta näitä suunnitelmia ei koskaan toteutettu.

4.4. Uitto vedenjakajan takaa 1920-luvulla

4.4.1. Uuteen nousuun

Monien vaikeiden vuosien jälkeen Suomen sahateollisuus alkoi toimia paremmin läntisten vientimarkkinoiden avauduttua vuonna 1919. Nuoren valtion taloudelle olikin tärkeää saada metsäteollisuus toimimaan, sillä kyseisen vuoden vientituloista 56 % saatiin sahatavarasta. Aluksi sotaa edeltäneiden vuosien saavutuksista jäätiin kauas, mutta varsinkin vuodet 1922–24 olivat suuren kasvun aikaa, minkä johdosta Suomesta tuli suurin sahatavaran laivaaja maailmassa. Pelkästään vuonna 1923 Suomen sahojen tuotanto nousi kolmanneksen ja tukkipuun kantohinta valtion huutokaupoissa yli kaksinkertaistui edelliseen vuoteen verrattuna.⁵⁰¹

Täysin kivuttomasti metsäteollisuus ei kuitenkaan sisällissodan jälkeen lähtenyt kasvuun, sillä 1920-luvun alussa pohjoisen metsä- ja uittotyömailla oli paljon levottomuuksia. Tilanne jatkui Iijoellakin vaikeana vielä sodan loputtua, vaikka vuodesta 1919 lähtien uittomäärät lähtivät myös selvään nousuun. Uittoja haittasivat mm. huonoon kuntoon päässeet uittoväylät ja paikoitellen jatkunut lakkoilu, jonka tulokset tosin jäivät työvoimapulan hieman helpotettua laihemmiksi.⁵⁰²

Erityisesti vuonna 1921 perustettu jyrkän linjan kommunistien käsissä ollut ns. kolmiliitto aiheutti paljon ongelmia pohjoisen metsäteollisuudelle. Tämä saha-, seka- ja kuljetustyöläisten yhteinen liitto kävi kovaa taistelua palkkojen korottamisesta varsinkin vuonna 1922, minkä seurauksena Ab Uleå Oy:n sahoilla lakkoiltiin kesällä laajasti. Lakko saatiin kuitenkin murrettua, samoin kuin jo aiemmin alkanut Ijoen erottelun

⁵⁰⁰ Koillissanomat 18.8.1950: ”Oulun- Kuusamon rautatiesuunta tutkitaan vielä tämän kesän aikana”; Metsänheimo 1929, 307–312; Seppänen 1939; Kuosmanen 1978, 313–315; Hämeenniemi & Tapaninen 1998, 124; Tervonen 2006, 256.

⁵⁰¹ Ahvenainen 1984, 321–332; Kuisma 2006, 678.

⁵⁰² OMA Kertomus Ijoen Uittoyhdistyksen toiminnasta vuonna 1920, 4–6; OMA Kertomus Ijoen Uittoyhdistyksen toiminnasta vuonna 1922.

lakko, jonne tilapäistä työvoimaa saatiin Oulun eteläpuolisista pitäjistä paikalle tulleista suojeluskuntalaisista. Kun töihin tuli lisäksi myös koululaisia sekä nuoria metsänhoitajia, päättyi lähes kolme kuukautta kestänyt lakko lopulta työläisten tappioon.⁵⁰³

Kolmiliitosta odotettiin paljon Suomen kommunistien keskuudessa, sillä sen piti olla vallankumouksen keihäänkärki⁵⁰⁴. Pohjois-Suomessa ei aina tyydyttykään pelkkään lakkoiluun, mistä dramaattisimpana osoituksena oli entisen metsätyönjohtajan ja punakaartilaisen Janne Myyryläisen johtama läskikapinaan. Helmikuussa 1922 Kemi-yhtiön järjestämän Savukosken Värriön savotalla tämä itseään Jahvetti Moilaseksi kutsunut mies julisti amerikaläskilaatikon päällä alkaneeksi vallankumouksen, jonka ydinjoukon muodosti Pohjolan Punainen Sissipataljoona. Sen miesluku nousi kapinan aikana parhaimmillaan yli neljään sataan, mutta vallankumous jäi loppujen lopuksi ainoastaan aseelliseksi ryöstöretkeksi, sillä tyhjennettyään metsätyömaiden kassat ja ruokavarat suuntasivat miehet kulkunsa Neuvosto-Venäjälle. Uutta iskuja odotettiin myöhemmin tulevaksi, ja sellaista Moilanen tietävästi suunnittelikin, mutta sitä ei koskaan saatu toteutetuksi.⁵⁰⁵ Kun vielä kolmiliiton johto tuomittiin vallankumouksellisten aikeiden takia kuritushuonerangaistuksiin, alkoi tilanne hiljalleen muuttua vakaammaksi pohjoisessa⁵⁰⁶.

Martinniemen saha oli jäänyt K. E. Blomberg Ab:n konkurssin jälkeen pitkään käyttämättä, mutta lopulta sielläkin voitiin taas aloittaa työt uusien omistajien käsissä. Oy Martinniemi Ltd ulotti toimintansa edeltäjiensä tapaan Kitkalle sen ostettua jo vuonna 1918 Kitkan IV vartiopiiristä reilut 50 000 sahapuuta. Elintarvikepula vaikeutti kuitenkin uudelleen käyntiin lähteneitä hakkuita, eikä näiden puiden kaadosta tullut sillä kertaa mitään yhtiön epäonnistuttua hankkimaan hakkuisiin tarvittavia ruokatarpeita. Martinniemellä saatiin pian tarpeeksi koko ajan enemmän pääomia vaativasta sahaustoimesta, ja niinpä myös uusien omistajien ura sahallalla jäi ainoastaan muutamaan vuoteen heidän myytyä yhtiön koko osakekannan. Varsinainen tuotannollinen toiminta

⁵⁰³ OMA Kertomus Iijoen Uittoyhdistyksen toiminnasta vuonna 1922; Ala-Kapee & Valkonen 1982, 642–643; Häggman 2006, 220–224.

⁵⁰⁴ Ala-Kapee & Valkonen 1982, 628–630.

⁵⁰⁵ Tolsa 1937, 30–33; Virtanen 1993, 460–462.

⁵⁰⁶ Ala-Kapee & Valkonen 1982, 643–647, 674–675.

sahalla päästiin aloittamaan vasta vuonna 1920, jolloin sitä hallinnoinut Oy Martinniemi Ltd yhdistettiin osaksi Raahen Puutavaraosakeyhtiön seuraajaa Raahe Oy:tä.⁵⁰⁷

Vaikka vielä ensimmäisenä rauhan talvena hakkuita ei Kitkalla päästy jatkamaan, alkoivat ne pian jälleen mittavina, sillä metsähallitus oli halukas myymään paljon puita Kitkan rannoilta saadakseen siirtolaitosten ostamisesta syntyneet kulut peitetynsi. Vuonna 1919 metsähallitus tarjosi Kitkan hoitoalueelta ostettavaksi reilut 19 000 runkoa, mutta ostajat katsoivat määrän vielä niin pieneksi, ettei sen hakkaaminen olisi tullut kannattavaksi. Seuraavana vuonna myytäväksi tarjottiinkin vielä saman verran lisää puutavaraa, jotta rungot olisivat menneet kaupaksi.⁵⁰⁸

Talvella 1919–20 Oy Martinniemi Ltd:n hakkuut Kitkan alueella pääsivät vihdoin alkamaan. Hakkuiden alettua ryhdyttiin jälleen rakennusmestarin johdolla laittamaan kuntoon rapautumaan päässyttä siirtorataa, ja niinpä kesällä Kitkalta saatiin taas siirrettyä 94 000 tukkia Livojärveen. Tukkeja hankki vedenjakajan takaa myös samainen Adolf Koivisto, joka oli aikanaan tullut Emil Granfeltin mukana Hausjärveltä ensin Keuruulle ja sitten Martinniemeen sahanhoitajaksi. Töiden loputtua Granfeltin palveluksessa hän oli ensin vuonna 1908 vuokrannut ja kuusi vuotta myöhemmin ostanut vuonna Iissä sijainneen Tikkasen pienen höyrysahan. Parhaimpina vuosina siellä sahattiin 15 000 tukkia vuodessa, joten sen merkitys jäi hyvin vähäiseksi huolimatta näinkin kauas ulotetuista puuhankinnoista. Ilmeisesti nämäkin tukit päätyivät loppujen lopuksi jonkun toisen haltuun, sillä niistä ei ole mainintaa Iijoen Uittoyhdistyksen vuosikertomuksissa.⁵⁰⁹

Kesälle 1921 Akanlahden kautta kulkevien tukkimäärien odotettiin kasvavan vielä huomattavasti suuremmaksi, joten talven jälkeen aloitettiin useamman vuoden kestäneet suuret korjaustyöt tukinsiirtolaitoksen kunnostamiseksi⁵¹⁰. Myös toisenlaiseen

⁵⁰⁷ OMA MH IT Ea4:23 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Ylimetsänhoitaja Emil Wichmannille 21.11.1918; Vapaakirjekortti Edv. af Hällströmiltä Ylimetsänhoitaja Emil Wichmannille 10.12.1918; OMA MH KH HId:1 Selostus Kruununmetsäntaloudesta Kitkan hoitoalueessa vuonna 1919 ynnä tilastollisia tietoja siitä, 18; Könönen 1981, 37–51; Itkonen 1998, 137.

⁵⁰⁸ OMA MH KH HId:1 Selostus Kruununmetsäntaloudesta Kitkan hoitoalueessa vuonna 1919 ynnä tilastollisia tietoja siitä, 3.

⁵⁰⁹ OMA Kertomus Iijoen Uittoyhdistyksen toiminnasta vuonna 1921; OMA MH KH HId:1 Selostus Kruununmetsäntaloudesta Kitkan hoitoalueessa vuonna 1920 ynnä tilastollisia tietoja siitä; OMA MH IT Ea4:23 Vapaakirje-kortti Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällströmiltä Ylimetsänhoitaja Emil Wichmannille 3.7.1920; Paasio 1951, 90; Könönen 1981, 13–15, 31; Itkonen 1998, 137.

⁵¹⁰ KA MH III Hda:15 55, Tilittäin annettava työilmoitus Kitkan-Livojärven tukinsiirtol. ja Kirveskanavan korj. työssä. 4.5.1921; OMA MH KH BVf:1 Kunnostettujen uittoväylien luettelo; OMA MH KH HId:1 Selostus Kruununmetsäntaloudesta Kitkan hoitoalueessa vuonna 1921 ynnä tilastollisia tietoja siitä.

päätökseen olisi voitu päätyä, sillä siirtoradan puuosat alkoivat olla sen verran huonossa kunnossa, että pohdittiin hakkuiden tehostamista muutaman vuoden ajaksi ja sen jälkeen siirtoradan käytön lopettamista toistaiseksi⁵¹¹. Korjaustöissä lahonneita puuosia uusittiin niin ränneistä, padoista kuin siirtoradastakin, mihin tarkoitukseen tarvittavat puut saatiin laitoksen lähiympäristöstä. Myös rakennusten kattoja uusittiin ja tukkirännien kiviarkkuihin lisättiin kiviä. Lisäksi Kirveskanavalla ja Äimälammella sijaitsevilla metsäsaunoilla tehtiin korjaustöitä, jotka tosin viivästyivät määrärahojen loppuessa kesken. Loppuun työt saatiin siellä vasta vuoden 1925 marraskuussa.⁵¹²

Talvella 1920–1921 Kitkan hoitoalueella olikin jälleen suuria hakkuita, sillä siirtolaitoksen kautta uitettavaksi hakattiin valtionmetsistä 171 000 tukkia, joiden lisäksi Livojärven tienoon hakkuista kertyi Ab Uleå Oy:n hakkuista 86 000 tukkia Kirveskanavan kautta uitettavaksi. Näiden lisäksi myös Kuusamon kirkonkylän jakokunnan metsistä hakattiin suuri määrä tukkeja, jotka kuitenkin päädyttiin siirtämään traktoreilla Kuusamojärven vesistöön Kitkan sijaan. Kitkalta tulleen suuren puumäärän uittaminen ei ollut ongelmatonta, sillä varhaisen talventulon vuoksi noin 30 000 tukkia jäi talvehtimaan osin Kirveskanavaan ja osin sen niskaan uiton käytyä mahdottomaksi 10. lokakuuta.⁵¹³

Siirtorataa käyttivät tuona kesänä Oy Martinniemi Ltd:n lisäksi Kitkalle ensimmäistä kertaa hankinta-alueensa ulottaneet Oy Rauma Wood Ltd sekä Iin Puutavara Oy, jonka takana oli ilmeisesti käytännössä Raahe Oy⁵¹⁴. Raumalaisten kiinnostus tukkien hankinnassa suuntautui yhä enemmän Iijoelle, sillä se rakensi Haukiputaan Halosenniemen sahan, joka alun perin valmistui vuonna 1921, mutta

⁵¹¹ OMA MH IT Ea4:23 Metsähallituksen Insinööriosasto Kitkan hoitoalueen Metsänhoitajalle 11.11.1921 (jäljennös).

⁵¹² KA MH III Hda:15 55, Kustannusarvio Kitkan-Livojärven tukinsiirtolaitoksen ja Kirveskanavan sekä Kellinsalmen padon korjaamiseksi ja kuntoonpanemiseksi, ynnä tukinsiirtoradan apteeramiseksi paperipuiden kuljetukseen 28.8.1923; KA MH III Hda:15 55, Kustannusarvio korjaustöille Kirveskanavalla 21.2.1922; KA MH III Hda:15 55, Kustannusarvio Livojärvestä laskevien kirveskanavien ja Kellinsalmen säästöpadon tarpeellisista korjauksista ensi kesän uitto varten 3.10.1925 (jäljennös); KA MH III Hda:15 55, Tilittäin annettava työilmoitus Kitkan hoitoalueessa Kellinsalmen säästöpadon ja Kirveskanavien korjaustyössä 10.11.1925.

⁵¹³ KA MH III Hda:15 55, Kitkan hoitoalueen metsänhoitaja Edv. af Hällström metsähallitukselle 29.10.1920; OMA MH IT Ea4:23 Erikoislaskelmat Kitkan-Livojärven tukinsiirtolaitoksen ja Kirveskanavan käyttämisestä suoritettavien korvausmaksujen jakaantumisesta uittajien kesken vuonna 192; OMA MH KH HId:1 Selostus Kruununmetsäntaloudesta Kitkan hoitoalueessa vuonna 1921 ynnä tilastollisia tietoja siitä, 21–22.

⁵¹⁴ OMA MH IT Ea4:23 Erikoislaskelmat Kitkan-Livojärven tukinsiirtolaitoksen ja Kirveskanavan käyttämisestä suoritettavien korvausmaksujen jakaantumisesta uittajien kesken vuonna 1921; OMA MH IT Ea4:23 Kitkan hoitoalueen Lisä-luovutus ja tuloilmoitus joulukuulta 1920.

tuhouduttuaan kahdesti tulipalossa pääsi aloittamaan varsinaisesti toiminnan vasta vuonna 1923. Sahan alun ongelmista ja ensimmäisten vuosien pienestä kapasiteetista johtuen tukkien hinauksia Iijoelta Raumalle jatkettiin aina vuoteen 1925 asti.⁵¹⁵

Samaan aikaan yhtiö laajensi myös pinotavaran hankinnan samoille tienoille saadakseen raaka-ainetta uudelle sellutehtaalleen Raumalla⁵¹⁶. Niinpä vuonna 1920 leimattiin Kitkan hoitoalueen eteläisessä osassa sijaitsevasta viidennestä vartiopiiristä, 184 000 paperipuuta ja muutamaa vuotta myöhemmin vielä lähes saman verran lisää⁵¹⁷. Yhtiön toiminnan laajentaminen näin suureksi kaukana sen synnyinseudulta mahdollisti raumalaisten vuonna 1917 valtion kanssa tekemät konsessiokaupat 200 000 tukista ja miljoonasta paperipuusta Pohjois-Suomessa⁵¹⁸.

Oy Rauma Wood Ltd:n lisäksi varsinkin Raahe Oy alkoi osoittaa kiinnostusta Iijoen vesistöjen paperipuihin. Yhtiön pitkään jatkunut tappiollinen toiminta nimittäin johti vuosina 1925–1926 sen omistussuhteiden ja johdon täydelliseen muutokseen sekä strategian vaihtoon. Muutoksen myötä Martinniemessä sijaitsevia laitoksia ryhdyttiin nopeasti kehittämään ja paikalle päädyttiin rakentamaan puuhiomo, joka oli ensimmäinen laatuaan Iijokilaaksossa. Sen avulla pystyttiin hyödyntämään Pohjois-Suomen paperipuuvaroja jo omalla tehtaalla pelkän viennin sijaan sekä sahan sahausjätettä, joka oli aiemmin nähty vain ongelmana. Kuusamon pitäjän alueelta arvioitiin saatavan suunnattomat määrät paperipuita, mutta uittomatkojen ja -vaikeuksien takia silloin tulivat kyseeseen vain parhaimmilla paikoilla sijaitsevat metsät. Paperipuiden myyntiä häytti myös se, ettei niille ollut silloisen Kuusamon alueella vaihtelevan kysynnän takia mitään vakiintunutta hintatasoa.⁵¹⁹

Paperipuun kysynnän noustessa tuli myös ajankohtaiseksi suunnitella tukinsiirtolaitoksen muuttamista myös sen kuljetukseen sopivaksi. Pienpuun kuljetus siirtoradan kautta ei sen alkuperäisessä muodossa onnistunut, sillä lyhyt, 2 metrin mittainen paperipuu ei pysynyt siirtoradalla. Sitä varten ratapyöräparien väliin olisi

⁵¹⁵ Könönen 1981, 76; Kahiluoto 1990, 77.

⁵¹⁶ Kahiluoto 1990, 72–79.

⁵¹⁷ OMA MH IT Ea4:23 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Ylimetsänhoitaja Emil Wichmannille 18.12.1920, 23.12.1920; OMA MH PP Eae:5 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Pohjanmaan Piirikuntakonttorille 26.5.1923.

⁵¹⁸ Kahiluoto 1990, 77–79.

⁵¹⁹ OMA MH PP Eae:5 Kitkan hoitoalueen aluemetsänhoitaja Wäinö Riutta Pohjanmaan Piirikuntakonttorille 14.9.1926; Könönen 1981, 54–55; Rytkönen 1989, 125.

pitänyt asettaa piikillisiä rata-akseleita ja välipuita.⁵²⁰ Tukkeja pienempää puutavaraa ei siirtoradan kautta kuitenkaan uskallettu lähteä kuljettamaan ennen sen viimeistä toimintavuotta⁵²¹.

Siirtoradan toiminnan ensimmäisinä vuosina sen ahkerin käyttäjä oli ollut Ytterstfors Trävaru Ab, mutta sodan päätyttyä se ei enää ollut kiinnostunut Kitkan metsistä, joista se olisi joutunut käymään aikaisempaa kovempaa kilpailua. Ruotsalaiset yhtiöt jatkoivat kylläkin toimintaansa Suomen puolella edelleen, sillä ne pystyivät vielä 1920-luvun alkupuolella hankkimaan tukkeja Suomesta halvalla niille edullisten valuuttakurssien ansiosta, mutta vuoden 1924 jälkeen suhdanteet tasaantuivat. Kun vielä samaan aikaan Suomen sahateollisuuden raaka-aineen tarve kasvoi koko ajan, väheni länsinaapurin sahojen kiinnostus Suomen metsiin huomattavasti.⁵²² Ytterstfors Trävaru Ab lopettikin hankintansa Iijoen vesistöä kokonaan vuonna 1925, eikä 1930-luvulta lähtien alueella nähty juuri muitakaan ruotsalaisia yhtiöitä⁵²³.

4.4.2. Uitto tehostuu

Muutaman vuoden suurten hakkuiden jälkeen vähenivät metsätyöt jälleen Kitkan läheisyydessä olennaisesti. Englannissa puhjennut vuonna 1921 kaivoslakko lamautti viennin, ja hintojen laskiessa sahaliikkeet supistivat ostoksiaan. Syksyllä Pohjois-Suomessa valtion metsistä huutokaupalla tarjotuista puista 94 % jäikin vaille ostotarjousta.⁵²⁴ Kitkalla myynti oli vielä vaikeampaa, sillä seudulta ei löytynyt enää valtion metsiäkään, joissa puusto olisi ollut mäntyvoittoista⁵²⁵. Tuntsa- ja Oulankajoen vesistöalueella olikin 1920-luvun alkupuolella metsistä jo 54 % kuusivaltaisia, mikä oli huomattavasti enemmän kuin muilla Suomen päävesistöalueilla⁵²⁶.

⁵²⁰ KA MH III Hda:15 55, Kustannusarvio Kitkan-Livojärven tukinsiirtolaitoksen ja Kirveskanavan sekä Kellinsalmen padon korjaamiseksi ja kuntoonpanemiseksi, ynnä tukinsiirtoradan apteeramiseksi paperipuiden kuljetukseen 28.8.1923.

⁵²¹ OMA MH PP Eae:5 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Pohjanmaan Piirikuntakonttorille 20.7.1929 (jäljennös).

⁵²² Pöntynen 1932, 24–28.

⁵²³ Itkonen 1998, 137–138.

⁵²⁴ Helander 1949, 129.

⁵²⁵ OMA MH IT Ea4:23 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Ylimetsänhoitaja Emil Wichmannille 5.6.1920.

⁵²⁶ Ilvessalo 1929, 18–20, 74, 77.

Kun kysyntä ja tarjonta eivät seudulla kohdanneet, hiipuivat metsäkaupat jälleen Kitkalla. Siirtorata jäi vuonna 1922 kokonaan käyttämättä, minkä takia korjaustöitä Kirveskanavalla voitiin hyvin jatkaa⁵²⁷. Tilanteen jatkuessa seuraavana vuonna samanlaisena päätettiin puolestaan suoristamaan siirtoradan loppuosassa ollut mutka, joka oli aiheuttanut paljon ongelmia siirtotyössä⁵²⁸. Siirtoradan kiskot kiinnitettiin uusiin penkkoihin rakennusmestari Hugo Ojasen johdolla, joskin tämä työ jäi sillä erää 700 metrin matkalta kesken pakkasten alettua⁵²⁹.

Muutenkin koko Iijoen vesistöissä alettiin keskittyä uiton tehostamiseen ja uittoaikojen lyhentämiseen. Osakeyhtiö Iijoen Uittokaluston toiminnan painopiste siirtyi kaluston hankinnasta enemmän väylien kunnostamiseen. Se perkesi pääväylän koskia koko pääväylän matkalta, minkä lisäksi mataliin ja leveisiin kohtiin rakennettiin uittoa helpottamaan pukeista ja lautaliisteistä jopa useita satoja metrejä pitkiä pukituksia. Myös pukkipatojen ja vettä paremmin säätelevien pienten säästöpatojen määrää lisättiin koko vesistön alueella. Ensimmäinen suurempi ja tehokkaampi säästöpato puolestaan rakennettiin vuonna 1924 Kostonniskaan säätelemään koko suuren Kostonjärven ja siihen laskevien jokien vesiä.⁵³⁰

Kirveskanavan kautta tapahtunut uitto nopeutui huomattavasti, kun uittoväyliä parannettiin koko reitin varrelta. Kostonjärvellä uittoa helpotti myös vuonna 1923 hankittu höyryvarppaaja Kosto⁵³¹. Jotta mahdollisimman suuri osa puutavarasta olisi saatu merenrantaan asti yhden kesän aikana, alettiin 1920-luvulla Kostonjoella myös järjestää useampia uittoja kesässä⁵³². Iijoella ja sen sivujoilla suoritettiin pitkään useita yhteisuittoja kesässä, kunnes vuodesta 1933 lähtien väylien parantumisen myötä kaikilla joilla voitiin suorittaa ainoastaan yksi yhteinen uitto⁵³³. Kitkalta tulleet puut uitettiin pitkään alkumatkasta niiden ostajien toimesta, mutta lopulta vuonna 1929 Kostonjoen yhteisuitto ulotettiin Livojärvelle asti⁵³⁴. Uiton tehostumisen ansiosta

⁵²⁷ OMA MH KH HId:1 Tilastollinen selostus Kitkan hoitoalueen metsätaloudesta vuonna 1922, 31, 38.

⁵²⁸ KA MH III Hda:15 55, Uno Eriksson metsähallitukselle 19.2.1921.

⁵²⁹ OMA MH KH HId:1 Tilastollinen selostus Kitkan hoitoalueen metsätaloudesta ajalta 1.7 – 31.12. vuonna 1923, 14–15.

⁵³⁰ OMA Kertomus Iijoen Uittoyhdistyksen toiminnasta vuonna 1924, 17; Paasio 1951, 35–36; Itkonen 1998, 38–41.

⁵³¹ Paasio 1951, 30.

⁵³² OMA Kertomus Iijoen Uittoyhdistyksen toiminnasta v. 1929, 6; Paasio 1951, 26–27.

⁵³³ OMA Kertomus Iijoen Uittoyhdistyksen toiminnasta v. 1933, 4; OMA Kertomus Iijoen Uittoyhdistyksen toiminnasta v. 1934, 4.

⁵³⁴ OMA Kertomus Iijoen Uittoyhdistyksen toiminnasta v. 1928, 9; OMA Kertomus Iijoen Uittoyhdistyksen toiminnasta v. 1929, 8.

saatiinkin vuodesta 1925 lähtien kaikki Kostolla talvehtinut puutavara merenrantaan vuodessa, kun aiemmin tukkeja oli saatu tässä ajassa Iijoen alajuoksulle vain satunnaisesti⁵³⁵.

Höyryvarppaaja Kosto. PK.

Oli kuitenkin selvää, että Kirveskanavan kautta uitettaessa tukkeja ei voitu saada yhdessä vuodessa merenrantaan, minkä takia Kitkalta tulevan puutavaran kuljetuskustannukset nousivat korkeiksi. Vaikeuksia yhteisuitolle aiheutti myös puiden saapuminen Kostonhaaran ja Kollajan välille varsin epätasaisesti pitkien etäisyyksien takia, mistä syystä kaikkien tukkien uittaminen kerralla oli Iijoella pitkään mahdotonta⁵³⁶. Niinpä mietittiin edelleen uiton siirtämistä Kirveskanavalta Livojokeen, joka oli jo perattu huomattavasti aikaisempaa parempaan kuntoon⁵³⁷.

Tämä olisi ratkaissut monia ongelmia, sillä myös Livojoen yläjuoksun ja Kirveskanavan käyttö samaan aikaan oli vaikeaa. Esimerkiksi vuonna 1924 Ab Uleå Oy uitti Mäntyjärivistä Mäntyjoen kautta Livojokeen tukkeja, mitä varten se tarvitsi vettä Livojärvestä. Ongelmaksi tuli kuitenkin se, että samaan aikaan Raahe Oy uitti

⁵³⁵ OMA Kertomus Iijoen Uittoyhdistyksen toiminnasta vuonna 1925, 3; Paasio 1951, 26–27.

⁵³⁶ OMA Kertomus Iijoen Uittoyhdistyksen toiminnasta vuonna 1920, 5.

⁵³⁷ OMA Kertomus Iijoen Uittoyhdistyksen toiminnasta vuonna 1924, 17; OMA MH KH Hid:1 Metsähallituksen Insinööriosasto Maankäyttöosastolle 4.4.1925 (jäljennöksen jäljennös); OMA MH KH BVf:1 Luettelo vuosina 1925–1929 Kitkan hoitoalueen kuntoon pantavista lauttausväylistä ja teistä.

siirtolaitoksen ja Kirveskanavan kautta puutavaraa, mitä varten puolestaan veden säilöminen Livojärnessä oli välttämätöntä. Metsähallitus toivoikin yritysten pääsevän yhteisymmärrykseen patojen avoimena pitämisestä. Uittosäännössä mainittiin, että Livonniskan patoa sai pitää suljettuna vedenpinnan kohottamiseksi Kirveskanavan uittoa varten, joten siinä mielessä veden laskeminen Livojokeen jäi pitkälti Raahe Oy:n armeliaisuuden varaan niin kauan kuin sen uitto oli kesken.⁵³⁸

4.4.3. Siirtoradan viimeiset vuodet

Kahden vuoden tauon ja suurten korjausten jälkeen siirtorataa päästiin jälleen käyttämään kesällä 1924 Raahe Oy:n uittaessa 48 000 tukkia vedenjakajan takaa. Seuraavana kesänä puolestaan Ab Uleå Oy käytti laitosta pitkästä ajasta siirtäessään 34 000 tukkia Kitkalta Iijoen vesistöön. Uitettavat tukkimäärät olivat sangen pienet verrattuna aikaisempiin, ja niinpä laitoksen työt kestivät jälkimmäisenä vuonna ainoastaan 8 päivää vapaat helluntaipyhät mukaan lukien. Kitkan alueen laadukkaiden tukkipuiden vähydestä kertoo osaltaan myös se, että vuonna 1925 laitoksen kautta kulkeneista tukeista ainoastaan vajaa 500 oli yli 9 metrisiä.⁵³⁹ Suurikokoiset puut alkoivat olla vähissä muuallakin, minkä takia hakkuisiin alettiin kelpuuttaa yhä pienempiä tukkeja. Esimerkiksi Ab Uleå Oy:n mäntytukkien keskikuutiosisältö putosi Oulun piirissä vuosina 1925–1929 7,71:stä 5,79 kuutiojalkaan⁵⁴⁰. Vertailun vuoksi mainittakoon, että vedenjakajan takaisten hakkuiden tyvitukkien keskikoko lähenteli hakkuiden alkuvuosina kahtakymmentä kuutiojalkaa⁵⁴¹.

Ab Uleå Oy:n kiinnostuksen väheneminen Kitkan metsiin johtui paljolti sen Kuusamojärven ja Iijärven välille rakentamasta tukinsiirtolaitoksesta, jonka avulla se sai jälleen monopoliaseman laajan alueen metsiin. Tämä helpotti yhtiön toimintaa

⁵³⁸ OMA MH KH HVd:1 Iijoen uittosääntö vuodelta 1916 ja korjauksineen vuodelta 1919; OMA MH PP Eae:5 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström A.b. Uleå O.y.:n piirikonttorille 22.3.1924 (jäljennös); OMA MH PP Eae:5 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Raahe Oy:n metsäkonttorille 22.3.1924 (jäljennös).

⁵³⁹ OMA MH PP Eae:5 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Pohjanmaan Piirikuntakonttorille 18.4.1925; OMA MH PP Eae:5 Pöytäkirja tehty puunkuljetuksesta Kitkan-Livojärven tukinsiirtolaitoksella kesällä vuonna 1925.

⁵⁴⁰ OMA UM IIE:2 Ab. Uleå Oy:n Oulun metsäkonttorin vuosikertomus v:lta 1935, Liite N:o 2.

⁵⁴¹ Ks. luku 3.2.2. Arvio perustuu kauppakirjoihin ja hakattujen tukkien kokoon. Tarkkoja kuutiolavuuksia vanhemmista hakkuista ei ole mahdollista saada selville, mutta esimerkiksi Ab Uleå Oy:n Kitkan hoitoalueelta talvella 1914–1915 hakattujen tyvitukkien koko oli 18,4 j³ ja latvatukkien 8,7 j³. OMA UM IICc:3 Tabla öfver utdrifna skogar 1914–1915.

huomattavasti, sillä vuonna 1915 puutavarayhtiöiden maanhankinta oli kielletty asetuksella, jonka aluksi menestyksekkäästä kiertämisestä huolimatta puutavarayhtiöt joutuivat raaka-aineen hankinnassa turvaamaan entistä enemmän puukauppoihin ja jo omistamiinsa tiloihin⁵⁴². Kuusamojärvestä tukit oli pitkään vedetty hevosvoimin Iijärveen, mutta siirtotyö tehostui huomattavasti 1920-luvulla, kun paikalle saatiin lopulta rakennettua siirtorata.

Vanttajan kaksiraiteisella tukinsiirtolaitoksella pystyttiin siirtämään yhdessä työvuorossa 1600–2400 tukkia, ja viimeisinä vuosina enemmänkin, joten sen kuljetuskyky oli jonkin verran heikompi kuin Kitkajärven siirtoradan. Kuljetuskustannukset Vanttajalla puolestaan olivat hieman isommat kuin Akanlahdella. Laitoksen toimintaan oltiinkin varsin tyytyväisiä, sillä kuljetus ole sen avulla huomattavasti nopeampaa ja halvempaa kuin hevosilla. Lisäksi tukit saatiin entiseen verrattu vuotta aikaisemmin – ja ehtivätpä jotkut vielä ensimmäisenä vuotenakin – Iin erottelulle saakka. Aikaisempaan verrattuna säästöjä toivat työvoimakulujen ja korkokulujen pieneneminen sekä puutavaran hukkumisen huomattava väheneminen.⁵⁴³ Vanttajan siirtorataa käytettiin varsin ahkerasti, sillä sen toiminnan aikana ainoastaan yhtenä kesänä siirrettiin Iijoen vesistöön vähemmän tukkeja Kuusamojärvestä kuin Kitkasta⁵⁴⁴.

Vuoden 1925 jälkeen Kitkan alueen hakkuut loppuivat jälleen hetkeksi taloudellisen tilanteen heikettyä, mutta uuden noususuhdanteen myötä vuonna 1927 metsäyrietykset ostivat jälleen kilpaa puita Kuusamosta ja Posiolta⁵⁴⁵. Niiden tuloksena Raahe Oy käynnisti talvella 128 000 tukin hakkuut Kitkan seudulla, joten siirtolaitoksen kunnostaminen tuli taas ajankohtaiseksi⁵⁴⁶. Rakennusmestari Hugo Ojanen saapuikin ennen vuoden 1927 joulua Akanlahdelle laittaakseen siirtoradan taas uittokelpoiseen

⁵⁴² Karjalainen 2000, 169–192.

⁵⁴³ OMA MH PP Eae:5 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Pohjanmaan Piirikuntakonttorille 18.4.1925; OMA UM IIE:2 Årsberättelse m.m. – papper år 1924; OMA UM IIE:2 A.B. Uleå O.Y:n Metsäosaston Vuosikertomus v:lta 1928; Piispanen 1923, 305; Paasio 1951, 34.

⁵⁴⁴ OMA UM IIE:2 A.B. Uleå O.Y:n Metsäosaston toimintakertomukset 1923–1930.

⁵⁴⁵ OMA UM IIE:2 A.B. Uleå O.Y:n Metsäosaston vuosikertomukset 1926–1928.

⁵⁴⁶ OMA MH PP Eae:5 Kitkan hoitoalueen aluemetsänhoitaja Wäinö Riutta Pohjanmaan Piirikuntakonttorille 31.3.1928.

kuntoon⁵⁴⁷. Kesällä varsinkin Kirveskanavalla oli ruuhkaa, sillä Raahe Oy:n lisäksi myös ruotsalainen Kramfors Ab uitti Livojärvestä 134 936 tukkia⁵⁴⁸.

Seuraavanakin vuonna siirtolaitos oli ahkerassa käytössä, sillä Ab Uleå Oy, Kemi-yhtiö ja rovaniemeläinen liikemies A. Kuusela siirsivät sen kautta vajaat 77 705 tukkia. Näiden lisäksi Kitkalta siirrettiin myös Ijoen vesistöön myös Kuuselalle kuuluneet 42 760 ratapölkkyä, joiden puomipuiksi hänen vähäinen tukkimääränsä oli luultavasti tarkoitettu. Ratapölkkyjen kulku siirtoradan kautta onnistui yli kaikkien odotusten, vaikka laitosta ei niiden kuljettamiseen ollutkaan suunniteltu. Niiden siirtämisen mahdollistamiseksi lisättiin vain kettinkien väliin välipuita niihin kohtiin, joissa niitä ei tarpeeksi tiheässä ollut. Lisäksi rakennettiin suojat konehuoneille ja suojapohjat okapyörän akselin yli. Ratapölkkyjä saatiin siirrettyä vuorokaudessa keskimäärin 10 690 kappaletta eli lähes tuplasti enemmän kuin tukkeja.⁵⁴⁹

Ab Uleå Oy:n ja Kemi-yhtiön tukit uitettiin samana kesänä tavalliseen tapaan Kirveskanavan kautta Koitijärveen talvehtimaan, mutta Kuusela päätti sen sijaan suunnata puidensa kanssa Livojoelle. Väylä oli edelleen liian vaikeakulkuinen kannattavaa tukkien uittoa varten, mutta pienempien ratapölkkyjen uittaminen onnistui siinä paremmin. Ongelmana tosin oli, että joen yhteisuitto oli siltä vuodelta ehditty jo suorittaa, minkä takia Kuuselan piti kuljettaa puut omana yksityisuittona. Siitäkin huolimatta puut ehdittiin uittaa vielä saman vuoden aikana aina Ijoen alajuoksulle asti, minne ne saapuivat syyskuun 30. päivänä.⁵⁵⁰ A. Kuuselan kokeilu olisikin voinut saada tulevaisuudessa jatkoa, mikäli metsäteollisuus ei olisi ajautunut vielä saman vuoden aikana suuriin ongelmiin.

Vuosina 1927–1929 metsätalouden noususuhdanne oli lisännyt hakkuita vedenjakajan takaisilla seuduilla, mutta pitkään niistä ei ehditty iloita, sillä jo vuoden 1928 aikana sahataloudessa oli alkanut käänne jälleen huonompaan suuntaan. Tuotannon kasvattaminen oli koventanut kilpailua puuvaroista, eikä tukkien hinnoissa tapahtunutta nousua saatu siirretyksi sahatavaran hintaan.⁵⁵¹ Vielä 1900-luvun

⁵⁴⁷ OMA MH PP Eae:5 Kitkan hoitoalueen aluemetsänhoitaja Wäinö Riutta Pohjanmaan Piirikuntakonttorille 9.1.1928.

⁵⁴⁸ OMA IU Y I Ed:1 1928, Kramfors Akitebolag, Exakt virkesanmälan till Ijoels Flottningsförening.

⁵⁴⁹ OMA MH PP Eae:5 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hällström Pohjanmaan Piirikuntakonttorille 20.7.1929 (jäljennös); OMA UM IIE:2 A.B. Uleå O.Y:n Metsäosaston Vuosikertomus v:lta 1929.

⁵⁵⁰ OMA Kertomus Ijoen Uittoyhdistyksen toiminnasta v. 1929.

⁵⁵¹ Saari 1932, 52–56; Helander 1949, 131; Ahvenainen 1984, 332.

alkupuolella ylivoimaisesti suurin osa kustannuksista sahatukkien hankinnassa vedenjakajan takaa – ja monilta muiltakin kaukaisilta seuduilta – syntyi hakkuista ja ajosta sekä uitosta. Näiden toimintojen tehostuessa, yhteistyön lisääntyessä ja uittomäärien kasvaessa kuljetuskulut pienenivät, mutta samaan aikaan koventunut kilpailu puutavarasta nosti kantohintoja sitäkin enemmän. Esimerkiksi Ab Uleå Oy:n sahatukkien hankinnassa vuonna 1929 kantohinnan osuus oli 17,88 mk, hakkuun ja ajon 10,60 mk, uiton 6,58 mk ja hallintokustannusten 2,26 mk tukilta⁵⁵². Sahanomistajayhdistys yrittikin velvoittaa jäsenensä jo vuonna 1929 alentamaan tuotantoa tarjonnan pienentämiseksi siinä kuitenkaan mainittavasti onnistumatta. Seuraavina vuosina tuotanto sen sijaan pieneni enemmän kuin olisi haluttukaan, sillä vuonna 1929 tapahtunut New Yorkin pörssiromahdus ajoi myös koko metsäteollisuuden suuriin ongelmiin.⁵⁵³

Pohjoisessa kilpailukyvyn säilyttäminen oli erityisen vaikeaa pitkistä etäisyyksistä ja ankarista luonnonolosuhteista johtuen. Suurimpiin ongelmiin vaikeissa olosuhteissa joutui Ab Uleå Oy, jonka sahat olivat vanhentuneita ja joka ei ollut monien muiden metsäyhtiöiden tapaan laajentanut toimintaansa kemiallisen metsäteollisuuden puolelle, vaikka sitä oli moneen otteeseen suunniteltu⁵⁵⁴. Se kylläkin hakkasi omista metsistään propsi- ja paperipuuta, mutta möi ne vesistöjen varsien tehtaille tai laivasi ulkomaille, jolloin niistä saadut tuotot jäivät pieniksi⁵⁵⁵. Ongelmia aiheutti myös yhtiön korkeaksi noussut velkataakka, joka rajoitti toiminnan kehittämistä, vaikka siihen halukkuutta olisikin ollut⁵⁵⁶.

Ab Uleå Oy joutui supistamaan toimintaansa jatkuvasti 1920-luvun puolivälistä lähtien säilyäkseen kilpailukykyisenä. Korkeasaaren saha lopetti toimintansa vuonna 1928 ja seuraavana kesänä jäi seisomaan Varjakan saha. Näiden sahojen koneita siirrettiin Pateniemen sahalle, joka jäi yhtiön ainoaksi sahaksi yhtiön myytyä vuonna 1929 Toppilan sahan. Sen paikalle kohosi kahta vuotta myöhemmin sulfiittitehdas englantilaisen Dixonin perheen perustaman Toppila Oy:n toimesta, josta pian tuli yksi Iijoen suurimmista paperipuun uittajista. Lopullisesti Ab Uleå Oy:n toiminta päättyi

⁵⁵² OMA UM IIE:2 Ab Uleå Oy:n metsäosaston toimintakertomus 1929.

⁵⁵³ Saari 1932, 53–56; Ahvenainen 1984, 331–332.

⁵⁵⁴ Virtanen 1982, 121–123; Virtanen 2003, 42–55.

⁵⁵⁵ OMA UM IIE:2 Ab Uleå Oy:n metsäosaston toimintakertomus 1929.

⁵⁵⁶ Virtanen 1982, 121–126; Virtanen 2003, 42–55.

sen sulautuessa 1936 Kajaanin Puutavara Osakeyhtiöön, jonka tytäryhtiöksi yhtiö oli joutunut jo vuonna 1927.⁵⁵⁷

Lama iski ankarasti myös Iijoelle, missä uittoon ilmoitettujen tukkien määrä laski nopeasti: vuonna 1928 uitettiin 2,1 miljoonaa, seuraavana vuonna 1,5 miljoonaa ja 1930 enää 1,0 miljoonaa tukkia⁵⁵⁸. Pientavaran suhteen tilanne oli vielä huonompi, sillä sen markkinat tyrehtyivät Pohjois-Suomessa käytännössä kokonaan. Metsätalouden tilanne paheni seuraavina vuosina entisestään, kun hakkuiden supistamisen lisäksi myös puutavaran hintoja piti laskea tuntuvasti.⁵⁵⁹ Sahatukkien kantohinnat putosivat laman aikana noin puoleen aiemmasta, joskin alueelliset erot olivat toisinaan suuria⁵⁶⁰.

Metsätalouden ongelmien takia ahtaalle joutui varsinkin maatalousväestö, sillä puun kysynnän supistuessa savottojen määrä väheni monin paikoin murto-osaan aiemmasta. Suuren työttömyyden takia myös metsätyömiesten palkat laskivat vuodesta 1929 vuoteen 1932 noin 30 %, minkä seurauksena hyvänkin työmiehen oli vaikea elättää perhettään puhumattakaan niistä, jotka eivät töitä löytäneet.⁵⁶¹ Erityisen pahaksi tilanne muuttui tuotantokeskuksista kaukana sijaitsevilla alueilla, mistä raaka-ainehankintoja supistettiin ensimmäisenä. Näin kävi myös Kitkan ja Kuusamojärven seuduilla, sillä tukkien hankkiminen vedenjakajan takaisilta alueilta olisi tullut yhtiöille aivan liian kalliiksi. Niinpä hakkuut hiljenivät seudulla useaksi vuodeksi, ja kesän 1929 jälkeen päättyi myös Akanlahden siirtoradan toiminta.

5. NELJÄ VUOSIKYMMENTÄ UITTOA KITKALTA

Metsätaloutta on Suomessa tutkittu paljon, mutta yleensä makrohistoriallisella tasolla, jolloin toiminta pienemmässä mittakaavassa on helposti jäänyt unohduksiin. Suurien lukujen takaa on vaikea nähdä, millaiset metsäalan yritysten toimintatavat todella olivat

⁵⁵⁷ OMA UP II M0:1 Muistio Aktiebolaget Uleå Osakeyhtiön Hallinnolle ja Johtokunnalle huhtikuussa 1930; Ahvenainen 1984, 381; Virtanen 1982, 123, 130–131, 165; Karjalainen 2000, 225–226; Virtanen 2003, 50–55.

⁵⁵⁸ Paasio 1951, 120.

⁵⁵⁹ OMA UM IIE:2 Ab. Uleå Oy:n Oulun metsäkonttorin vuosikertomus v:lta 1931; OMA UM IIE:2 Ab. Uleå Oy:n Oulun metsäkonttorin vuosikertomus v:lta 1932.

⁵⁶⁰ Ahvenainen 1984, 373–375.

⁵⁶¹ Ahvenainen 1984, 374–378; Pöysä 1997, 77–79.

tai millaista puiden hankinta tietyllä alueelta oikeastaan oli. Akanlahden siirtolaitosten tarkastelu mikrohistorian näkökulmasta kuitenkin osoittaa, miten alan monet muutokset näkyivät paikallisesti.

1800-luvun jälkipuoliskolla sahateollisuuden tuotanto kasvoi nopeaa vauhtia, mikä muutti koko Suomen talouden rakennetta merkittävästi – oli kyse sitten liikemiehestä, talonpojasta tai palkkatyöläisestä. Puun kysynnän kasvaessa ja kilpailun kiristyessä hankinta-alueet ulotettiin niin kauas kuin se vesistöjä myöten oli mahdollista, sillä rannikon metsät oli nopeasti hakattu tyhjiksi ja maakuljetusten kustannukset nousivat korkeiksi.

Pian tämäkään ei enää riittänyt, vaan raaka-ainetta kipeästi kaivanneet sahayrittäjät laittoivat tukit kulkemaan myös vedenjakajien yli joko lihas- tai konevoimin. Tällä tavoin päästiin käsiksi lähes koskemattomiin metsävaroihin, joiden markkinoilla saavutettiin tukinsiirtolaitosten avulla helposti monopolimainen asema. Ensimmäiset vedenjakajien ylitykset tehtiin Etelä-Suomessa, missä kilpailu hupenevista metsävaroista kasvoi koko ajan, mutta pian pohjoisessakin oululaiset tukkiporvarit ulottivat raaka-aineen hankintansa Vienanmereen laskevan Kitkajärven puolelle.

Koska vaikeat kuljetusolosuhteet, suuren pääoman tarve sekä koveneva kilpailu vaikeuttivat tukkien hankintaa, ryhtyivät alan suurimmat toimijat Pohjois-Suomessa yhteistyöhön. Sen seurauksena J. W. Snellman G:son, G. & C Bergbom ja Leonard Candelin perustivat Iijoelle yhtiön nimeltä Ijo Avverknings och Flottningsbolag hoitamaan raaka-aineen hankintaa heidän sahoilleen. Yksi yhtiön suurista voimanponnistuksista oli Akanlahden ensimmäisen uittokanavan rakentaminen. Sen jäsenet olivat kiinnostuneita myös Kuusamojärven metsistä, mutta koska vastaavan siirtolaitoksen rakentaminen paikalle olisi tullut liian kalliiksi, jäivät metsät siellä pidemmäksi aikaa rauhaan.

Kitkan metsät olivat säilyneet pitkään metsäkaupoilta, sillä väliaikainen lohkojako isojakoa varten alueella saatiin suoritettua vasta 1886–1888. Vaikka kunnan kuljetusväylää ei alueelta vielä ollutkaan, alkoivat oululaiset yrittäjät ostaa huomattavia määriä puita Kitkan rannoilta, ja kaupankäynti kiihtyi entisestään Akanlahden siirtolaitoksen rakentamisen aloittamisen myötä. Sahojen edustajat tekivät kauppvoja pääasiassa alueen asukkaiden kanssa, sillä heiltä saatiin hyvien uittoyhteyksien päässä sijaitsevia puita edulliseen hintaan. Yhtiöt hankkivat omistuksiinsa myös metsiä

taatakseen raaka-aineen saatavuuden sahoille myös tulevaisuudessa. Vaikka puut vaihtoivat omistajaa usein hyvin halvalla, muuttivat metsäkaupat merkittävästi paikallisten väestön elämää, sillä osa asukkaista sai niistä suuria lisätuloja.

Valtion kanssa puukauppoja solmittiin sitä vastoin huomattavasti harvemmin. Tämä johtui huomattavasti kalliimmasta hintatasosta, sillä metsähallitus ei usein suostunut myymään runkojaan yhtiöiden tarjoamaan hintaan. Myös kruunun metsien selkeästi huonompi sijainti yksityisten maihin verrattuna sekä metsähallinnon kehittymättömyys alueella olivat kauppojen esteenä. Yksityisten metsien hupenemisen ja Kitkan hoitoalueen perustamisen myötä sahat alkoivat kuitenkin hankkia yhä enemmän tukkeja valtion metsistä.

Puiden ostaminen Kitkan metsistä oli vasta ensimmäinen osa niiden pitkästä matkasta metsistä Pohjanlahden sahoille, sillä talven hakkuiden jälkeen tukkien uitto merenrantaan kesti yleensä vielä kolme vuotta. Lähempänä rannikkoa sahojen suurin menoerä raaka-aineen hankinnassa oli sen osto, mutta Kitkan rannoilta kuljetuskustannukset nousivatkin moninkertaisiksi verrattuna niiden ostohintaan. Yhtiöiden vedenjakajan takaisista puista maksamia hintoja kritisoitiin, mutta suurien kuljetuskustannusten takia ne eivät olisi voineet maksaa lähellekään vastaavia summia kuin helpompien kulkuyhteyksien päässä sijainneista metsistä. Lisäksi pitkä uittoaika vaati käyttöön suuria pääomia, ja kun taloussuhdanteet saattoivat heilahdella muutaman vuoden kuluessa paljonkin, oli toiminta hyvin riskialtista.

Tukkien kuljettaminen vesitse oli huomattavasti helpompaa kuin maitse, mutta siihenkin tarvittiin paljon työvoimaa. Vaikka uittokanavan avulla päästiinkin käsiksi Maanselän takaisiin metsiin, osoittautui puiden saaminen Livojärveltä Iijokeen luultua haastavammaksi. Kitkalta tulleita tukkeja uitettiin vuosien saatossa sekä Livojokea että kaivettua Kirveskanavaa ja Kostonjokea pitkin, mutta niistä kumpikaan ei ollut ongelmaton. Myös puiden saaminen Pudasjärveltä eteenpäin oli pitkään haastavaa, sillä uittoa rajoitti kalastajien etujen suojeleminen. Vesikuljetus oli pohjoisessa pitkään ainoa mahdollisuus saada valjastettua vedenjakajan takaiset metsät teollisuuden käyttöön, sillä rautatietä ei koskaan saatu rakennettua Kuusamoon asti. Autokuljetukset eivät puolestaan olleet mahdollisia heikon tieverkoston ja autojen pienen kuljetuskapasiteetin takia, ja vaikka vedenjakajan takaa yritettiin saada puita maata pitkin myös konevoimin, eivät kokeilut olleet järin menestyksekkäitä.

Tukkien hankinta Kitkan metsien oli koko 1890-luvun mittavaa, ja joinain vuosina vedenjakajan takaa hankittiin suurin osa Kolmiyhtiön tukeista. Kun Kitkan metsistä hankittiin ennen kaikkea suurikokoisia ja siten arvokkaimpia tukkeja, nousi niiden osuus kuutioina mitattuna vielä suurempaan osaan, sillä Iijoen varrelta vastaavia puita ei enää juurikaan löytynyt. Suuriin ja keskitettyihin hakkuisiin vedenjakajan takana yhtiöitä kannusti myös pitkä uittomatka, sillä tällöin kuljetuskustannukset yksikköä kohden laskivat selvästi.

Vuoden 1899 jälkeen hakkuumäärät Kitkan rannoilla kuitenkin laskivat huomattavasti vuosikymmenen ajaksi, eikä siirtolaitosta käytetty kaikkina vuosina. 1900-luvun alku oli sahateollisuudelle vaikeaa aikaa, mikä näkyi selvästi vedenjakajan takana. Huonoina aikoina hakkuita karsittiin eniten kaukaisilta hankinta-alueilta, jotka jäivät nollarajan taakse eli seuduille, joilta puiden hankkiminen ei ollut kannattavaa. Myös helposti saatavilla olevien metsien väheneminen Kitkan rannoilta vaikutti hakkuiden vähenemiseen, minkä takia Kolmiyhtiö keskitti toimintaansa enemmän Kuusamojärven suuntaan. Savottojen ja uittojen yllättävä loppuminen ajoikin lisäansioihin tottuneen väestön suuriin ongelmiin, mitä pahensi katovuosien osuminen samaan aikaan.

1900-luvun alkupuolella kilpailu Pohjois-Suomen puista kiihtyi, sillä niin Suomen kuin Ruotsin metsistä alkoi olla vaikea saada laadukasta raaka-ainetta sahoille. Oululaisten yritysten monopoli Kitkan seudulla murentui, kun kilpailijat alkoivat tunkeutua alueelle idästä, pohjoisesta ja etelästä Iijoen suunnasta. Uusien yrittäjien tuloa seudulle helpotti kalastusoikeuksien vuokraaminen, mikä mahdollisti uiton periaatteessa koko kesän ajan.

Yksi oululaisten yhtiöiden pahimmista kilpailijoista oli ruotsalainen Ytterstfors Trävaru Ab, joka laajensi hankinta-alueensa vedenjakajan tienoille asti. Muutaman vuoden kiistojen jälkeen Kolmiyhtiö päätyi Iijoella yhteistyöhön kanssa, sillä se tuli järkevämmäksi kuin suurta yhtiötä vastaan kamppaileminen. Yhteistyö jäi kuitenkin poikkeukseksi. Varsinkin vuonna 1905 toimintansa aloittanutta Martinniemen sahan toimintaa pyrittiin vaikeuttamaan kaikin mahdollisin keinoin. Sahan toiminta ei alkanutkaan hyvin, mutta se ei silti luovuttanut, vaan päinvastoin laajensi uuden osakeyhtiön K. E. Blomberg Ab:n osana pääasiallisen hankinta-alueensa vedenjakajan taakse.

Kolmiyhtiö ei kuitenkaan ollut valmis päästämään uusia kilpailijoita Kitkalle. K. E. Blomberg Ab joutui lopulta rakentamaan oman siirtoradan Akanlahdelle saadakseen hakkaamansa puut Iijoen vesistöön. Tämä ei kuitenkaan ehtinyt pelastaa yhtiötä, joka ajautui raskaan velkataakkansa alla konkurssiin. Uusi siirtolaitos siirtyi valtion hallintaan, mikä mahdollisti vedenjakajan takaisten metsien avautumisen lopulta kaikille halukkaille.

Kilpailun kasvaminen sekä valtion kasvava kiinnostus uitto-olosuhteiden parantamiseen ajoivat aikaisemmat Iijoen uiton hallitsijat uuteen tilanteeseen, jossa ne eivät voineet enää yksin sanella sääntöjä. Ensimmäisen maailmansodan aikana yhteistyö vesistöllä laajenikin uittoyhdistyksen perustamisen myötä. Vaikka suomalaiset yhtiöt joutuivat sotavuosina vähentämään hakkuitaan selvästi aiemmasta, eivät Kitkalla työt täysin loppuneet, sillä puuta vietiin paljon Ruotsin puolelle. Myös uitto Vienanmereen jatkui, mutta lopullisesti uiton Kitkalta itään päätti Suomen itsenäistymisen ja itärajan sulkeminen.

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Kitkalle tuli uusia yrittäjiä ja vanhat vetäytyivät sieltä pois. Kilpailun vapautumisesta huolimatta vedenjakajan takaa siirretyn puutavaran määrä ei yltänyt 1920-luvun alun jälkeen entisiin lukuihin hyvien metsien puutteen ja heikkojen taloudellisten suhdanteiden takia, vaikka uitto nopeutuikin huomattavasti siirtoradan ja sen jälkeisen uiton huomattavan tehostumisen myötä. Vasta vuosikymmenen loppupuolella seudun metsistä käytiin taas kilpailua, mutta sekään ei kestänyt kauaa. Lopullisesti Akanlahden toisen siirtolaitoksen toiminta päättyi vuoden 1929 pörssiromahdukseen, joka päätti vuosiksi hakkuut Kitkan ympäristössä. Uitto seudulta päästiin jatkamaan vasta vuonna 1937 uuden siirtolaitoksen valmistuttua rapistuneen siirtoradan tilalle. Tämän aina vuoteen 1964 toiminnassa olleen laitoksen toiminta kuuluu kuitenkin jo tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

LÄHTEET

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki.

Metsähallituksen I arkisto (MH I)

De:4. Insinööriosaston tie- ja uittoväylätyöt 1917–42.

Hx:6. Uitto- ja lauttausväyliä koskevat asiakirjat 1909–1943: Tuntsan- ja Kutsanjoen vesistöt 1909–1937

Metsähallituksen III arkisto (MH III)

Hda:15. Uittoväylät. 55 Kitkan-Livojärven siirtolaitos

Metsähallituksen taloussuunnitelmien yleiskartat (MHT)

Ee:48. 2. Kartta Kitkan hoitoalueesta

Taloussosaston registraattorinkonttorin arkisto (TR)

sto ad 2486/348 1910. Kirveskanavaa koskevat asiakirjat

sto kd 1390/111 1891. Kuusamon kanavaa koskevat asiakirjat

sto kd 1390/111 1891, 1. Utkast till kombinerad Flottnings och Båtfarts kanal mellan Kuusamojärvi och Iijärvi

sto kd 1390/111 1891, 2. Utdrag Litt. D Karta öfver Provisionel rågång N:o 4 Wanttaja-Mustaniemi delningslag

sto kd 4/270 1909. Akanlahden uittoväyliä koskevat asiakirjat

sto kd 4/270 1909, 1. Kartta Pyörreselän padosta Akanlahden uittokanavan suulla Livojärnessä; Kartta Leveälammen patopaikasta; Kartta ja pituusprofiilit Akanlahden kanavasta.

sto kd 4/270 1909, 2. Kartta Kirveskanavasta.

sto kd 4/270 1909, 3. Ehdoetus uittokelpoiseksi yhteydeksi Kitka- ja Livojärvien välillä Kuusamon pitäjässä.

sto kd 4/270 1909, 4. Kartta ehdotetun kuljetuslaitoksen paikasta.

sto kd 4/270 1909, 5. Ote Kartta Kuusamon pitäjästä: Akanlahden uittokanava

Oulun maakunta-arkisto (OMA), Oulu.

Arkiv I av Ijo afverknings & flottningsförening (IAF I)

III:1–3. Otteet pääkirjoista 1891–1911

Arkiv II av Ijo afverknings & flottningsförening (IAF II)

IIAa:1–9 Saapuneet kirjeet 1904–1912.

IIAb:3–4. Kirjeäljennökset 1910–1912

IIBa:1–22. Pääkirjat 1893–1912

IIBb:1–20. Kassakirja 1892–1911.

VBb:1–3. Tilitykset ja yhteenvedot 1911–1912.

VBC:1. Kauppakirjoja Kuusamon tilojen metsistä 1887–1907

VBC:3. Päätökset, pöytäkirjaotteet, kuitit, valtakirjat ja todistukset 1887–1912

Iijoen Uittoyhdistyksen I arkisto (IUY I)

Ca:1. Pöytäkirjajäljennöksiä 1916–1930

Eb:1. Saapuneita päätöksiä 1916–1927

Ed:1. Uittoilmoitukset 1925–1928

Ef:2. Saapuneita asiakirjoja 1916–1923

Iijoen Uittoyhdistyksen II arkisto (IUY II)

Hba:1. Iijoen vesistön uittosääntö ja pääväylän eri osien uittosäännöt

Ma:3. Kertomus Iijoen vesistöllä toimineista teollisuuslaitoksista

Iijoen Uittoyhdistyksen toimintakertomukset

Kauppahuone J. W. Snellman G:sonin arkisto (JWSG)

Eib:1. Työnjohtajien tilitykset 1884–1898

EId:1. Iijoen tukinuiton asiakirjat 1875–1909

Kartta- ja piirustuskokoelma (KPK)

XIX:7B. Kartta Timosen sahan ja ruukin ylä- ja alapuolella sijaitsevista tiluksista

Metsähallitus, Iin tarkastuspiirin arkisto (MH IT)

Db:4. Kertomukset kruunun metsien hoidosta ym. niihin liittyviä asiakirjoja

Ea4:21–23. Kuusamon ja Kitkan hoitoalueista saapuneet kirjeet 1902–1909–1922

Ge:6. Erikoislaskelmat kruunulle tulevista korvausmaksuista 1915

He:5. Sekalaisia puuhuutokauppa-asiakirjoja

Hf:5. Arviolaskuja Kuusamon hoitopiirissä leimattujen sahapuiden kuljetuskustannuksista meren rantaan 1891–1894

Metsähallitus, Kitkan hoitoalueen arkisto (MH KH)

BVf:1. Kunnostettujen ja kunnostettavien lauttausväylien sekä niihin johtavien teiden luettelot

HId:1. Vuosikertomukset 1913–1945

HId:3. Taloussuunnitelma ja vuosikertomus 1915

HVd:1. Lauttaussäännöt ja uittosäännöt 1916–1959

Metsähallitus, Kuusamon hoitoalueen I arkisto (MH KuH I)

Hf2:3. Luettelo uittoväylien varsille varattavista maa- ja vesialueista sekä uittoväyläkarttoja

Metsähallitus, Pohjanmaan piirikuntakonttori (MH PP)

Eae:5. Kitkan hoitoalueelta saapuneet kirjeet 1922–1945

Eaf7:1. Insinööritoimistolle saapuneet kirjeet 1913, 1921, 1923–1929.

Oulun kauppaklubin arkisto (OK)

Ue:3. Henkilökuvia

Signe Snellmanin valokuvakokoelma (SS)

Toiminimi Otto Ravenderin arkisto (TOR)

23:3B. Pituusleikkauskartta Kitkajärven ja Livojärven välisestä maastosta

Uleå Oy:n metsäosaston arkisto (UM)

IIAa:58. Saapuneet pöytäkirjajäljennökset 1917–1930

IIBk:43. Alex Niskasaaren tilitykset 1912–1917

IICc:3. Tilastoa puutavarahankinnasta 1912–1935

IIIE:2. Ab Uleå Oy:n metsäosaston toimintakertomuksia 1923–1930

IIH:1. Lauttausta koskevat päätökset ja muut virallisuontoiset asiakirjat 1885–1926

Uleå Oy:n pääkonttorin II arkisto (UP II)

M0:1. Muistioita ja selostuksia 1930–1936

Valokuvakokoelma (VK)

Posion kotiseutuseuran arkisto, Posio (PK)

Pudasjärven kirjasto, Pudasjärvi

Ekdahl, Viljo F. 1992: Muistelmia hakkuu-ajo ja uittosavotoista 1930–1970 luvuilta.

Turun yliopiston kansatieteen laitoksen arkisto (TYKL), Turku

Entisajan uittotöistä –kyselyn vastaukset 1959 (EU)

Ehtonen, Aukusti, Pudasjärvi

Iinatti, Aukusti, Pudasjärvi (s. 1885 Pudasjärvi)

Kaitaniemi, Antti, Iijoelta

Niskanen, Herman, Iijoelta

Räisänen, Ville, Pudasjärvi

Tuiremo, Toini, Ranua (s. 1910 Leppävirta), tiedot kertonut Jaakko

Ikonen, Ranua (s. 1901 Ranua)

Painetut lähteet

Aho, Annina & Suutari, Paula (toim.) 1994. Ikipoola. Iiläistä uittoperinnettä. Ii: Iin kunnan kulttuuritoimi.

Hiivala, J. F. 1967. Iijoen vonkamies. Ii: Metsäalan Työnjohtajat Ii r.y.

Virallisjulkaisut

Komiteanmietintö 1928:3. Lisämaiden antaminen Kemijärven, Kuolajärven, ja Kuusamon kunnissa.

Metsänhoitohallituksen alamainen kertomus vuodelta 1900. Suomen virallinen tilasto XVII, Metsätilasto 6. Helsinki 1902.

Sanomalehdet

Etelä-Suomi 1909

Kaiku 1891–1893, 1896–1898, 1903, 1911, 1913–1914

Kaleva 1901–1902, 1905–1911
Kansan Tahto 1909
Karjala 1908, 1910
Kauppalehti 1909
Koillissanomat 1950–1951, 1960, 1964.
Louhi 1906
Metsälehti 1937
Pohjois-Suomi 1881, 1909
Savonlinna 1898
Tornion Uutiset 1909
Oulun Ilmoituslehti 1889–1893, 1902
Oulun Wiikko-Sanomia 1840, 1858, 1859, 1861, 1871
Uleåborgsbladet 1892
Vapaus 1908
Åbo Underrättelser 1908

Aikakaushet ja muut aikalaiskirjoitukset

Alanne, Severi 1902. Kesämatka Kuusamossa ja Pudasjärvellä. Suomen matkailijayhdistyksen vuosikirja 1902. Helsinki: Suomen matkailijayhdistys, 37–64.

Bergh, A. W. 1920. Iijoen lauttausolot nykyisessä vaiheessaan. Metsätaloudellinen Aikakauskirja 7–8/1920, 187–190.

Blumenthal, O. 1931. Uittokustannusten laskeminen ennen ja nyt. Metsätaloudellinen aikakauskirja 1931, 197–200.

Burgman, A. 1922. Eskolan metsärata. Metsätaloudellinen Aikakauskirja 5/1922, 147–155.

- Fabricius, G. 1914. Valtion omistama, Kitkajärveä ja Livojärveä yhdistävä tukinsiirtolaitos Kuusamon pitäjässä. *Metsätaloudellinen Aikakauskirja* 4/1914 (laajempi painos), 180–187.
- Kivelä, Arvo 1938. Kitkan-Livojärven puutavaransiirtolaitos Posion pitäjässä. *Metsätalous* 6–7/1938, 138–139.
- Koskenmaa, E. J. 1926. Puutavaran kuljetusväylät Suomessa ja metsähallituksen toimenpiteet niiden parantamiseksi. *Metsätaloudellinen Aikakauskirja* 4/1926, 115–133.
- Metsänheimo, Urho 1929. Pohjois-Suomen rautatiesuunnitelmista. Mistä rata Kuusamoon? *Metsätaloudellinen Aikakauskirja* 10/1929, 307–312.
- Nyman, P. A. 1897. Tukkimetsän arvostelu ostoa varten. *Metsänystävä* 10/1897, 155–160.
- Oksala, Arvi 1927. Uittoyksikkö. *Metsätaloudellinen aikakauskirja* 6/1927, 211–236.
- Oksala, Arvi 1936. Uittoteknologia. Porvoo: WSOY.
- Piispanen, Väinö 1923. Vanttajan tukinkuljetusrautatie Kuusamossa. *Metsätaloudellinen Aikakauskirja* 10/1923, 301–305.
- Saari, Eino 1928. Metsä- ja uittotyöväen kysymys. Teoksessa Ilvessalo, Lauri (toim.): *Maa ja metsä 7. Metsätalous I. Metsätalouden yleiset edellytykset ja kansantalous*. Porvoo: WSOY, 278–293.
- Seppänen, Oski 1937. Puiden siirto eri vesialueilta toisiin. Suomen uittajainyhdistyksen r.y. vuosikirja VI, 1937. Helsinki: Suomen uittajainyhdistys, 117–128.
- Seppänen, Oski 1938. Raakapuun auto- ja uittokuljetuksen välisestä suhteesta. Suomen uittajainyhdistyksen r.y. vuosikirja VII, 1938. Helsinki: Suomen uittajainyhdistys, 38–51.

Seppänen, Oski 1939. Tuntsa-Oulankajoen sekä Jäämeren päävesistöalueiden metsät ja niiden kaukokuljetusmahdollisuudet. Acta forestalia fennica 47 (1940). Helsinki: Suomen metsätieteellinen seura.

Suomen puutavarakauppa 1898. Metsänystävä 3/1899, 39–42.

Tukkien hinaus Pohjois-Suomesta Raumalle. Suomen Metsänhoitoyhdistyksen Julkaisuja 10/1913, 451.

Matriikkelit

Suomen metsänhoitajat 1931–1945. Helsinki: Suomen metsänhoitajaliitto 1946.

Tietokannat

Historiallinen sanomalehtikirjasto. Käytetty sähköisessä muodossa osoitteessa <http://digi.lib.helsinki.fi/sanomalehti/>

Tutkimuskirjallisuus

Aatsinki, Ulla 2008. Tukkiliikkeestä kommunismiin. Lapin työväenliikkeen radikalisoituminen ennen ja jälkeen 1918. Tampere: Tampere University Press.

Ahvenainen, Jorma 1984. Suomen sahateollisuuden historia. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.

Aktiebolaget Uleå Osakeyhtiö 1917. Eripainos teoksesta Suomen kauppa, meriliike ja teollisuus sanoin ja kuvin. Helsinki: Osakeyhtiö Suomen kauppa, meriliike ja teollisuus sanoin ja kuvin.

Ala-Kapee, Pirjo & Valkonen, Marjaana 1982. Yhdessä elämä turvalliseksi. SAK:laisen ammattiyhdistysliikkeen kehitys vuoteen 1930. Helsinki: Suomen ammattiliittojen keskusjärjestö.

Alho, Pentti 1968. Pohjois-Pohjanmaan metsien käytön kehitys ja sen vaikutus metsien tilaan. Utilization of Forests in North Ostrobothnia and its Effects on their Condition. Acta Forestalia Fennica 89. Helsinki: Suomen Metsätieteellinen Seura.

Auer, Jaakko 1968. Puunjalostusta pohjolassa. Kemi Oy vuosina 1893–1968. Kemi: Kemi Oy.

Björklund, Jörgen 1998. Den nordeuropeiska timmergränsen i Sverige och Ryssland. Kulturens Frontlinjer 10. Umeå: Kungälv.

Blomberg, Olli (toim.) 1998. Vuosisadan kuljetussavotat – Petsamosta Persiaan. Suomen kuorma-autoliikenteen historia II. Helsinki: SKAL kustannus.

Ervasti, Seppo 1978. Kuusamon historia I. Kuusamo: Koillissanomat Oy.

Ervasti, Seppo 1983. Metsäkaupat ja tukkityöt Kuusamossa vuosisadan vaihteessa. Teoksessa Lackman, Matti (toim.): Scripta Historica VIII. Oulun Historiaseuran julkaisuja. Oulu: Oulun Kirjateollisuus Oy, 21–40.

Ervasti, Seppo 1997. Johdatus Kuusamon historiaan. Kuusamo: Kuusamon kunta.

Ervasti, Seppo 2006. Asuttamisesta kunnan itsenäistymiseen noin v. 1700–1926. Teoksessa Hämeenniemi, Reino (toim.): Posion historia. Muinaisilta leiritulilta vuoteen 2000. Posio: Posion kunta & Posion seurakunta, 61–219.

Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina 2006. Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. Teoksessa Fingerroos et al (toim.): Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 25–48.

Hautala, Kustaa 1975. Oulun kaupungin historia III. 1809–1856. Oulu: Oulun kaupunki.

Hautala, Kustaa 1976. Oulun kaupungin historia IV. 1856–1918. Oulu: Oulun kaupunki.

Heikinheimo, A. M. 1911. Kemijärven, Kuolajärven ja Kuusamon Knihtikontrahdit ja niitä seuranneet toimenpiteet. Oulu: O. Y. Oman Kannan Kirjapaino.

Helander, A. Benj. 1949. Suomen metsätalouden historia. Porvoo – Helsinki: WSOY.

Hertz, Martti 1934. Metsähallitus 1859–1934. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

Hoffman, Kai 2008a. Kauppaneuvos Gustaf Bergbom (1785–1860). Suomen talouselämän vaikuttajat -verkkojulkaisu. Studia Biographica 8. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2008 (viitattu 7.9.2009). Saatavissa: <http://www.finlit.fi/talousvaikuttajat>. URN: NBN:fi-fe20051414.

Hoffman, Kai 2008b. Kauppaneuvos Gustaf Bergbom (1818–1893). Suomen talouselämän vaikuttajat -verkkojulkaisu. Studia Biographica 8. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2008 (viitattu 7.9.2009). Saatavissa: <http://www.finlit.fi/talousvaikuttajat>. URN: NBN:fi-fe20051414.

Hoffman, Kai 2008c. Kauppaneuvos Johan Wilhelm Snellman G:son (1809–1881). Suomen talouselämän vaikuttajat -verkkojulkaisu. Studia Biographica 8. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2008 (viitattu 7.9.2009). Saatavissa: <http://www.finlit.fi/talousvaikuttajat>. URN: NBN:fi-fe20051414.

Häggman, Kai 2006. Metsän tasavalta. Suomalainen metsäteollisuus politiikan ja markkinoiden ristiaallokossa 1920–1939. Metsäteollisuuden maa 2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hällström, A. J. 1941. Hällström-suku. Teoksessa Suomen sukututkimusseuran vuosikirja XXV 1941. Helsinki: Suomen sukututkimusseura, 93–145.

Hämeenniemi, Reino & Tapaninen Pekka 1998. Posion vanhat kuvat. Pitäjää ja sen asukkaita valokuvien kertomana 1890–1949. Posio: Posion Kotiseutuseura ry.

Iivessalo, Yrjö 1929. Suomen päävesistöalueiden metsät. Tuloksia vuosina 1921–1924 suoritetuista metsien arviomisesta. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

Itkonen, Martti 1998. Iijoen Uittoyhdistys 1916–1988. Kemi: Iijoen Uittoyhdistys.

Itkonen, Martti 2001. Kemijoen Uittoyhdistys 1901–2001. Kemi: Kemin Uittoyhdistys.

Kahiluoto, Jaakko 1990. Rauma-Repolan metsätaival 1870–1990. Rauma: Oy Länsi-Suomi.

Karikoski, V. A. M., Kannel, T. K. & Lavonius K. A. (toim.) 1951. Suomen teollisuus. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Kivi.

Karjalainen, Tapio 2000. Puutavarayhtiöiden maanhankinta ja -omistus Pohjois-Suomessa vuosina 1885–1939. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 36. Oulu: Oulun yliopisto.

Karonen, Petri 2004. Patruunat ja poliitikot. Yritysjohtajat taloudellisina ja poliittisina toimijoina Suomessa 1600–1920. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Karonen, Petri 2008. Kauppaneuvos Albert Oskar Snellman (1844–1894). Suomen talouselämän vaikuttajat -verkkojulkaisu. Studia Biographica 8. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2008 (viitattu 7.9.2009). Saatavissa: <http://www.finlit.fi/talousvaikuttajat>. URN: NBN:fi-fe20051414.

Kerkelä, Heikki 1992. Kauppias, talonpoika ja maailmanmarkkinat. Pohjois-Suomen yhteiskunnan muutos esiteollisena aikana. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 15. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Keränen, Kauko 1999. Uittomuistoja Mäntyharjun reitiltä. Koonnut Kauko Keränen. Kauko Keränen.

Kortesalmi, J. Juhani 1975. Kuusamon historia II. Kuusamon talonpoikaiselämä 1670–1970. Kuusamo: Kuusamon kunta.

Kuisma, Markku 2006. Metsäteollisuuden maa. Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620–1920. Metsäteollisuuden maa 1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kumpulainen, Sulo A. 1992. Matkusjoki – Mansikkavirta. Sonkajärvi: Sonkajärven kulttuuritoimi.

Kunnas, V. H. 1937. Oulujoen Vesistön Uittoyhdistys 1910–1935. Kajaani: Oulujoen Vesistön Uittoyhdistys.

Kuosmanen, Risto 1978. Kemijärven historia II. Kemijärvi 1870-luvulta 1970-luvun alkuun. Kemijärvi: Kemijärven kaupunki ja Kemijärven seurakunta.

Könönen, Terho A. 1981. Martinniemen saha 75 vuotta. Martinniemen saha 1905–1980. Joensuu: Pohjois-Karjalan Kirjapaino Oy.

Laine, Jaana 2006. Puukaupan säännöt. Yksityismetsänomistajien ja metsäteollisuuden puukauppa Itä-Suomessa 1919–1939. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 168. Helsinki: Suomen tiedeseura.

Laitakari, Erkki 1960. Metsähallinnon vuosisataistaival 1859–1959. Silva Fennica 107. Helsinki: Metsähallitus.

Lehonkoski, Pekka 1987. W. Gutzeit & Co:n tulo Saimaalle. Teoksessa Lehonkoski, Pekka (toim.): Tukkimetsiä ja höyrylaivoja. Vuosisata Enso-Gutzeit Oy:n puunhankintaa ja kuljetusta Saimaan alueella. Imatra: Enso-Gutzeit Oy, 14–24.

Lehonkoski, Pekka 2002. Eräs puunkuljetusten koneellistamiskokeilu: Lagerlöfin moottorireki. Vuosilusto 2000–2001. Punkaharju: Suomen metsämuseo ja metsätietokeskus, 37–47.

Leikola, Matti & Pakkanen, Esko 2010. Metsää, puuta ja kovaa työtä. Suomen metsien käytön historiaa. Ensimmäinen nide. Puukauppaa, puunkorjuuta sekä metsässä toimijoita. Helsinki: Metsäkustannus.

Levi, Giovanni 2001. On Microhistory. Teoksessa Burke, Peter (ed.) 2001: *New Perspectives on Historical Writing. Second Edition.* Cambridge: Polity, 97–120.

Meinander, Nils 1945. Vesisahan tarina. Helsinki: Frenckellin Kirjapaino Osakeyhtiö.

Meinander, Nils 1950. Virkeshushållning och sågverksrörelse i Torne, Kemi och Simo älvdalar intill första världskriget. Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk H. 94, N:o 2. Helsingfors: Centraltryckeriet.

Nissilä, Viljo 1990. Ijoen varrelta. Vanhaa Haminaa, jokisuun kalastusta ja 1800-luvun sivistyneistöä. Ii: Iin Kotiseutuyhdistys r.y.

Paasio, Yrjö 1951. Ijoen Uittoyhdistys vv. 1915–1950. Iijoki: Ijoen Uittoyhdistys.

Pakkanen, Esko 2004. Antaa pölkyn juosta! Pieni kirja uitosta. Hämeenlinna: Lusto ja Suomen uittajainyhdistys.

Parpola, Antti & Åberg, Veijo 2009. Metsävaltio. Metsähallitus ja Suomi 1859–2009. Helsinki: Metsähallitus.

Pelkonen, Juhani 1976. Nuortin konesavotta 1913–1916. Lapin Metsämuseoyhdistys ry:n julkaisusarja N:o 5. Kemijärvi: Lapin Metsämuseoyhdistys ry.

Peltonen, Matti 1991. Uiton historia. Tukinuitosta Suomessa 1800-luvun puolivälistä 1980-luvulle. The History of Timber Floating in Finland. Tekniikan museon julkaisu VI. Helsinki: Tekniikan museo.

Peltonen, Matti 1999. Mikrohistoriasta. Helsinki: Gaudeamus.

Perko, Touko 1977. Maanteiden rakentaminen 1918–1939. Teoksessa Suomen teiden historia II. Helsinki: Tie- ja vesirakennushallitus.

Purhonen, Elias J. 1962. Viisi vuosikymmentä uiton hyväksi. Suomen uittajainyhdistys 1912–1962. Helsinki: Suomen Uittajainyhdistys ry – Finlands Flottareförening rf.

Purhonen, Elias J. 1998. Hivakka eli selonteko uitosta ja sen terminologiasta. Porvoo: Opaksia Oy.

Pöntynen, V. 1932. Jalostamattoman puutavaran vienti Suomesta vuosina 1911–1931. Teoksessa Acta Forestalia Fennica 38. Helsinki: Suomen Metsätieteellinen seura.

Pöysä, Jyrki 1997. Jätjän synty. Tutkimus sosiaalisen kategorian muotoutumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja itäsuomalaisessa metsätyöperinteessä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Rinne, Reino 1976. Posio. Oulu: Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen.

Rytkönen, Raili 1978. Suur-Iin historia 1700–1870. Haukipudas: Haukiputaan kunta ja seurakunta.

Rytkönen, Raili 1989. Suur-Iin historia 1870–1925. Haukipudas: Haukiputaan kunta ja seurakunta.

Saari, Eino 1932. Tutkimuksia Suomen sahateollisuuden raaka-ainekustannuksista. Teoksessa Acta Forestalia Fennica 38. Helsinki: Suomen Metsätieteellinen seura.

Snellman, Hanna 1996. Tukkilaisen tulo ja lähtö. Kansatieteellinen tutkimus Kemijoen metsä- ja uittotyöstä. Scripta Historica 25. Oulun historiaseuran julkaisuja. Oulu: Pohjoinen.

Snellman, P. W. 1939. Kertomus Oulun Kauppaseuran ja Oulun Kauppiaiden Eläkelaitoksen toiminnasta 1771–1939. Oulu: Kaleva.

Snellman, P. W. 1974. Oulun laivoja ja laivureita vuosina 1816-1875. Toim. Aarne Kopisto. Oulu : Kirjapaino Osakeyhtiö Kaleva.

Sundqvist, Jarl 1967. Tulppion konesavotta. Teoksessa Linkola, Martti (toim.): Entinen Kemijoki. Kemi: Kemijoki Oy, 181–190.

Talvi, Veikko 1979. Pohjois-Kymenlaakson teollistuminen. Kymmin Osakeyhtiön historia 1872–1917. Kouvola: Kymi Kymmene Oy.

Tervonen, Antero 2006. Itsenäisen Posion kehitys vuoteen 2000. Teoksessa Hämeenniemi, Reino (toim.): Posion historia. Muinaisilta leiritulilta vuoteen 2000. Posio: Posion kunta & Posion seurakunta, 220–345.

Tolonen, Väinö (toim.) 1995: Uutisia Iistä ja Yli-Iistä vuosilta 1900–1924. Ii: Iin Kotiseutuyhdistys r.y.

Tolonen, Väinö (toim.) 1997: Ii ja Yli-Ii 1800-luvun lehdissä. Ii: Iin Kotiseutuyhdistys r.y.

Tolsa, Aaro 1937. Tukkilaiset tulevat. Kristillis-yhteiskunnallinen sanoma Pohjolan kiviöihin 1922–1937. Helsinki : Työkeskusten Kustannusosakeyhtiö.

Turunen, Harri 2008a. Kauppaneuvos Jonas Adolf Niska (1771–1828). Suomen talouselämän vaikuttajat -verkkojulkaisu. Studia Biographica 8. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2008 (viitattu 7.9.2009). Saatavissa: <http://www.finlit.fi/talousvaikuttajat>. URN: NBN:fi-fe20051414.

Turunen, Harri 2008b. Kauppaneuvos Leonard Candelin (1822–1907). Suomen talouselämän vaikuttajat -verkkojulkaisu. Studia Biographica 8. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2008 (viitattu 7.9.2009). Saatavissa: <http://www.finlit.fi/talousvaikuttajat>. URN: NBN:fi-fe20051414.

Urbans, Runar 1968. Sokeri Suomessa 1500–1917. Suomentanut Sampo Sovijärvi. Helsinki: Suomen Sokeri Oy.

Vahe, Juha 1991. Ensimmäinen suurfuusio. Rauma-Repolan muodostaminen. Rauma: Rauma-Repola Oy.

Vahtola, Jouko 1979. Taivalkosken seurakunnan synty ja vaiheet. Teoksessa Vahtola, Jouko (toim.): Taivalkosken seurakunta 1879–1979. Taivalkoski: Taivalkosken seurakunta, 7–107.

Valtanen, Jukka 1994. Pohjois-Suomen suuret avohakkuut 1946–1970. Yhteiskunnallinen tausta, toteutus ja vaikutukset. Metsätutkimuslaitoksen tiedonantoja 533. Muhos: Metsäntutkimuslaitos, Muhoksen tutkimusasema.

Vapaasalo, Sakari 1953. A. Santaholma Osakeyhtiö 1903–1952. Kauppias Antti Santaholma ja kauppahuone A. Santaholma. Oulu: A. Santaholma Oy.

Vattula, Kaarina 1980. Tietoja indekseistä ja indeksisarjoista. Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalhistorian laitoksen tiedonantoja 9. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Viertola, Juhani 1974. Autonomian ajan alkupuoli vuoteen 1875. Teoksessa Suomen teiden historia I. Helsinki: Tie- ja vesirakennushallitus.

Virtanen, Sakari 1982. Kainuuseen sijoitettu. Kuvaus Kajaani Oy:n vaiheista vuoteen 1945. Kajaani Oy 1907–1982. Ensimmäinen osa. Kajaani: Kajaani Oy.

Virtanen, Sakari 1993. Lapin leivän isä 100 vuotta. Kemi-yhtiön historia. Kemi: Kemi-yhtiö.

Virtanen, Sakari 2003. Nuottasaaresta Wall Streetille. Oulun metsäteollisuus kauppahuoneista Stora Ensoon. Oulu: Stora Enso Oyj, Oulun tehtaat.

Virtanen, Sakari 2004. Siniset metsät – vihreä kulta. Kainuun metsätalouden historia. Kajaani: Oulujoen Uittoyhdistys.

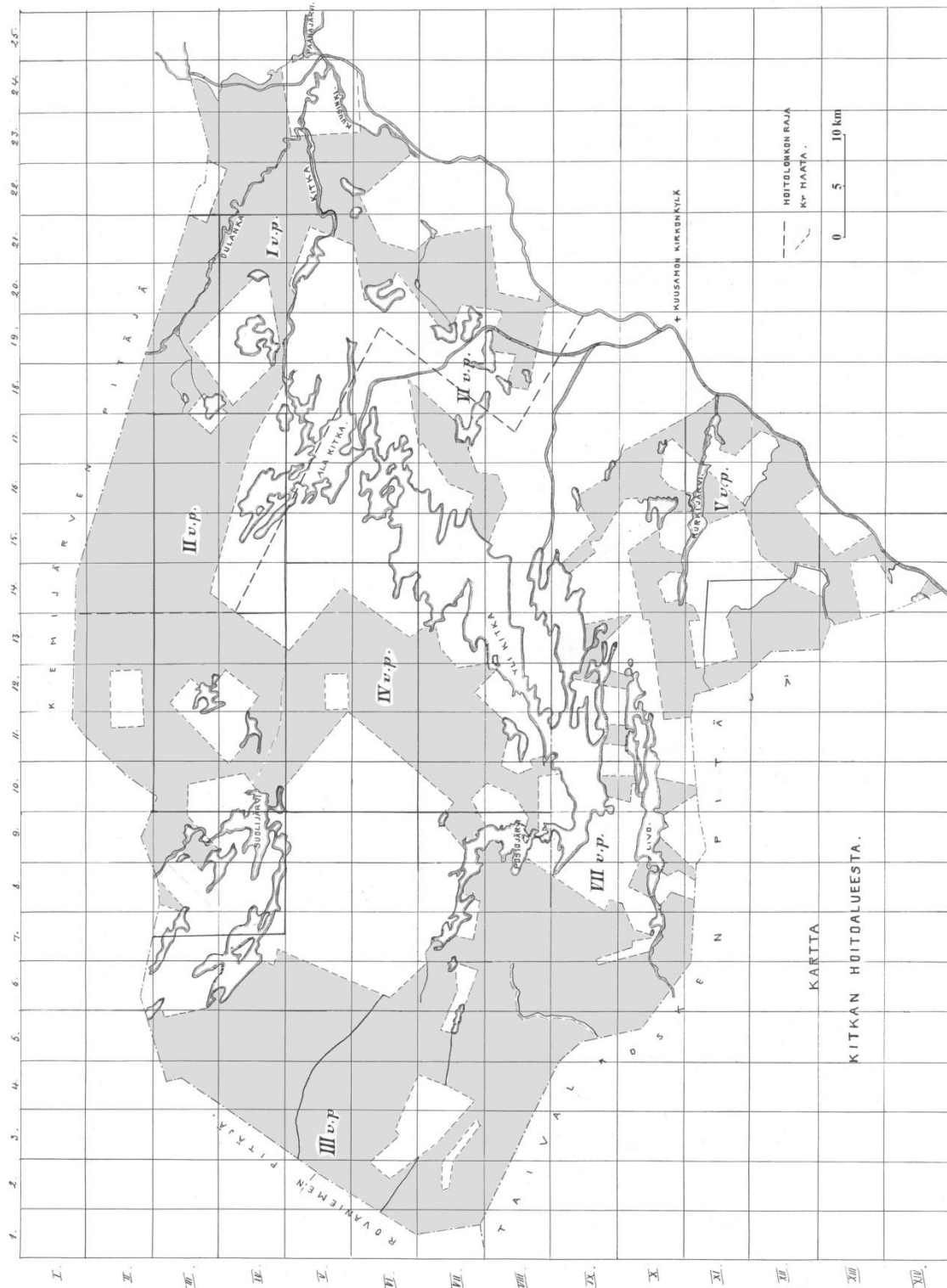
LIITTEET

LIITE 1: Akanlahden tukinsiirtolaitoksilla siirretty puutavara

Uittokanava		Siirtorata	
Vuosi	Tukit (kpl)	Vuosi	Tukit ja ratapölkyt (kpl)
1893	43 112	1910	n. 80 000
1894	52 978	1911	0
1895	65 521	1912	53 988
1896	60 260	1913	126 859
1897	77 658	1914	57 139
1898	76 255	1915	136 710
1899	128 141	1916	83 164
1900	56 630	1917	0
1901	15 622	1918	0
1902	0	1919	0
1903	40 205	1920	93 975
1904	43 300	1921	170 674
1905	38 644	1922	0
1906	17 149	1923	0
1907	11 053	1924	48 365
1908	0	1925	34 015
1909	0	1926	0
1910	0	1927	0
1911	n. 5 000	1928	n. 127 000
		1929	120 465
Yht.	n. 732 000	Yht.	n. 1 132 000

Lähde: OMA IAF II IIBa:1–22 Pääkirjat 1891–1912; KA TR sto ad 2486/348 1910, Varjakka Trävaru Aktiebolag, G. & C. Bergbom Aktiebolag & J. V. Snellman G:son Keisarille 14.9.1910; OMA IAF II IIAa:7 Alex. Niskasaari Herra Forstmestari E. L. Sandmanille 2.4.1910; OMA IAF II IIAb:4 K. A. Fellman Ytterstfors Trävaru Aktiebolagille 4.6.1911; OMA UM IIBk:43 Luettelo: Kesällä 1913. Kitkan tukinsiirto laitteella ½ ja koko vuorokausittain kuletetuista puumääristä; OMA MH IT Ge:6 Erikoislaskelmat muutamista kruunulle tulevista korvausmaksuista Kitkan-Livojärven tukinsiirtolaitoksen ja sen yhteydessä olevan Kirveskanavan käyttämisestä vuonna 1915; OMA MH IT Ea4:22 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hallström Ylimetsänhoitaja N. J. Juseliukselle 18.7.1915; OMA MH IT Ea4:22 Pöytäkirja tehty puun kuljetuksesta Kitkan-Livojärven tukinsiirtolaitoksella kesällä vuonna 1916 (jäljennös); OMA MH IT Ea4:23 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hallström Ylimetsänhoitaja Emil Wichmannille 17.1.1920; OMA MH IT Ea4:23 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hallström Ylimetsänhoitaja Emil Wichmannille 8.5.1918; OMA MH KH Hid:1 Selostukset Kitkan hoitoalueen metsätaloudesta 1919–1923; OMA MH PP Eae:5 Kitkan hoitoalueen Metsänhoitaja Edv. af Hallström Pohjanmaan Piirikuntakonttorille 18.4.1925; OMA MH PP Eae:5 Pöytäkirja tehty puunkuljetuksesta Kitkan-Livojärven tukinsiirtolaitoksella kesällä vuonna 1925; OMA MH PP Eae:5 Kitkan hoitoalueen aluemetsänhoitaja Wäinö Riutta Pohjanmaan Piirikuntakonttorille 31.3.1928; OMA MH PP Eae:5 Kitkan hoitoalueen vt. metsänhoitaja Edv. af Hallström Pohjanmaan Piirikuntakonttorille 20.7.1929 (jäljennös).

LIITE 2: Kartta Kitkan hoitoalueen valtion ja yksityisten maat vuonna 1914

Lähde: KA MHT Ee 48:2. Kartta Kitkan hoitoalueesta

LIITE 3: Kitkan hoitoalueen valtionmetsistä yleisellä huutokaupalla myydyt puut vuosina 1905–1914.

Vartiopiiri	Metsämaa tai lohko	Ostaja	Uittoväylä	Luovutusvuosi	Puita kpl	Hinta mk	Korvaus kruunulle mk
V	Maanselkä ym.	Varjakka Trävaru Ab	Iijoki	1905–06	34 052	2,25	76 617,00
VII	Aimovaaran häntä ym.	Nordiska Trävaru Ab	Iijoki	1907	48 804	6,99	341 139,96
IV	Himmerkinsuo ym.	Varjakka Trävaru Ab	Iijoki	1907	7 990	2,30	18 377,00
I	Ampumavaara ym.	Konsuli H. Åslund	Oulankaj.	1907–09	83 956	5,00	419 780,00
VII	Kuumakangas ym.	J. W. Snellman G:son	Iijoki	1909–10	43 454	4,01	177 819,44
I	Ruusulamminkankaat	Konsuli H. Åslund	Oulankaj.	1909	24 591	3,00	73 773,00
I	Jyrvänniemi	Konsuli H. Åslund	Oulankaj.	1909	3 044	1,00	3 044,00
III	Silmäsuonkangas ym.	Baltiska Trävaru Ab	Kemijoki	1910	16 973	3,25	55 162,25
III	Meliininkankaat	Baltiska Trävaru Ab	Kemijoki	1910	34 212	3,93	134 453,16
VII	Varankavaara	Ytterstfors Trävaru Ab	Iijoki	1910	11 910	3,00	35 730,00
I	Ampumavaara	A. Berggren	Oulankaj.	1911	25 082	2,60	65 213,20
II	Ruvanniemi	A. Berggren	Oulankaj.	1911	20 741	1,75	36 296,75
I	Tulilamminkangas ym.	N. Rusanoff ja Poika	Oulankaj.	1912	48 114	3,33	160 219,62
III	Koronkangas	Seittenkarin Puutavara Oy	Kemijoki	1912	18 985	3,40	64 549,00
III	Palonenäkkeenvaara ym.	Seittenkarin Puutavara Oy	Kemijoki	1912	17 224	4,81	82 847,44
VI	Säynäjävaara	Ytterstfors Trävaru Ab	Iijoki	1913	40 368	3,52	142 095,36
II	Niemi- ja Patokangas	N. Rusanoff & Poika	Oulankaj.	1913	19 574	3,18	62 245,32
VII	Kumpulan/Raistakan väli	Ytterstfors Trävaru Ab	Iijoki	1913	13 612	2,25	30 627,00
VII	Niemimaa ym.	J. W. Snellman G:son	Iijoki	1913	25 163	5,11	128 582,93
III	Kuohusuonkangas ym.	Kemijoensuu Ab	Kemijoki	1914	15 040	4,53	68 131,20
III	Haukilamminpalo	Seittenkarin Puutavara Oy	Kemijoki	1914	14 807	4,40	65 260,80
V	Sukkakangas, Porttivaara	Ab Uleå Oy	Iijoki	1914	15 037	4,35	65 410,95
VI	Riihi-Kouvervaara ym.	Ytterstfors Trävaru Ab	Iijoki	1914	18 230	2,77	50 497,10
I	Aventojoki, Hirvivaara	N. Rusanoff & Poika	Oulankaj.	1914	34 025	3,18	108 199,50
I	Ahvenperävaara ym.	Charles Stewart	Oulankaj.	1914	46 532	3,19	148 437,08
III	Etuvaara, Lomavaara ym.	Ab Uleå Oy	Iijoki	1914	20 544	?	?
V	Kivimaa ym.	Ab Uleå Oy	Iijoki	1914	16 780	?	?

Lähde: OMA MH KH Hid:3 Kitkan hoitoalue. Yleinen kertomus ja taloussuunnitelma v. 1915, 60–80. Kaikkia taulukossa yhdelle vuodelle merkittyjä puita ei kuitenkaan välttämättä kaadettu yhden talven aikana. Toteutunut kaadettujen puiden määrä saattoi myös vaihdella muutamalla sadalla molempiin suuntiin. Ks. esim. OMA MH IT Ea4:22 Ilmoitus Kitkan hoitoalueesta vuonna 1912 luovutettujen metsäntuotteiden hinnasta, joka on suoritettava Oulun läänin rahastoon ennen marraskuun 1 päivää; OMA MH IT Ea4:22 Ilmoitus Kitkan hoitoalueesta vuonna 1913 luovutettujen metsäntuotteiden hinnasta, joka on suoritettava Oulun Läänin rahastoon ennen marraskuun 1 päivää vuonna 1913.